ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE

5

ĐAKOVO, 2001.

UDK 930.85 (497.5-37 Đakovo) (082) ISBN 953-97083-3-8

MUZEJ ĐAKOVŠTINE ĐAKOVO

ZBORNIK
MUZEJA ĐAKOVŠTINE
5

Đakovo, 2001.

IZDAVAÈ: Muzej Đakovštine Đakovo

ZA IZDAVAÈA: Branka Uzelac

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK: Borislav Bijeliæ

UREDNIŠTVO: Krunoslav Filipoviæ, željko Lekšiæ, Ivo Pavloviæ
Branka Uzelac, Borislav Bijeliæ

LEKTURA I KOREKTURA: Anselma Salopek

PRIJEVOD SAžETAKA: Snježana Mariæ

RAÈUNALNA OBRADA: "Hardy" Đakovo

TISAK: "Tiskara" Budrovci

NAKLADA: 400 primjeraka

Zbornik je tiskan uz potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske

CIP Katalogizacija u publikaciji
GRADSKA I SVEUÈILIŠNA KNJIžNICA OSIJEK

UDK 930.85 (497.5-37 Đakovo) (082)
ĐAKOVO i njegova okolica : zbornik Muzeja Đakovštine / glavni i odgovorni urednik Ivica Šestan. - Đakovo : Muzej Đakovštine, 1978. - (Biblioteka Muzeja Đakovštine)
5 : Zbornik Muzeja Đakovštine / <glavni urednik Borislav Bijeliæ>. - 2001 Bibliografija uz pojedine radove i bibliografske bilješke uz tekst. - Summaries
ISBN 953-97083-3-8
1. Šestan, Ivan
I. Đakovo i okolica - Zbornik

Fotografija na koricama: Zgrada Kr. kotarske oblasti poèetkom 20 st., od sljedeæe godine u istoj æe biti smješten Muzej Đakovštine

SADRžAJ

ÈLANCI

Branka Uzelac: Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine - - - - - - 5

željko Lekšiæ: Iz povijesti ðakovaèkih mlinova - - - - - - - - - - - - - - 21

Vladimir Geiger: Novèanice/bonovi grada Đakova - - - - - - - - - - - - 39

Tihana Petroviæ: Milko Cepeliæ - istraživaè hrvatskoga seljaèkog tekstila - 61

Branka Migotti: Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova? - - - 77

Mira Kolar-Dimitrijeviæ: Gospodarske i socijalne prilike u Đakovu i Đakovštini od 1929. do 1941. godine - - - - - - - - - - - - - - 97

Borislav Bijeliæ: O grbu Đakova - a ponešto i o razvoju heraldike kod nas i u svijetu - - - - - - - - - - - - - - - - - - - 135

Grgur Marko Ivankoviæ: Arhitektura secesije u Đakovu - - - - - - - - - 157

Jasmina Ratkoviæ: Perivoj uz biskupski dvor u Đakovu - - - - - - - - - - 169

GRAĐA

Krešimir Paviæ: Autobibliografija objavljenih radova - - - - - - - - - - 199

Vilim Matiæ: Stare karte Đakovštine - - - - - - - - - - - - - - - - - - - 215

Vilim Matiæ: Pregled opæina u ðakovaèkom kotaru 1850 godine - - - - - 225

Melita Ronèeviæ: Privredne organizacije opæine Đakovo (1946.-1973. g.) iz fonda okružnog privrednog suda u Osijeku - 231

Vesna BožiÆ-Drljaèa: razvoj uprave na području Đakova od 1945. do danas - 255

KRITIKE, OCJENE I PRIKAZI

Helena Sabliæ-Tomiæ, Goran Rem: Puut nebeski, Đakovaèka èitanka (Hrvoje Miletiæ) - 269

Accede ad Certissiam, Antièki i ranokršæanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova (Borislav Bijeliæ) - - - - - - - - - 274

Borislav Bijeliæ: Đakovaèke ulice - kratke biografije osoba po kojima su dobile ime (Vladimir Geiger) - - - - - - - - - - - 276
Hrvoje Miletiæ: Đakovštinom utjelovljeni (Borislav Bijeliæ) - 279
Strizivojna, Zbornik radova o 300. obljetnici prvog poznatog zapisa imena (Nikola Damjanoviæ) - 280
Đakovaèki susreti hrvatskih književnih kritièara 1. (Hrvoje Mletiæ) - 283
2. đakovaèki susreti hrvatskih književnih kritièara (Ivan Kunštiæ) - 285
Antun Mandiæ: Uputjenje k'slavonskom pravopisanju za potrebu narodnieh uscionicah u kraljevstvu Slavonie 1779. (Miro Šola) - 287
Julije Njikoš: Đakovo je srce Slavonije - narodni i radni obièaji, pjesme, kola i poskoèice seljana Đakovštine (Adam Paviæ)- 290
Miro Šola: Moji razgovori s njima (Borislav Bijeliæ) - 292
Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru (Borislav Bijeliæ) - 294

U SPOMEN

Sjeæanje na Krešimira Paviæa (Mato Batoroviæ)- - - - - - - - - - - - - 301

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 5-20

UDK 069(497.5 - 37 Đakovo) (091)

Pedeset godina od osnivanja Muzeja Đakovštine Đakovo

Branka Uzelac
Muzej Đakovštine, Đakovo

Pišući o osnivanju i radu Muzeja Đakovštine, autorica se usredotočuje na prostorni problem koji konstantno muči ovu ustanovu od 1951. godine do danas, Muzej je promijenio tri destinacije i sada je pred četvrtom. Ovo bi trebalo biti stogodišnje rješenje. Kako se sve to odrazilo na samu muzejsku građu, stručnjake koji rade u ovoj ustanovi i ljude, pogotovo djecu, kao konzumente koji žive u Đakovu s Muzejem, a bez Muzeja, te sam odnos između Muzeja i Grada, pokazat će buduće vrijeme.

Obilježavanje pola stoljeća djelovanja MĐĐ prigoda je za pogled unatrag, na početke njegova rada i njegova razvoja te utjecaja na sredinu u kojoj je djelovao.

Razvoj muzeja kroz povijest ukazuje da su muzejima prethodile bogate crkvene i privatne zbirke.

Tako je povijesna osnova stvaranju fundusa budućeg Etnografskog muzeja u Zagrebu bila kolekcija od 12000 tisuća predmeta otkupljena od Salamona Bergera, industrijalca iz Zagreba.

Muzej Brodskog Posavlja iz Slavonskog Broda nastao je darovanjem zbirki gradu od strane željezničkog činovnika Julija Hoffmana.

Osječki muzej nastaje iz potrebe da se zaustavi stalni odljev kulturne baštine iz grada (čitave zbirke Osječana poklanjaju se tijekom 19. stoljeća muzeju u Budimpešti), ali kao institucija svoje utemeljenje vezuje uz ime osječkog veletrgovca Franje Sedlakovića. On je 17. 2. 1877. godine poklonio gradu zbirku novca, medalja, numizmatičke stručne literature te zbirku oružja.

Utemeljenje muzeja u Đakovu ne može se vezati samo uz jedno ime, niti uz neku određenu darovanu ili otkupljenu zbirku.

Iza njegova utemeljenja stajala je bogata kulturno-povijesna prošlost grada te čitav niz ljudi povezanih zajedničkim interesom. Počev od biskupa Josipa J. Strossmayera koji je i novčano i darovima potpomagao muzeje u Zagrebu i izvan njega te drugih kreativnih, vrijednih entuzijasta.

Posebno je pomagao Arheološki muzej u Zagrebu. Okružnicom od 7. siječnja 1862. godine preporučio je Strossmayer svećenstvu biskupije da prikuplja starine, a krajem stoljeća pozvao je arheologa Josipa Brunšmida da vrši arheološka iskapanja na vlastelinskom dobru Štrbinci, o čemu je ovaj i pisao u Vjesniku HAD-a 1901. godine.

Na prijelazu u dvadeseto stoljeće postojale su u Đakovu dvije privatne etnografske zbirke: zbirka Milka Cepelića te zbirka Josipa Lovretića.

Đakovački kanonik msgr. Milko Cepelić (1853.-1920.) svojim je radom dao zapažen obol kulturnoj baštini hrvatskog naroda. Ljubav prema narodu nagnala ga je na proučavanje narodnog života i njegovih običaja. Prikupio je vrijednu zbirku tekstilnih rukotvorina: tkala, raspljeta, čipaka i vezova koje je izlagao na raznim prigodnim izložbama. Godine 1891., nakon Prve jubilarne izložbe Gospodarskog društva u Zagrebu, napisao je studiju o izloženim tekstilnim rukotvorinama svih 8 županija. Ta je studija prvi sustavni prikaz narodnog rukotvorstva.

Cepelićeva zbirka narodnih rukotvorina nalazi se u Etnografskom muzeju u Zagrebu.

Josip Lovretić (Otok, 1865.-1948.), svećenik biskupije đakovačke i srijemske, ubraja se u skupinu onih pregalaca koji su na prijelazu stoljeća

dali veliki doprinos hrvatskoj kulturi i svojim radom zadužili hrvatsku etnološku znanost. »Josip Lovretić zadužio je našu etnologiju svojim djelom »Otok« - narodni život i običaji. … do danas jedinstvenom, bez sumnje najboljom, najsadržajnijom, u njegovom domorodnom slavonskom govoru pisanom etnografskom monografijom… Ljepši, korisniji, trajniji spomenik jednom selu jedva bi se moglo zamisliti. (Milovan Gavazzi u: Život i djelo Josipa Lovretića, Martin Grgurovac, Privlaka, 1983).

Prvi je put potrebu za osnivanjem muzeja u Đakovu spomenuo 1913. godine Josip Žerav, pisac »Spomen spisa - 100. obljetnice postojanja ceha u Đakovu«. Govoreći o obrtničkoj zastavi iz 1484. godine, on je napisao: »…i bude li kada Đakovo imalo svoj muzej, koji bi vrlo lijepo pristajao u »Hrvatski dom«, moći će i ova zastava potomcima pričati…« (Zastava je na kraju ipak dospjela u Muzej Đakovštine!)

Između dva svjetska rata đakovački su gradski oci odlučili da se osnuje muzej u Đakovu. U travnju 1926. godine gradsko je zastupništvo donijelo odluku »da se pristupi uređenju muzeja za starine i uspomene vezane prošlošću našeg Đakova«. O tome su pisale đakovačke novine ali je demokratski »Narodni list« ispravno primijetio: »Misao vrlo lijepa, no jedno se zaboravlja da nemamo ni prostorije, ni čovjeka, koji bi otpočeo sa pripremanjem. Bojimo se da će ova lijepa zamisao kao i mnoge druge ostati samo na papiru.«

Tako je i bilo.

Osnivanju muzeja u Đakovu ponovno se pristupilo nakon Drugoga svjetskog rata. Učitelj Stjepan Dvoržak, kasnije suradnik Muzeja grada Đakova, objavio je u »Službenom glasu« članak »Osnivanje muzeja u gradu Đakovu« u kojemu je dao upute o prikupljanju predmeta, ističući zadatke muzeja.

Godine 1950. nastao je Inicijativni odbor građana koji je na prvoj sjednici 14. studenog odlučio da se osnuje Muzej grada Đakova.

Ipak, prošla je još jedna godina dok muzej nije osnovan, a dvije dok nije zvanično otvoren za javnost u vidu prvog stalnog izložbenog prostora. Teško se koji muzej u Slavoniji mogao pohvaliti stalnim izložbenim prostorom u to doba, i s tako bogatom i raznovrsnom etnografskom građom, uz arheološku te kulturno-povijesnu zbirku.

Rješenjem broj 15273 od 12. 12. 1951. godine Narodno vijeće općine Đakovo daje odobrenje da se osnuje Gradski muzej u Đakovu pod rukovodstvom Povjereništva prosvjete i kulture Narodnog odbora.

Aktom o osnivanju ispunjene su dugogodišnje želje i potrebe za ustanovom takve profilacije.

Rad Muzeja Đakovštine od 1952. g. - do 1967. g.

Muzej je smješten dijelom u gradski a dijelom u privatni prostor zgrade u bivšem Osječkom sokaku a tada u Ulici JNA 15. Osječki sokak je bila glavna prometnica koja je vodila prema Osijeku, a njegova gradnja započela je već početkom 18. stoljeća. Naseljavali su ga uglavnom đakovački obrtnici i trgovci.

Prvom direktoricom Muzeja postala je Đakovčanka Hedviga Dekker, uposlena u Povjereništvu prosvjete i kulture kao prosvjetna referentica.

Prvi stalni postav svečano je otvoren 22. studenoga 1952. godine.

»Muzej Đakovštine 22. studenoga 1952. svečano je izvršio otvaranje prve muzejske izložbe u pet izložbenih prostorija i time preuzeo veliki zadatak čuvanja naše kulturne baštine, koja je tokom vjekova u velikoj mjeri

oštećena. Zato moramo svim sredstvima nastojati da sačuvamo od propadanja svaki predmet koji ima naučnu ili umjetničku vrijednost.«

Tako je u povodu otvorenja Muzeja za posjetioce pisala H. Dekker u »Đakovačkom listu« br. 2, godine 1953.

Nastavilo se s muzeološkim radom koji je u prvom planu obuhvatio sabiranje kulturne baštine s područja grada i sela. H. Dekker se angažirala oko čuvanja spomenika kulture, spašavanja arhiva, dokumentacije iz NOB-a, starih knjižnica. Uspostavljen je kontakt sa selima preko seoskih povjerenika koji izvještavaju Muzej o stanju kulturnih spomenika, građi koja se može pronaći i prikupiti, o svim promjenama u selu koje su na neki način povezane s muzejskom djelatnošću.

Javili su se i prvi suradnici i darovatelji te je osnovan Odbor suradnika muzeja. Tu su zapažena imena Vrtarić Anice, Pavić Ivice, Dvoržak Stjepana, Germovšek Ivana, Čordašić Franje, Šnajder Adolfa i drugih. Veliku pomoć u radu Muzeja, i njegovoj uposlenici Hedvigi Dekker, pružaju članovi »Društva prijatelja starina« koje je osnovano 1953.

»Društvo prijatelja starina imat će časnu ulogu, da bude sakupljač vrijednih starina za Muzej Đakovštine, i da bude čuvar kulturno-historijskih spomenika na području grada i kotara« - zapisala je H. Dekker (Đakovački list 11, 1953.).

U vrlo kratkom vremenu društvo je imalo 214 članova. Predsjednik je Franjo Čordašić, tajnica Hedviga Dekker, blagajnik Ajfrid Vendelin, kotarski povjerenik muzeja Ivan Germovšek, gradski povjerenik Rudolf Šunk. Svi su oni dugogodišnji suradnici te prijatelji Muzeja.

Po tematskoj strukturi to je kompleksni muzej zavičajnog tipa, sa zadatkom da štiti i skuplja kulturnu baštinu, stručno obrađuje, pohranjuje u depoe te prezentira javnosti putem izložbi i stručnih članaka objavljenih u novinama i stručnim časopisima.

U povodu prve obljetnice otvaranja Muzeja H. Dekker je pisala:

»U Muzeju Đakovštine razvija se sistematska djelatnost čuvanja, proučavanja, popularisanja spomenika kulturno-historijskog i umjetničkog karaktera, a naročito svoju razvojnu djelatnost usmjerava u kulturno-prosvjetnom i naučnom pravcu. Kulturno-prosvjetna djelatnost Muzeja

ogleda se u radu na podizanju općeg kulturnog nivoa naših ljudi preko mnogih predavanja i izložbi.« (Đakovački list 40., 1953.)

U članku je objavljena i izjava dr. Antuna Bauera, poznatog kolekcionara te muzealca:

»Čestitam na osnutku i postavi ovog Muzeja. Ovo je rekordan uspijeh i nema analogije u našoj muzeologiji. Đakovački muzej je zaista kulturna i prosvjetna ustanova koja Đakovčanima nameće dužnost, da se brinu za svoju kulturnu baštinu. To je legitimacija kulture Đakova. Početak ovoga Muzeja daje mogućnost naslutiti njegove perspektive u doglednoj budućnosti.«

Muzej je sakupljao građu s područja etnologije, arheologije, numizmatike, povijesti, umjetnosti, arhiva.

I zbilja, razvoj Muzeja Đakovštine išao je uzlaznom putanjom. Organizirana su predavanja s područja arheologije, povijesti, etnologije. Postavljane povremene izložbe iz muzejskog fundusa koji se stalno povećavao. Broj posjetitelja bio je na zavidnoj razini. Ostvarena je uspješna suradnja s osnovnim te srednjim školama. Odnosi s centralnim muzejima i naučnim ustanovama bili su korisni. Velik broj domaćih i stranih posjetilaca bio je najbolji dokaz o afirmaciji ustanove.

Lijepe rezultate postigla je Hedviga Dekker u stručnom i znanstvenom radu publiciravši tridesetak članaka. Godine 1959. tiskala je »Đakovo i njegova okolica kroz kulturno-historijske spomenike« kao prvu knjigu Biblioteke Muzeja Đakovštine.

Ova je publikacija rezultat višegodišnjeg rada i istraživanja arheoloških lokaliteta te proučavanja kulturno-povijesnih spomenika Đakovštine. Posebnu vrijednost imao je Katalog arheoloških nalazišta u Đakovštini te karta arheoloških nalazišta. Naravno da je bilo i nedostataka, ali stručna je kritika istakla vrijednost ove male ali značajne knjige.

Etnografskim istraživanjima obrađena su sela Trnava i Levanjska Varoš, a zatim su obrađeni podaci predani Centru za pripremu Etnološkog atlasa u Zagrebu.

Godine 1957. u Gorjanima je obnovljen narodni običaj Ljelje koji je počeo nestajati krajem 19. stoljeća.

Direktorica Muzeja Đakovštine Hedviga Dekker, odgovorna, vrijedna, samozatajna, neumorna u svom društvenom angažmanu, umrla je tiho u Osječkoj bolnici na samu Novu godinu 1963.

»Muzejska aktivnost prof. Hedvige Dekker očituje se u neumornom i požrtvovnom naučnom i stručnom sređivanju bogate muzejske građe kao i na prikupljanju muzejskog materijala. Uporedo s ostalim radom na muzeju izvršila je i potpuno inventiranje cjelokupnog materijala zbirki, muzejske biblioteke i arhiva… Organizator je niza izložbi i niza predavanja kako u muzeju tako i na području Đakovštine.« (Vijesti MKH 2., 1963., str. 50.)

Tako Muzej Đakovštine ostaje bez jedine stručne osobe i bez vodstva.

Na sastanku Savjeta Muzeja, te društveno-političkih radnika, 6. siječnja 1963. godine odlučeno je da Muzej nastavi rad, a novim direktorom izabran je Franjo Čordašić, prosvjetni radnik u mirovini, suradnik Muzeja od osnivanja i predsjednik »Društva prijatelja starina«.

Iste godine na mjesto arheologa upošljava se Branka Raunig. Nastupom u službu R. B., kustosa arheologije, od 1. 9. 1963. godine započeo je stručni i sustavni rad u arheološkom odjelu.

Godine 1967. Muzej je morao napustiti prostor u kojem je obitavao prethodnih 15 godina. Smješta se na prvom katu u Preradovićevoj ulici broj 17, u prostoru gdje je bio Dom zdravlja do 1964. godine kada je poslije potresa, koji je jače oštetio zgradu, iselio.

Muzej Đakovštine u periodu od 1967. g. - do 1994. g.

Ovu veliku jednokatnicu dao je biskup Strossmayer 1857. sagraditi za potrebe sjemeništa bosanskih franjevaca. Kasnije su se oni preselili u Ostrogon a u tu zgradu smještena je biskupijska tiskara. O zgradi u koju je smještena tiskara pišu Cepelić i Pavić:

»Ona je smještena u prvo doba u vlastelinskoj zgradi iza sjemeništa, a za koju godinu prešla je u prizemlje bivšeg samostana franjevaca bosanskih, u kojem se i u godini 1900. nalazi« (str. 236).

Godine 1914. preselila je tiskara na prvi kat gdje je i bila sve do 1948. Neko vrijeme nalazila se ovdje đakovačka pošta, Dom zdravlja a kasnije, uz MĐĐ na prvom katu, smještena je u prizemlju i Financijska uprava grada.

Snažan potres 1964. godine nanio je i ovom prostoru veću štetu. O tome je pisala Branka Rauning: »Više od godinu i pol trajala je borba za mininalna sredstva, kojima bi se oštećene prostorije koliko - toliko sanirale, te su u toku 1969. godine, izvršeni najnužniji građevinski radovi na adaptaciji. Krajem aprila 1970. g. od Fonda za unapređivanje kulturnih djelatnosti općine Đakovo dobijena su financijska sredstva za postavljanje stalnih izložbi…« (Vijesti MKH., 1970. str. 3).

U radu na postavljanju stalnog postava sudjelovali su radnici Muzeja Đakovštine, direktorica Etnografskog muzeja iz Zagreba, etnolog Marijana Gušić, muzealci iz Muzeja Slavonije te suradnice Muzeja - učiteljica Lucija Karalić i Marija Gregić iz Gorjana. Godine 1973. dopunjen je stalni postav s još tri prostorije tako da je izložbeni postav zauzimao sedam prostorija u kojem je izložen dio građe iz cjelokupnog fundusa Muzeja. Slijed izložbenog postava polazio je od najstarijih arheoloških izložaka, preko izložbenog oružja, dokumentacije i fotografija iz Zbirke NOB-a, nam-

ještene građanske sobe s kraja 19. stoljeća iz Kulturno-povijesne zbirke. Ostale četiri prostorije prezentirale su etnografsku građu, odnosno tradicijski tekstil, žensku i mušku tradicijsku nošnju, inventar seoskog stambenog prostora, tkalački stan, vrste tkala, otkane pokrivače, ponjavce, ćilime, ćilimaše.

Arheolog Branka Rauning napušta ovu ustanovu 1971. g. a zapošljava se Ivica Šestan, po struci etnolog. On se zadržava u Muzeju do kraja 1978. g. a tada prelazi u Etnografski muzej u Zagrebu.

Muzejski rad etnologa je složen i završava objavljivanjem stručnih i znanstvenih rezultata dugogodišnjih terenskih istraživanja te nastoji ukazati na razvoj i puteve kulture jednog područja. Budući da je tradicijska kultura uvelike zahvaćena procesom transformiranja, radnici Muzeja su poveli akciju intenzivnog sakupljanja etnografske građe, terenska istraživanja duhovne i materijalne kulture sela Đakovštine.

Nastupom u službu Krešmira Pavića na mjesto povjesničara (1. siječnja 1976. g.) intenzivira se rad na istraživanju lokalne povijesti, povijesti književnosti i umjetnosti. Istražena je povijest đakovačkih tiskara od 1880. g., proučene su i đakovačke novine do II. svjetskog rata, povijest nogometa, srednjovjekovna obitelj Gorjanski i mnoge druge teme vezane uz prošlost te ljude Đakova.

Godine 1978. umire Franjo Čordašić, dotadašnji direktor Muzeja. Njegovo ime i rad usko je vezano s osnutkom Smotre folklora Slavonije i Baranje »Đakovački vezovi«. Od 1967. godine kada se odvijaju prvi Đakovački vezovi, Muzej Đakovštine i njegov direktor nastoje predstaviti širokoj javnosti dio naše tradicijske kulture, folklorne baštine i aktualnog narodnog stvaralaštva.

Godine 1979. u Muzeju rade tri kustosa: uz povjesničara Krešmira Pavića tu su i Ivo Pavlović, kao arheolog, te Branka Uzelac, etnologinja.

Direktor je Krešimir Pavić, kojeg 1982. g. zamjenjuje na tom položaju Ivo Pavlović, arheolog.

Sljedeće godine prolaze u održavanju redovne muzejske djelatnosti. Zbirke postaju bogatije, njeguje se izdavačka djelatnost, izložbena djelatnost se odvija redovito. Stalni postav, svakodnevno pristupačan javnosti, i dalje plijeni pažnju posjetitelja.

Zbirke Muzeja su zaštićene po službenoj dužnosti i rangirane kao vrijednost B kategorije pri Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Osijeku. Isto tako zaštićen je i prahistorijski, antički i srednjovjekovni arheološki lokalitet Štrbinci koji pobuđuje pažnju po arheološkim nalazima još od polovine 19. stoljeća.

Među nalazima naročito je vrijedan dio staklene posude - plitice od blijedozelenog stakla. Sredina dna ukrašena je portretima žene i muškarca na zlatnoj foliji. Buduća sistematska iskopavanja ukazat će na bogatstvo arheološkog materijala pa i na smještaj rimske postaje Certisse.

»Đakovo kao likovna nadahnuće«, »Antički i srednjovjekovni novac«, »Počeci fotografije u Đakovu«, »Slavonski suvenir s etnografskom podlogom« - dio je naslova brojnih izložbi koje su se održavale u Muzeju narednih godina.

Krajem osamdesetih godina osjeća se potreba za većim prostorom, za novim stalnim postavom, čuvaonice postaju pretijesne, a i sam radni prostor muzealaca.

Godine 1977. sve mjesne zajednice grada Đakova donose Odluku o uvođenju mjesnog samodoprinosa u visini 2% tijekom 5 godina. Jedna od namjena samodoprinosa odnosila se i na potrebe kulture, odnosno na sanaciju i rekonstrukciju zgrade Muzeja. Tim programom Muzej bi dobio na korištenje tavanski prostor te dvorište gdje bi pored suvremenog sadržaja bilo i tradicijskih stambenih i gospodarskih objekata. Znači, prvo uređeno etnografsko dvorište na području Slavonije. Muzej Đakovštine je očekivao svoje bolje dane i ne sluteći što će sve doživjeti i Đakovo i cijela Hrvatska. 1. siječnja 1991. g. umire Krešmir Pavić, povjesničar Muzeja Đakovštine ali tragedija se tu ne zaustavlja…

»Priča o Muzeju Đakovštine u Đakovu tužna je priča. On je bio udomljen u dijelu nacionalizirane zgrade u Preradovićevoj ul. 17, u Đakovu, u tzv. »Franjevačkom sjemeništu.« Iako ova zgrada nije u potpunosti odgovarala muzeju ipak je omogućavala njegovu aktivnost. Jedno vrijeme čak su samodoprinosom namicana sredstva za uređenje i adaptaciju muzejske zgrade. U njoj Muzej dočekuje Domovinski rat 1991. godine.« Tako piše Želimir Laszlo djelatnik MDC-a u Zagrebu, u Radovima hrvatskog društva

folklorista, vol. 7, u tekstu »Muzejske zbirke, njihova sudbina, zaštita…«, 1998. g.

Pred ratnom opasnošću muzejske zbirke bivaju izmještene na područja nezahvaćena ratom. Tako je bilo i sa zbirkama Muzeja Đakovštine tijekom listopada 1991. g. Muzej se i dalje nalazi u zgradi u Preradovićevoj ulici 17, ali u njoj nije bilo velikog dijela muzejske građe. Ostalo je nešto građe koja je bila manje vrijedna ili nespretna za transport. Muzejski radnici pokušavaju povremenim izložbama ukazati na svoje postojanje i u ratnim uvjetima. Čak se sredinom 1992. g. upošljava mr. Borislav Bijelić na upražnjeno mjesto muzejskog povjesničara.

Ali u ožujku 1993. godine Biskupija đakovačka i srijemska službeno traži povrat svoje zgrade zbog svojih potreba. U studenome 1993. godine Sekretarijat za privredu i društvene djelatnosti u Đakovu donosi odluku ukinuća pravomoćnog rješenja Komisije za nacionalizaciju pri Narodnom odboru općine Đakovo od 15. travnja 1960. godine. Time se ukida društveno vlasništvo i zgrada se vraća prvotnom vlasniku - Biskupiji.

Ravnatelj Muzeja Ivo Pavlović obraća se Ministarstvu kulture i prosvjete, traži pomoć, ali bez vidljivih rezultata. Biskupija traži da se Muzej iseli što prije. Prostori koji se nude Muzeju ne odgovaraju ni minimalnim muzejskim standarima, utvrđuje komisija Muzejsko-dokumentacijskog centra Zagreb.

Situacija je bezizlazna i 15. ožujka 1944. ravnatelj Muzeja potpisuje dokument o dinamici iseljenja. Novi prostor u koji se smješta Muzej nalazi se u Ulici Stjepana Radića 9.

Rad muzeja Đakovštine Đakovo od 1994. g. do 2001. g.

Zgrada u koju se useljava Muzej nikako nije podobna iz više razloga. »Korisna površina iznosi samo oko 200 m kvadratnih što nije ni izdaleka dovoljno za muzejsku djelatnost; podrum je vlažan i neuporabljiv, a njegovo eventualno isušivanje i adaptiranje je kompliciran i dugotrajan posao, a

rezultati su uvijek problematični; sa stropova pada žbuka itd. Vjerujem da su to dovoljni razlozi da u zgradi o kojoj je riječ uz uvijet obimne i višegodišnje adaptacije može biti eventualno samo dio muzeja ili samo njegova depandansa, ali to nikako nije cjelovito rješenje za Muzej…« (Želimir Lasszlo, izvor već naveden).

Preseljenje Muzeja nije bilo teško provesti jer su zbirke bile evakuirane pa se nedostatak prostora nije tako ni osjećao. Problem nastaje kada Hrvatski povijesni muzej, u čije prostorije su »privremeno« smještene evakuirane zbirke, pismeno, 9. studenoga 1994. g., zahtijeva da se prostorije isprazne jer u im neophodno potrebne za njihovu djelatnost. S obzirom da se zbirke nemaju gdje vratiti u Đakovo, Državna uprava za zaštitu kulture i prirodne baštine ipak sprječava to drugo »iseljenje«.

Kako je u međuvremenu zgrada Hrvatskoga povijesnog muzeja pripala društvu likovnih umjetnika, Muzejski dokumentacijski centar, 15. lipnja 1995. godine, moli gradonačelnika Đakova da pomogne u iznalaženju adekvatnog prostora za smještaj fundusa Muzeja.

Građa se postupno vraća krajem 1996. godine te u tri navrata 1997. godine.

U periodu do povrata muzejske građe Muzej Đakovštine je postavljao (unutar svog, iako neadekvatnog prostora) posuđene likovne, povijesne te

etnografske izložbe; izložbe manjeg obima, skromnije ali ipak se nastavljalo s muzejskom djelatnošću.

Održavane su javne tribine na kojima se predstavljalo suvremeno hrvatsko izdavaštvo s područja likovnih, povijesnih, odnosno društveno-humanističkih znanosti.

Po povratku muzejskog fundusa bili smo prisiljeni tražiti druge prostore. Suradnja s Časničkim domom bila je i ostala jako uspješna. (Tradicijsko rukotvorstvo - entitet hrvatskog naroda, Odjeća i nakit hrvatskih žena, Edvard Kužina Matei - samostalna izložba slika, Slavko Tomerlin, Hrvatsko ratno znakovlje - iz Zbirke Domovinskog rata Muzeja Đakovštine.) Velika i dobro posjećena izložba »Od nepobjedivog sunca do sunca pravde«, autorice dr. Branke Migotti, u organizaciji Arheološkog muzeja Zagreb, bila je obogaćena s arheološkim nalazima sa Štrbinaca. »Accede ad Certissiam..« - Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova izazvao je veliku pozornost 1998. godine postavljanjem u prostor kripte katedrale.

Izdavačka djelatnost se nastavlja. Godine 1997. izlazi i Zbornik Muzeja Đakovštine, broj 4. Zatim izlazi i knjiga mr. Borislava Bijelića »Đakovačke ulice«, 1998. U sredstvima javnog informiranja redovito se javlja o stanju i aktivnostima Muzeja. Arheološka iskapanja vrše se gotovo redovito (na Ivandvoru, kod crkve Svih svetih, na Štrbincima)

Svoj užitak etnologinja pronađe u stručnim savjetima kod tematskog uređivanja izloga za Đakovačke vezove, kada se ulicama Đakova stvaraju male izložbe iz tradicijskog života Đakova; u održavanju radionica s tradicijskim temama; terenskim istraživanjima o duhovnoj i materijalnoj kulturi. Stalna briga za tekstilije koje sada već godinama stoje pohranjene u kutijama.

Tijekom 1998. godine zgradu kupuju Đakovačka vina d.d., tako da je iseljenje neminovno. Potraga za novim i boljim prostorom za Muzej se nastavlja. Poslije čitavog niza neuspjelih pokušaja da se pronađe adekvatan prostor (ili je premali, ili ne zadovoljava minimum muzeoloških uvjeta, ili

odgovara, ali ne možemo ga dobiti i tako dalje i tako dalje) pojavljuje se konačno rješenje.

Početkom 2001. godine na mjesto ravnateljice Muzeja Đakovštine dolazi Branka Uzelac, etnologinja i dugogodišnji radnik te ustanove. Kao najvažniji problem nameće se revizija muzejske građe i stanje oštećenosti iste.

Ministarstvo financija RH, želeći riješiti prostorni problem svojih uposlenika, rješava i problem Muzeja Đakovštine. Povijesnu zgradu bivšeg kotara u Starčevićevoj ulici, izgrađenu početkom dvadesetog stoljeća, Grad Đakovo dobija na uporabu i dodjeljuje je Muzeju. Zgradu je potrebno adaptirati. Brigu oko toga preuzima Povjerenstvo osnovano pri Gradskom poglavarstvu. Radovi počinju 1. prosinca 2000. godine, a financira ih Ministarstvo kulture. Unutar dvorišnog prostora Ministarstvo financija je trebalo izgraditi zgradu za svoje uposlenike. Početkom 2001. godine Ministarstvo financija odustaje od gradnje tako da Muzej Đakovštine dobija i dvorišni prostor. Nakon obustave radova na adaptaciji tijekom svibnja 2001. godine (zbog neke nezakonitosti pri izboru izvođača radova) radovi se nastavljaju ubrzo s novim izvođačem, uz obvezu da budu gotovi do kraja 2001. godine.

Muzej Đakovštine može očekivati useljenje u novi adaptirani prostor tijekom 2002. godine.

Veliki dio muzejske građe je tijekom ovih dugih ratnih godina te poratnih godina oštećen zbog neadekvatnog tretmana. Muzejske zbirke su nedostupne posjetiteljima već deset godina. Pored svih naših napora slabo smo mogli odgojiti generacije djece u uvjerenju da Muzej Đakovštine ipak postoji. Kada je zbirka nedostupna, kada je posjetitelj ne može vidjeti niti doživjeti u njenom osnovnom ozračju, sve postaje pomalo besmisleno. Zato i ovo preseljenje predstavlja na neki način početak muzejske djelatnosti Muzeja Đakovštine Đakovo, koji ove godine obilježava pola stoljeća svoga postojanja.

Svjesni smo kakve sve posljedice donosi nedostupnost zbirki, nedostatak stalnih i povremenih izložbi oblikovanih od muzealija iz zbirki, ali

unatoč tim problemima vjerujemo da stručni kadar Muzeja ima dovoljno snage, znanja te stručnosti da sve to prevlada i ponovno ukaže na Muzej kao ustanovu koju Grad Đakovo nikada nije izgubio, nego ju je konačno smjestio u prostor gdje će biti dostojan naše baštine.

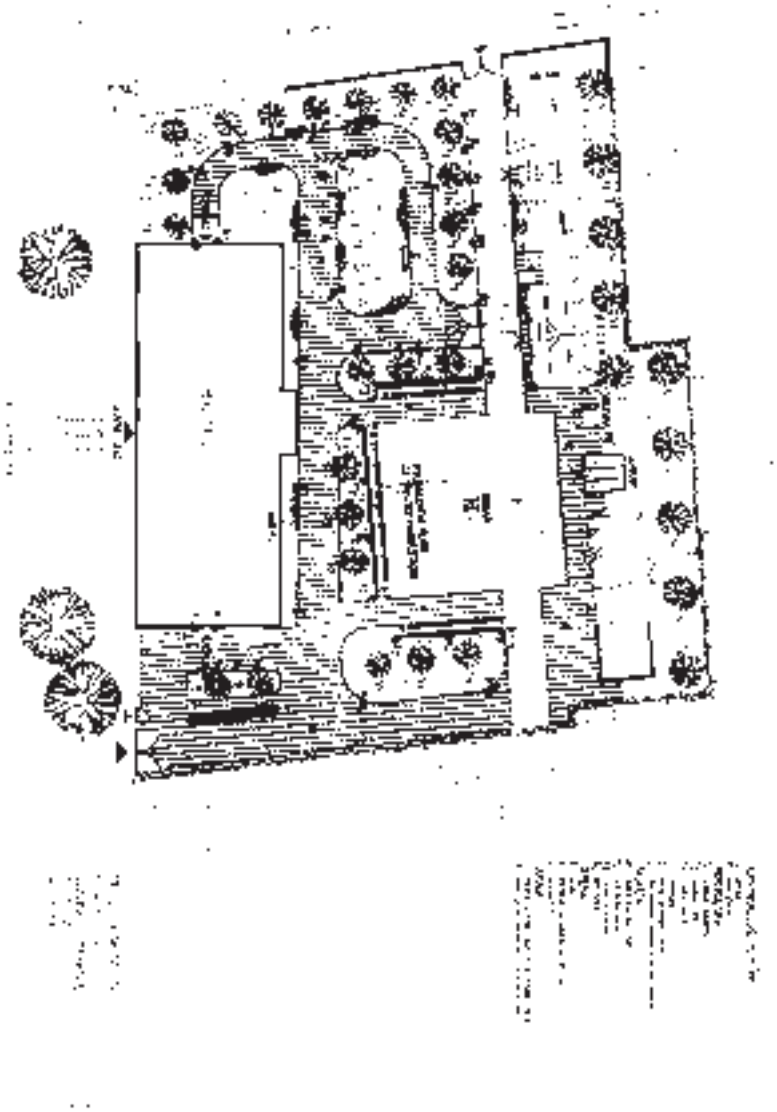

Literatura:

1. Branka Uzelac, »Trideset godina rada Muzeja Đakovštine«, Revija Đakovačkih vezova, 1982. g.

2. Želimir Laszlo, »Muzejske zbirke, njihova sudbina, zaštita… Radovi hrvatskog društva folklorista, vol. 7, Zgb., 1998.

THE 50TH ANNIVERSARY OF THE "MUZEJ ĐAKOVŠTINE" ĐAKOVO

Summary

Writting about the establishment and existence of the "Muzej Đakovštine", the author concentrates on and stresses the housing problem which the museum has been forced ro deal with since its foundation in 1951 up to the present days. The museum has faced 3 changes of location and is now about to experience the fourth one, which is believed to be a solution for another 100 years. Future will show this problem has reflected on the museum materials, proffessional team working in this institution, and the public, especially the youngest generations as consumers of culture, who live in Đakovo which has a museum, but practically does not have it at all, as well as on the relation the museum - local goverment.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 21-38

UDK 67/68 (497.5 - 37 Đakovo) (091)
664.71 (497.5 - 37 Đakovo) (091)

Iz povijesti ðakovaèkih mlinova

Željko Lekšiæ

Pisac u ovom èlanku navodi mlinove u Đakovu i bliŽoj okolici, i to u razdoblju od kraja 17. stoljeæa, pa do poèetka Drugoga svjetskog rata. Najstariji mlinovi bili su vodenice, kojih je nakon izgona Turaka zateèeno èetiri. Kasnije se javljaju mlinovi koje su pokretali konji i volovi. U drugoj polovici 19. stoljeæa dolazi do industrijalizacije i u Đakovu, te se grade parni mlinovi. U to vrijeme u Đakovu su bila tri mlina: mlin Sloga, mlin obitelji Fucks, kasnije Đakovaèki mlin na valjke d.d., i biskupijski paromlin. Kasnije je osnovano nekoliko manjih mlinova, pogotovo nakon pojave benzinskog motora, od kojih pisac posebno istièe Kajzerov i Raumbergerov mlin.

O najstarijim mlinovima

Još za vrijeme turske vlasti, na Ribnjaku, Đakovu najbliŽoj rjeèici bile su èetiri vodenice. Iz carskog popisa iz 1702. godine saznajemo èiji su to bili mlinovi. Biskup Petar Bakiæ[1], u svome prijevodu popisa s latinskog u

1 Petar Bakiæ (Split, 1670. - Križovljani, 1749.), bosansko-ðakovaèki biskup. Nakon završene teologije, od 1694. godine misionar u Slavoniji i južnoj Ugarskoj. Godine 1697. imenovan tumaèem "ilirskog" jezika na beèkom dvoru, 1709. srijemski, a 1716. bosansko-ðakovaèki biskup. Zauzimao se za crkveno jedinstvo. Nastavio izgradnju katedrale u Đakovu.

prvoj polovini 18. stoljeæa, naveo je sljedeæe: "U vodi Ribnjak èetiri mlina jali vodenice turske ostaše, jedna je bila Ibraim Èehaje, druga je bila nikojega Turèina Gaija, treæa je bila Ibraim Èehaje, èetvrta bila je nikoga Turèina Podgoratlije, koje sve èetiri vodenice kada Turèin pod Beèen bi razbit, sve èetiri opustiše i razmetnuše, i poŽgaše po hajduci i Turaka."[2] Na istom mjestu saznajemo da je tada bio popravljen jedan mlin prije godinu dana, a da su još dva bila u fazi popravljanja. Biskup Petar Bakiæ u svome prijevodu naveo je sljedeæe: "…sada jedan mlin, koji jest bio Ibraim Èehaje, na misto kojega kmet Mato Tufedžija prid jednim litom popravi, druga koja biše turèina Èehaja, sada popravljaju Antun Vuèièanin, Kristo i Dominko, koja nije jošte svršena. Treæa i sada stoji pusta. Èetvrta koja jest bila Turèina Podgoratlije, a sada popravlja paor ovoga mista Tomiæ Gorjanac, koja jošte nije svršena."[3]

Biskup Petar Bakiæ dao je sagraditi vodenicu na Kaznici.[4] Kako ova vodenica, zbog nedostatka vode, nije mogla neprestano mljeti, njegov nasljednik biskup Josip Èolniæ[5] dao je pored te vodenice sagraditi suhi mlin na volovski pogon, a u vodenicu ugraditi dva kamena.[6] On se bavio mišlju da zagradi ribnjak, tj. sagradi branu i tako poveæa vodu, pa i vodenicu.

---

2 Prijevod biskupa Petra Bakiæa naslovljen Oppidum rekuæ varoš Diakovo, u: Tade Smièiklas, Dvjestogodišnjica oslobodjenja Slavonije, II, JAZU, Zagreb, 1891., str. 309.

3 Isto.

4 Marin Srakiæ, Autobiografija Josipa Antuna Èolniæa, biskupa bosanskog ili đakovaèkog, Glasnik arhiva Slavonije i Baranje, 1, Historijski arhiv u Osijeku, Osijek, 1991., str. 46.

5 Josip Antun Èolniæ (Vivodina, 1699. - Đakovo, 1773.), bosansko-đakovaèki biskup. Imenovan biskupom 1751. godine. Sagradio biskupsku rezidenciju, opremio katedralu, osnivao nove župe i izgradio nekoliko crkava te proveo naredbu da se u župama vode matice. Utemeljio prvu puèku školu u Đakovu i pomogao osnivanje gimnazije u Osijeku. Od 1753. godine veliki župan požeške županije.

6 Isto. Biskup Èolniæ u autobiografiji naveo je sljedeæe: "Buduæi da na ovom vlastelinstvu nema rijeka na kojima bi vodenica mogla neprestano mljeti, pobrinuo sam se da se podigne suhi mlin, volovski (na volovski pogon), pokraj rijeke Kaznice, na kojoj je još jedna vodenica neznatne vrijednosti u koju sam ugradio dva kamena. Nju je sagradio moj treæi prethodnik biskup Petar Bakiæ."

Drugu vodenicu izgradio je na rijeci Jošavi, na tri kotaèa. Njena izgradnja trajala je tri godine, a završena je 1762. godine.[7]

Koliko je vodenica ostalo do kraja 19. stoljeæa, toèno nam nije poznato. Na Jošavi je postojala Klièiæeva vodenica, koja je i ucrtana na vojnoj austrougarskoj karti s kraja 19. stoljeæa. Klièiæi su bili trgovci u Đakovu.[8] U zemljišnim knjigama ispisanim 1879. godine nailazimo na podatak da je vlasnik kuæe broj 596 bio "Kokoš Stiepan vodenièar", što ukazuje na to da je tada još bilo vodenica. Drugi vodenièari iz tog vremena nisu nam poznati.

Vjetrenjaèe se nisu gradile na području Đakovštine, obzirom da na ovom području nema povoljnog vjetra.

Kako su rjeèice oko Đakova ipak bile male, s nedovoljno vode, gradili su se u Đakovu suhi mlinovi. Na katastarskom planu Đakova iz 1863. godine vide se tlocrti "šatri" suhih mlinova, tzv. suvara. Iz plana je vidljivo da je tada u Đakovu bilo više takvih mlinova. Pokretaèka snaga su bili volovi ili konji koji su hodajuæi u krug u "šatri", a to je bila velika prostorija kružnog oblika, pokretali mlinski kamen.[9] Sredinom 19. stoljeæa postojali su u Đakovu sljedeæi mlinovi:

- mlin **Nikole Vittnera**, nalazio se u Satnièkoj ulici (Vittnerovi su svoj posjed prodali 1890. godine, a do tada je možda radio i njihov mlin)
- mlin **Sebastiana Stehra** (1833.-1888.), nalazio se u Osjeèkom sokaku, odnosno Kasarnièkoj ulici, kako se nekoæ nazivala Ulica bana Jelaèiæa, a nalazio se nekoliko kuæa iza prenoæišta

---

7 Isto. Biskup Èolniæ je naveo: "Pokušat æu ove godine, t. j. 1762., na toj rijeci uz velike troškove izgraditi ribnjak i tako poveæati vodu, pa i vodenicu. Ta vodenica stoji najmanje 1500 forinti. Uz božju pomoæ drugu æu izgraditi na rijeci Jošavi, na tri kotaèa; na njoj se radi veæ tri godine. Njezina cijena prelazi 2000 forinta. Ona je završena 17. rujna 1762."

8 O obitelji Klièiæ (Kliciæ) vidi opširnije u: željko Lekšiæ, Kliciæi, prvi stalni i izuèeni trgovci mješovite robe u Đakovu, Slavonski narodni godišnjak 1994., Đakovo, 1993., str. 66-67.

9 Opis suvare vidi u: žarko Španièek, Tomašiæ-suvara u Otoku, Prilog poznavanju mlinova u Slavoniji, "Đakovaèki vezovi", Jubilarna revija 1967-1991., Đakovo, str. 34-37.

- mlin **Andre Mazingera**, nalazio se na poèetku Ulice Vladimira Nazora, na mjestu gdje se nalazi bivša zgrada Slavonske banke
- mlin **Antuna Vittnera** (1832.-1884.), koji je doselio iz Jarmine, a osim mlina imao je i uljaru, nalazio se u Ulici kralja Tomislava
- mlin **Josipa Wagnera,** nalazio se također u Ulici kralja Tomislava
- mlin **Sebastiana Pletza**, nalazio se u ulici Matije Gupca
- mlin **Franje Knöbla,** nalazio se u Ulici Matije Gupca
- mlin **Ivana Knöbla** (1826.-1896.), nalazio se u Ulici Petra Svaèiæa
- mlin barunice **Magdalene Unukiæ**, nalazio se u Ulici Augusta Šenoe (zbog znaèaja vlasnika, o ovom mlinu i njegovim vlasnicima dalje navodimo opširniji prikaz)
- **vlastelinski mlin**, nalazio se na periferiji, na izlazu iz grada na cesti prema Đurđancima; ovi objekti su srušeni tek 1935. godine.[10]

U prvim popisima poslije izgona Turaka ne spominju se suhi mlinovi, kao ni vjetrenjaèe, te se može pretpostaviti da su suhi mlinovi poèeli dolaziti u Slavoniju koncem 17. i poèetkom 18. stoljeæa s brojnim doseljenicima. U popisu vlasnika suhih mlinova uoèljivo je da su svi oni stranog porijekla, odnosno - toènije - Nijemci.

Prvi paromlinovi

U prvoj polovini 19. stoljeæa dolazi do industrijalizacije i na području Slavonije. Prvi paromlin na području Slavonije podigao je 1846. godine Vinkovèanin A. Treyer na vukovarskom vlastelinstvu grofa Eltza u selu Koroð, sa strojem od 6 KS, koji je izgradio osjeèki mehanièar Lieber. Godine 1864. podignuti su paromlinovi u Osijeku, Virovitici i Nuštru.

Šezdesetih godina 19. stoljeæa dolazi do veæe industrijalizacije i u Đakovu. Na putu prema Osijeku, odmah iza Terezijanske kasarne sagrađen

10 Mirko Markoviæ, Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine, 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, Zagreb, 1976., str. 262.

je krajem šezdesetih godina, vjerojatno 1869. godine, Đakovaèki paromlin "Sloga". Bio je u vlasništvu nekoliko ðakovaèkih poduzetnika. Bio je to vjerojatno prvi paromlin u Đakovu. Nekoliko godina kasnije sagrađen je iza njega i drugi, Fuchsov paromlin. Biskupsko vlastelinstvo sagradilo je svoj paromlin u Školskom sokaku 1877. godine.[11]

U drugoj polovini 19. stoljeæa u Đakovu su, dakle, postojala tri veæa mlina. U to vrijeme, toènije prema podacima iz 1883. godine, u Hrvatskoj i Slavoniji, bez Rijeke, bila su 83 mlinska poduzeæa, od èega svega pet s 20-50 radnika.[12]

---

11 /M. Cepeliæ-M. Paviæ/, Josip. Juraj. Strossmayer biskup bosansko-ðakovaèki i sriemski god. 1850.-1900., Zagreb, 1900-1904., str. 906.

12 Igor Karaman, Privredni položaj hrvatsko-slavonskog podruèja u Habsburškoj monarhiji nakon ukidanja feudalnih odnosa (1849.-1873.), u: Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske, Institut za historiju radnièkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1967., str. 13.

Poèetkom dvadesetih godina 20. stoljeæa u Đakovu su postojala, prema navodima Jose Lakatoša, tri veæa mlina, i to: Đakovaèki mlin na valjke d. d., mlin Hager i Jakševac (ustvari mlin "Sloga") i J. Kaiser, pilana i motorni mlin.[13] Od manjih mlinova bio je paromlin Baltazara i Franje Raumbergera. Oni su imali i tvornicu ulja. Biskupijski mlin izgleda nije radio u to vrijeme. Od veæih mlinova na području Đakovštine bio je paromlin "Rosa" u Vrpolju, vlasništvo Leopolda Weissa, a kasnije njegovih nasljednika. Kapacitet mu je bio dva vagona dnevno. U tadašnjem kotaru Đakovo bilo je u to vrijeme ukupno 25 mlinova.[14] Pogon im je uglavnom bio parni. Izvan Đakova najstariji su mlinovi u Vrpolju i Kešincima, koji su djelovali još prije Prvoga svjetskog rata.

Pojavom benzinskog motora mnogi su mlinovi prešli na benzinski pogon. Tada su se pojavili i manji mlinovi s motorom na benzinski pogon. Pred Drugi svjetski rat radio je i mlin Gabre Èape u Paviæevoj ulici, a uz mlin postojala je i pilana.

Bilo je mlinova i u drugim mjestima Đakovštine. Pred Drugi svjetski rat postojali su mlinovi u Vrpolju, Velikoj Kopanici, Kešincima, Gorjanima, Tomašancima, Drenju i Braèevcima. Osim mlinova postojalo je u Đakovštini 12 "krupara" za krupnu meljavu, najviše za stoku, i to 4 u Đakovu, 2 u Đakovaèkoj Satnici, te po 1 u Krndiji, Kešincima, Koritni, Piškorevcima i Punitovcima.

Đakovaèki paromlin "Sloga"

Na uglu MaŽuraniæeve ulice i Ulice Vladimira Nazora, gdje je sada gradilište, bio je nekoæ prvi đakovaèki paromlin koji je poslovao pod

13 Joso Lakatoš, Industrija Hrvatske i Slavonije, Naklada "Jugoslavenskog Lloyda", Zagreb, 1924., str. 530.

14 Popis mlinova vidi u: Dragiša Joviæ, Iskaz poduzeæa u Hrvatskoj i Slavoniji krajem prvog svjetskog rata koja su potpadala pod nadzor kraljevskog zemaljskog obrtnog nadzornika, Zbornik, 10, Historijski institut Slavonije, Slavonski Brod, 1973., str. 266.

tvrtkom Đakovaèki paromlin "Sloga". Prije paromlina, sredinom 19. stoljeæa na tome uglu, kako saznajemo iz najstarijih zemljišnih knjiga za Đakovo, stajala je kuæa Matije Plimela lonèara.[15] Ta je kuæa po staroj numeraciji imala broj 487.[16] Godine 1869. kuæa je prodana društvu paromlina "Sloga", odnosno poimence kao vlasnici su upisani: Ivan Nep. Pollak u 3/6, Franjo Jakševac u 2/6 i Antun Russi u 1/6 dijela.[17]

15 Gruntovni napisnik broj 338 za kat. opæinu Đakovo, u arhivi Zemljišno knjižnog odjela Opæinskog suda u Đakovu.

16 Isto. Kuæa se nalazila na tadašnjim èesticama broj 748/5 i 748/6, u ukupnoj površini od 400 èhv. O staroj numeraciji kuæa u Đakovu vidi u: željko Lekšiæ, Numeracija kuæa u Đakovu iz sredine 19. stoljeæa, "Đakovaèki vezovi", Jubilarna revija 1967-1991., Đakovo, 1991., str. 82.

17 Isto. Ugovor o kupoprodaji od 19. lipnja 1869. godine i ugovor od 1. srpnja 1869. godine kojim su preraspoređeni suvlasnièki omjeri. Na temelju zadnje isprave upisano je da je sagrađen paromlin "Sloga".

Iste godine je sagrađen paromlin "Sloga", a iz zemljišnog registra vidljivo je da je sagrađen "od èverstog gradiva na 7 numerah, podkuænica br. 487-532", te da se zgrada sastojala od prizemlja i dva kata, zatim prigradaka (tavan, Žitnica i suša), te prigratka 538 (to je bila kuæa) koji se sastojao od 2 sobe i kuhinje.

Prema Lakatošu, mlin je osnovan 1867. godine.[18] Tada je vjerojatno osnovano samo udruŽenje buduæih suvlasnika mlina.

Đakovaèki paromlin "Sloga" je oèito bio prvi paromlin u Đakovu. Biskupsko vlastelinstvo je svoj paromlin sagradilo 1877. godine, a otprilike u to vrijeme osnovan je i susjedni Fuchsov paromlin.

Ivan Pollak je 1878. godine jednu treæinu svoga suvlasnièkog dijela darovao zetu Leopoldu Jaiæu[19] i kæeri Lauri Jaiæ. Godine 1878. dio Antuna Russia naslijedio je Josip Hager[20].

Vlasnici Đakovaèkog paromlina "Sloga" imali su brojnih kredita te hipoteka. Prvi kredit su suvlasnici dobili u srpnju 1869. godine u iznosu od 15.000 forinti s 6 % kamata, i to od novoosnovane Osjeèke štedionice.

Kada su 1879. godine ispisane nove zemljišne knjige, kao suvlasnici paromlina "Sloga" i kuæe broj 487 upisani su: Ivan Nep. Poljak u 2/6, Franjo Jakševac u 2/6, Leopold i Laura Jaiæ u 1/6 i Josip Hager u 1/6 dijela.[21] Ubrzo su Poljaci i Jaiæi svoj dio prodali Jakševcu i Hageru, te je mlin "Sloga" tada potpao pod njihovu tvrtku "Komanditno društvo Jakševac i Hager".

Na katastarskom planu iz 1902. godine vidljivo je ucrtanih nekoliko objekata mlina i kuæa broj 478 na sjeverozapadnom dijelu parcele.

Nisu nam poznate bilance poslovanja mlina, ali nam je poznato da je mlin 1915. godine prestao s radom.[22]

---

18 J. Lakatoš, nav. dj., str. 530.
19 Leopold (Lavoslav) Jaiæ (1839.-1886.) bio je vlastelinski revizor.
20 Josip Hager (1849.-1929.), trgovac.
21 Zemljišno-knjižni uložak br. 327 za kat. opæ. Đakovo.
22 J. Lakatoš, nav. dj., str. 530.

Godine 1920. dio Hagerovih otkupili su Weissovi, na èelu s dr. Ignjatom Weissom, odvjetnikom; oni su bili i vlasnici paromlina "Rosa" u Vrpolju. Jakševac im je svoj dio također prodao nekoliko godina kasnije. I kad su vlasnici postali Weissovi, mlin se također zvao Đakovaèki paromlin "Sloga". Novi vlasnici su mlin obnovili i pustili u pogon oko 1926. godine, kako saznajemo iz obavijesti u ðakovaèkom tisku. Pred Drugi svjetski rat mlin je imao kapacitet od 2 vagona na dan, a zapošljavao je 20 radnika.[23]

Na starom katastarskom planu vidljiva je parcelacija vrtova iza kuæa u MaŽuraniæevoj ulici radi dovođenja Željezniške pruge do mlina, kao što je dovedena do susjednog mlina. Međutim, gradnja pruge do mlina nije nikada realizirana.

Odmah po uspostavi NDH, krajem travnja 1941. godine, mjesno vojno zapovjedništvo za mjesto i kotar Đakovo imenovalo je u Židovskim trgovinama i privrednim poduzeæima privremene povjerenike, te je tako za povjerenika paromlina "Sloga" postavljen Josip Pintz.[24] Kasnije je NDH Weissovima i oduzela mlin i kuæu pokraj mlina.

Za vrijeme oslobađanja grada 1945. godine, Nijemci su 16. travnja 1945. zapalili zgradu mlina prilikom povlaèenja, obzirom da je služila kao skladište. Poslije rata su zemljište s ostacima mlina i kuæa prešli u državno vlasništvo. Ostaci mlina su srušeni, a prostor je oèišæen, dok je kuæa ostala. Cigla s mlina iskorištena je za poploèavanje stare tržnice ispred katedrale. Zemljište je tada predano poduzeæu "Đakovština", koje je 1964. godine pripojeno PIK-u Đakovo.

Na sjeveroistoènom dijelu zemljišta je 1959. godine "Đakovština" sagradila eksperimentalni èardak za kukuruz, kapaciteta 50 vagona.[25] Srušen je sedamdesetih godina.

---

23 Vladimir Geiger, Nijemci Đakova i Đakovštine u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, Kolo, Èasopis Matice hrvatske, 4, Zagreb, zima 1997., str. 195.

24 Povjerenici u ðakovaèkim trgovinama, Hrvatska obrana, god. I (XXII), br. 14, Đakovo, 27. travnja 1941., str. 4; Vladimir Geiger, Nijemci Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.), Èasopis za suvremenu povijest, br. 3, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1996., str. 404.

25 Bilten "Đakovština za 10 godina 1950 -1960", Đakovo, 1960., str. 11.

Godine 1958. kuæa je vraæena bivšem vlasniku, a ubrzo 1961. godine prodana obiteljima Pinter i Koljenoviæ. Godine 1989. kuæu je kupio Poljoprivredno-industrijski kombinat "Đakovo". Ubrzo poslije toga kuæa je srušena.

Krajem 1995. godine PIK Đakovo d. d. prodao je na javnoj licitaciji cjelokupno građevinsko zemljište poduzeæu "RAD" d. d. iz Đakova. Godine 1997. zapoèeli su prvi radovi na izgradnji zgrade koja bi se trebala zvati "Mimoza".

Đakovaèki mlin na valjke d. d.

Kako stoji u zemljišnoj knjizi, još 1879. godine bio je paromlin odmah iza paromlina "Sloga". Bio je u vlasništvu Fucks Julijane, a poslije njene smrti naslijedio ga je Fuchs Josip. Uz mlin nalazile su se kuæe broj 511 i 512, koje su kasnije srušene, a umjesto njih podignute nove.

Godine 1895. mlin mijenja vlasnike, a vlasnici postaju Fischer i Büchler iz Osijeka, koji su osnovali "Đakovaèki mlin na valjke" d. d.[26] U jednom izvješæu za 1911. godinu stoji: "U 24 sata samelje 300 q brašna a zaposleno je dnevno 44 radnika."[27] Prema izvješæu za 1912. godinu broj dnevno zaposlenih radnika poveæao se na 48, a ujedno se navodi da je brašno prodavano "u Hrvatsku, Slavoniju, Ugarsku, Hercegovinu i Tirol."[28] Kako se mlin razvijao, zidale su se nove zgrade. Dvorište mlina je prošireno na istoènom dijelu 1917. godine kupovinom dijela zemljišta susjeda Franje Terziæa, u površini od 372 èhv.[29] Prema Lakatoševim navodima, kapacitet ovog paromlina, koji se bavio proizvodnjom brašna i krmiva izno-

26 J. Lakatoš, nav. dj., str. 530.

27 XXVI. Izvješæe upravnoga odbora županije virovitièke, za vrijeme od 1. sijeènja do 31. prosinca 1911., Osijek, 1912., str. 191.

28 XXVII. Izvješæe upravnoga odbora županije virovitièke, za vrijeme od 1. sijeènja do 31. prosinca 1912., Osijek, 1913., str. 168.

29 Nacrt i ugovor odloženi su u Zk. odjelu Opæ. suda u Đakovu pod brojem Z-3703/17.

sio je šest vagona dnevno. Pogon je bio elektrièni i parni od sveukupno 400 KS. Zapošljavao je prosjeèno 50-70 radnika.[30]

Od 1926. godine vlasnik mlina je poduzeæe "Cereale" d. d. za mlinsku industriju i trgovinu zemaljskih proizvoda u Đakovu.[31]

Do dugaèkog skladišta, koje je ovdje postojalo, dovedena je Željezniè-ka pruga koja je uklonjena tek osamdesetih godina.

Pored mlina bila je tvornica keksa i slada koja je osnovana 1922. godine.[32] Bila je u zgradi na južnom dijelu ekonomskog dvorišta, u kojoj je sada trgovina. Radila je s jednom peæi na dva kata od kojih je svaki imao èetiri odjeljenja. U svako odjeljenje moglo je stati najednoæ osam pladnjeva s pecivom (keksom), tako da se dnevno moglo ispeæi oko 800 kg keksa.[33]

Od 1937. godine vlasnik mlina je Dobro biskupije u Đakovu.[34] Pred Drugi svjetski rat mlin je prestao s radom, a zgrada mlina je služila kao skladište za žito. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata ovdje je bio logor za djecu i žene, uglavnom židove, od 1. 12. 1941. do 5. 7. 1942. godine, pod nazivom Sabirni logor Đakovo.[35] O tome svjedoèi i spomen-ploèa koja je postavljena 1961. godine.[36] Poslije Drugoga svjetskog rata ovdje je bio i logor za pripadnike njemaèke manjine.

Glavna zgrada mlina srušena je 1945. godine pomoæu biskupijskih oraæih parnih traktora i njihovih sajli.

Poslije Drugoga svjetskog rata skladišta su oduzeta i predana Kotarskom sjemenskom poduzeæu u Đakovu, a od drugog dijela formirana je

---

30 J. Lakatoš, nav. dj., str. 530.
31 Ugovor je odložen u Zk. odjelu Opæ. suda u Đakovu pod brojem Z-1889/26.
32 J. Lakatoš, nav. dj., str. 543.
33 Isto.
34 Ugovor je pohranjen u Zk. odjelu Opæ. suda pod brojem Z-5180/37.
35 O logoru vidi: Zoran Vasiljeviæ, Sabirni logor Đakovo, Centar za povijest Slavonije i Baranje, Slavonski Brod, 1988.
36 Ploèa je bila izrađena od jablaniècog granita. Tekst s ploèe kao i fotografija objavljeni su u: Ivan Germovšek, Natpisi na spomenicima u Đakovu, Đakovo i njegova okolica, Zbornik Muzeja Đakovštine, sv. 1., Đakovo, str. 191-193. Tijekom rata 1991./1992. ploèa je ošteæena, te je izrađena i postavljena nova spomen-ploèa, ista kao i prethodna.

Mašinska radiona. Oba ova poduzeæa su kasnije pripojena Poljoprivrednom kombinatu.

Iza zgrade bivšeg mlina 1952. godine sagrađen je gradski bazen, koji je bio spojen s obliŽnjom elektrièno m centralom i u njega je odatle dotjecala topla voda.

Na sjevernom dijelu bivšeg ekonomskog dvorišta sada se nalazi Stanica za tehnièki pregled vozila, a juŽni dio s mehanièkim radionicama PIK Đakovo d. d. je krajem 1995. godine dao u zakup.

Mlin "Štediša"

Na biskupijskom zemljištu u Školskom sokaku dao je podiæi biskup Strossmayer paromlin, te je on i sagrađen 1877. godine.[37] U mlinu je bilo uređeno 1894. godine i javno parno kupalište.[38] Nakon što je taj mlin dotrajao, sagrađen je 1923. godine novi. U to vrijeme mlin dobiva naziv "Štediša", mlin biskupskog vlastelinstva. Taj je natpis bio istaknut na obje strane zgrade.

Godine 1947. mlin je nacionaliziran.[39] Sljedeæe godine predan je na upravljanje DrŽavnom poduzeæu "Štediša", koje je ušlo 1951. godine u sklop poduzeæa "Đakovština", poduzeæa za promet i preradu Žitarica,[40] koje je preuzelo sve mlinove u drŽavnom vlasništvu na području tadašnjeg đakovaèkog kotara. U sastavu poduzeæa su bili: mlinovi u Đakovu, Velikoj

37 /M. Cepeliæ-M. Paviæ/, nav. dj., str. 906.: "/.../ sazidan je novi paromlin sa stabilnim parostrojem, 3 kamena, šupom i bunarom u Đakovu za 14.000 forinti".

38 Isto, str. 907. Navodi se da je podignuta "nova liepa parna kupelj" te se može zaključiti da je postojala i ranije; Usp. XXVI. Izvješæe upravnoga odbora županije virovitièke, za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1911., Osijek, 1912., str. 140.

39 Nacionalizacija je izvršena rješenjem Predsjedništva vlade FNRJ od 22. 5. 1947. broj Pov-148/47, koje je zaprimljeno u Zk. odjelu Opæinskog suda u Đakovu pod brojem Z-251/48. Pod istim brojem je i kopija plana ovog posjeda.

40 "Od oslobođenja pa do 1950. g. ime poduzeæa se je više puta mijenjalo, kao i same organizacione forme, dok se je poduzeæe uglavnom bavilo istim zadacima. Pod imenom "Đakovština" poduzeæe postoji od 1. 1. 1951.", Bilten "Đakovština za 10 godina 1950 - 1960", nav. dj., str.6.

Kopanici, Tomašancima, Drenju, Trnavi i Vrpolju (koji je 1951. godine bio demontiran i upuæen u FuŽine), sušare u Đakovu i Vrpolju i otkupne stanice u Đakovu, Vrpolju, Velikoj Kopanici, Semeljcima, Vuki, Ivanovcima, Drenju i Trnavi (koje su 1956. godine prepuštene zadrugama). Nakon reorganizacije komunalnog sistema u tadašnjoj drŽavi, sredinom 1955. godine mlinovi u Velikoj Kopanici, Vrpolju i Trnavi pripojeni su Žitarskom poduzeæu u Slavonskom Brodu.

Godine 1954. izvršena je elektrifikacija mlina. Do tada je mlin imao kao pogonsku snagu parni stroj koji se loŽio drvetom.[41]

41 Bilten "Đakovština za 10 godina 1950 - 1960", nav. dj., str. 9.

Godine 1955. bio je veliki požar u kome je izgorjelo skladište. Ubrzo poslije požara postavljen je novi krov. Na mjestu toga skladišta kasnije je u šezdesetim godinama proradila parna pekara.

U 1956. godini izvršena je rekonstrukcija mlina, kada je kapacitet od 3 vagona poveæan na 5 vagona dnevne meljave.[42] Te je godine sagrađen i prvi silos kapaciteta od 100 vagona. Bio je to prvi silos na području Đakovštine. Godine 1959. sagrađena su još dva silosa, svaki kapaciteta od 250 vagona. Iste godine pokraj silosa montirane su dvije montažne hale za skladište od 100 vagona.

Poduzeæe "Đakovština" je 1964. godine pripojeno u Poljoprivredni kombinat Đakovo.[43] Još uvijek stoje i stari objekti bivšeg vlastelinskog mlina. Veæ izvjesno vrijeme je cijeli mlin izvan pogona te se može uskoro oèekivati rušenje svih objekata.

Kajzerov mlin

U Selaèkoj ulici, u doli neposredno prije zavoja uz potok Ribnjak, bio je mlin Jakoba Kaisera. Mlin s pilanom je zapoèeo s radom vjerojatno poslije 1918. godine, poslije raspada Austro-Ugarske Monarhije. Bilo je to manje poduzeæe koje je poslovalo pod tvrtkom "J. Kaiser, pilana i motorni plin, Djakovo". Pogon mu je bio na sisaæi plin, sa snagom od 25 KS.[44]

Poslije Drugoga svjetskog rata pogoni su oduzeti vlasnicima, a ubrzo su i prestali s radom. Dio zgrada mlina postoji i danas.

---

42 Bilten "Đakovština za 10 godina 1950 - 1960", nav. dj., str. 10.

43 Pripojeno je 31. prosinca 1963. godine na temelju rješenja opæinske skupštine Đakovo broj 04-9770/1-1963 od 17. prosinca 1963. god., kojim se odobravaju odluke radnièkih savjeta o pripojenju.

44 J. Lakatoš, nav. dj., str. 530.

Raumbergerov paromlin

Kuæa u tzv. "Švapskom sokaku", po staroj numeraciji broj 361, s dugaèkom zgradom u dvorištu, bila je nekoæ u vlasništvu Franje Knöbla. On je u zgradi u dvorištu imao uljaru. Od Knöbla je okuænicu kupio susjed Baltazar Raumberger. Baltazar je uz postojeæu tvornicu ulja ovdje imao i paromlin na valjke. Prema zemljišnim knjigama Baltazar je ovaj posjed darovao sinu Franji 1911. godine, a ovaj ga je 1917. godine prodao svome zetu Petru Hauszu. On je nastavio voditi mlin i uljaru.

Poslije Drugoga svjetskog rata cjelokupni posjed je konfisciran, te je na kraju predan na korištenje PIK-u Đakovo, koji je kuæu preuredio u nekoliko stanova za svoje radnike. Stanovi su ovdje i danas, a njih æe vjerojatno otkupiti sadašnji stanari.

Mlin barunice Magdalene Unukiæ

Na okuænici u ulici Augusta Šenoe, u koju udara Ulica Matije Gupca (nekoæ zvana Švapski sokak), bio je nekoæ mlin. Mlinova poput ovoga bilo je u Đakovu desetak, ali nam je ovaj ponešto zanimljiviji obzirom na to tko su mu bili vlasnici. Okuænica je bila od 1865. godine u vlasništvu barunice Magdalene Unukiæ. Na koji naèin je ona postala vlasnicom - kupovinom ili na neki drugi naèin - iz zemljišnih knjiga nije moguæe utvrditi. Okuænica je vjerojatno kupljena od nekog Nijemca obzirom da je to jedna od ulica koju je poèetkom 19. stoljeæa dao isparcelirati biskup Antun Mandiæ radi kolonizacije Nijemaca. Na ovoj okuænici bile su sagrađene kuæe broj 372 i 373, koje postoje i danas.

U dvorištu je nekoæ bio suhi mlin s pokretaèkom snagom volova ili konja. Na planu Đakova iz 1863. godine ucrtane su obje kuæe, a također i okrugli tlocrt "šatre" mlina.

Godine 1894. barunica Magdalena Unukiæ prodala je obje kuæe, s tridesetak jutara zemlje, Zakladi djeèaèkog sjemeništa biskupije bosan-

sko-đakovaèke i srijemske. Temeljem istog ugovora je i njezina kæerka Albertina, udana za podmaršala Adrowskog, prodala Zakladi svojih tridesetak jutara zemlje, a sve za ukupan iznos od 12.000 forinti.[45] Na strani kupca ugovor je potpisao biskup J. J. Strossmayer. Barunica Magdalena Unukiæ bila je biskupova rođakinja. Biskup ju je zasigurno vrlo poštovao dok je kasnije njoj svojom oporukom bio ostavio najveæi dio novca.

Napomenimo i to da je Albertina Adrowski bila prva predsjednica Podružnice Crvenog križa u Đakovu, koja je osnovana 1900. godine.[46]

Kakve je planove biskup Strossmayer imao s kuæama i mlinom, nije nam poznato. Uskoro je 1900. godine okuænica s obje kuæe prodana Stjepanu i Ani Rack, koji su bili doselili iz Filipova (sada Baèki Jarak).[47] Prema navodima Mirka Markoviæa, mlin je radio do 1900. godine.[48] Stjepan Rack je okuænicu podijelio 1920. godine na tri dijela, te ih je dao svojim sinovima.

Poslije Drugoga svjetskog rata od Rackovih je konfisciran cijeli posjed, te je dodijeljen Zemaljskoj pastuharni, koja je osnovana 1947. godine. Od 1960. godine pastuharna nosi naziv Centar za selekciju konja. Od 1969. godine u sastavu je Poljoprivredno-industrijskog kombinata "Đakovo".

Kuæa broj 372, koja sada ima broj 43, izdavana je stanarima, a kuæa broj 373, sada broj 45, upravna je zgrada pastuharne. Ovdje su sagrađene nove staje za konje, a iza njih nalazi se đakovaèki hipodrom.

U vrijeme podjele PIK-a Đakovo d. d., krajem 1997. godine izdvojen je Centar za selekciju konja, te otada nosi naziv Ergela Đakovo; njoj je pripala ova zgrada te Ivandvor.

---

45 Prijepis ugovora od 22. 10. 1894. godine pohranjen je u Zk. odjelu Opæ. suda u Đakovu pod brojem Z-2669/1894.

46 Krešimir Paviæ, Osnivanje Crvenog križa u Đakovu, "Đakovaèki vezovi", Prigodna revija 1988., Đakovo, 1988., str. 30.

47 Ugovor od 2. 4. 1900. pohranjen je u Zk. odjelu Opæ. suda u Đakovu pod brojem Z-1428/01.

48 M. Markoviæ, Đakovo i Đakovština, nav. dj., str. 274.

Namjera nam je bila ovim èlankom prezentirati podatke koje smo pronašli o mlinovima u Đakovu, koji su postojali od kraja sedamnaestog stoljeæa pa do Drugoga svjetskog rata. Oni pokazuju da je za gradnju mlinova u Đakovu oduvijek postojao veliki interes. Mlinove u razdoblju poslije Drugoga svjetskog rata nismo obuhvatili, a valjalo bi ih prikazati u zasebnom èlanku.

FROM THE HISTORY OF MILLS IN ĐAKOVO

Summary

In this article we find a list of mills in Đakovo and the nearby area from the end of the 17th century to the beginning of the World War II. The oldest mills were water mills, four of which remained in the after the expulsion of Turks. Later, some mills driven by horses or oxen appeared. Sscond half of the 19th centzry witnesses the industrialisation in Đakovo, so that more modern steam-powered mills were built. At that time there were threee such mills in Đakovo: "Sloga" a mill owned by the family, Đakovaèki mlin na valjke d.d. (Đakovo roller-mill, Inc.) and "Paromlin" - steam-powered mill owned by the diocese. In the later period, new smaller mills were built, especially after the invention of the petrol engine. The author of this article lays stress on two mills: kaiser's and Raumberger?s mill.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 39-60

UDK 336.74 (497.5 - 37 Đakovo) (091)
737.1 (497.5 - 37 Đakovo) (091)

Novčanice/bonovi grada Đakova

Vladimir Geiger
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Rad obrađuje i prikazuje kataloški novčanice/bonove grada Đakova. U Đakovu je tijekom šezdesetih, sedamdesetih, osamdesetih i u devedesetim godinama u optjecaju, upotrebi, četrdesetak različitih bonova (pretežito za plaćanje u restoranima poduzeća / radnih organizacija te za kupovinu prehrambenih i odjevnih proizvoda i sl. u mjesnim trgovinama). Izdavači tih novčanica / bonova đakovačke su radne organizacije / poduzeća, privatni samostalni djelatnici i društva.

Hrvatski gradski novac (novac iz nužde, pomoćni novac), ponajčešće bonovi, i stariji i noviji, nedovoljno je proučen, obrađen i poznat.

Sakupljači novca, primjetno je, u novije vrijeme pozornost pridaju i takvom numizmatičkom materijalu. Mišljenja smo, s pravom.

Zasigurno je svaki hrvatski grad, gradić, mjesto, nerijetko i selo, imao u ne tako davnoj prošlosti i svoj novac. Najčešće su to bili bonovi različitih radnih organizacija, poduzeća i društava.

U Đakovu je tijekom šezdesetih, sedamdesetih, osamdesetih i u devedesetim godinama u optjecaju /upotrebi četrdesetak različitih bonova.

Izdavači bonova đakovačke su radne organizacije i poduzeća ("Đakovština", parna pekara; "Rad", građevinska radna organizacija; Radna organizacija "Instalomont", montažno-proizvodno poduzeće; Radna organizacija "Posavina", poduzeće za proizvodnju trikotaže i tekstilne konfekcije; Grafičko poduzeće "Tipografija"; "Trgopromet", trgovačko poduzeće; PTT Đakovo; Poljoprivredno-industrijski kombinat Đakovo), društva (Dobrovoljno vatrogasno društvo Đakovo), privatni/samostalni djelatnici (pekara "Svalina", pekara "Baguette"). Izuzetak su bonovi za prehranu sudionika (i gostiju) znanstvenog skupa u povodu 750. godišnjice Đakova (1989.) i bonovi za prehranu sudionika 31. đakovačkih vezova (1999.).

Najveći broj bonova izdao je i koristio tijekom godina PIK Đakovo, kao najveća i najznačajnija radna organizacija u Đakovu.

U pravilu bonovi su se koristili za plaćanje prehrane u restoranima radnih organizacija /poduzeća ili za kupovinu različitih proizvoda u gradskim trgovinama (monopol je u Đakovu imalo trgovačko poduzeće "Trgopromet"). Bonovi, kojima su izdavači privatnici (pekare "Svalina" i "Baguette"), mogli su se koristiti samo kod izdavača. Pekarske bonove dobivalo se u zamjenu za pšenicu/brašno i koristilo kasnije za kupovinu kruha.

Bonovi izdani za sudionike znanstvenog skupa u povodu 750. godina grada, bili su u optjecaju samo za vrijeme trajanja skupa (16., 17., 18. studenoga 1989.) i mogli su se koristiti samo jednokratno. Ostali đakovački bonovi bili su u optjecaju/upotrebi kraće ili duže, pojedini i niz godina.

Osim bonova za upotrebu u prehrani u radnim organizacijama i poduzećima, bonovi za korištenje u trgovinama, za kupovinu raznih, ponajčešće prehrambenih i odjevnih proizvoda, nisu izdavani iz stvarnih potreba građana i grada. Njihovi izdavači su djelatnicima dio plaće (prisilno) isplaćivali u bonovima, uvjetujući im tako potrošnju u svojim trgovinama.

Dizajnerski neatraktivni, vrlo rijetko dobre, najčešće osrednje (često i slabe) kvalitete tiska i papira (bez ikakve tehničke zaštite), đakovački bonovi, kao i većina gradskih novčanica /bonova ograničene naklade i upotrebe, pripadaju skupini tzv. marginalnog numizmatičkog materijala.

Unatoč svemu, pažnje vrijednom i nezaobilaznom u razumijevanju naše gospodarske /novčarske povijesti.

Točan broj đakovačkih bonova (možda i izdavača) nije poznat. Katalogizirani primjerci iz zbirke su autora.

Raspored kataloške jedinice:

Izdavač novčanice /bona

Vrijednost novčanice /bona

Vrijeme /nadnevak izdavanja

Vrsta papira

Dimenzije

1. "Đakovština" ,Đakovo, parna pekara

1.1.Bon za kupovinu 1 kg. crnog kruha

- bez godine
- običan papir: običan bijeli
- 114 X 57 mm

Av.

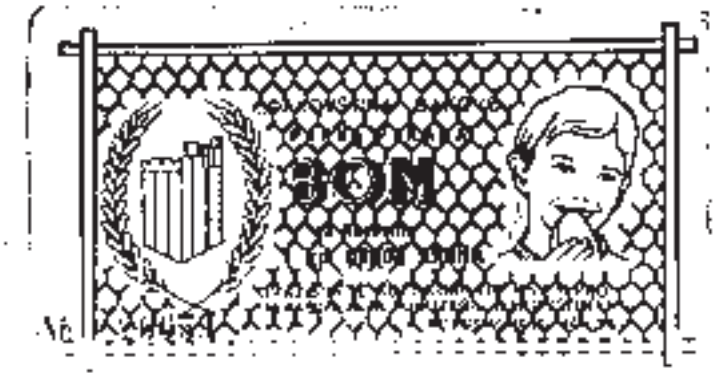

Av. Crtež svijetlozeleni, podloga mrežasta, obrubljena. Lijevo prikaz đakovačkog mlina između dva klasa pšenice. Desno dječak jede krišku kruha. U sredini natpis crnim slovima: "Đakovština" Đakovo/ Parna pekara/ Bon za kupovinu/ 1 kg crnog kruha/ Ovaj bon se može koristiti u svim prodavaonicama poduzeća "Đakovština". Dolje desno napomena: krivotvorenje je kažnjivo. Kontrolni broj (numeracija) dolje lijevo, peteroznamenkasti (crni tisak) .

Rv. Natpis zeleno i crno, vodoravno: Vi ste uštedjeli! /ako novac zamijenite bonovima za kupovinu kruha/ Više ste uštedjeli! /ako brašno zamijenite s bonovima za kupovinu kruha/ Uštedjeli ste trud, vrijeme i novac! /ako pšenicu zamijenite s bonovima za kupovinu kruha.

2."Rad", građevinska radna organizacija Đakovo

2.1.Bon na plaćenih 30 dinara (za prehrambenu robu)

- bez godine
- papir: običan bijeli, polukarton
- 79 X 40 mm

Av.

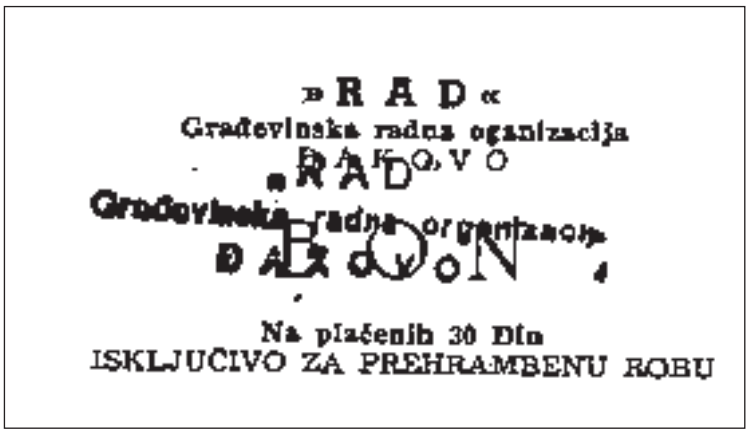

Av. Podloga bijela. Tisak crni. Natpis: “Rad”/ Građevinska radna organizacija/ Đakovo/ Bon/ Na plaćenih 30 din/ Isključivo za prehrambenu robu. Bon je na aversu ovjeren vodoravnim žigom (ljubičasto) “Rad” Građevinska radna organizacija Đakovo.

Rv. Nema.

3. Radna organizacija “Instalomont”, montažno-proizvodno poduzeće, Đakovo

3.1.Bon vrijednosti 10 din za kupovinu prehrambenih proizvoda (bez godine)

- papir: običan zelenkasti polukarton
- 95 X 50 mm

Av.

Av. Tisak tamnoplavi. Obrubljeno debljom ispresijecanom crtom, pravokutno. Gore, lijevo, znak (logotip) radne organizacije. Desno i dolje natpis: Bon/ vrijednost 10 din./ za kupovinu prehrambenih proizvoda. Ovjereno na aversu žigom: a) Radna organizacija montažno proizvodno poduzeće “Instalomont” Đakovo, kružni žig, ljubičasto, promjer 30 mm, b) MPP Instalomont Đakovo, kružni žig, ljubičasto, promjer 20 mm, c) MPP Instalomont Đakovo, vodoravni žig, ljubičasto, 46 X 8 mm.

Rv. Nema.

4. R.O. "Posavina", poduzeće za proizvodnju trikotaže i tekstilne konfekcije s.p.o.

4.1. Bon za topli obrok

- bez godine
- papir: običan bijeli, polukarton
- 100 X 55 mm

Av.

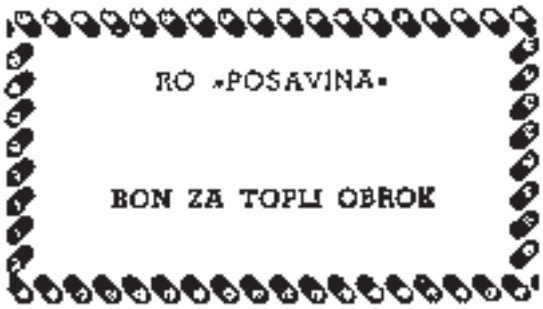

Av. Tisak crni. Obrubljeno (pravokutno) stiliziranim kružićima. Natpis, gore: RO "Posavina", dolje: Bon za topli obrok.

Rv. Nema.

4.2. Bon 5,00 din

- bez godine
- papir: obični bijeli, polukarton
- 100X 60 mm

Av.

Av. Tisak zeleni. Natpis gore: Posavina/ Poduzeće za proizvodnju trikotaže i tekstilne konfekcije s.p.o. /54400 Đakovo, Industrijska zona bb. U

sredini natpis: Bon 5,00 din. Natpis dolje: Ovaj se bon može koristiti u svim prodavaonicama /"Trgopromet" Đakovo. U sredini, desno, označeno mjesto za žig-ovjeru bona (M.P.). Poznati ovjereni (sa žigom poduzeća) i neovjereni bonovi. Natpisi obrubljeni pravokutno.

Rv. Nema.

5.Grafičko poduzeće "Tipografija"

5.1. Bon 10 dinara

- bez godine
- papir: običan bijeli, polukarton
- 95 X 60 mm

Av.

Av. Tisak crni. Natpis gore: Grafičko poduzeće "Tipografija"/ Đakovo, A. Starčevića 13. Natpis u sredini: Bon 10 dinara. U sredini, lijevo, natpis: Za korištenje u prodavaonicama /"Trgopromet" trgovačko poduzeće/ s.p.o. Đakovo. Desno: kontrolni broj (numeracija), šesteroznamenkasti. Dolje napomena: Krivotvorenje je kažnjivo. Obrubljeno pravokutno, stilizirano.

Rv. Poduzeće ovjereno vodoravnim žigom: "Trgopromet" trgovačko poduzeće s.p.o. Đakovo-blagajna, i potpisano (nečitljivo).

5.2. Bon 100 dinara

- bez godine
- papir: običan bijeli, polukarton
- 95 X 60 mm

Av. Tisak plavi. Natpis (osim vrijednosti) isti kao kod bona od 10 dinara. Poznata dva tipa bonova od 100 dinara (razlika samo u oblikovanju /veličini brojki/nula kod vrijednosti bona).

Rv. Ovjereno vodoravnim (ljubičastim) žigom: "Tipografija" Grafičko poduzeće Đakovo 2, s dva potpisa (nečitljivo).

5.3. Bon 200 dinara

- bez godine
- papir običan bijeli, polukarton
- 101 X 60 mm
-

Av. Tisak svijetlozeleni. Natpis (osim vrijednosti) isti kao kod bonova od 10 i 100 dinara.

Rv. Isto kao kod bona od 100 dinara.

6. Dobrovoljno vatrogasno društvo Đakovo

6.1. Bon 150 dinara

- bez godine
- papir: običan bijeli, polukarton
- 95 X 60 mm

Av.

Av. Podloga bijela. Stilizirani obrub i natpis/tekst crni. Gore natpis: Dobrovoljno vatrogasno društvo/ Đakovo. U sredini i dolje: Bon 150 din/ Ovaj bon može se koristiti u svim prodavaonicama /"Trgopromet" Đakovo. Okolo stilizirani pravokutni obrub. Ovjereno kružnim žigom: Dobrovoljno vatrogasno društvo Đakovo, ljubičasto, promjera 29 mm.

Rv. Nema.

7. "Trgopromet", trgovačko poduzeće s.p.o. Đakovo

7.1. Bon 200 dinara

- bez godine
- papir: običan bijeli, polukarton
- 95 X 57 mm

Av.

Av. Tisak plavi. Natpis gore i u sredini: "Trgopromet" trgovačko poduzeće/ s p.o. Đakovo/Bon 200 dinara/za korištenje u prodavaonicama "Trgopromet" trgovačko poduzeće/ s p.o. Đakovo. Dolje napomena: Krivotvorenje je kažnjivo. Desno kontrolni broj (numeracija), šesteroznamenkasti. Tekst obrubljen pravokutno.

Rv. Ovjereno vodoravnim žigom "Trgopromet" Trgovačko poduzeće s.p.o. Đakovo i dva potpisa (nečitljivo).

8. PTT Đakovo (poduzeće PTT saobraćaja Osijek/OOUR pošta, telegraf i telefon Đakovo)

8.1. Bon 5 dinara

- bez godine
- papir: običan bijeli, polukarton
- 90 X 50 mm

Av.

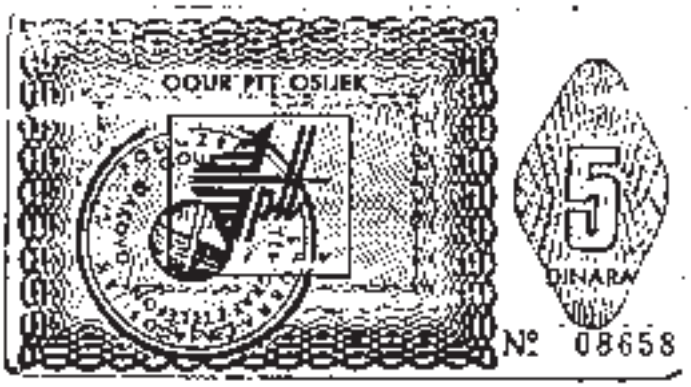

Av. Podloga mrežasta (imitacija gijoša), svijetloplava. Natpis i logotip (znak) crno. Gore, natpis: OOUR PTT Osijek. U sredini logotip PTT Osijek. Desno oznaka vrijednosti: 5 dinara. Dolje, desno, kontrolni broj (numeracija), peteroznamenkasti. Ovjereno (ljubičastim) kružnim žigom (promjer 33 mm): Poduzeće PTT saobraćaja Osijek/OOUR pošta, telegraf i telefon Đakovo.

Rv. Nema.

8.2. Bon 10 dinara

- bez godine
- papir običan bijeli, polukarton
- 90 X 50 mm

Av. Isto kao kod bona od 5 dinara (osim boje podloge – ljubičasta i oznake vrijednosti). Ovjereno istim žigom. U tisku, dolje i lijevo, označen(a) tiskara ili dizajner; u kružiću (promjera 2 mm) inicijali LTK (crno).

Rv. Nema.

8.3. Bon 20 dinara

- bez godine
- papir: običan bijeli, polukarton
- 90 x 50 mm

Av.

Av. Podloga siva, ista kao kod bonova od 5 i 10 dinara. Natpis i logotip (znak) crno. Gore natpis: OOUR PTT Đakovo. U sredini logotip (PTT Osijek). Desno oznaka vrijednosti. Ostalo isto kao i prethodno. Poznati ovjereni i neovjereni bonovi žigom organizacije.

Rv. Nema.

9. Bonovi za sudionike znanstvenog skupa u povodu 750 godina Đakova (1989.)

9.1. Bon za ručak

- 16.11.1989
- papir običan bijeli, polukarton
- 90 X 50 mm

Av.

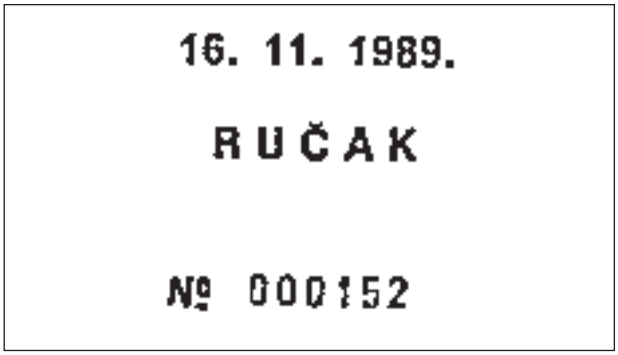

Av. Tisak crni. Natpis, gore: 16.11.1989. U sredini natpis: Ručak. Dolje kontrolni broj (numeracija), šesteroznamenkasti.

Rv. Nema.

9.2. Bon za večeru

- 16.11.1989.
- papir: običan bijeli, polukarton
- 90 X 50 mm

Av. Isto kao i prethodno (osim natpisa: Večera).

Rv. Nema.

9.3. Bon za ručak

- 17.11.1989.
- papir: običan bijeli, polukarton
- 90 X 50 mm

Av. Isto kao i prethodno (osim natpisa: Ručak i nadnevka).

Rv. Nema.

9.4. Bon za večeru

- 17.11.1989.
- papir: običan bijeli, polukarton
- 90 X 50 mm

Av. Isto kao i prethodno (osim natpisa: Večera).

Rv. Nema.

9.5. Bon za ručak

- 18.11.1989.
- papir: običan bijeli, polukarton
- 90 X 50 mm

Av. Isto kao i prethodno (osim natpisa: Ručak i nadnevka).

Rv. Nema.

10. Pekara "Svalina"

10.1. Bon za kruh, 1 kom – 0,70 kg

- bez godine
- papir: običan bijeli
- 90 X 50 mm

Av.

Av. Podloga svijetlozelena. Tisak crni. Lijevo karikaturalan prikaz /crtež pekara. Desno, gore, natpis: Pekara /"Svalina"/ Đakovo – J. Runjanina 80 – tel. 054/842-788. Dolje natpis: Bon za kruh 1 kom – 0,70 kg. Crtež i tekst obrubljeni pravokutno i elipsoidno.

Rv. Nema.

11. Pekara "Baguette", Đakovo

11.1. /Bon/ blok za 1 kruh 0,70 kg

- bez godine
- papir: običan bijeli, polukarton (debljina varira)
- 105 X 56 /95 X 95/ 95 X 57 (tri veličine)

Av.

Av. Podloga bijela. Stilizirani obrub i natpis, crni tisak. U sredini natpis/tekst: Pekara “Baguette” Đakovo /Blok/ Za 1 kruh 0,70 kg. Ovjereno na aversu vodoravnim žigom (plavo do ljubičasto) pekarska radnja “Baguette” vl. Jadranka Čačić Đakovo I. G. Kovačića 11 tel: (045) 843-782.

Rv. Nema.

12. PIK Đakovo (Trgovina i ugostiteljstvo)

12.1. Bon za plaćanje u restoranu društvene prehrane, 2 dinara

- bez godine
- papir: običan bijeli
- 111 X 65 mm

Av.

Av. Tisak plavi. Gore lijevo logotip (znak) PIK Đakovo. Dolje, lijevo, natpis: trgovina/ i ugostiteljstvo. Desno, gore, u sredini i dolje, natpis: Bon /za plaćanje u restoranu/ društvene prehrane / vrijedi 2 dinara. Dolje napomena: krivotvorenje kažnjivo. Obrubljeno pravokutno, stilizirano.
Rv. Nema.

12.2. Bon za plaćanje u restoranu društvene prehrane, 10 dinara

- bez godine
- papir: običan bijeli
- 111 X 65 mm

Av. Tisak svijetlozeleni. Ostalo (osim vrijednosti bona) isto kao prethodno.
Rv. Nema.

12.3. Bon za plaćanje u restoranu društvene prehrane, 50 dinara

- *bez godine*
- papir: običan bijeli
- 111 X 65 mm

Av. Tisak svijetlozeleni. Ostalo (osim vrijednosti bona) isto kao prethodno.
Rv. Nema.

12.4. Bon 10 dinara za plaćanje u restoranu društvene prehrane

- siječanj 1990.
- papir: običan bijeli, polukarton
- 109 X 67 mm

Av.

Av. Tisak crveni. stilizirano. Gore, lijevo, logotip (znak) PIK Đakovo. Ispod natpis: trgovina i /ugostiteljstvo. Dolje, lijevo, kontrolni broj (numeracija) peteroznamenkasti (crno), obrubljen pravokutno na bijeloj podlozi (papir) i nadnevak: siječanj 1990. Desno, gore, u sredini i dolje natpis: Bon /10 dinara/ za plaćanje u restoranu / društvene prehrane. Dolje napomena: krivotvorenje je kažnjivo.

Rv. Nema.

12.5. Bon 20 dinara za plaćanje u restoranu društvene prehrane

- siječanj 1990.
- papir: običan bijeli, polukarton
- 109 X 67

Av Tisak (podloga i natpisi/tekst) zeleno. Osim vrijednosti bona, ostalo isto kao prethodno.

Rv. Nema.

12.6. Bon 500 dinara za plaćanje u restoranu društvene prehrane

- bez godine
- papir: običan bijeli
- 110 X 68

Av.

Av. Tisak ljubičast[illegible]ıtno, stilizirano. Go[illegible]evo, natpis: trgovina i /ugostiteljstvo. Dolje, lijevo, kontrolni broj (numeracija), šesteroznamenkasti (crveno), obrubljen pravokutno na bijeloj podlozi (papir). Desno, gore, u sredini i dolje natpisi: Bon /500 dinara/ za plaćanje u restoranu/ društvene prehrane. Dolje napomena: krivotvorenje je kažnjivo. Izvan obruba, dolje desno, oznaka dizajnera: Z. Benašić.

Rv. Nema.

12.7. Bon 1000 dinara za plaćanje u restoranu društvene prehrane

- bez godine
- papir: običan bijeli
- 110 X 68

Av. Tisak (podloga i natpisi/tekst) svijetlozeleno. Osim vrijednosti bona, ostalo isto kao prethodno.

Rv. Nema.

12.8. Bon 100 dinara za plaćanje u restoranu društvene prehrane

- bez godine
- papir: običan bijeli
- 109 X 65

Av.

Av. Tisak plavi. .: trgovina i /ugostiteljstvo. U sredini, gore i dolje, natpis: Bon /za plaćanje u restoranu /društvene prehrane/ vrijedi 100 dinara. Desno kontrolni broj (numeracija), peteroznamenkasti (crveno). Dolje napomena: krivotvorenje je kažnjivo. Obrubljeno pravokutno, stilizirano. Izvan obruba, dolje na sredini, oznaka dizajnera: Z. Benašić.

Rv. Nema.

12.9. Bon 200 dinara za plaćanje u restoranu društvene prehrane

- bez godine
- papir: običan bijeli
- 110 X 65 mm

Av.

Av. Tisak crveni. (natpis: trgovina i /ug acija), peteroznamen natpisi:

Bon /na 200 dinara/ za plaćanje u restoranu/društvene prehrane. Dolje, desno, napomena: krivotvorenje je kažnjivo. Obrubljeno pravokutno, stilizirano. Izvan obruba dolje, desno, oznaka dizajnera: Z. Benašić.

Rv. Nema.

12.10. Bon 1 kuna

- svibanj 1994.
- papir: običan bijeli, polukarton
- 108 X 65 mm

Av.

Av. Podloga jevo, gore, logotip (znak) PIK Đakovo. U sredini lijevo natpis: Trgovina i / ugostiteljstvo. Dolje, lijevo, kontrolni broj (numeracija), peteroznamenkasti (crno), na bijeloj podlozi (papira); pravokutno obrubljeno i označen nadnevak: Svibanj 1994. Desno, gore, u sredini i dolje, natpis: Bon /1 kuna/ za plaćanje prehrane u /vlastitim objektima. Dolje napomena: krivotvorenje je kažnjivo. Obrubljeno pravokutno.

Rv. Nema.

12.11. Bon 2 kune

- svibanj 1994.
- papir: običan bijeli, polukarton

– 108 X 65 mm

Av. Tisak narančasti. Podloga, natpisi/tekst (osim oznake vrijednosti bona, isto kao i prethodno).

Rv. Nema.

12.12. Bon 5 kuna

– svibanj 1994.
– papir: običan bijeli, polukarton
– 108 X 65 mm

Av. Tisak plavi. Podloga, natpisi/tekst (osim oznake vrijednosti bona, isto kao i prethodno).

Rv. Nema.

12.13. Bon 10 kuna

– svibanj 1994.
– papir: običan bijeli, polukarton
– 108 X 65 mm

Av. Tisak zeleni. Podloga, natpisi/tekst (osim oznake vrijednosti bona, isto kao i prethodno).

Rv. Nema.

12.14. Bon 20 kuna

– svibanj 1994.
– papir: običan bijeli, polukarton
– 108 X 65 mm

Av. Tisak smeđi. Podloga, natpisi/tekst (osim oznake vrijednosti bona, isto kao i prethodno).

Rv. Nema.

12.15. Bon 50 kuna

– svibanj 1994.
– papir: običan bijeli, polukarton

- 108 X 65 mm

Av. Tisak tamnoljubičasti. Podloga, natpisi/tekst (osim oznake vrijednosti bona, isto kao i prethodno).

Rv. Nema.

12.a. PIK "Đakovo" Đakovo
(RZ zajedničke službe)

12.a.1.Vrijednosni bon za kavu

- bez godine
- papir: običan bijeli, polukarton
- 80 X 50 mm

Av.

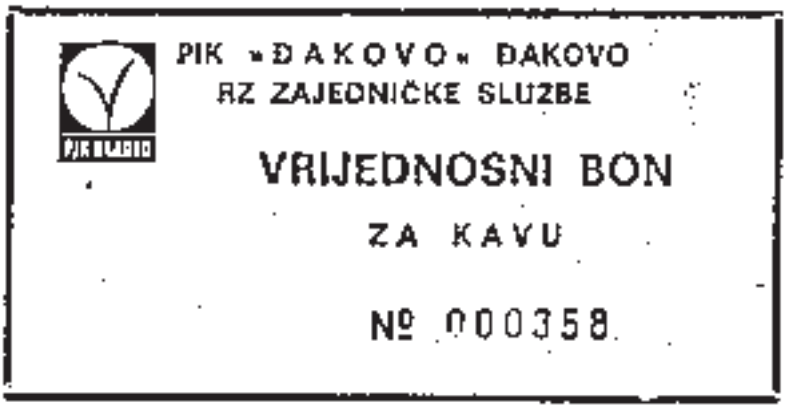

Av. Tisak zel[illegible]
Đako-vo. Natpisi, gore i u sredini: PIK "Đakovo" Đakovo /RZ zajedničke službe/ vrijednosni bon /za kavu. Dolje, desno, kontrolni broj (numeracija), šesteroznamenkasti (zeleno).

Rv. Nema.

13. Smotra folklora Đakovački vezovi

- bon za obrok
- /3. i 4. srpnja 1999./

- papir: običan bijeli, polukarton
- 90x50 mm

Av.

Av. Tisak plavi. vački vezo ja), šesteroznamenkasti (crveno).

Rv. Nema.

BILLS COUPONS OF THE TOWN OF ĐAKOVO

Summary

This article with bills and coupons in chronological order. In Đakovo there were some 40 different bills/coupons in use in the 60's, 70's 80's and 90's. They were used mainly for paying in restaurants/mensas within the firms, and for buying and groceries in local shops. They were issued by trade organisations, private/indipendent firms and companies situated in Đakovo.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 61-76

UDK 391 (497.5) (091)

Milko Cepelić – istraživač hrvatskoga seljačkog tekstila

Tihana Petrović
Filozofski fakultet, Zagreb

Milko Cepeli} bio je jedan od prvih hrvatskih etnografa, i to jo{ u vrijeme kada u Hrvatskoj etnografija kao zasebna znanstvena disciplina nije utemeljena. U ovom radu autorica daje njegovu cjelovitu bibliografiju s posebnim osvrtom na radove o tekstilu. Cepeli}ev pristup istra`ivanju tekstila razmatra na temelju njegovih ~lanaka o tekstilnim tvorevinama u Iblerovoj knjizi i u Katalogu tekstilne izlo`be, te zaklju~uje kako nam je Cepeli} kao etnograf zna~ajan zbog povijesnog pristupa istra`ivanju tekstila, relevantnim podacima o tradicijskom uzgoju i obradi tekstilnih biljaka, kao i nazna~enim promjenama u selja~koj tekstilnoj proizvodnji.

Uvod

Cepelićev doprinos hrvatskoj etnologiji uočio je već Vladimir Tkalčić, prvi kustos Etnografskog muzeja u Zagrebu, kasniji ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt. Etnolozi su o njemu pisali ili su koristili podatke iz njegovih radova. Povjesničar Krešimir Pavić (†) i etnolog Ivica Šestan priredili su u Muzeju Đakovštine 1979. godine izložbu o Cepelićevu životu i radu (1979.). Cepelić se, što se vidi i po novijoj bibliografiji, bavio različitim temama hrvatske etnografije, tekstilom, šaranim jajima - pisanicama i za-

družnim Životom u Slavoniji. O pisanicama je pisao u dva navrata: u časopisu Krijes¨, 1917./1918., a isti mu je rad objavljen posmrtno, godine 1925. u časopisu Mladost. Radi se o istovjetnom članku koji je dva puta tiskan.[1] Članak od jedanaest stranica "Male uspomene na zadružni Život u Slavoniji" (do godine 1880.) objavljen je u Narodnoj zaštiti 1919. godine. [2] Tekstil, i s njim povezano odijevanje, bili su glavni predmet interesa đakovačkog kanonika Milka Cepelića (Pavić, 1981., Babić, 1982.). Cepelić je, prema mišljenju Vladimira Tkalčića, u poznavanju seljačkog tekstilnog rukotvorstva "bio najbolji strukovnjak u Hrvatskoj" što potvrđuje rečenicom:" Svjedok su tome njegovi znalački pisani prikazi toga rada kao i krasna zbirka tkiva i veziva, što ju je uzorno opisanu ostavio Hrvatskom narodnom etnografskom muzeju u Zagrebu" (Tkalčić, 1942:677). Napisao je nekoliko radova o hrvatskom tekstilu. Zbirku tkanja i veziva s opisom, Katalogom (rkp.), oporučno je ostavio Etnografskom muzeju u Zagrebu, gdje se i danas nalazi. Koliko se bavio praktičnom primjenom biljnih boja i narodnih motiva u ćilimarstvu, primjenom narodnih motiva i tehnika u ukrašavanju crkvenog ruha i građanskog pokućstva, tek će trebati istražiti.

Doprinos Milka Cepelića hrvatskoj etnografiji/etnologiji, posebno istraživanju tekstila, i njegov pristup toj temi razmatrala sam u radu "Research on Textiles and Clothing in 19th century Continental Croatia". Rad je objavljen na engleskom jeziku u časopisu Studia croatica ethnologica (vol. 7/8,1995./1996.) pa je nepoznat široj čitalačkoj publici. Tom je prilikom bilo govora o još nekoliko istraživača tekstila u 19. stoljeću pa je ostalo još dosta nerečenoga o Cepeliću. Ovaj je rad dopunjen podacima i novijim spoznajama.

Biografija i bibliografija

Milko (Mihovil, Mihovio) Cepelić, etnograf, povjesničar i književnik, rođen je u Vuki 21. 9. 1853., a umro u Đakovu 26. 3. 1920. gdje je i sahranjen.[3] Pučku školu započeo je u Vuki, a zatim je nastavio školovanje u Đakovu. Gimnazijsko obrazovanje stekao je u Osijeku, a filozofiju i teologiju

završio je u Đakovu, gdje je i zaređen 1877. godine. Nakon kraćeg boravka u Osijeku, gdje je vršio dužnost kapelana, vraća se na Strossmayerov poziv u Đakovo. U Đakovu obnaša dužnosti ceremonijara, dvorskog kapelana, protokolista konzistorija i knjižničara dijecezne knjižnice od 1878. do 1882. godine. U to je vrijeme utemeljio "Višu djevojačku školu" u đakovačkom samostanu, u kojoj je četiri godine bio i predavač. Od 1894. do 1910. godine je đakovački župnik i dekan. Strossmayer ga je 1888. odlikovao začasnim kapelanstvom Papinim, 1891. je začasnik konzistorija, 1901. apostolski protonotar, a 1910. godine đakovački kanonik.

Cepelić je objavljivao manje priloge i radove (nekrologe, izvješća i prikaze Strossmayerovih proslava, političke članke, polemike i dopise) u raznim glasilima i novinama (Glasnik Biskupija bosanske i srijemske, Obzor, Srijemski Hrvat). Bavio se politikom, kandidat je vučanskog kotara u izborima. Nakon Riječke rezolucije (1905.) odustao je od političkog rada. Radio je na podizanju hrvatske narodne svijesti u Slavoniji, napose je zaslužan što je s političarem D. Neumannom pokrenuo 1902. prve osječke dnevne novine Narodna obrana. Bio je član Đačkoga književnog društva Javor, predsjednik zbora duhovne mladeži đakovačke (1875. – 1877.), sudjelovao je u osnivanju Kluba hrvatskih književnika i umjetnika u Osijeku (1909.), bio povjerenik Matice hrvatske (1881.-1905.), povjerenik Društva sv. Jeronima i dr. Spominje se da je bio poznavatelj i skupljač leptira, školjki i gljiva. Surađivao je s brojnim važnim i istaknutim osobama svoga doba, npr. s fra Grgom Martićem i dr. Franjom Račkim.

Opisivao je đakovačku katedralu, a s povjesničarom Matijom Pavićem napisao je knjigu o Strossmayeru (1900. – 1904.), zapisao je i objavio knjigu hrvatskih junačkih pjesama iz Bosne (1903.), bavio se prošlošću rodnog sela i zavičaja. Njegov rad o rodnoj Vuki objavljen je tek 1978. godine. Podaci navode da je u Vuki i Đakovštini zarana zavolio narodne običaje i seljačko rukotvorstvo. Svoje je radove Milko Cepelić potpisivao inicijalima M.C., šifrom lk, imenom Milko. Njegov je ukupan rad još uvijek neproučen i nepoznat široj znanstvenoj javnosti. U novije su vrijeme prikaze o Cepeliću pisali Krešimir Pavić (1981.) i Marko Babić (1982., 1989.).

Cepelićevi radovi o tekstilu

Nabrajajući kronološkim redom, niže se radovi. Prvi je rad prikaz o narodnom tkanju i vezu te ćilimima u Iblerovoj knjizi Jubilarna izložba Hrvatskoga-slavonskoga gospodarskog društva 1891., objavljenoj 1892. godine. Cepelićev tekst u Iblerovoj knjizi nema naslova, nego je uklopljen u tekst: Obrt i industrija. [4] Sljedeći rad je Narodno tkivo i vezivo, iz 1900. godine, posvećen biskupu Strossmayeru, a objavljen u prigodnom izdanju Matice hrvatske, s naslovom Spomen-cvijeće Strossmayeru. Za vrijeme Prvoga svjetskog rata objavio je tri rada: godine 1914. "Tri dana med Bunjevcima i Šokcima", zatim "Sijmo opet lan i konoplju", 1917. godine, "Spasavajmo narodno naše tkivo i vezivo", 1918. godine, te 1919. godine "Bunjevke, bavite se opet sa konopljom!". Za ratnih je godina, točnije 1916., nastao i Katalog tekstilne zbirke, tekst uz zbirku tekstila koja je prema Cepelićevoj oporučnoj želji pripala zagrebačkom Etnografskom muzeju 1920. godine gdje se i danas nalazi.

U analizi Cepelićevih radova o tekstilu krećemo obrnutim redoslijedom, od kasnijih prema prvome radu, iz više razloga. Posljednji su njegovi radovi opisni, a prvi je rad pregledan i analitičan. Iz tog rada možemo iščitati Cepelićev pristup istraživanju tekstila. Treba spomenuti da iz njegovih radova često progovara prosvjetitelj i svećenik koji kori i savjetuje, upućuje i poučava te ponekad naivno tumači neke pojave.

Dva rada, i to ona kasnija, "Sijmo opet lan i konoplju" i "Spasavajmo narodno naše tkivo i vezivo", napisao je Cepelić potaknut sveopćom nestašicom i skupoćom nastalom tijekom Prvoga svjetskog rata. Naročito se u prvom radu Cepelić zalaže za ponovni uzgoj lana i konoplje koji su se u nekim dijelovima Slavonije prestali uzgajati u zadnjoj četvrtini 19. stoljeća. Osim općenitih podataka o povijesti tekstilnih biljaka: lana, konoplje i pamuka, izvještava nas i o stanju na hrvatskom i slavonskom tekstilnom tržištu. Važan je Cepelićev podatak da se do Prvoga svjetskog rata u selima Šljeradije, području okolice Našica, Valpova i Donjeg Miholjca, nije napuštao uzgoj lana i konoplje te tkanja vreća i grubih prostirki za gospodarske poslove (Cepelić, 1917:27). S tim u svezi piše o ponudi seljačkog

tekstila na sajmovima, među kojima ističe veliki lipanjski sajam koji se održavao na blagdan Sv. Antuna. Piše sljedeće:"Valja doći na sv. Antuna (13. lipnja) u Našice na vašar, da se vidi prtenina (tkiva), koliko u svome Životu nitko nije vidio. To je unicum u našoj domovini. Pače nadmašuje bezni vašar same velike Subotice. Na stotine i stotine Žena prodaje tamo platna razne vrste, čak i od finog ćenara (iz bačkog Stapara); prodaju gotovih rubina, pregača stolnjaka, vreća itd., a iz svih sela Đakovštine kao na jagmu kupuju proštenjari bez, a najviše vreće i fitiljke (petare i gube), kojih najviše trebaju. Otimaju se za tu robu i tuđinci, jer je vrijedna i trajna, jer nadmašuje kratkovjeku dućansku. Na vrijedne Šokice morale bi se ugledati sve naše domaćice, koje su lan i konoplju u novije doba zanemarile" (Cepelić, 1917: 27). Cepelić dodaje i opise uzgoja tekstilnih biljaka u našim krajevima, napose u Đakovštini, zalažući se pritom za ponovni uzgoj navodeći "nacionalne razloge": "opstanak hrvatskoga puka, a i ekonomsku prednost lana i konoplje pred skupim pamukom" (Cepelić, 1917:41).

Dva svoja rada Cepelić je posvetio Bunjevcima i Šokcima u Vojvodini. U radu "Tri dana med Bunjevcima i Šokcima" opširno opisuje svoje sklonosti i veze s Bunjevcima, odnosno Šokcima, od djetinjstva, kad ih je prvi puta zapazio na sezonskim poslovima u rodnom kraju, preko suradnje u tadašnjim bunjevačkim glasilima i vezama s biskupom Ivanom Antunovićem. Cepelić u tekstu opisuje zapravo svoj put, odnosno putovanja u Vojvodinu 1911. i 1912. godine, potaknuta željom da bolje upozna tamošnje ljude i tekstilno rukotvorstvo. U Baču je zadivljen viđenim tekstilom i kazivanjima pa napominje da te "radnje zaslužuju posebni članak". Iznosi neka opća zapažanja o ljudima i njihovu ponašanju, daje upute o izbjegavanju anilinskih boja zbog štetnosti za zdravlje, a obraća se Ženama sa zamolbom da ne koriste motive iz modnih časopisa, nego sa starih tekstilnih predmeta koje još čuvaju u sanducima (Cepelić, 1914:57). Detaljnije opisuje susrete s prijateljima, poznatim Bunjevcima u Subotici, razgledavanje crkava u Subotici i okolici, opisuje posjetu sajmu "tkiva i ćilima". Sa žaljenjem utvrđuje da se prodavalo obično grubo tkanje koje su uglavnom otkali tkalci (Cepelić, 1914:60). Opisuje zatim Bunjevke u šetnji na blagdan Male Gospe u odjeći od skupocjenih tkanina. Cepelić smatra da bi se Bu-

njevke trebale vratiti skromnijoj odjeći, uglavnom od domaćega tkanja, po kojoj bi se razlikovale od "Mađarica" i "Švabica", a koja je uz to i jeftinija ili savjetuje uporabu jeftinijih kupovnih tkanina (Cepelić, 1914:62-63). Opisuje posjete uglednim bunjevačkim kućama u kojima su mu pokazali stara tkanja i veziva, odjeću (Cepelić, 1914:65). U Santovu i Beregu su Cepeliću pokazali obilje domaćeg tekstila u svakodnevnoj uporabi, tu je saznao više podataka o uzgoju i obradi konoplje, o uporabi anilinskih boja te domaćih biljnih boja koje su već bili napustili (1914: 65-72). U zaključnom dijelu Cepelić se bavi podrijetlom Šokaca i Bunjevaca. Iznosi nekoliko pretpostavki pri čemu osobno smatra da se upravo po "narodnom nosivu" vidi "odakle je koji narod, odnosno kamo se je sve razasuo" (Cepelić, 1914:74). Godine 1919. Cepelić se opet obraća Bunjevkama i potrebi uzgoja konoplje pri čemu se poziva na svoja već opisana putovanja u Suboticu. Upozorava na prednosti uzgoja konoplje i široku uporabu. Ponovno iznosi svoje mišljenje da su "tkivo i vezivo, narodna nošnja" dio "narodne duše" (Cepelić, 1919:61). Kao primjer iznosi da su iseljeni Hrvati na području "Željezne i šopronjske varmeđe" (gradišćanski Hrvati, op.a.) uz običaje i Živu riječ sačuvali i "narodnu nošnju". Smatra da su upravo Hrvati u Moravskoj, doseljeni u 16. stoljeću iz "sisačkog kraja", sačuvali stara tkanja i motive (Cepelić, 1919:62).

U radu "Narodno tkivo i vezivo" (1900.) Cepelić se, prema Želji Matičina književnog odbora, ograničio na prikaz tekstila u Đakovštini. Navodi da se, iz razloga što je Đakovština prostrana, u prikazu ograničio na tkanja, vez i ćilime. To su ujedno tekstilni predmeti koji su prema Želji biskupa Strossmayera krasili "katedralu" i koji su prema njegovu mišljenju najuočljiviji (Cepelić, 1900:102). Uvodni dio Cepelićeva rada važan je jer se u njemu mogu naći različiti, mali, ali važni podaci, kao npr. podatak da su seljaci u Vuki - prigodom dočeka biskupa Strossmayera 1861. - hrvatskom trobojnicom, koju je Cepelić tada kao sedmogodišnjak prvi puta vidio, okitili kuće, zatim podatak da su kraljice u Vuki bile inscenirane da bi ih mogao vidjeti gost biskupa Strossmayera, E. Laveley, proučavatelj zadruga (Cepelić, 1900:99,101). Slijede opisi sirovina za tkanje lana, konoplje i pamuka, razvrstavanje tkanja prema vrstama sirovina (lan, konoplja i pa-

muk), ovisno o tome da li su tkanja od jedne ili više vrsta niti, pripadajući nazivi te njihova namjena. Opisuje pamučna tkanja, bez, koja se izvode uz pomoć dviju nićanica, te tkanja u tri i u četiri nićanice. Uspoređuje nazive za isto tkanje u više sela Đakovštine. Razlikuje zatim "lošija", "srednja" i "finija" tkanja, ovisno o kakvoći niti. U lošija tkanja ubraja "legutačko", "lensko, sitni bor ili borano", "u tri nite", "Žirići", "lukato", "četverociep", "jablansko" ili "u devet eblema", "na čašice" ili "sitno jablansko". Srednje tkanje je "sotoš" ili "merim". U fina tkanja ubraja: "svileni sotoš" ili "svileni merim" zvan još i "tančica", slijede različite vrste usnivanih tkanja zvanih "ćenari" ili "dereklije" kao npr. "svileni ćenar", "šibaš ćenar", "ćenar po dvije Žice", "turski ćenar", "ćenar pantličar" i "divji ćenar, prutanac". Ćenare još dijeli prema tome tkaju li se na jednom ili na dva straŽnja vratila. Ovdje ćemo istaknuti Cepelićev podatak o jednoj zanimljivoj tehnici tkanja sa šupljinama, zvanoj "Žirići".

U poglavlju o vezu Cepelić obraća pozornost na podlogu na kojoj se veze, za koju kaŽe da mora biti glatka, te navodi da se vezom ukrašavaju: otarci (ručnici), pavlake (jastučnice), šamije (rupci za glavu), pregače i napose rubine, Ženske košulje, koje su tada nosile svakodnevno i starije i mlađe Žene. Ovdje navodi osobiti sklad i ukus Žena pri kombiniranju vezova, motiva i boja na pojedinoj rubini što je opet ovisilo o namjeni, starosti Žene itd. Slijedi detaljan opis kroja rubine i naziva za pojedine dijelove te kombiniranje vezova na skutima i rukavima. Nabraja čitav niz tehnika veza i motive veza za Žensku rubinu, ali i vezove na muškim košuljama, "rubinama".

U poglavlju o ćilimima Cepelić daje osnovne podatke. Spominje da se u Đakovštini "ćilimima" ili "čaršafima" nazivaju samo ona vunena tkanja koja se izvode prstima, a sva ostala vunena tkanja gdje se upotrebljavaju čunak, daska ili igla nazivaju se "šarenicom". Posebna su skupina ćilima "čupavci" koji imaju reljefnu površinu zbog posebnog načina izrade, a razlikuju se načinom izrade i "ćilimaši", ćilimi na kojima se kombiniraju tehnike tkanja. Cepelić Žali da su Žene već u to doba napustile domaće boje i stare recepte za njihovo spravljanje. Ćilimi seljanki iz Đakovštine sluŽili su kao ukras biskupskoga dvora i crkve, a veliki dio ćilima seljanke su proda-

vale biskupovim gostima iz inozemstva (Cepelić, 1900:114). U ovom radu Cepelić navodi svoju misao koju će u kasnijim radovima još više isticati:"Čuvajući i spasavajući ono, što narod karakterizuje i čuva kao narod, spasila bi i narod sam." Smatra da bi u svrhu boljega poznavanja i približavanja narodnog tekstila građanstvu, "inteligenciji" trebalo, upravo u povodu Strossmayerova jubileja, stvoriti ili početi stvarati muzej tekstilija hrvatskoga naroda u Zagrebu (Cepelić, 1900:114). Ova će Cepelićeva želja još dugo ostati neostvarena. Etnografski muzej u Zagrebu utemeljen je tek 1919. godine, ali ipak na vrijeme da bi Cepelić svoju vrijednu zbirku tekstila darovao toj ustanovi.

Cepelićevu zbirku čine pažljivo i znalački odabrani tekstilni predmeti s dobrim i detaljnim opisima (podaci o vlasnicima, o mjestu i vremenu izrade, osobama koje su predmet izradile, tehnikama tkanja i veza, nazivima za tehnike tkanja i veza, nazivima za ornamente itd.). Skupljeni predmeti uglavnom potječu s područja Đakovštine, djelomično iz južne Mađarske, Srijema, Bačke, Bosne i Dalmacije. Zbirku čine uglavnom otarci (ručnici), otarčići (ručnici manjih dimenzija), rupci – marame i prekrivala za glavu, te pavlake (navlake za jastuke).

U Katalogu Cepelić donosi podatke o napuštanju tkanja po kućama. Navodi da se najprije prestajalo tkati u gradskim sredinama, u Osijeku i u Đakovu, i to šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća. Slavonija je u to doba već bila dobro opskrbljena različitim vrstama tvorničkog tekstila pa je tkanje i na selu do kraja stoljeća postupno zapuštano. Osječanke su vjerojatno finija platna nabavljale u trgovinama, a platno za "kućnu porabu od okolišnih seljakinja." Kao jedan od važnih primjera navodi i Đakovo koje je do 1848./49. prednjačilo pred okolnim selima u tkanju i vezu. Nakon tih su godina u Đakovu tkale samo "netom doseljene seljanke", a spominje i zanimljiv podatak da su se tkanjem do 1870. godine u Đakovu više bavile žene iz njemačkih doseljeničkih obitelji nego žene iz hrvatskih obitelji. Nakon 1870. godine platno se u Đakovu kupovalo u trgovinama i na sajmovima (Cepelić, 1920.)

Najvažniji Cepelićev rad ujedno je i njegov prvi rad. To je opis izložbe "domaćeg tekstilnog obrta" prikazanog na zagrebačkoj Gospodarskoj

izložbi 1891. Urednik knjige, neke vrste kataloga o izložbi, pisac Janko Ibler, navodi u uvodu da je za pisanje prikaza uspio nagovoriti "izvrstnog poznavaoca narodnog tekstilnog obrta velečastnoga gosp. Milka Cepelića". Po želji uredništva, Cepelić je glavnu pažnju posvetio "razlikam u tekstilnom obrtu glede motiva, ornamentike, boja, materijala u raznim našim krajevima, prema političkom razdjeljenju zemlje", pa je prema navedenoj ocjeni "na tom osnovu sazdao studiju, kakve mi koliko mi znamo, do sada u hrvatskoj književnosti nije bilo, jer su se dragocjene radnje dra. Izidora Kršnjavoga ticale samo nekih krajeva u Slavoniji, a ne čitave domovine" (Ibler, 1892:192). Sam Cepelić je ovaj svoj rad kasnije označio "prvom sustavnom radnjom o tome našem blagu" (Pavić,1981:23). Cepelić komentira izložene predmete s izložbe s materijalom koji je vidio prilikom putovanja, danas bismo rekli terenskih istraživanja, koja je poduzimao po Hrvatskoj. Obilazio je pojedine krajeve i s namjerom skupljao građu o tekstilu što nam svjedoči odgovorom na pitanje o "naučnim putovanjima" u formularu za izradu autobiografije gdje je napisao: "Kao mlad jih nisam poduzimao, nego tek u starije doba, i to u svrhu proučavanja tekstilnih radnja našeg naroda u raznim krajevima" (Pavić, 1981:22).

Pristup istraživanju tekstila

Cepelićev pristup istraživanju tekstila i odijevanja ovdje razmatram na temelju dvaju njegovih radova: članka o tekstilnim tvorevinama u Iblerovoj knjizi i u Katalogu tekstilne zbirke. Ukratko izdvajam karakteristike njegova bavljenja tekstilom: na temelju vlastitih terenskih podataka obrađuje karakteristične tekstilije u Hrvatskoj, tehnike izrade, sirovine, ornamentiku. Uočio je proširenost i granice proširenosti vune kao sirovine za tkanje i tehnike tkanja u Hrvatskoj, a zatim i povezanost vune kao sirovine za tkanje s govorom, odnosno dijalektom na određenom području: " U zagrebačkoj Županiji, a isto tako i u varaždinskoj, a hoćemo li pravo, također i u staroj Županiji križevačkoj, ne ima vuna, odnosno od vune tkanih i klečanih stvari. Vuna, kako je do Dubice došla, prelazi Savu te se spušta prema

Kutini, Novskoj, Raiću, da se uzpne na moslavačka i bjelovarska brda, da poplavi negdašnju gradišku pukovniju, Županiju požešku, i da zareda po cieloj Slavoniji sve tamo do Zemuna i Slankamena. Čudnovato je, ali je istinito: kao što čakavci u primorju, odnosno u riečkoj Županiji, ne umiju ćilima plesti, tako ih amo u srdcu Hrvatske ni kajkavski sviet ne poznaje" (istaknuo M.C.). Da bi odmah zatim zaključio: "Pače može se sa nekom izvjestnošću konstatovati, da su i u onim krajevima uz Dravu, počevši od Koprivnice, pa ispod Đurđevca kraj Virovitice, Doljnjega Miholjca i sve do Valpova, gdje ćilima i klečanih radnja ne ima, nekoć živjeli kajkavci i da su ondašnji Hrvati tih krajeva potomci starih kajkavaca" (Cepelić,1892:196). Zatim uočava karakterističnu proširenost vune i vunenih izrađevina na području Slavonije: "Pravo područje ćilima počinje tek s desne strane od našičkog puta, što no vodi u Osiek; to jest nekoliko sela sjeverno poviš Đakovštine, te ona sela, što no se od đakovačkoga druma u Osiek steru desno prema Dunavu, u koliko su našim, a ne mađarskim i njemačkim življem naseljena, bave se tkanjem ćilima" (Cepelić, 1892: 205). Na području istočne Slavonije i Srijema razlikuje razne vrste ćilima prema tehnici tkanja i ornamentima, a primjećuje da se u Đakovštini "drže ćilimi više ravnice, nego brda: više katoličkoga elementa, nego pravoslavnoga" (Cepelić, 1892:206). Povezivanje karakterističnih tekstilija prema sirovini, tehnici tkanja ili veza, ornamentima s pojedinim skupinama stanovništva Cepelić provodi i dalje, naročito u neobjavljenom radu "Katalog tekstilne zbirke" (1916.). Tekst u katalogu nije samo opisan nego ima i određene znanstvene karakteristike, jer koristi metodološke postupke analizu i komparaciju. Svrha mu je određenom proširenošću karakterističnih pojava (sirovina za tkanje, motiva, naziva) potvrditi tragove podrijetla i doseljenja stanovnika Župe Punitovaca koju su činila sela Punitovci, Vuka, Beketinci i Široko Polje u Đakovštini. Stanovnike tih sela prepoznaje okolica kao različite od ostalih, a zovu ih zajedničkim imenom Dripe. Cepelić je, baveći se i lokalnom poviješću, znao da su ova sela novonaseljena polovicom 18. stoljeća stanovništvom iz Bosne, iz okoline Plehana i Tolise. Usporedbom suvremenog tekstila s područja odseljenja i doseljenja traži tragove i potvrde preseljenja Dripa: "Otišao sam u Plehan (poviš Dervente u Bosni) najviše

poradi toga, da se uvjerim, e da li imade tamo tragova u vezivu s mojim Vučanima, Širokopoljcima, Beketinčanima, Ponitovčanima, a donekle Gorjancima itd., koji su se odande god. 1754. doselili, pak sam našao ne samo tragove za ovo preselenje, nego evo u ovom otarku pod. br. 2 također i tragove preselenju tih bosanskih Dripa iz Dalmacije od Imotskoga na Plehanske visine i prodolice. Ovo je preselenje moglo biti u 16. stoljeću kako mi je to pok. Fra Martin Nedić izvrsni poznavalac bosanske prošlosti na dvoru Biskupa Stossmayera toliko puta pripovijedao. Dripama ih zovu još i danas u Bosni, a Dripama ih zovu i ovdje u Đakovštini (došli su od morja – Da Ripa), odatle Dripa.

Tako vezivo koliko sam ja proučio i uverio se, bjelodano dokazuje, odakle se je tko doselio (Cepelić, 1916.).

Sličnim će putem, komparacijom veziva, uzoraka i tehnike veza pretpostaviti da su moravski Hrvati odselili iz okoline Siska, iz kraja od Preloščice do Ludine. Za gradišćanske Hrvate pretpostavlja da su se vjerojatno iselili s područja Zagorja, okolice KriŽevaca i Međimurja (Cepelić, 1917: 40 – 41).

SaŽmimo Cepelićev pristup istraŽivanju tekstila i odijevanja rečenicom kojom sam završava jedno manje poglavlje u kojem se bavi podrijetlom Šokaca i Bunjevaca: "Ali svom ozbiljnošću mogu uztvrditi: da kako narodno nosivo (odielo) čuva pojedini narod, da ne propadne, to jest da se ne pretoči u drugi narod; da je tako isto narodno nosivo siguran trag: odakle je koji narod, odnosno kamo se je sve razasuo" (Cepelić, 1914:75). O ispravnosti Cepelićevih postavki o podrijetlu pojedinih skupina kojima se bavio: Dripe, Šokci, Bunjevci, itd., nećemo raspravljati. Koliko su one s naše točke motrišta naivne, istinite ili ne, mogu pokazati nova znanstveno utemeljena istraŽivanja.

Zaključak

Cepelić je rođen polovicom burnog 19. stoljeća. U Hrvatskoj je to stoljeće borbe za političko, drŽavno i jezično osamostaljenje unutar Monarhije. Druga polovica stoljeća razdoblje je modernizacije hrvatskoga

društva, razdoblje u kojem tradicionalnu feudalnu strukturu polako zamjenjuje građansko-kapitalističko društvo, to je razdoblje integracije hrvatske nacije (Karaman, 1991.).

Istraživanjem tekstila i odijevanja Cepelić je želio otkriti podrijetlo i seobe određenih etničkih skupina. On je povjesničar, poznavatelj lokalne i nacionalne povijesti (bit će potrebno utvrditi koji su mu uzori), pa je njegov pristup istraživanju tekstila izrazito povijesno usmjeren. Cepelić tekstil i odijevanje povezuje s dijalektom, govorom na određenom području. Takvih razmišljanja, tj. povezivanja određenih skupina stanovništva s govornim karakteristikama na određenom području nalazimo već u autora 18. stoljeća, npr. Kóllara, Katančića (Belaj, 1989.). Cepelić nam je važan i stoga što u svojim radovima donosi podatke, s jedne strane o tradicijskom uzgoju i obradi tekstilnih biljaka, a s druge strane o promjenama u seljačkoj tekstilnoj proizvodnji. Važni su podaci o prodaji seljačkog tekstila na sajmovima na kojima se okupljalo stanovništvo ne samo jedne uže regije nego i iz udaljenih krajeva kako bi se nabavile određene vrste tkanja. Važni su podaci o dobroj opskrbljenosti slavonskog tržišta tekstilom u 19. stoljeću što je uvjetovalo napuštanje kućne proizvodnje tekstila. Zato Milka Cepelića možemo u hrvatskoj etnologiji svrstati u skupinu etnografa koji su pripremili valjane izvore i podatke za istraživanje dinamike u seljačkoj kulturi druge polovice 19. i u prva dva desetljeća 20. stoljeća (Bonifačić, 1995/6.).

Cepelić je etnograf iz jednostavnoga razloga što u vrijeme u kojem je živio u Hrvatskoj etnologija još nije utemeljena kao posebna znanstvena disciplina. To će se dogoditi tek 1924., odnosno 1927. godine. Iako nije etnolog, razmišljao je kao etnolog, kao i njegov suvremenik Iso Kršnjavi (Petrović, 1995./1996.).

Napomene:

1) Cepelić iznosi zanimljiva zapažanja o novim uskrsnim običajima koje donose doseljeni Nijemci sa zapada. On kaže da "po Ugarskoj i po Slavoniji" ti doseljenici bojaju uskrsna jaja, ali ih ne ukrašavaju, kao i da je sa zapada došao običaj pravljenja gnijezda za zeca. Budući da zec ne nosi jaja, Cepelić smatra da je to negacija uskrsnuća. Iz članka se vidi da mu je

poznata etnološka literatura o pisanicama. Cepelić iznosi zapažanja o ornamentici na pisanicama, te je uspoređuje u raznih naroda. Zapaža da jaja uglavnom šaraju žene (u Hrvata, Rusa, Rusina, Poljaka, Čeha, Moravaca, Srba). Opisuje pribor i njegovu izradu. Bilježi da je između 1864. i 1875. godine pojavio običaj šaranja jaja lučavkom (Scheidewasser), no da su vlasti zabranile ljekarnama njezinu prodaju zbog štetnosti. Dalje donosi podatke o biljkama i receptima iz kojih se dobivaju boje, vezivanje jaja vunicom te bilježi da se u selima oko Našica početkom stoljeća pojavio novi način ukrašavanja jaja šarenim papirom da bi se dobio mramorni uzorak. Opisuje pojavu darivanja pisanica i njezino značenje te potrebu daljih istraživanja.

2) Članak je podijeljen u tri poglavlja: 1. Naseljavanje Đakovštine, 2. Dvije vučanske zadruge i 3. Propast zadruga radost tuđinaca. Cepelić opisuje povijesne i ekonomske prilike u Đakovštini nakon oslobođenja od Turaka. Pustu Đakovštinu biskupi od 16.stoljeća naseljavaju stanovništvom iz raznih krajeva, uglavnom iz Bosne, zatim iz Like, Primorja i ostalih krajeva Hrvatske, a zatim od polovice 18. stoljeća doseljavaju Nijemci i Mađari iz zapadne Ugarske. Doseljeno je stanovništvo dobilo razne biskupske povlastice pa su seljaci u Đakovštini imali najpovoljnije uvjete u provincijalnoj Slavoniji. Cepelić dalje govori o negativnom utjecaju zakona o dijeljenju zadruga (1874.) kada dolazi do promjena ekonomskih prilika. Daljnju pozornost Cepelić s Đakovštine usredotočuje na rodnu Vuku. Spominje dolazak stotinjak katoličkih obitelji iz okoline Plehana i Modriče u nekoliko sela Đakovštine. Slijedi opis vučanskih zadružnih obitelji s obzirom na osnovne privredne djelatnosti - zemljoradnju i stočarenje. Novac od prodane stoke bio je glavni izvor prihoda, posebice iza 1860. kada su počeli uzgajati i ovce. Cepelić zatim opisuje proizvodnju odjeće, ponašanje stanovništva te smatra da su zadruge bile "štit moralu". Slijedi opis najbogatije, Kopljareve, a spominje i primjere iz nekih drugih, kao npr. Pavlovićeve. Donosi podatke o broju članova, podjeli poslova, gospodarenju, dnevnom rasporedu i velikim poslovima prema godišnjim dobima. Ukratko opisuje i njihovu podjelu. U završnom poglavlju Cepelić donosi posljedice raspada zadruga, ekonomsko propadanje malih obitelji, doseljavanje tuđinaca koji su počeli kupovati zemlju.

3) Očeva obitelj, Cepelići, doselila je 1725. iz Slovačke, iz Županije Trenčin, u Hrvatsku. Plemstvo su dobili još 1640. za zasluge u tridestogodišnjem ratu.

4) Zbog nedostatka naslova razni autori različito citiraju podatke o ovom članku.

Literatura i izvori:

Babić, Marko: Život i rad Milka Cepelića s bibliografijom radova, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. XXX, br. 3 – 4, Zagreb, 1982., str. 33 – 37.

Babić, Marko: Cepelić, Milko (Mihovil), Hrvatski biografski leksikon, 2, Bj-C, JLZ M. KrleŽa, Zagreb, 1989., str. 631.

Belaj, Vitomir: Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama, Studia ethnologica, 1, Zagreb, 1989., str. 9 –13.

Bonifačić, Vjera: Antun Radić and ethnological Research of Clothing and Textiles in Croatia: 1896 to 1919, u: Studia ethnologica croatica, vol. 7/8, 1995/1996., 161 – 179.

Cepelić, Milko: - - -, u: Gospodarsko-šumarska jubilarna izložba hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga družtva u Zagrebu, 1891., Zagreb, 1892., str. 193 – 216.

Cepelić, Milko: Biskup Strossmayer u narodu. Narodno tkivo i vezivo, Spomen cvieće iz hrvatskih i slovenskih dubrava, Zagreb, 1900., str. 99 – 115.

Cepelić, Milko: Tri dana med Bunjevcima i Šokcima, Subotička Danica ili Bunjevačko – šokački kalendar za 1914., str. 55 – 74.

Cepelić, Milko: Katalog tekstilne zbirke, 1916. (rkp.)

Cepelić, Milko: Sijmo opet lan i konoplju, Osijek, 1917.

Cepelić, Milko: Spasavajmo narodno naše tkivo i vezivo, Osijek, 1918.

Cepelić, Milko: Bunjevke, bavite se opet konopljom!, Subotička Danica, Kalendar Bunjevaca i Šokaca za 1919. godinu, Zagreb, 1919.

Karaman, Igor: Industrijalizacija građanske Hrvatske (1800. – 1941.), Povijest & Historija, Naprijed, Zagreb, 1991.

Lechner, Zdenka: Tradicijska kultura Slavonije, Baranje i Srijema, Zagreb, 2000.

Pavić, Krešimir: Autobiografija Milka Cepelića, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. XXX, br. 3, Zagreb, 1981., str. 20 – 24.

Pavić, Krešimir – Šestan, Ivica: Život i rad Milka Cepelića, Đakovo, 1979. (katalog izložbe u povodu 13. smotre folklora Slavonije i Baranje Đakovački vezovi 1979.)

Petrović, Tihana: Problem istraŽivanja prijebornih tehnika tkanja pomoću više nićanica na primjerima iz našičkog kraja, Etnološka tribina 12, Zagreb, 1989., str. 113 –120.

Petrović, Tihana: Tančica, Iz tekstilne baštine Slavonije, Godišnjak za kulturu, umjetnost i društvena pitanja, Ogranak Matice hrvatske Vinkovci, br. 8 (12) za 1990., Vinkovci, 1991., str. 227 –237.

Petrović, Tihana: Otarak kao pokrivalo za glavu, Podravski zbornik, 1992., str. 233 –239.

Petrović, Tihana: Hrvatska tradicijska nošnja našičkog kraja, Studia ethnologica croatica, 5, Zagreb, 1993., 95 – 116.

Petrović, Tihana: Research on Textiles and Clothing in 19th century Continental Croatia, Studia ethnologica croatica, vol. 7/8, Zagreb, 1995./1996., str. 235-245.

Petrović, Tihana: Uz tekstilne predmete na izloŽbi, Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca, Zagreb, 1998., 18 – 25.

Tkalčić, Vladimir: Milko Cepelić, Hrvatska enciklopedija, sv. III, Boja – Cleveland, Zagreb, 1942., str. 676 – 677.

MILKO CEPELI] - EXPLORER OF CROATIAN RUSTICS TEXTILES

Summary

Milko Cepeli} belongs to the pioneers of Croatian ethnography, working in those when ethnography in Croatia did not even exist as a separate and independent scientific discipline.

In this article the author gives a detailed biography of Milko Cepeli} - particulary emphasizing his works regarding textiles. Based on his articles about textile manufacture which were published in Ibler's book and in the catalogue of an exhibition of textile products, the author examines his approach to textile manufacturing and draws a conclusion that Cepeli} - the ethnographer was impotant and relevant because of his historical approach ad some relevant data he collected about traditional methods of growing and processing fibrous plants and changes in the rural textile manufacturing-which he had noticed and described.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 77-96

UDK 902 (497.5 Štrbinci)

Je li rimska Certisija bila na Štrbincima kod Đakova?

Branka Migotti
HAZU, Zagreb

Kronološkim se redom izlaže povijest istraživanja arheološkog nalazišta Štrbinci, oranice 3 km jugoistočno od Đakova. Kratko se komentiraju pojedini važni nalazi, te ukupnost antičke i ranokršćanske građe, a u svjetlu pretpostavke da se na Štrbincima nalazila rimska Certisija (Certissia), poznata iz izvora od 2.-6. st.

Oko 1000 arheoloških predmeta i ulomaka sa Štrbinaca, pohranjenih mahom u Muzeju Đakovštine u Đakovu, tek su manji dio sveukupnog arheološkog naslijeđa tog nalazišta. Većina građe uništena je izoravanjem tijekom stoljeća, ili je dospjela u ruke privatnih skupljača. Usprkos tome, štrbinačka zbirka i samom količinom, a osobito svojom naravi i raznovrsnošću, uvelike potvrđuje pretpostavku da se rimska Certisija nalazila upravo na Štrbincima.

Štrbinci su arheološko nalazište s prapovijesnim i antičkim, te rjeđim srednjovjekovnim ostatcima, u literaturi slabije prisutno no što to ukupnost ondje pronađene građe objektivno zavređuje. Da je ta građa prikupljena u uzastopnim arheološkim iskopavanjima, nalazište Štrbinci u hrvatskoj bi arheologiji bilo kudikamo poznatije. Predmeti su, međutim, dolazili na vidjelo postupno, od sredine 19. st. naovamo, i to mahom u prigodi poljoprivrednih radova; po osnivanju Muzeja Đakovštine 1952. priključuju im

se nalazi pribavljeni u stručnim rekognosciranjima i rjeđim zaštitnim iskopavanjima. Sve je to, međutim, bilo nedostatno da u stručnoj i kulturnoj javnosti održi trajno zanimanje za to nalazište i svijest o njegovu istinskome značaju.

Naziv Štrbinci odnosi se na prirodnu cjelinu oko 3 km jugoistočno od Đakova, sastavljenu od dvaju niskih brežuljaka i zaravni koja se na njih nastavlja (sl. 1, 2). Taj je prostor zasijan poljoprivrednim kulturama i omeđen prometnicama prema Vinkovcima i Slavonskome Brodu, a prostire se na površini od oko 63 hektara; točne granice nisu mu utvrđene (Raunig, 1965: 146; Gregl, 1994: 181). Štrbinci su u proteklim stoljećima, sve do nakon Drugog svjetskog rata, bili biskupsko dobro, a nakon toga postali su društvenom svojinom. Položeni su neposredno uz prometnice koje vode prema selima Piškorevcima (pravac Slavonski Brod) i Budrovcima (pravac Vinkovci); ovim drugima pripadaju katastarski. U arheološkoj se literaturi od početka stoljeća naovamo redovito navode pod svojim imenom, neovisno o selu kojemu pripadaju, pa je najrazumnije ustrajati na tome imenu (Gregl, 1994: 181-182).

Mnogi su se povjesničari i arheolozi od 18. st. naovamo dotakli pitanja ubiciranja rimskog naselja koje izvori različito nazivaju: *Kertissa, Cirtisa, Cirtisia, Certis i Certisia* (Perinić, 1998). U arheološkoj se literaturi pritom uvriježio (u izvorima nepotvrđen!) naziv *Certissa* kojega, međutim, zahvaljujući epigrafičkome svjedočanstvu, valja preinačiti u *Certissia* (Certisija). O natpisu će biti riječi dalje u tekstu. Naselje spomenutog imena tražilo se na različitim mjestima đakovačko-vinkovačkog kraja: u Đakovu, Štrbincima, Budrovcima, Mikanovcima, Vođincima, Andrijevcima, Piškorevcima, a vjerojatno i još ponegdje. U početku su se pokušaji razrješavanja spomenute zagonetke oslanjali ponajprije na povijesno-zemljopisne okolnosti, a s vremenom su na važnosti dobili i arheološki podatci. Nijedan se autor, međutim, spomenutim pitanjem nije pozabavio temeljito i predano. Ubikacija Certisije spominjala se usputno, u sklopu opće problematike rimskih putopisnih izvora ili pak rane povijesti slavonskog područja, odnosno pojedinih nalazišta, ponajprije Štrbinaca.

Ime rimskog naselja Certisije ušlo je u arheološku literaturu prije no što je to pošlo za rukom samome nalazištu Štrbinci. Povjesničar Katančić, koji nosi i naslov začetnika hrvatske arheologije, smatrao je da Certisiju valja tražiti na mjestu Đakova (Katančić, 1824: 330). U nagađanje se upustio i zaslužni Kukuljević, premda u svoje vrijeme nije na raspolaganju imao arheoloških pokazatelja. Nejasnim ipak ostaju razlozi koji su ga ponukali na neutemeljeno i neočekivano razdvajanje spornog naselja, moguće inače jedino u kronološkom, a ne topografskome smislu. On je, naime, Certis smjestio u Andrijevce, a Cirtisu u Mikanovce (Kukuljević, 1873: 93). Pretpostavku o Andrijevcima prihvatio je Alačević (1881: 20), dok se Patsch (1899: 1987) nije znao odlučiti između Mikanovaca, Andrijevaca i Vođinaca. Brunšmidovim zauzimanjem, koncem prošloga stoljeća, u nagađanje o Certisiji snažnije se uključuju i arheološki argumenti koji, dakako, govore u prilog Štrbincima. Sam se Brunšmid nije izjasnio, ali su to učinili drugi, potaknuti njegovim nalazima (Miller, 1916: 477; Cepelić 1916: 9). S obzirom da za početnim Brunšmidovim iskopavanjima na Štrbincima nisu uslijedila nova, površinski i slučajni nalazi nisu bili dostatni da održe zanimanje za taj lokalitet, a ni svijest o njegovoj važnosti. Stoga je dobra poznavateljica arheološke topografije Đakovštine H. Dekker (1959: 57) pretpostavila da se Certisija krije na njivi Plugarić u selu Budrovcima, u neposrednoj blizini Štrbinaca. No, prema knjizi unosa Arheološke zbirke Muzeja Đakovštine, tek 17 predmeta od ukupno inventiranih 1159 potječe s Plugarića. Konačan je preokret u razmišljanju o Certisiji načinila Branka Raunig, oživjevši nakon niza zanimljivih nalaza prikupljenih u zaštitnim istraživanjima 1964.-1967. pretpostavku o smještaju spornog rimskog naselja na Štrbincima (Raunig, 1965: 149; Raunig, 1965a: 147; Raunig, 1980: 166). Svoje je razmišljanje autorica iznijela s dužnim oprezom; pojedini stručnjaci koji su mu se priklonili i sami su zadržali zrno sumnje, dok ga drugi iznose kao potvrđenu činjenicu (Migotti, 1998a: 78). Po svemu sudeći, ovi drugi bili su u pravu. Na to upućuje i povijest istraživanja Štrbinaca i količina, a osobito narav, ondje prikupljene antičke i ranokršćanske građe.

Neobična je okolnost da Štrbinci u stručnu literaturu na početku stoljeća ulaze takoreći kriomice, odnosno pod tuđim imenom. Naime, nekolicina je mramornih epigrafičkih ulomaka (sl. 3-7), pronađenih po svoj prilici na štrbinačkim oranicama, pripisana obližnjoj Mursi (Brunšmid, 1909: 169). Ta se zabluda spontano preuzimala i u idućim radovima (Pinterović, 1978: 144, T. 32: 1-4; Katalog 1994: 103-104, kat. 114-118), da bi tek nedavno bila uočena i ispravljena (Migotti, 1997: 29, bilj. 3; Migotti, 1997a: 29). S obzirom na važnost spomenutih natpisa, njihovo vjerojatno štrbinačko podrijetlo iziskuje podrobnije obrazloženje. Dakle, sredinom je 19. st. Mijat Sabljar u imovinsku knjigu tadašnjeg Narodnog muzeja u Zagrebu u rubrici "Rimski natpisi na kamenu" pod brojem 3 unio epitaf Flavija Maura (sl. 8) s naznakom da ga je Muzeju darovao kanonik Pavić iz Daruvara. Oslanjajući se na spomenuti podatak, Mommsen je taj i nekolicinu drugih natpisa pripisao Daruvaru (CIL III: 4003-4005). Pod brojem 4 našao se idući natpisni ulomak s napomenom o istome darovatelju (sl. 4). Brojevi 5-8 nisu komentirani, a odnose se na predmete koje je, kao i onaj pod brojem 4, Brunšmid naknadno pripisao Osijeku (sl. 5, 3, 6, 7). Odmah je uočio pogrešku u vezi s mjestom nalaza, jer u Daruvaru nije bilo kanonika Pavića, dok mu je onaj iz Đakova bio dobro poznat. Nije, nažalost, dokraja bio dosljedan logici svoga razmišljanja koje bi ga vjerojatno bilo dovelo do Štrbinaca. Umjesto toga poveo se za Mijatom Sabljarom, koji je naknadno ustvrdio da su sporni ulomci pronađeni u Osijeku (Brunšmid 1909: 169). Brunšmidovi su argumenti neuvjerljivi ("...Sabljar je valjda sigurno znao..."), a ni Sabljarovi nisu mogli biti bolji. Po svoj je prilici riječ o nagađanju utemeljenom na znanju o rimskoj Mursi koja se nalazila na mjestu današnjega Osijeka, dok su Štrbinci kao arheološko nalazište u to doba bili slabo poznati. Da je pak Sabljar uistinu znao za osječko podrijetlo ulomaka, bio bi taj podatak naveo već pri unošenju predmeta u imovinsku knjigu Narodnog muzeja. Osim toga, pitanje je zašto bi netko iz Osijeka tako dragocjene nalaze poklanjao bilo kome u Đakovu, kad je u to vrijeme osječka intelektualna sredina, u kojoj su prednjačili svećenici, bila kulturno razvijena i svjesna vrijednosti arheološko-povijesne baštine (Šuljak, 1987: 38). Zanimljivo je, nadalje, da se natpis Flavija Maura (sl. 8), poklonjen Narod-

nome muzeju pod istim okolnostima kao i sporni ulomci, nije nikada pripisivao Osijeku, kao ni opeka s kristogramom (sl. 9, 10, 11). Naposljetku, što je logičnije negoli da arheološki predmeti u posjedu đakovačkog kanonika potječu iz neposredne okolice Đakova, bogate arheološkim nalazištima? Valja priznati da postoji i mogućnost, premda neznatna, mitrovačkog (Srijemska Mitrovica, rimski *Sirmium*) podrijetla spornih nalaza. Arheološki muzej u Zagrebu posjeduje niz epigrafičkih ulomaka iz Sirmija, od kojih je neke poklonio upravo đakovački biskup Strossmayer (Brunšmid 1909: 176-222). O tim predmetima, međutim, postoji uredna dokumentacija. Uspoređivanjem pak razloga za i protiv u vezi s podrijetlom mramornih ulomaka i opeke (sl. 3-9), njihova štrbinačka provenijencija postaje gotovo neupitnom. Od sveukupno osam kamenih spomenika sa Štrbinaca sedam ih je mramornih, što je uistinu pozornosti vrijedan omjer, osobito u svjetlu činjenice da Panonija ne raspolaže vlastitim izvorima mramora. Riječ je, dakle, o uvozu koji upućuje na određeni društveni status i imovinske mogućnosti jednog sloja građana ili zajednice u cjelini.

Na arheološku kartu sjeverne Hrvatske Štrbinci se konačno pod svojim imenom upisuju na koncu proteklog i početku ovoga stoljeća, zahvaljujući nastojanjima arheologa Brunšmida i biskupa Strossmayera. Prvi je 1894.-1895. poduzeo korake za spašavanje jednog slučajno otkrivenog nalaza arhitekture, a drugi mu je u tome pružio svesrdnu podršku. Napori su im se nažalost izjalovili, pa je rimska građevina na prostoru negdašnjeg vinograda, opremljena mozaicima i freskama, do temelja razorena i raznesena rigolanjem prije no što je bilo moguće načiniti bilo kakvu dokumentaciju (Brunšmid, 1901: 137). Izgubljen je tako jedan dragocjen topografski podatak. Brunšmidu nije preostalo drugo doli prikupiti ostatke ostataka na razorenom zemljištu, među inima i komade fresaka (zagubljene u Arheološkome muzeju u Zagrebu i Muzeju Slavonije u Osijeku), podnog i zidnog mozaika, dvije opeke, te niz sitnih predmeta: lukovičastu fibulu, glinenu svjetiljku, olovnu cjevčicu, ulomke staklenih narukvica, okov pojasne kopče, nekolicinu različitih željeznih predmeta (noževi, čavao, kuka), te pregršt novaca od kojih je sačuvan tek jedan komad. Objavljujući nabrojene nalaze, Brunšmid je skrenuo pozornost i na veliku

količinu rimskog novca pronađenog na Štrbincima prije 1895. (Brunšmid, 1901: 138). Ne postoji jedinstvena numizmatička zbirka s tog nalazišta, pa stoga ni potpuna evidencija o količini ondje pronađenog novca; on je razasut među različitim muzejskim ustanovama, ali vjerojatno još i više po privatnim zbirkama. No, podatci na različitim mjestima u literaturi daju naslutiti dojmljivu brojku: više od 500 komada (Brunšmid, 1901: 138; Raunig 1965: 148), koja uvelike potvrđuje pretpostavku o rimskoj Certisiji na Štrbincima.

Brunšmid se nije zadovoljio pretraživanjem raskopanog i uništenog nalazišta rimske zgrade, već je poduzeo i niz manjih sondažnih iskopavanja; bilo je to posve ograničeno, ali ujedno prvo i jedino arheološko istraživanje na Štrbincima, a da nije bilo zaštitne naravi. Uz prapovijesne nalaze koje je uočio na više mjesta, istražio je i dvije kasnoantičke grobnice s dvoslivnim krovom, zidane opekom uz uporabu žbuke; pokojnici su bili položeni glavom na zapadnoj strani. Nalazi su objavljeni bez ilustrativne građe (Brunšmid, 1901: 138-139), ali je sačuvana oskudna arhivska i foto-dokumentacija (sl. 12). Prva je grobnica, u kojoj je počivao kostur muške osobe, nađena u neposrednoj blizini uništene rimske zgrade na dubini od 0,65 m. Sadržavala je niz priloga: lukovičastu fibulu, staklenu bocu, te glinenu svjetiljku. Druga je grobnica, pronađena na mjestu i danas postojećeg ribnjaka (sl. 1, 2), sadržavala kostur ženske osobe i niz priloga: ogrlicu, dvije staklene bočice, te dva novca. Predmeti su pohranjeni u Arheološkome muzeju u Zagrebu, koji čuva i nekolicinu naknadno poklonjenih slučajnih nalaza: jedan brončani prsten i tri brončane fibule. Ponukan ishodima svojih istraživanja, a sluteći važnost lokaliteta, Brunšmid je i samom njegovom imenu iznašao arheološko podrijetlo, pretpostavivši da naziv Štrbinci dolazi od riječi *štrbiti* (=otkrhnuti). Taj je glagol, prema njegovu mišljenju, opisivao ono što se pri poljoprivrednim radovima nerijetko događalo oruđu u svakodnevnom susretu s rimskom ciglom i kamenjem (Brunšmid, 1901: 137, bilj. 1). S obzirom na to da je riječ o uobičajenom izrazu (vidi Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, 17, str. 845, JAZU, Zagreb), Brunšmidovo domišljanje uistinu nije bez osnove; u tom kontekstu bilo bi vrijedno istražiti i starost toponima. Nastojanja zaslužnog arheologa nisu,

međutim, urodila očekivanim zanimanjem stručne javnosti za Štrbince, a i vlastito mu je oduševljenje splasnulo nakon nekoliko naknadnih neuspjelih pokušaja sondiranja. Da je naslutio štrbinačko podrijetlo prije spomenutih epigrafičkih ulomaka, vjerojatno bi bio pokazao veći žar i ustrajnost u istraživanju. Ovako su Štrbinci, poznati uglavnom tek lokalnim ljubiteljima starina i prikupljačima antičkog novca, tinjali na rubu stručnog zanimanja još dugi niz godina (Dekker, 1959: 15-33). Nalazi su se bez sumnje pojavljivali prigodom poljoprivrednih radova, pa i pri pukom obilasku terena, dospijevajući potom u različite muzejske ustanove ili u privatne zbirke. Po svome osnivanju 1952. Muzej Đakovštine pojavljuje se u ulozi matične ustanove koja prikuplja i pohranjuje slučajne nalaze, kao i one iz redovito provođenih stručnih rekognosciranja i zaštitnih istraživanja (Dekker, 1959: 113; Raunig, 1965a, 147, bilj. 3). Osim toga, pojedinci su u različitim prigodama Muzeju poklanjali predmete pronađene na Štrbincima i prije i nakon njegova osnivanja. Muzejska je arheološka zbirka na taj način narasla na oko tisuću predmeta među kojima prevladavaju krhotine keramike, ali je znatan broj i drugih predmeta, osobito od metala, pa i plemenitih, te stakla i dragog kamenja. Štrbinačka zbirka pokriva sve vidove života jednog rimskog naselja: građevinski materijal (obične i pečatirane opeke, kamene i staklene kockice mozaika, zidne freske), kamene epigrafičke nadgrobne i druge spomenike, uporabne i ukrasne predmete od keramike, stakla, metala (željeza, bronce, srebra i zlata), staklene paste, dragog kamenja i kosti, te novac. Međutim, po svemu onome što znamo pouzdano ili pak možemo naslutiti, to je tek manji, pa i neznatan dio ukupnog štrbinačkog arheološkog naslijeđa, koje je stoljećima izoravano i uništavano, ili je dospijevalo u privatne zbirke.

Na zaravanku se između dvaju štrbinačkih brežuljaka u razdoblju od 1964. do 1967. gradila velika trafostanica s nizom izdvojenih objekata i prilaznom cestom u dužini od 1 kilometra. Tijekom radova, koje je prema potrebi nadgledala Branka Raunig, arheologinja u Muzeju Đakovštine, na vidjelo je izišla znatna količina pokretne i nepokretne arheološke građe iz rimskog razdoblja: podnice od opeke, nekolicina lončarskih peći, predmeti od keramike, stakla, željeza i bronce, te novac (Raunig, 1965).

Među najvažnijim nalazima izašlima na vidjelo tijekom gradnje trafostanice (1965.) bez sumnje je dno staklene plitice načinjeno od dviju staklenih stijenki i zlatnog lista s urezanim prizorom poprsjâ bračnog para i natpisom *florentes* (oni koji cvjetaju) (sl. 13). Predmet, datiran u 4. st., jedinstven je u okvirima hrvatske antičke arheologije (Migotti, 1998b: 98-99). Iduća je godina dala još jedan nalaz dotad neviđen u panonskome okruženju i nepoznat u ranokršćanskoj arheologiji uopće: dvije opekama sazidane kasnoantičke kosturne grobnice s dvoslivnim krovom i tlocrtom u obliku latinskog križa, datirane u 1. polovicu 4. st. (sl. 14). Kosturi dviju mlađih ženskih osoba bili su gotovo potpuno uništeni, ali je prikupljen velik broj priloženih predmeta. Pokojnice, mlade djevojke ili djevojčice, bile su bogato opremljene, osobito nakitom i posuđem (Raunig, 1980.). Dok križni tlocrti grobova svjedoče o njihovome kršćanskom vjerskom opredjeljenju, bogatstvo priloga i nedostatak kršćanskih simbola na njima upućuje na sinkretističku povezanost s preživjelim poganskim običajima

Posljednja ratna zbivanja na slavonskim prostorima, koja su uništila toliko kulturnog blaga i razorila ili privremeno onesposobila za istraživanje niz arheoloških nalazišta, Štrbincima su neočekivano podarila vrijedan nalaz. Godine 1991., prigodom kopanja vojničkih rovova za obranu Đakova, na vidjelo je izišla kasnoantička (4. st.) zidana grobnica s oslikanim istočnim zabatom (sl. 15). Freska sadržava prizor dvaju paunova uz posudu s vodom – izvorom života. Ponad njih prikazan je kristogram u krugu i nebeska tijela: dvije kristogramski stilizirane zvijezde i dva sunčeva koluta s valovitim zracima, simboli solarno-kristološke eshatologije (sl. 16) (Migotti, 1997). Grobnica je u toj prigodi bila opljačkana, a potom i uništena; samo je velikim marom i prisebnošću arheologa i ravnatelja Muzeja Đakovštine Ive Pavlovića spašena njena najveća dragocjenost - freska. Bio je to povod zaštitnim istraživanjima, provedenima na tome mjestu dvije godine poslije; tada je ustanovljena još jedna grobnica s neznatnim ostatcima freske, nažalost prethodno razorena, te iskopano devet kasnoantičkih kosturnih grobova siromašnih prilozima (Gregl, 1994) (sl. 17).

Rimska je Certisija donedavno bila poznata tek iz pisanih izvora od 2.-6. st (Perinić, 1998). Arheolozi koji su je tražili na Štrbincima mogli su

tek priželjkivati epigrafičko svjedočanstvo o njenom postojanju i smještaju. Kada je u proljeće 1998. U Dijecezanskoj zbirci u Đakovu neočekivano pronađen mramorni ulomak s natpisom koji spominje Certisiju (*Certissia*), bilo je to veliko i radosno iznenađenje (sl. 18). Natpis je javne naravi, ali je pomalo pjesnički stiliziran; djelomice su sačuvana tek tri prva retka, koja u prijevodu glase: "Dođi u Certisiju, sjeti se i poželi, ona je raskrižje putova…" Monogramatički križ iznad natpisa svjedoči o tome da je u 2. polovici 4. st., odnosno u 5. st., grad u cjelini bio kršćanska sredina. U sklopu razmjerno slabo istraženog antičkog i ranokršćanskog horizonta sjeverne Hrvatske, južnoga dijela rimske provincije Panonije, spomenuti je nalaz od iznimne važnosti, usprkos tome što na lokalnoj razini nije konačno razriješio pitanje ubikacije rimske Certisije. Pokazalo se, naime, da ne postoji nikakav zapis ili sjećanje o tome da je spomenik pronađen upravo na Štrbincima. S druge strane, okolnosti prikupljanja arheološke Dijecezanske zbirke u Đakovu, sastavljene mahom od nalaza sa Štrbinaca, te topografija đakovačke okolice, u kojoj su Štrbinci daleko najbogatije antičko i ranokršćansko nalazište, govori u prilog štrbinačkog podrijetla mramornog natpisa sa spomenom Certisije. Premda je, dakle, gotovo sigurno da je Certisija bila na Štrbincima, zrno sumnje valja sačuvati. Stoga temeljnim zadatkom svakog istraživanja Štrbinaca, kojeg Muzej Đakovštine ima namjeru provesti, ostaje i dalje konačno potvrđivanje davne pretpostavke o smještaju rimske Certisije na tome mjestu. Arheološko bi istraživanje Štrbinaca osim toga pridonijelo razumijevaju opsega i naravi tamošnje rimske naseobine, te ustanovilo njen vremenski raspon. Bio bi to važan doprinos proučavanju antike i ranoga kršćanstva ne samo Đakovštine, nego i sjeverne Hrvatske u cjelini.

Bibliografija:

Alačević, 1881.
Josip Alačević, La via romana da Sirmio a Salona, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 4/2, 20-23, Split

Brunšmid, 1901.
Josip Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, IV., *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* n. s. 5, 87-168, Zagreb

Brunšmid, 1909.
Josip Brunšmid, Kameni spomenici hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva* n. s. 10 (1908-1909), 149-222, Zagreb

Cepelić, 1916.
Mihovil Cepelić, *Đakovačka groblja*, Đakovo

Dekker, 1959.
Hedviga Dekker, *Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike,* Đakovo

Gregl, 1994.
Zoran Gregl, *Kasnoantička nekropola Štrbinci kod Đakova - istraživanja 1993. g., Opuscula Archaeologica* 18, 181-190.

Katalog 1994.
"Od Nepobjedivog sunca do Sunca pravde". Rano kršćanstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj (katalog izložbe), Zagreb, 1994.

Katančić, 1824.
Matija Petar Katančić, *Orbis antiquus I*, Budapest

Kukuljević, 1873.
Ivan Kukuljević, *Panonija rimska,* Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 23, Zagreb

Migotti, 1997.

Branka Migotti, Ranokršćanska freska iz Štrbinaca kod Đakova, Zbornik Muzeja Đakovštine 4, 27-49, Đakovo

Migotti, 1997a

Branka Migotti, *Evidence for Christianity in Roman Southern Pannonia (Northern Croatia), British Archaeological Reports, Intern. Ser.* 684, Oxford

Migotti, 1998a

Branka Migotti, Povijest istraživanja Štrbinaca i pitanje ubikacije Certisije, u: u: B. Migotti - M. Šlaus - Z. Dukat - Lj. Perinić, Accede ad Certissiam. Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova, Zagreb, 73-78.

Migotti, 1998b

Branka Migotti, Vrednovanje arheološke građe u svjetlu rimskodobnog i ranokršćanskog horizonta Panonije, u: B. Migotti - M. Šlaus - Z. Dukat - Lj. Perinić, Accede ad Certissiam. Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova, Zagreb, 89-115.

Patsch, 1899.

Carl Patsch, s. v. Certissa, u: Adolf Friedrich Pauly - Georg Wisowa, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 3/2, 1987.

Perinić, 1998.

Ljubica Perinić, Izvori o Certisiji, u: B. Migotti - M. Šlaus - Z. Dukat - Lj. Perinić, Accede ad Certissiam. Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova, Zagreb, 79-87.

Pinterović, 1978.

Danica Pinterović, *Mursa i njeno područje u antičko doba*, Osijek

Raunig, 1965.
Branka Raunig, Štrbinci, Đakovo - antičko nalazište, *Arheološki pregled 7*, 166-149.

Raunig, 1965a
Branka Raunig, Značajan nalaz na lokalitetu Štrbinci kod Đakova, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 14/5, 147-148, Zagreb

Raunig, 1980.
Branka Raunig, Dva kasnoantička groba iz okolice Đakova, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 12-13 (1979-1980), 151-167.

Šuljak, 1987.
Andrija Šuljak, Osijek. *Katolička crkva jučer i danas*, Đakovo.

Kratice

AMZ -Arheološki muzej u Zagrebu
DZĐ - Dijecezanska zbirka Đakovo
MĐĐ - Muzej Đakovštine Đakovo

Slika 1. - Zračna snimka Štrbinaca s naznačenim mjestima arheoloških nalaza

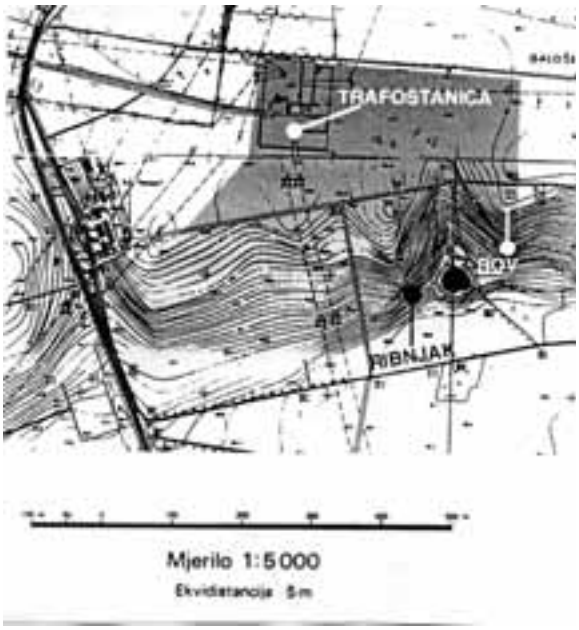

Slika 2. - Katastarski plan Štrbinaca s naznačenim mjestima arheoloških nalaza

Slika 3. - Ulomak mramornog nadgrobnog natpisa (AMZ)

Slika 4. - Ulomak mramornog natpisa (AMZ)

Slika 5. - Ulomak mramornog natpisa (AMZ)

Slika 6. - Ulomak mramornog natpisa (AMZ)

Slika 7. - Ulomak okrugle mramorne ploiče s kristogramom (AMZ)

Slika 8. - Mramorni nadgrobni natpis Flavija Maura (AMZ)

Slika 9. - Opeka s kristogramom (AMZ)

Slika 10. - Stranica Imovinske knjige Narodnog muzeja u Zagrebu, sredina 19. stoljeća (AMZ)

Slika 11. - Stranica Imovinske knjige Narodnog muzeja u Zagrebu, sredina 19. stoljeća (AMZ)

Slika 13. - Pozlaćeno dno straklene plitice (MĐĐ)

Slika 12. - Stranica 61 iz Brunšmidove putne bilježnice br. V s crtežima i podacima o grobnici na Ribnjaku (AMZ)

Slika 14. - Tlocrt dviju grobnica u obliku križa

Slika 15. - Grobnica s freskom na istočnoj zabatnoj ploji (MĐĐ)

Slika 16. - Crtež freske na sl. 15

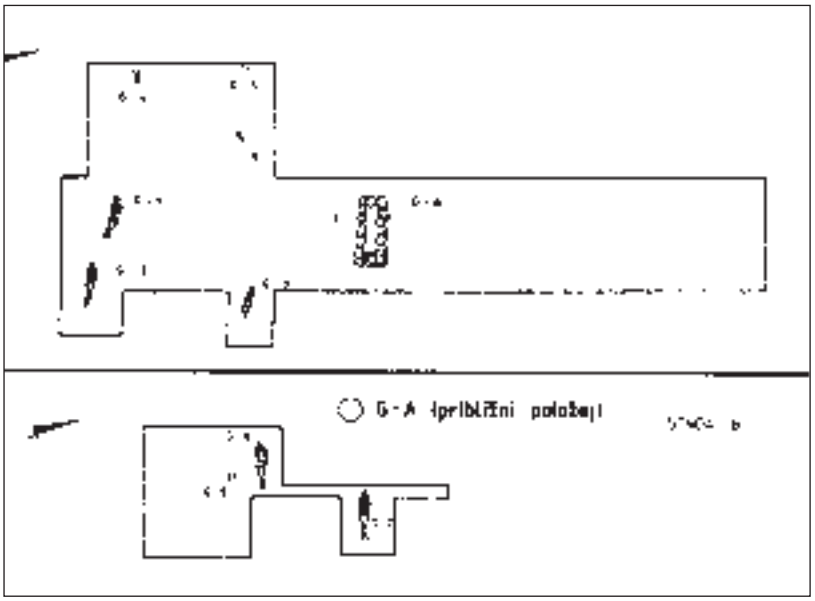

Slika 17. - Tlocrt nekropole iskopane 1993. (prema Gregl, 1994.)

Slika 18. - Ulomak mramornog natpisa sa spomenom Certisije (DZĐ)

ACCEDE AD CERTISSIAM. ANTIQUE AND EARLY-CHRISTIAN HORIZON OF THE ARCHEOLOGICAL SITE IN ŠTRBINCI

Summary

The history of researches on the archeological site Štrbinci- plugh fields, 3 km SE of Đakovo is being presented in this article in chronological order. Individual important finds are being explained, as well as the complete Antique and Early-Christian collection of materials found there. Starting point for the analyisis is the presumption that in Štrbinci there was situated the Roman Certissia, known from the sources dated 2nd to 6th century.

About 100 archeological objects and fragments from Štrbinci, kept and preserved mainly in the Muzej Đakovštine in Đakovo, represent the mirror part of the archeological heritage from Štrbinci. althought the major part had been destroyed by plughing down during the centuries or is now owned by private collectors, the collection from Štrbinci- thamks to its quantity and particularily to its quality and variety- considerably supports the thesis that the Roman Certissia exsisted in the very site in Štrbinci.

ZBORNIK MUZEJA
ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 97-134

UDK 338 (497.5 - 37 Đakovo) "1929/1941"
316.3 (497.5 - 37 Đakovo) "1929/1941"

Gospodarske i socijalne prilike u Đakovu i Đakovštini od 1929. do 1941. godine

Mira Kolar-Dimitrijeviæ
Filozofski fakultet, Zagreb

Velika svjetska kriza nije poštedjela ni Đakovo ni Đakovštinu i bijeda je zakucala na vrata mnogih seoskih i radničkih domova. Građanstvo, trgovci i obrtnici brane se od slične sudbine velikom štednjom i snižavanjem nadnica zaposlenih ili njihovim otpuštanjem. U općoj privrednoj stagnaciji intervencionističke mjere države su ili promašene ili nedovoljno djelotvorne, odnosno štite se bogatije i vladi privržene osobe.

Ova politika ojačala je srednji sloj koji i snosi najveće terete krize. Članovi Hrvatske seljačke stranke ponovno se javljaju kao politički, ali i kao gospodarski faktor kroz Gospodarsku slogu, zadruge i Hrvatski radnički savez kao sindikat Hrvatske seljačke stranke. Ostali sindikati, osobito jugoslavenski i komunistički, imaju izvjesnog uspjeha, ali on prema ratu ne jača već slabi.

Monopolistički položaj HSS-a, zbog velikih obveza Banovine Hrvatske prema izvozu, dovodi i Đakovštinu u težak socijalni položaj, koji se pokušava zbog otežanog vođenja tarifnih i štrajkaških pokreta izraziti na skupštinama Hrvatskoga radničkog saveza. Hrvatska seljačka stranka na vlasti nije uspjela ispuniti data obećanja i danomice je zapadala na terenu u sve veću krizu, pritisnuta zahtjevima izvoza odozgo i zahtjevima osiromašenih radničkih slojeva odozdo. Trebalo je nešto mijenjati.

1.

Đakovština je jedan od najbogatijih krajeva zemlje. Međutim, usprkos toga, ili upravo zbog toga, u međuraću ovo područje prolazi kroz velike gospodarske i socijalne teškoće, koje je zanimljivo spoznati i zabilježiti radi pamćenja i pouke. Politička i gospodarska kriza nije sve pogađala jednoliko, pa je i podjela naroda po stranačkom i vjerskom ključu bila velika jer je narod, nezadovoljan postojećim stanjem, tražio promjene i reorganizacije, pokušavajući se bolje organizirati i odgovoriti na teškoće. Ovaj rad ima za cilj da to pokaže na drugom dijelu međuraća, tj. od 1929. do 1941. godine.

Od 1929. do 1934. godine. Proglašenje šestosiječanjske diktature odrazilo se na cjelokupni gospodarski i socijalni život i u Đakovštini. U ovom vremenu, naročito za vrijeme velike svjetske krize, političke prilike su stabilne, a šef državne policije Miloš Uzelac strogo pazi da se nigdje ne naruši tzv. socijalni mir.[1] Međutim, velika svjetska depresija nije mimoišla ni naše krajeve; zahvatila je 1931. sva područja društvenog i gospodarskog života i u ovom kraju i trajala do 1934. godine.

Odlukama iz Beograda zabranjena su 1929. sva društva i stranke s "plemenskim" obilježjima. Đakovačko općinsko zastupstvo, izabrano u prosincu 1929. godine, nije ni počelo djelovati kada je došlo do imenovanja općinskog načelnika, odvjetnika dr. Antuna Švarcmajera, i drugih zastupnika, odozgo, pri čemu se pazilo da pored politički povjerljivih zastupnika u zastupstvu budu zastupani i materijalno osigurani i situirani predstavnici građanskog društva.[2] Vrlo poslušno formirali su se u općinskom zastupstvu odbori, pa je kotarski poglavar Jurica Gjurin, koji je smijenio Ladislava

1 Đakovo je moralo plaćati državnu policiju koju vodi Miloš Uzelac iz općinskog proračuna. (Narodna obrana, 44 od 1. XI. 1930.)

2 Za općinske vijećnike su postavljeni obrtnik Edo Brod, seljaci Franjo Čizmarević i Antun Đunđerović, obrtnik Milan Ettinger, kanonik Mato Fier, ljekarnik Hugo Fuchs, veleposjednik Ljudevit Karić, obrtnik Mato Lay, građevinski obrtnik Stjepan Matais, obrtnik Đuro Maras, trgovci Mišo Matković i Vojislav Piller, obrtnik Josip Pišl, ravnatelj škole Vinko Rakoš, obrtnik Leonitije Sarkamač, trgovac Josip Šips, seljak Đuro Šmit i gostioničar Anton Urich. (Isto, 9 od 2. III. 1929.)

Katića, smatrao da je politička kriza, koja je krajem 1928. potresala i Đakovom, uspješno prebrođena. Bolesnog Švarcmajera polovicom svibnja 1929. smjenjuje odvjetnik dr. Antun Niderle.[3] Niderle je priredio predsjedniku vlade Peri Živkoviću 4. srpnja 1929. svečani doček prilikom njegovog obilaska Slavonije.[4] U kasnu jesen iste godine dr. Niderle se, zajedno s đakovačkim biskupom Akšamovićem, župnikom crkve Sv. Marka u Zagrebu dr. Svetozarom Rittigom, zagrebačkim gradonačelnikom dr. Stjepanom Srkuljem i uglednim predstavnikom hrvatske privrede i organizatorom zagrebačke "Prehrane" Šandorom Aleksanderom, uključio u poklonstvenu deputaciju kralju uoči njegovog rođendana, nastojeći na taj način umilostiviti kralja kako bi dozvolio slobodniji društveni život.[5]

Međutim, Dragan Devčić, vođa Mačekove Hrvatske seljačke stranke u Đakovu, izveo je diverziju na vlak između Strizivojne i Mikanovaca, zajedno s Mišom Kirchmayerom i dr. Željkom Klemenom, te su bili osuđeni na dulje vremenske kazne.[6] Ovaj događaj se osjetio u Đakovu ne samo po praćenju novinskih vijesti tijekom sudskog procesa. Banska uprava Savske banovine smatrala je potrebnim da se na ovom području intenzivnije djeluje u savezu s Katoličkom crkvom, pa je Đakovo uskoro zatim posjetio ban Savske banovine dr. Josip Šilović, dugogodišnji predavač krivičnog prava na zagrebačkom Pravnom fakultetu i jedan od organizatora zbrinjavanja gladne hercegovačke djece u Slavoniji na kraju Prvoga svjetskog rata. Prilikom posjete Đakovu 30. ožujka 1930. on se založio za bolje odnose Katoličke crkve i svjetovne vlasti, rekavši da su to dvije grane istog stabla.[7] Pri

3 Niderle je preuzeo poslove općine 24. lipnja 1929. (Isto, 20 od 18. V. 1929; 21 od 25. V. 1929.)

4 Isto, 27 od 6. VII. 1929.

5 Isto, 50 od 14. XII i 51 od 21. XII, 1929. Tom su prilikom delegaciju pustili vrlo dugo čekati na prijam kod kralja Aleksandra, te je ugledni zagrebački privrednik Šandor Alexandar tom prilikom doživio moždani udar od kojeg je i umro.

6 Isto, 19 od 10. V. 1930; 18 od 2. V. i 21. od 23. V. 1931. Obustavljeno je ne samo djelovanje HSS-a, već i Seljačke sloge, a napalo se i na Hrvatsku seljačku zadružnu banku te je ista likvidirana a Josip Predavec je optužen za malverzacije te je zatvoren. Propašću ove banke bili su pogođeni i neki osječki seljaci. (Isto, 40 od 5. X. i 43 od 26. X. 1929.)

7 Isto, 14 od 5. IV. 1930.

tome su se spominjale zasluge đakovačkog biskupa Strossmayera na uspostavi međusobnog povjerenja između Hrvata i Srba, ali i potreba da Crkva zadrži nepolitički značaj.[8]

Niderlovom podrškom katolički zadružni pokret i Zadružna gospodarska banka u Đakovu, koja se oslanjala na Slovensku gospodarsku banku, tehnički organiziraju poljoprivredu, a centar je svakako vlastelinstvo đakovačke Biskupije. Kotarski načelnik Mihajlo Desantić i kotarski agronom podržavaju ova nastojanja, pa je u biskupskom mlinu "Cereale" montiran stroj za čišćenje sjemenskog žita kako bi se smanjio kukolj na žitnim poljima, a iz Požege se poziva poznati vinogradarki stručnjak Stjepan Koydl radi regeneracije vinograda.[9] Zakonom o prodaji pšenice od 15. srpnja 1931. mlin đakovačkog trgovca Wilima Minza u Semeljcima - Kešincima pripao je onoj grupi mlinova koji su mogli prodavati žito državnom Privilegiranom izvoznom akcionarskom društvu (PRIZAD-u) po beneficiranoj cijeni, kao i eksportni mlin "Rosa" u Vrpolju, Maksa Weisa, koji je mogao žito izvoziti u inozemstvo, pa su tako bili u prednosti nad biskupskim mlinom "Cereale". Zbog zaustavljene potražnje žita, pod utjecajem velike svjetske krize, cijeli ovaj sistem zapao je u tešku krizu, pa je Zakonom o prometu pšenice od 31. ožujka 1932. ukinuta podjela mlinova na ušurne i eksportne, ali su skladišta i dalje bila puna, jer princip slobodne konkurencije kroz kvalitetu i cijenu nije u kriznim uvjetima djelovao ni na europskom tržištu, jer su se ljudi odricali svega, smanjivši potrošnju na minimum. "Cereale" prestaje s radom.[10] Država je zadržala veliku kontrolu nad prometom žita i brašna, uz ograničavanje zarade mlinarima, pa se mlinarstvo od tog vremena jednostavno nije isplatilo, iako je nekoć bilo vrlo

8 Isto, 19 od 10. V. 1930.
9 Isto, 38 od 20. IX. 1930.
10 Adam Hepfner koji je u ovom mlinu radio od 1892. do 1931., dakle gotovo punih 40 godina, bio je otpušten bez otpremnine. Na njegovu tužbu za potporu, zagrebačka Radnička komora je odgovorila tek početkom 1936. da nema pravo ni na potporu ni na otpravninu, jer nije obavljao ni trgovačke ni tehničke poslove. (Hrvatski državni arhiv, fond Radničke komore, (dalje: RK), 411/5-1950/1936.)

konjunkturna industrijska grana.[11] Tek od srpnja 1934. kada je temeljem trgovačkog ugovora s Trećim Reichom počeo izvoz poljoprivrednih proizvoda, pa i žita i brašna, u Treći Reich, mlinska industrija izlazi iz kriza, a ravnatelj PRIZAD-a dr. Edo Marković vodi brigu o Đakovu kao svom rodnom mjestu.[12] Dakako da se cijeli sistem zasnivao na isticanju prednosti zadrugarstva. Osnovane su žitarske zadruge u Đakovu, Vrpolju i Semeljcima, a iz Zagreba dolaze dr. Kuntarić, dr. A. Juretić, dr. B. Turina, kao i dr. Vjekoslav Gortan iz Zadružne zveze iz Ljubljane i drže predavanja o zadrugarstvu, iako je narod zbog uništenja Gospodarskog hrvatsko-slavonskog društva 1925., a i Radićevog zadrugarstva, bio silno nepovjerljiv.[13]

To je i vrijeme kada se po Zakonu o likvidaciji agrarne reforme na velikim posjedima, od 19. lipnja 1931., rješava sudbina đakovačkih velikih po-

11 Mlin "Rosa" u Vrpolju i "Sloga" u Đakovu bili su dionički, ali su više od polovicu dionica imali Leopold, Mihajlo (Mavro) i dr. Ignjat Weiss, te se može smatrati obiteljskim židovskim poduzećem. Nešto dionica su imali Mina Schwarsz, Julijana Koenig i Ruža Kolheim. Uz mlin u Đakovu, u Šedivyevoj ulici 8., nalazilo se skladište za žito. Godišnji promet kretao se oko 1,500.000 dinara (Hrvatski državni arhiv, fond Ponove, (dalje: Ponova) 2696/5). U istoj ulici bila je smještena i Trgovina žitarica i zemaljskih proizvoda u sirovom i prerađenom stanju Josipa i Luja Franka, s godišnjim prometom, prije sloma Jugoslavije, od 750.000 dinara (**Ponova, 3629/2).** Ušurni mlin je i pilana Ede Kaisera, koji se krajem devetnaestog stoljeća doselio iz Baranje, nalazio se u Gajevoj ulici 40, a njegova je vrijednost procijenjena na svega 200.000 dinara. Među malene mlinove (prekrupače) treba ubrojiti mlin Terezije Weiss u Pavićevoj 21. Kontrola PRIZAD-a utvrdila je izvjesne nepravilnosti u poslovanju mlina biskupskog veleposjeda "Štediše", pa je za novog upravitelja, zapravo povjerenika, postavljen Franjo Horvatović. (Narodna obrana, 40 od 1. X. 1932. Vidi i br. 45 od 10. XI. 1928, 37 od 12. IX. i 38 od 19. IX. 1931. te br. 5 od 30. I. 1932.)

12 Dr. Edo Marković bio je istaknuto ime kulturnog i privrednog života stare Jugoslavije. Rođen je u Đakovu 17. VII. 1885., te je završio Trgovačku akademiju u Osijeku i studij poljoprivrede u Halleu. Bio je više godina tajnik Saveza hrvatskih zemljoradničkih zadruga, a tijekom Prvoga svjetskog rata povjerenik za opskrbu na području Hrvatske i Slavonije. Kao pristaša hrvatsko-srpske koalicije dobio je istaknuto mjesto povjerenika za ishranu u vladi Narodnog vijeća Države SHS. Od 1919. do 1934. bio je zamjenik generalnog ravnatelja Jugoslavenske banke d.d. u Zagrebu, a od tada do smrti u atentatu 18. XII. 1939. generalni direktor PRIZAD-a. Bio je jedno vrijeme urednik jugoslavenski orijentiranog lista "Pokret", a osnivač je 1906. šaljivog lista "Koprive" koji je izvrgavao ruglu tadanje političke ličnosti. Bio je i osnivač Društva apstinenata i potpredsjednik Jugoslavenskog saveza trezvenosti itd.

13 Narodna obrana, 22 od 31. V i 30 od 26. VII. 1930., 30 do 25. VII. i 34 od 22. VIII. 1931. te od 13. II. 1932.

sjeda od Komisije u Osijeku, odnosno Odsjeka za sjeverne krajeve Banske uprave Savske banovine. Općinski agrarni odbori nemaju nikakvu izvršnu već samo savjetodavnu ulogu, a na pedeset agrarnih subjekata birao se jedan predstavnik. Isto tako odluku o eksproprijaciji šuma iznad 1000 hektara, odnosno šuma koje su trebale dobrovoljačke kolonije, donose banovine, odnosno Ministarstvo šuma i ruda. Đakovačka biskupija je u agrarnoj reformi prošla dosta dobro. Od 37.587 jutara zemlje (9.279 j. obradive i 28.308 j. šuma) u agrarnu reformu je ušlo 2.841 jutara obradive zemlje, a Biskupija je od svog posjeda prodala individualno seljacima 8.034 jutara. Od površine uključene u agrarnu reformu, 82% su dobili domaći siromašni seljaci, dobrovoljci su dobili 12,3%, a kolonisti iz raznih krajeva 5,6% zemlje. Individualnom prodajom zemlje interesentima, kao i prodajom šumskog drva na panju velikim slavonskim drvnim tvrtkama, vlastelinstvo Biskupije je došlo do sredstava s kojima je uredilo svoju strojarsku, kolarsku, kovačku i bačvarsku radionicu te mlin i pilanu, pa je ova ekonomija zapošljavala više od 20 stalnih kvalificiranih radnika.[14]

Popis stanovništva od 31. ožujka 1931. dao nam je popis stanovništva po osnovnim grupama zanimanja. U đakovačkom kotaru od 52.941 stanovnika 42.682 su živjela od poljoprivrede i šumarstva, 6.439 od industrije i zanatstva, 1.453 od trgovine, prometa i bankarskih poslova, 1.456 od javnih službi i slobodnih zanimanja (odvjetnici, liječnici), dok je 911 bilo bez zanimanja. Iako nas ovaj popis ne obavještava o stvarnim socijalnim odnosima, 13,33% onih koji su živjeli od nadnice ili plaća ukazuje da je dosta osoba bilo u najamnom odnosu. Od 7.055 osoba u najamnom ili plaćevnom odnosu, nadničara i slugu je bilo 4.268, radnika 1.555, šegrta 276, kućne služinčadi 241, a činovnika i namještenika 715. Po broju radnika Đakovo je bilo ispred mnogih kotareva u Slavoniji, jer su manje radnika imali daruvarski, donjomiholjački, grubišnopoljski, našički, novogradiški, novski,

14 Biskupija je darovala 100 jutara krčevine dobrovoljcima iz Velikog Nabrđa. (Zdenka Šimončić-Bobetko, Agrarna reforma u sjevernoj Hrvatskoj 1918.-1941. godine. Pravno-ekonomska analiza, Zagreb, 1987., disertacija; Istra, Agrarne promjene u Đakovštini (1918.-1941.). Povijesni prilozi, 10, 1991., 219-247 i Zbornik muzeja Đakovštine, 4, 1977, 57-82. RK, 5190/1934 (3881)

pakrački, podravsko-slatinski, valpovački i županjski kotar. U industriji i obrtništvu je radilo 1.168 radnika, a u poljoprivredi 199 stalnih radnika, te je po ovom broju đakovački kotar bio jednak požeškom, a samo nešto slabiji od valpovačkog i vukovarskog kotara gdje su bile locirane velike tvornice. Po broju radnika u poljoprivredi nalazi se na drugom mjestu u Slavoniji, a jači od đakovačkog je samo slavonskobrodski kotar. Većina nadničara bila je, dakako, zaposlena u poljoprivredi (3.957).[15]

Struktura zemljišnih posjeda ruši mit o bogatom đakovačkom kotaru. U 1931. godini 23,88% svih površina bilo je do 2 hektara i držali su svega 1,575 obradive površine. Posjeda između 2 i 5 hektara bilo je 30,42 i imali su 12,71% površine. Posjedi između 5 i 20 hektara imali su u ukupnom broju posjeda učešće od 41,40% i zauzimali su 48,20% zemlje, a većih posjeda, do 100 hektara, bilo je 4,26% i imali su 16,36% zemlje. Posjedi s više od 100 ha imali su 0,04% svih posjeda s 21,16% površine.[16] Sastav posjeda ukazuje da je petina svih gospodarstava bila vrlo siromašna, a njihovi su članovi morali obično dopunskim radom upotpunjavati svoje prihode i prihode svog domaćinstva. Gotovo se isti zaključak dobije ako se razmotre podaci o zaduženosti. Na đakovačkom kotaru 17,34% svih seoskih gospodarstava bilo je zaduženo, od čega kod Privilegirane banke, koja je počela djelovati 1929. godine, samo 8,05%. Kod Privilegirane državne Hipotekarne banke bilo je zaduženo 4,31%, a kod ostalih novčanih zavoda 39,77%. Kod zemljoradničkih zadruga bilo je zaduženo 6,41%, a kod privatnih zajmodavaca, pod krajnje nepovoljnim kamatama, 41,46%.[17] Ova zaduženost iskazuje stanje u 1932. godini, kada je već svjetska kriza izbila i u Hrvatskoj, djelujući na gotovo sve privredne grane. Zbog prodaje seljačkih imanja na dug, i teškoća oko zapošljavanja, sve je više siromašnih, i u biskupijskoj kuhinji za siromahe "Kruh sv. Ante", kao i u đačkoj kuhinji za

15 Ovdje se nalaze detaljni podaci o provedbi agrarne reforme u đakovačkom kotaru. Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. III. 1931. godine, IV, Sarajevo, 1940, 214-215; Mile Konjević, Položaj radnika u Slavoniji 1929.-1941. Zbornik HISB, Brod, 15, 1978., tabele.

16 Marijan Maticka, Odraz privredne krize (1929.-1935.) na položaj seljaštva u Hrvatskoj. Radovi Instituta za hrvatsku povijest, 8, 1976, 358.

17 Isto, 363.

siromašnu djecu. Nepoznati autor napisao je početkom 1932. da je Đakovo preplavljeno sirotinjom, a znak velikog zla je to što su upravitelju kuhinje "Kruha sv. Ante" dr. Matiji Petliću nagrnuli "… ne samo djeca i žene nego i muževi."[18] Pritisak na biskupsku sirotinjsku kuhinju postao je tolik da je dr. Petlić predložio da se u financiranje kuhinje uključi i đakovačka općina, koja zanemaruje prehranu sirotinje te samo četrdeset obitelji pomaže novčano, ne sagledavajući cjelokupnost i veličinu bijede u Đakovu i okolici. U proljeće 1932. općini je podneseno više od 200 molbi za pomoć, ali je ona pozitivno riješila samo 104 molbe. Tek u jesen 1932. dr. Niderle saziva općinske vijećnike i još 140 građana tražeći pomoć. Međutim, na taj sastanak 12. studenog 1932. odazvalo se samo četrdeset Đakovčana i na njemu je Julio Mahler kritizirao općinu što previsokim porezima otežava investicionu aktivnost pojedinaca, te istaknuo da općina mora preuzeti ulogu investitora i uređivati ceste plaćajući zaposlene bonovima za hranu. Prešavši preko ovog prijedloga gradski načelnik je inzistirao da se za prehranu 150 obitelji tijekom tri mjeseca prikupi barem 13.500 dinara od građana, te je potpisao listu kojom se obvezao da će mjesečno davati 200 dinara. Dr. Petlić je ovu svotu ocijenio nedovoljnom, jer da odvjetnik i načelnik dr. Niderle ima mjesečni prihod od najmanje pet tisuća dinara, pa je Niderle povisio svoj prinos za još stotinu dinara.[19]

Bijeda u selima Đakovštine nije bila tako vidljiva, ali je bila duboka i ne od jučer. Podatak dr. Žige Neumanna, da je u dvanaest godina (od 1919.-1931) umrlo u đakovačkom kotaru od tuberkuloze 2.469 osoba, bio je znak da je socijalno-zdravstvena preventiva, a i liječenje bijednih, nedo-

---

18 Narodna obrana, 8 od 20. II. 1932. Velika svjetska kriza izbila je u našem kraju munjevito. Nakon što je engleska napustila zlatnu podlogu, dolazi do povlačenja kredita iz Wiener Anstralta i praške Živnostenske banke, pa su preplašeni štediše u Hrvatskoj počeli povlačiti svoje štedne uloge. Banke nisu mogle udovoljiti pojačanoj tražnji isplata, te su morale zatvoriti šaltere. Ova kriza je snažno uzdrmala hrvatski financijski kapital.

19 Narodna obrana, 3 od 17. I. i 6 od 7. II. i 27 od 4. VII. 1931; 8 od 20. I., 11 od 12. II., 47 od 19. XI., 48 od 26. XI i 50 od 10. XI. 1932. U proljeće 1932. đakovačka općina je podijelila sirotinji 1.650 kg pšenice i 61 metar drva. U jesen 1932. dr. Franjo Herman i Mato Fišer obvezali su se na svakomjesečnu pomoć od 200 dinara, a mnogi su davali priloge u naravi, jer se do novca teško dolazilo pa ga je teško bilo i darivati.

voljno i slabo organizirano.[20] Mihovil Proskić je napisao da seljaci Levanjske Varoši trebaju imati barem 500 dinara u gotovini ako trebaju liječnika, a bilo je malo seoskih domaćinstava koja su raspolagala tom svotom već nekoliko mjeseci nakon žetve.[21] Zbog vrlo niske cijene pšenice mnogi seljaci nisu ni htjeli prodati žito, pa su radije odvajali žito za pomaganje nezaposlenih poljoprivrednih nadničara nego da ga daju u bescjenje nakupcima. Međutim, ipak je trebalo imati novaca za kupnju soli, šibica i petroleja, pa je kotarski načelnik izvijestio 1932. da se prodaje "…dio stoke, koji je potreban u svakom kućanstvu."[22] Do zarade nisu mogli doći ni siromašni seljaci koji su radili kao šumski radnici na eksploataciji šuma, jer je i Našička industrija drva d.d. ostala radnicima dužna zaradu za sječu šume kod sela Musić, jer je zastala i njena prodaja drveta na međunarodnom tržištu.[23] Urod seljaka tih godina bio je isti kao prethodnih godina, ali su prodajne cijene bile prepolovljene, i nitko više nije mogao usklađivati potrebe i porezne terete s redovnim dohocima, pa je započelo sve jače zaduživanje. Stalno padanje cijene poljoprivrednih proizvoda i stoke bacalo je seljaštvo u očaj koji je graničio s borbom za samoodržanje, pa se sve češće pomišlja na stvaranje proizvodno-prodajnih zadruga i jedinstveni istup na tržištu.[24] U 1932. godini je došlo i do podbačaja žetve i umjesto 319.999 mtc dobijeno je na 36.300 jutara u đakovačkom kotaru jedva 131.000 mtc pšenice, a samo za ishranu ovdje živućeg stanovništva trebalo je 130.000 mtc. Ing. Ivan Šoštarić, kotarski poljoprivredni referent, izračunao je da je ovako lošim prinosima poradi žestoke zime, kiša i zaraza pšenice rđom, poljoprivreda pretrpjela štetu od šest milijuna dinara, te se zalaže za sijanje selekcionirane pšenice, ukazujući na povoljne rezultate Žitarske zadruge u Vrpolju.[25]

---

20 Samo 1923. umrlo je od tuberkuloze 228 osoba. (Iato, 18 od 2, V, 1931.). U 1932. iskazano je da je od 1922. do 1931. umrlo 13.411 ljudi, od čega 1906 od tuberkuloze. Trebalo je ispitati zašto postoje razlike u brojčanom iskazu. (Isto, 123 od 4. VI. 1932.)

21 Toliko je, naime, trebalo platiti za takse i liječnički honorar. Levanjska Varoš koja je 21 km udaljena od Đakova. (Isto 22 od 30. V. 1931.)

22 **Maticka**, n. dj., 394.

23 RK, 203/2-1377/1932 – izvještaj Mirka Torjanca od 10. II. 1932.

24 **Narodna obrana**, 3. od 16. I. 1932.

Gotovo nikakvo poboljšanje nije uslijedilo ni nakon Zakona o zaštiti poljoprivrednika iz 1932. godine, jer se zaštita odnosila samo na dugove učinjene do 20. travnja 1932. godine, a pored toga, Zakon nije regulirao dugove za poreze, kao ni dugove Narodnoj banci, Državnoj hipotekarnoj banci i Privilegiranoj agrarnoj banci, gdje su se kamate i dalje morale plaćati. Budući da su istu zaštitu zatražile i neke privatne banke, dolazi do potpunog mrtvila u kretanju novca, i u 1933. godini poljoprivreda tone u još dublju krizu, povlačeći za sobom na đakovačkom području i sve ostale privredne grane.[26] Za sto kilograma žita dobivalo se polovicom 1933. godine u Đakovu svega 110-115 dinara, za kukuruz 65-68 dinara, a za zob 55 dinara. Cijena žitu je i dalje padala i na početku 1934. godine žito se prodaje za 85, a kukuruz za svega 45 dinara.[27] To je bila najniža cijena zabilježena u Đakovu u međuraću, ali je težina gospodarsko-socijalnog položaja naroda stvarala povoljnu klimu za postepeno oživljavanje opozicionih i, dakako, u tom vremenu ilegalnih stranaka, tj. Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Samostalne demokratske stranke (SDS) nakon vraćanja ustavnosti u jesen 1931. godine.[28] Tek u srpnju 1934. cijene pšenice su ponovno počele rasti, što je bila posljedica izvoza poljoprivrednih proizvoda u Treći Reich, ali je istovremeno svinjska kuga zaledila za više mjeseci trgovinu svinjama, pa je seljaštvo i dalje patilo od besparice.[29]

Teško krizno stanje odrazilo se na podbačaju poreza i općinskih prireza. Raspolažemo podacima samo za Đakovo: osnovni porez (zemljarina, kućarina, tecivarina, rente, poslovni porez) smanjio se u 1929. godini od 6.538.633 dinara na 6.478.081 dinara, dopunski (prirez) od 2.810.792 na

25 Šoštarić je uzaludno zamolio Bansku upravu da pomogne Đakovštinu zajmom za sjetvu pšenice. (**Isto**, 36 od 3. IX. 1932.

26 Zaštitu su dobili seljaci do 50 hektara obradive zemlje, odnosno zadruge do 120 hektara. (**Isto**, 45 od 5. XI. 1932.)

27 **Isto**, 32 od 5. VIII. 1932. i 3 od 19. I. 1934.

28 **Hrvatski državni arhiv, grupa Politička situacija (XXI)** (dalje: XXI), br. 3474/1934. – Izvještaj kotarskog načelnika Desantića od 31. I. 1934.

29 **Narodna obrana**, 29 od 27. VII. 1934. Đakovački mlinovi su otkupljivali žito po 95 dinara, a na sajmu se moglo prodati žito za 100 dinara. Neke žitne zadruge, kao npr. zadruga u Bošnjacima, izgradile su svoje vlastite male mlinove. Za kilogram živih svinja dobivalo se 6,5 dinara. (Isto, 49 od 7. XII. 1934.)

2.232.040 dinara, a globe su opale od 12.207 na svega 8.847 dinara. Ova tendencija se nastavila i dalje, i dok je ukupno oporezovanje 1929. iznosilo 9.719.519 dinara, ono 1930. iznosi 8.089.977 dinara, ne računajući tu banovinski prirez, koji je u 1930. opteretio stanovnike Đakova s 1.293.865 dinara.[30] U 1933. godini trebalo je u općinsku kasu ući 2.314.000 dinara prireza, a uplaćeno je samo 1.112.000 dinara, a zbog zastoja u trgovini i trošarina je smanjena na svega 526.000 dinara, pa općina nije mogla isplatiti honorar ing. Samuilu Langu, pod čijim je nadzorom i nacrtima izgrađena od 1932. do 1933. nova zgrada škole, dajući zaposlenje mjesnim obrtnicima.[31]

Obrtnici i trgovci Đakova mnogo rade da prežive krizu. Milan Ettinger kao predsjednik, Mato Lay kao tajnik i Josip Pavošević kao član đakovačke podružnice Saveza hrvatskih obrtnika nastoje organizirati međusobno ispomaganje u slučaju potrebe. Đakovački postolari i opančari uzaludno se protive otvaranju Batine trgovine u kući Rudolfa Bodea u Vilsonovoj ulici 1931. godine, znajući da će mnogi ostati bez posla.[32] Po Zakonu o radnjama s kraja 1931. godine, 7. kolovoza 1932. godine u obavezno Udruženje zanatlija za Đakovo i kotar učlanilo se 150 obrtnika, s time da je upravni odbor Saveza hrvatskih obrtnika u istom sastavu preuzeo i ovo udruženje, koje je bilo pod kontrolom Zanatske komore u Osijeku. Sedamdesetpet đakovačkih trgovaca organiziralo se opet 22. kolovoza 1932. po istom Zakonu u Udruženje trgovaca, te je za predsjednika izabran Vojislav Piller, za potpredsjednika Oskar Mahler, trgovac i pivar, i Jakob Epstein, trgovac gotovih odijela.[33] Poslije proglašenja moratorija za seoske dugove i banke

---

30 **Isto**, 2 od 10. I. 1931.

31 **Isto,** 4 od 26. I. 1934. U 1933. izdano je u Đakovu samo 18 građevnih dozvola, pa je dobrodošla gradnja škole nezaposlenim radnicima. Isto tako 1933. je u katedrali buknuo požar pa je trebalo dosta toga popraviti. Treba spomenuti da je znatna sredstva za popravak odobrio profesor povijesti dr. Stjepan Srkulj, tada ministar građevina.

32 **Isto,** 43 od 24. X. 1931.; **Historijat đakovačkih obrtnika**, Đakovo, 1937, 14. Počeli su se organizirati i obrtni dani, te posjećivanje Zagrebačkog zbora. Ukupno je u Udruženju zanatlija bilo 1.143 članova. Udruženje je imalo i sekciju drvodjelskih obrtnika. (**Narodna obrana,** 32 od 10. VIII. 1934.)

33 **Isto,** 26 od 28. VI. i 35. od 27. VIII. 1932.

položaj đakovačkih obrtnika toliko se pogoršao da je, za one koji se nisu mogli uključiti u građevinske radove, trebalo osnovati kreditnu zadrugu koja je mnoge spasila gladi. Obrtnici koji imaju prijavljeni obrt i plaćaju prinose vode tešku borbu protiv nadriobrtnika, koji rade na crno, te su u 1932. podnesene 44 prijave zbog ilegalnog rada.[34]

U rujnu 1931. oktroirani ustav obećavao je popuštanje dotadanjeg policijskog terora, ali su mnoge zabrane i dalje ostale. To je došlo do izražaja na parlamentarnim izborima kada je vladina stranka morala pobijediti. Na izborima 8. studenoga 1931. godine dr. Ivan Lončarević, odvjetnik iz Srijemske Mitrovice, dobiva 5.895 glasova, a đakovački obrtnik Milan Ettinger svega 2.762 glasova. Od 13.251 upisanih birača u đakovačkom kotaru na izbore je izašlo 65,3% (8.659), što je bilo 10% iznad banovinskog prosjeka i ukazuje da je stanovništvo Đakovštine još uvijek vjerovalo da se preko parlamenta, odnosno preko predstavnika Jugoslavenske radničko-seljačke demokratske stranke (JRSD), čiji je predstavnik bio dr. Ivan Lončarević, može utjecati na vođenje gospodarske politike u zemlji, a osobito na smanjivanje poreznih opterećenja.[35] Prelazak Lončarevića u opozicioni Narodni seljački klub dr. Nikole Nikića raspravljan je u Đakovu na skupštini 24. travnja 1932. Prisutni, među kojima je bio i senator Tomo Kovačević iz Sibinja, Milan Ettinger, kotarski načelnik Mihovil Desantić, upravitelj đakovačke podružnice Prve hrvatske štedionice, Đuro Predmerski, izjasnili su se protiv stvaranja bilo kakve stranke ili kluba izvan JRSD-a, koju je u Đakovu vodio Andro Morić.[36] Međutim pojačavanje gospodarske krize tijekom 1932. i 1933. ojačava HSS, jer se obećanja, dana seljacima prilikom predizborne aktivnosti od vladine stranke, nisu ispunila, a pored toga seosko stanovništvo nije imalo razloga da se oduševljava "jugoslavenstvom" koje se izražavalo kroz krutu centralizaciju i zapostavljanje samoupravljanja pa su općinama gotovo svugdje upravljali komesari. Poslije izlaska Dragana Devčića, 7. svibnja 1932., s dvogodišnje robije, mogla se očekivati življa aktivnost HSS-ovske stranke, premda đakovački

34 Kreditna zadruga osnovana je 12. II. 1933. (**Isto,** 9 od 25. II. 1933.; **Historijat,** n. dj., 16.)
35 **Narodna obrana,** 41 od 10. X. i 46 od 14. XI. 1931.
36 **Isto,** 18 od 30. Iv. 39 od 24. Ix. I 40 od 1. X. 1932.

načelnik dr. Niderle banu, dr. Ivi Peroviću, prilikom njegove posjete Đakovu 28. lipnja 1932. godine, izjavljuje da je narod privržen "narodnom i državnom jedinstvu".[37] Međutim, stvarno stanje odražavaju ostavke jednog dijela đakovačkih općinskih zastupnika. I općinski Odbor za suzbijanje nezaposlenosti i bijede morao je u 1933. nabaviti sredstva za ispomaganje 234 socijalno ugroženih obitelji, što je kraj podbačaja općinskih prihoda značilo dodatno opterećenje općinskog proračuna. Sve se glasnije kritizira i izjava kotarskog načelnika Banskoj upravi da u Đakovu ima barem 200 kvalificiranih radnika u obrtu i industriji, kojima je to glavno zanimanje, a ne 32 kako je iskazao kotarski načelnik te traži određenu pomoć od banovine za javne radove na području đakovačkog kotara.[38]

Mnogo brige općinskim vijećnicima zadaje dug beogradskoj Državnoj hipotekarnoj banci, koja je imala svoju filijalu i u Zagrebu. Općina nema novaca da otplaćuje glavnicu i jedva ima snage da plaća anuitete. Bio je to dug načinjen za gradnju građanske škole, pa je na sjednici 19. siječnja 1934. godine, kada je već pola godine na čelu općine načelnik Andrija Morić, zaključeno da se zamoli Banska uprava da dozvoli posudbu 290.000 dinara iz općinskih zaklada, jer je iz fonda za gradnju Građanske škole potrošeno tijekom najveće krize 628.000 dinara nenamjenski. Morić, koji je prvih godina poslije Prvoga svjetskog rata surađivao s dr. Ivanom Ribarom u Jugoslavenskoj demokratskoj stranci, sada je znatno demokratičniji, pa organizira popravak puta Đakovo – Satnica – pustara Ivandvor, i Đakovo – Dragotin, na kojim poslovima je smjena radnika vršena svaka dva tjedna, što je dakako ublažavalo nezaposlenost.[39] Banska uprava nije odobrila trošenje zakladnih sredstava, a Đuro Predmerski i Lujo Frank nisu uspjeli kod Hipotekarne banke dvadesetogodišnji dug općine pretvoriti u

37 **Isto,** 20 od 14. V. i 26 od 28. VI. 1932. Već u kolovozu su se pojavili HSS-ovski leci, ali policija nije mogla dokazati vezu između Devčića i letaka. (**Isto,** 36 od 3. IX. 1932.)

38 U odboru su bili Niderle, Ettinger, dr. Žiga Neumann, Đuro Maras, Franjo Strahl, Franjo Kurtz, Jovo Urban, Nikola Milić, Dane Tišma, N. predmerski, Paul Spitzer i Antun Kalman. (**Isto,** 6 od 4. II. 1933.)

39 **Isto,** 5 od 2. II., 8. od 23. II., 24 od 15. VI., 27 od 6. VII. i 33 od 17. VIII. 1934. cijena kilovata, a električne energije od 10 na 8 dinara, jer centrala je poslovala pozitivno. (U 1935. u proračunu je planiran prihod od centrale u iznosu od 695.453 dinara, od općinskih prireza 115.000 dinara, a od trošarine 125.000 dinara) (**Isto,** 3 od 19. I. i 44 od 2. XI. 1934.).

tridesetogodišnji. Stoga je općina odlučila da se kod Hipotekarne banke zaduži za novih 600.000 dinara, a istovremeno da se priđe krajnjoj štednji. Dizanje novog zajma od čak 1.200.000 Banska uprava je odobrila, ali uz uvjet da Savska banka, kao banovinska banka, koja je preuzela dug Đakova od Hrvatske hipotekarne banke, naplati anuitete za 1932. i 1933. godinu. Ovu je odluku podržao i ban Ivo Perović koji je 24. rujna 1932. posjetio Đakovo.[40] U međuvremenu je ubojstvo kralja Aleksandra u Marseillu odložilo dizanje ovog zajma, ali su Đakovčani, ovisno o režimu i dr. Peroviću, koji je postao član namjesništva i time skrbnik maloljetnog prijestolonasljednika Petra II, sudjelovali na pokopu kralja s čak 150 ljudi.[41]

Svakako je zanimljivo kako se kriza odrazila na smanjivanju zarada i kod onih koji su radili. Prosječne nadnice socijalno osiguranih radnika u Slavoniji iznosile su 1929. godine 27, 94, a 1934. godine 23,98 dinara, a nadnica 1929. godine 20,86, odnosno 1934. godine 17,62 dinara. Nominalno, novčane zarade zaposlenih se dakle i nisu jako pogoršale, jer se kilogram kruha mogao dobiti za dva i pol dinara.[42] Međutim, nezaposlenost a onda i pogoršanje radnih uslova, uz povećanje intenziteta posla, ugrožavali su radništvo. Policija je započela pregledavati radnje i utvrdila u prosincu 1931. da je broj šegrta u pekarnicama prevelik u odnosu na kvalificiranu radnu snagu, a položaj šegrta, iako su bili namješteni preko Hrvatskog Radiše više nego jadan, jer ni ta organizacija nije imala novaca za obilazak svojih štićenika.[43]

Zbog objektivne političke situacije javno djelovanje radnika bilo je moguće samo socijaldemokratima koji su imali vodstvo radničkih komora, ali i vodstvo reformističkih sindikata Ujedinjenog radničkog sindikalnog

---

40 **Isto,** 5 od 2. II., 8 od 23. II., 24 od 15. VI., 27 od 6. VII. i 33 od 17. VIII. 1934. Zbog ovih novih opterećenja smanjila se početkom 1934. cijena kilovata električne energije od 10 na 8 dinara, jer centrala je poslovala pozitivno. (U 1935. u proračunu je planiran prihod od centrale u iznosu od 695.453 dinara, od općinskih prireza 115.000 dinara, a od trošarine 125.000 dinara) (**Isto,** 3 od 19. I. i 44 od 2. XI. 1934.)

41 **Isto,** 42 od 19. X. 1934.

42 **M. Konjević,** n. dj., 95

43 Pekarski šegrt Ivan Tabaček (rođ. 1917.) na upit Miloša Uzelca gdje spava, rekao je da spava u spremnici za brašno i da "pod sebe metne jednu vreću, a u drugu se uvuče". (RK, 3960/1932.)

saveza Jugoslavije (URSSJ) i Općeg radničkog saveza (ORS) u svojim rukama.

Početkom 1930. u Đakovu je registrirana podružnica Saveza metalskih radnika Jugoslavije u okviru URSSJ-a, ali se ova podružnica nije održala do kraja velike svjetske krize, jer su propali i poslodavci gdje su ti radnici bili zaposleni.[44] Oko polovice 1931. pobunili su se čaraparski radnici u Đakovu, kojih je bilo izuzetno mnogo, i taj pokret se proširio i na Slavonski Brod, Vinkovce i Vukovar. Pokret je završio potpisivanjem koletkivnog ugovora 5. studenoga 1931. kojim je određen broj šegrta prema broju pomoćnika, čime su se kvalificirani radnici zaštitili od prekomjerne uporabe gotovo besplatnih šegrta.[45] Čarapari vode pokret i 1932., te su pregovori vođeni u hotelu "Central" Stjepana Szabe u Đakovu, i ovim pregovorima prisustvuje Stevo Bublić iz osječke ekspoziture Radničke komore i inspektor rada Šmit, a pregovore vodi kotarski načelnik Desantić. Ovi su pregovori završeni odlukom da se radništvo može slobodno organizirati u svojim sindikatima radi zaštite svojih gospodarskih interesa. Politika je dakako bila isključena.[46]

Može se uočiti da je velika svjetska depresija jače djelovala na gradove nego na sela, pa se to osjetilo u vraćanju nezaposlenih radnika iz industrijskih centara na selo. I u Đakovo su se vratili radnici koji su bili skloni društvenom i sportskom organiziranju.[47]Oblasnoj konferenciji URSSJ u Osijeku 17. veljače 1932. prisustvuje Matija Lukić iz Đakova, kao predstavnik Saveza privatnih namještenika Jugoslavije,[48] a na izborima za Radničku komoru, 28. i 29. listopada 1933., glasa u Đakovu 262 radnika za

---

44 **M. Konjević**, Radnički pokret u Slavoniji 1929-1941, Slavonski Brod 1981, 21 i 24.

45 **Isto,** 113.

46 Pregovorima su iz Đakova prisustvovali čarapari Đuro Maras, Josip Belijan, Ivan Vionić, Pavle Brdarić, Makso Kerepa, Tomo Jančiković, Josip Slaninka, Ilija Kovačević, Mijo Grigić, Fridrich Knebl, Alojz Slaninka, Pero Antulović, Nikola Stažić iz Gorjana, Ivan Kraus iz Kešinaca i Mišo Gavranović iz Forkuševaca. (RK, 8375/1932; **Čaraparski-pletački vijesnik,** 1 od 21. XII. 1933. – Dopis čarapara iz Đakova)

47 Vidi članke Stjepana Rechnera i Vladimira Geigera o povijesti sporta u Đakovu i Đakovštini, u: **Povijesti sporta,** 80, Zagreb, 1989, 320 i d.

48 **Konjević,** Radnički pokret, n. dj., 19.

URSSJ i 22 radnika za Haraminin ORS.[49] Te je godine počeo i tarifni pokret mlinarskih radnika u Osijeku, Đakovu, Vrpolju i Kešincima, jer se zbog loših prilika u mlinarstvu položaj radnika zaposlenih u toj struci pogoršao do nepodnošljivosti. Čini se da je sindikalno organiziranje mlinarskih radnika na Đakovštini započelo od mlina Milana Virovca u Kešincima, jer je tu već 16. kolovoza 1934. sklopljen kolektivni ugovor, kojega kod drugih mlinova još nije bilo.[50]

Zbog vrlo teške situacije i dr. Ivan Rogić je na vlastelinstvu đakovačke Biskupije produžio radno vrijeme. Radnici su zatražili intervenciju Radničke komore u Zagrebu koja je dala nalog Mirku Petrincu iz Osječke komore da provede izvide. Dr. Rogić se branio da radnici zaposleni na vlastelinstvu ne potpadaju pod Zakon o zaštiti radnika iz 1922., i da za te radnike važi još uvijek Služinski red iz vremena Austro-Ugarske Monarhije, po kojemu radnici na poljoprivrednim radovima mogu po potrebi raditi i dulje od deset sati. Petrinec se morao složiti s ovim obrazloženjem, ali je pregledom ustanovio da i mlinari rade znatno dulje od propisanog radnog vremena. U izvještaju je ipak napisao da ne treba globiti poslodavce zbog prekršaja radnog vremena, jer da do sada nisu upozoravani na pridržavanje Zakona o zaštiti radnika. Ovakva isprika, za Zakon koji je već važio punih deset godina, bila je smiješna.[51]

3.

Od 1935. do 1939. godine. Postepeno povisivanje cijena poljoprivrednih proizvoda slabo se osjeća na poboljšanju položaja radnika, jer

---

49 **Isto,** 38.

50 **Isto,** 114. Organiziranje mlinara u Kešincima spominje đakovački izvještač Radničke komore, Hanner. U to vrijeme biskupski mlin "Štediša" nije radio, a u mlinu "Rosa" u Vrpolju 40 radnika radilo je tjedno 70 sati. RK, 5190/1934. (3881)

51 Radnici koji su tražili intervenciju željeli su ostati anonimni. Zahtijevali su da se kontrola obavi iznenada. RK, 5190/1934, (3881)

upravo u 1935. prosječne zarade radnika padaju u Đakovu na najnižu razinu.[52]

Međutim, svi Đakovčani su ušli u 1935. s velikim optimizmom, koji se nakon parlamentarnih izbora 5. svibnja 1935., i pobjede HSS-a i na ovom području, još i uvećavao.[53] Općinarima je bila dozvoljena obročna otplata općinskog poreza, ali novi općinski načelnik Mišo Rack ima polovicom 1935. velikih poteškoća oko sastava općinskog proračuna, jer se općinski prirez odlučilo smanjiti za 10%. Zastupnici Šips, Marušić i Mahler, a onda i dr. Miroslav Ašperger, koji je bio u užoj upravi đakovačke općine, podnose ostavke, smatrajući da je stanje općine postalo bezizlazno, budući da polovica svih općinskih prihoda ide Državnoj hipotekarnoj banci za otplatu duga.[54]

Seljaštvo osjeća da će se neprilike nastaviti ako se bolje ne organiziraju. Članovi Gospodarske sloge, kao gospodarske organizacije HSS-a za prodaju proizvoda i utvrđivanje cijene rada poljoprivrednih radnika učlanjenih u HSS, počeli su se okupljati oko Hrvatskog doma, te su zatražili da općina za polovicu smanji sajamske pristojbe. Rack i općinski odbor nisu na to pristali, jer bi općina ostala bez četvrtine prihoda.[55] Ipak je krenulo nabolje kada je povjerenik Gospodarske sloge iz Perkovaca, Andrija Andrić, počeo kontrolirati cijene pšenice, stoke i konoplje, tražeći da se ovi proizvodi plaćaju onako kako treba, budući da je bio osiguran plasman u

52 Nadnica radnika iznosi u 1935. i 1936. na području Slavonije 23,35 a radnica 17,26, odnosno 17,22 dinara, pokazujući nakon toga blagi porast (**M. Konjević,** Položaj, n. dj., 95). U žetvi 1935. cijena pšenice iznosila je 130 dinara za 100 kilograma, a poljoprivredne zadruge iz Dunavske banovine tražile su cijenu od 160 dinara. Cijene žitu su stalno oscilirale. U travnju 1936. žito se prodaje za 162-168 dinara, a kukuruz za 108-110 dinara, krajem lipnja 120-122, odnosno kukuruz 100-101, da bi u rujnu, nakon žetve, cijena pšenici pala na 100 dinara. Nakon što su seljaci radi poreza hitno morali prodati pšenicu ispod cijene, cijene su opet počele rasti i polovicom listopada iznose 160-162 dinara, a kukuruza 103-105 dinara. (**Narodna obrana,** 28 od 12. VII. 1935; **Hrvatska obrana,** 17 od 24. IV., 26 od 26. VI,., 36 od 4. IX. i 42 od 16. X. 1936.)

53 Za Jeftićevu vladinu stranku glasovalo je u đakovačkom kotaru 2.021 glasača, a za Miju Birtića iz HSS_a, odnosno udruženu opoziciju, 9.029 glasača. (**Narodna obrana,** 19 od 10. V. i **Hrvatska obrana,** 39 od 27. IX. 1935.)

54 **Narodna obrana,** 9 od 1. III., 22 od 31. V. 1935. i **Hrvatska obrana** od 22. XI. 1935.)

55 **Hrvatska obrana,** 13 od 27. III: 1936. O gospodarskoj slozi v. **M. Maticka,** Obilježja "Gospodarske sloge u početku njezine djelatnosti. **Historijski zbornik,** 29-30, 1976-1977, 498.

Treći Reich. U kontigentu od 22.405 vagona poljoprivrednih proizvoda u 1936. Đakovština je imala nemali udio.[56] Utvrđene su i nadnice poljoprivrednih radnika, ali su te bile dosta niske, što je i razumljivo jer su Gospodarsku slogu vodili seljaci srednjeg imovnog stanja, koji su bili zainteresirani da nadnice nadničara ostanu što niže.[57] Vlastelinstvo đakovačke Biskupije surađuje također s Gospodarskom slogom, pa joj je ponudilo za kolonizaciju 700 jutara zemlje s time da je trebalo naseliti 30 dalmatinskih i 40 ličkih obitelji, pri čemu je svaka obitelj trebala dobiti 16 jutara zemlje, što je bilo znatno više nego što se dobivalo u procesu agrarne reforme koji je provodila država.[58]

Problem dugovanja seljaka se odugovlači i svake se godine izdaje nova uredba o seljačkim dugovima, koja zapravo malo-pomalo ponovno opterećuje seljaštvo boljeg imovnog stanja, jer se smatralo da je položaj seljaštva zbog mogućnosti i izvoza poboljšan i da više nema potrebe da se seljak štiti.[59] Međutim, velike teškoće prilikom naplate raznoraznih poreza i prireza pokazuju suprotno. Krajem 1936. Đakovština je dugovala državi 6.441.490 dinara poreza, i to u Đakovu 773.820 dinara, Budrovcima 358.379 dinara, Vrbici 510.464, Viškovcima 285.000 dinara itd. Naplati

56 Izvozilo se i u Englesku i u Grčku, a nakon što su dignute sankcije zbog okupacije Abesinije u Italiji. (**Hrvatska obrana,** 44 od 30. X. i 48 od 27. XI. 1936.)

57 Pokret je bio i u Trnavi gdje su radnici u vinogradu primali nakon intervencije Gospodarske sloge 15 dinara, a žene i djeca nešto manje, s time da su za vrijeme rada dobivali svi i piće. (**Isto,** 15 – Uskrs 1936.)

58 Kolonizirano je i nešto Zagoraca. (**Hrvatska Đakovština,** 11 od 24. IV. 1937. – I. Mežnarić, Naseljavanje Zagoraca.) Sastav posjedovnih odnosa u Đakovštini se dosta mijenja. Dražbom je veleposjed Ljudevita Karića za 1.403.600 dinara preuzela Prva hrvatska štedionica (**Hrvatska đakovština,** 26 od 27. VIII. 1937. Zemljišna zajednica u Đakovu, koja je imala godišnje prihode od približno 160.000 dinara odlučila je krajem 1936. kupiti od biskupskog vlastelinstva šumu Ovčara, za što se osobito zalagao starješina Zemljišne zajednice Đ. Schmidt. (**Hrvatska obrana,** 43 od 23. X. i 44 od 30. X. 1936. U 1933/34. godini prihodi zajednice iznosili su 161.105 dinara. **Narodna obrana,** 19 od 11. V. 1934.)

59 Sve dugove privatnih banaka preuzela je Privilegirana agrarna banka. Dug se morao otplatiti u 12 godina, tj. za sto dinara duga trebalo je svake godine plaćati devet dinara i 80 para od 15. studenoga 1937. do 1948. godine. Ako je seljak dugovao svotu do 25.000 dinara, morao je banci, štedionici ili kreditnoj banci otplatiti polovicu duga, a isto i privatniku, izuzev u slučaju kada je taj bio siromašan i tada mu je morao vratiti sve. Cijeli dug se morao vratiti i Crkvi. (**Hrvatska obrana,** 26 od 26. VI. 1936.)

poreza ovrhom njihovih pokretnina seljaci su pružili žestoki otpor i članovi porezne komisije u Potnjanima, Novim Perkovcima i Piškorevcima morali su bježati iz sela zajedno sa žandarima "jer nam je prijetila opasnost po život od preostale rulje ljudi, od kojih su se neki na nas nabacivali kamenjem" izvještava povjerenik poreske uprave Nikola Bašić, pišući da narod prijeti da će u Đakovštini doći do sličnog zla kao u Sibinju 1935. godine.[60]

Općinski odbor Đakova oglušio se na zahtjev Gospodarske sloge za sniženje sajamskih pristojbi, vodeći i dalje više građansku nego seljačku politiku, govoreći da ne može naći zamjenu za taj dio prihoda, budući da je i 1935. općina završila godinu s manjkom od 400.000 dinara. Sve je nepopularnije i ubiranje općinskog prireza u obliku žita, jer se to žito ubiralo kada je njegova cijena bila najniža, a onda se iz mlina "Štediše" prodavalo u izvoz po znatno višoj cijeni. Do početka rujna 1936. uskladišteno je u tom mlinu 12,5 vagona pšenice iz te naplate.[61]

U ovim sve zaoštrenijim prilikama osjećaju se ponovno i škare cijena zbog bržeg rasta cijena industrijske robe od poljoprivredne. Općinski izbori u Đakovu, održani 18. listopada 1936., pokazali su priličnu nezainteresiranost Đakovčana za rezultat izbora. Od upisanih 1.942 birača na izbore je izašla polovica, a za Mačekovu HSS, tj. za listu trgovaca Tomislava Jelešića, glasalo je 942 glasača, te je svih dvadeset zastupnika izabrano s te liste, i Jelešić je postao općinski načelnik Đakova.[62] Vladina odredba da se broj zastupnika poveća na 24 nije bitnije izmijenila odnose. I ovo je općinsko zastupstvo najavilo krajnju štednju, ukinulo je jeftiniju struju općinskim činovnicima, a pored toga je provelo redukciju činovnika u općini, ostavivši na poslu svega osam činovnika.[63] U traženju izlaza oko plaćanja milijunskog duga banovinskoj banci, Općinski odbor je odbio platiti ot-

60 Grupa XXI, 70/4829-1936. – Izvještaj kotarskog načelnika M. Desantića, koji je ponovno preuzeo poslove kotarskog načelstva nakon kraće uprave Jovana Sarkanjca. O pobuni seljaka u Sibinju v. **Dragiša Jović,** Pobuna seljaka u okolici Slav. Broda februara 1935. god. **Zbornik HIS-a,** 9, 1972, 157-208. Poslije 1991. svake godine na neki način Muzej u Brodu obilježi taj događaj.

61 **Hrvatska obran,** 37 od 11. IX. 1936.

62 **Isto,** 45 od 6. XI. 1936. U općinsku upravu su izabrani Josip Werni, Tomo Raumberger, Mato Maibaum, Franjo Heiling i Stjepan Poljak.

63 **Isto,** 51/52 od Božića 1936.

premninu policijskim stražarima u iznosu od 30.249 dinara, jer da Đakovo nije pogranično mjesto, niti ima razvijeni politički pokret koji bi tražio tako jaku policiju. Sukob je doveo do ostavke čitavog Općinskog odbora, ali i do rješenja ministra pravde da se u Đakovu nakon sedam godina ukida "posebna" policija, te da se čuvanje reda prenosi na općinsku upravu koja je za taj mir odgovorna.[64] Bila je to dakako velika obveza, koja je povremeno zahtijevala organiziranje općinskih straža od ljudi koji su znali držati red.

Do novih općinskih izbora, koji su održani 17. listopada 1937. godine, općinsku upravu vodi krojački obrtnik Gabro Hess, s odbornicima Ivanom Heppom, obrtnikom, Ivanom Fratrićem, trgovcem, Vinkom Barićem, ciglarom i posjednikom, te seljacima Božom Sušakom i Franjom Cunertom[65] Na ove izbore, od 1.962 upisanih birača izašlo je 1.140 (58,10%), što upućuje na povećani interes za samoupravu. Za HSS je ponovno glasalo 942 glasača, čime je od 23 vijećnika 14 pripadalo Mačekovoj stranci, a samo je Hess bio s građanske liste.[66] Draganu Devčiću, koji se bavi trgovinom vina, put do načelničkog mjesta je sada otvoren, te je on postao prvi HSS-ovski načelnik u Đakovu. Na prvoj sjednici, koja je održana pod njegovim predsjedanjem, najavljena je promjena općinskog statuta, izgradnja ubožišta, čija se gradnja poticala još od 1923., uređenje groblja i drugo. Radi pribavljanja novaca Devčić je zatražio da se općinski porezi namire u roku od osam dana, jer će u protivnom bezobzirno provoditi ovrhe i transferacije. Kako bi potvrdio i dokazao dugogodišnje loše gospodarenje općinskom kasom, a osobito manipulacije zajmom od tri milijuna dinara, Devčić je pozvao financijske stručnjake iz Gospodarske sloge. Ovi su samo potvrdili dug koji je vremenom narastao na tako veliki iznos. No, ni

64 **Hrvatska Đakovština,** 10 od 17. IV. i 21 od 3. VII. i 30 od 4. IV. 1937.

65 Hess je izjavio da se kandidira izvan svih stranaka. (Isto, 31 od 11. IX. 1937. i **Hrvatska obrana,** 38 od 17. XI. 1937.)

66 U općinsko zastupstvo ušli su, pored Devčića, T. Jelešić, seljak F. Heili, posjednik T. Raumberger, ciglar i posjednik J. Bassi, seljak J. Werni, trgovac Š. Berger, seljak V. Kirchmayer, gostioničar Š. Sitarić, seljak J. Bradarić, mesar S. Seitz, seljak S. Čajkovac, obrtnik M. Majbaum, obrtnik Š. Šarčević, seljaci S. Ditrichi M. Untereiner, obrtnici F. Strassner, F. Fujčić i M. Kerep, seljak F. Borbelji, obrtnik A. Schleiss, seljak J. Lacković i obrtnik D. Tepfner. (**Hrvatska Đakovština,** 37 od 37. X. 1937.)

Devčić nije mogao izaći iz zatvorenog kruga, pa je morao dići novi četverogodišnji zajam od 600.000 dinara kod Banovinske štedionice Savske banovine, koja se bavila upravo takvim poslovima.[67] Započelo je predbacivanje jednih zastupnika drugima (posebice onima koji su bili vijećnici i u prijašnjem vremenu). Sa svoga položaja mora otići i Mihovil Desantić, koji je gotovo deset godina bio kotarski načelnik u Đakovu i koji je dosta uspješno lavirao u vrlo složenoj đakovačkoj situaciji. Novi načelnik je dr. Dragan Marković, koji dolazi iz Bjelovara, a koji je čovjek povjerenja Beograda.[68] Dragan Devčić predvodi ili preko svojih HSS-ovskih pristaša preuzima sada sve društvene organizacije. Hrvatski dom je otvoren 1. kolovoza 1937. Oživljava i rad Seljačke sloge, kao prosvjetne organizacije HSS-a, koja upozorava da u đakovačkom kotaru ima 20% nepismenog stanovništva, i koja organizira analfabetske tečajeve. Žene se pak okupljaju u Hrvatskoj ženi, a vrlo aktivno postaje i društvo Hrvatskog Radiše, iako ova organizacija nije HSS-ovska.[69] Nemačekovske organizacije potiskuju se osnivanjem novih organizacija. Tako se pored Saveza privatnih namještenika Jugoslavije, u kojem su bili namještenici jugoslavenske orijentacije, osniva 24. srpnja 1938. podružnica Saveza hrvatskih privatnih namještenika, koju vode Franjo Carević i Franjo Müller, a osobiti značaj dobiva Hrvatski radnički savez (HRS) kao radnička organizacija Hrvatske seljačke stranke na čelu s Petrom Jurecom, te na godišnju skupštinu dolazi iz Zagreba 4. srpnja 1937. Josip Orsag, koji je smijenio Peštaja.[70] Mačekove pristaše preuzimaju i Udruženje zanatlija za Đakovo i kotar. To nije išlo lako. Godišnju skupštinu 15. ožujka 1936., kada je za pročelnika izabran Milan Ettinger, mačekovci su napustili, te je proveden novi izbor upravnog odbora u koji su ušli: krznar Mijo Drenjančević, Mijo Grgić i užar Josip

67 **Hrvatska obrana,** 44 od 29. X., 47 od 19. XI., 51 od 17. XII. i 53 od 31. XII. 1937; **Hrvatska Đakovština,** 3 od 26 II. 1938.

68 **Hrvatska obrana,** 42 od 15. X. 1937. te 6 od 13. II i 10 od 13. III. 1938. Desantić je dobio premještaj u Zagreb za tajnika Banske uprave.

69 Narodni zastupnik za kotar Đakovo na listi dr. Vladka Mačeka bio je Mijo Birtić, suradnik Gospodarske sloge. (**Hrvatska Đakovština,** 4 od 6. III. 1937 i 7 od Uskrsa 1937.)

70 **Hrvatska obrana,** 24 od 19. VI. 1938., 29 od 24. VII. i 30 od 31. VII. 1938.: **Hrvatska Đakovština,** 21 od . VII. 1937.

Pavošević.[71] Osnovana je 17. srpnja 1938. i Hrvatska gospodarska zadruga s.o.j., koja je imala poslovne prostorije u bivšem mlinu "Cereale", a koju – na prijedlog dr. Rogića – vode namještenici veleposjeda đakovačke Biskupije.[72]

Devčić nastupa dosta agresivno, smatrajući da problemi više ne mogu čekati. On na čelu Mjesnog odbora HSS-a vrlo oštro zahtijeva od Banske uprave bolju prometnu vezu Đakova sa Zagrebom, veću brigu za Đakovo kojemu treba pomoći da se obnovi i da dobije onaj izgled koji mu dolikuje, utoliko više što je de facto dobio status turističkog mjesta zbog brojnog posjeta katoličkih turista Strossmayerovoj katedrali.[73]

U jesen 1938. pripreme za parlamentarne izbore 11. prosinca 1938. vršene su u pravoj izbornoj groznici. Neki su predlagali da se za narodnog zastupnika predloži Devčić , no drugi su smatrali da je bolje kandidirati Stjepana Balentovića, odnosno kao zamjenika Matiju Hefnera iz Gorjana.[74] Jugoslavenska radikalna zajednica (JRZ) kao režimska stranka razvila je vrlo malu aktivnost znajući da nema izgleda da na ovom području pobijedi. Tek Jugoras razvija nešto veću aktivnost uoči samih izbora.[75] Jedan govor održao je u tom vremenu u Đakovu i dr. Ivan Ribar. On je govorio o narodnom frontu slobode i novoj narodnoj politici, ali je usprkos ovako znatno izmijenjenom stavu u odnosu na vrijeme poslije Prvoga svjetskog

71 **Historijat obrtnika,** n. dj., 17. Na goidšnjoj skupštini Udruženja zanatlija 6. ožujka 1938. izabran je za predsjednika brijački obrtnik Tomo Heitling, dok je potpredsjednik bio Mijo Grgić. (**Hrvatska obrana,** 8 od 27. II. 1938.) Mladež je 1936., pod okriljem ovog udruženja, imala posebni ogranak koji su vodili Ćiril Dorić i Franjo Lukić, a većina članova je bila iz kolonije Dračica. (**Hrvatska obrana,** 11 od 20. III. i 12 od 27. III i 20 od 22. V. 1938.) Vijećnik osječke Trgovine za trgovinu i obrt bio je Đuro Maras, nekadašnji socijaldemokrat, koji je poput Dragana Devčića prišao u HSS-u. Podružnica Saveza hrvatskih obrtnika imala je u tom vremenu samo 37 redovna člana, što je i dokaz stradanja obrta tijekom velike svjetske krize. (**Hrvatska Đakovština,** 3 od 27. II. 1937.) Udruženje trgovaca brojilo je pak 245 članova. (**Hrvatska obrana,** 12 od 20. III. 1936.)

72 Predsjednik zadruge je Marko Lucić iz Viškovaca, a zamjenik je bio Dragan Devčić. (**Hrvatska obrana,** 29 od 24. VII. i 30 od 31. VII. 1938.)

73 **Isto,** 20 od 22. V. i 21 od 29. V. 1938. Devčić je izabran za predsjednika Mjesnog odbora na skupštini 26. svibnja.

74 **Isto,** 43 od 30. X., 46 od 13. XI. i 51 od 25. XII. 1938.

75 Grupa XXI, 75/5167 od 1938.; **M. Konjević,** Radnički pokret, n. dj., 186-187.

rata bio od Devčićevih pristaša prekidan.[76] No, na tim izborima komunisti nisu istupili samostalno, već zajedno s mačekovcima.

Gospodarske prilike protkane su nizom iznenađenja. U 1938. godini žetva je bila dobra, te je na području Đakovštine radilo dan i noć 14 vršalica, ali se s jednog katastarskog jutra dobilo samo 8-10 metričkih centi zrna. I kukuruz je dao dobar urod, ali je voćarstvo podbacilo zbog kasnih mrazeva. Vinogradi su dali 10-15 hektolitara vina po jednom jutru, ali je cijena vinu bila tri do četiri dinara na veliko za litru, a dinar više ako se prodavalo na malo. Kotarski načelnik je ocijenio, iako cijene još nisu bile "potpuno zadovoljavajuće", da se obzirom na cijene stoke ipak osjeća "izvjesno poboljšanje".[77] Ovaj izvještaj pisan je nekoliko dana prije negoli je izbila svinjska kuga, slinavka i šap na Đakovštini. Od ovih je bolesti uginulo u 1938. godini 10.000 komada sisajuće prasadi, oko 200 komada teladi i oko 30 odraslih goveda, i dva mjeseca nije bilo sajmova, što se odrazilo i na podbačaju općinskog sajamskog poreza, pa je trebalo ostale vrsti poreza i prireza u rebalansu proračuna povisiti za 12%. Zaraza je te godine imala takav obim da je kotarski veterinar prognozirao da će se njene posljedice osjećati više godina.[78] Izvanredno dobro uspio je u 1938. lan, pa se po jednom katastarskom jutru dobilo 35 mtc lana, koji se plaćao 100-110 dinara, pa se sadnja ove kulture isplatila više od sadnje pšenice. Konoplja, koja se nakon uspostave trgovačkih veza s Trećim Reichom počela sve više saditi, u 1938. je podbacila, ali se od te kulture važne za ratnu industriju ne odustaje. Veliki interes vlada kod seljaštva za napredne metode gospodarenja, pa su se počeli graditi moderni silosi i uređivati seoska dvorišta i đubrišta, a gospodarski tečajevi postali su česti i sadržajniji. Gospodarska sloga organizirala je posjete seljaka Đakovštine naprednim gospodarima i zadrugarima u Virje i Đurđevac, Kutjevo i Požegu, s posebnim težištem na livadarstvu, sjemenarstvu i vinogradarstvu.[79] Mehanizacija je ipak u cjelini dosta slaba jer selo još uvijek ne raspolaže s jačom financijskom snagom za

76 **Đakovački list,** 270 od 28. III. 1959. – Sjećanja dr. I. Ribara.
77 Grupa XXI, 75/5168 – Izvještaj Markovića od 5. VII. 1938.
78 **Isto,** 83/5663-1939. – Izvještaj Markovića; **Hrvatska obrana,** 36 od 4. IX. 1938.
79 **Isto,** 75/5168. – Izvještaj 993 od 5. VII. 1938.

kupnju strojeva. Pored toga, nadničara ima i više nego što treba, pa se ručna snaga još uvijek više primjenjuje od strojevne. Kada je uprava vlastelinstva Biskupije nabavila dva traktora za Strossmayerovac, odmah je otpušteno više sezonskih radnika.[80]

Zdravstvena prilike se na Đakovštini nisu popravile. Đakovačko kupalište s ljekovitom vodom Breznica imalo je kapacitet za 600 bolesnika, ali nije imalo uređenu pristupnu cestu i čim je pala prva kiša ono je odmah ogrezlo u blato. I malarijom je na đakovačkom području bilo zahvaćeno oko dvije i pol tisuće stanovnika, pa je Dom narodnog zdravlja u Osijeku naglašavao da je potrebno provesti sanaciju baruština i regulaciju rječice Breznice. Nije bilo ni arteških bunara, a sanacija nekih vrlo zapuštenih i zanemarenih sela nije se provodila zbog nedostatka financijskih sredstava. Velik dio stanovnika – usprkos tomu što je na kotaru bilo mnogo šuma – osukudijevao jeu drvetu, pa je i 1938. zabilježeno 617 šumskih šteta. Međutim, još se više osjeća nedostatak zemlje, pa je 66 jutara šumskog tla dozvolom Banovinske uprave pretvoreno u oranice.[81]

Sve izraženiji socijalni problemi mijenjaju odnos vodećih ljudi i Đakova i Đakovštine prema industrijalizaciji i otvaranje svake nove tvornice očekuje se s velikim nestrpljenjem i nadama. Đakovačka općina – usprkos krajnjoj štednji – ponudila je novogradiškom industrijalcu Kruljcu besplatno sedam jutara zemlje ako svoju tvornicu pokućstva preseli u Đakovo, do čega ipak nije došlo zbog prometne izoliranosti Đakova.[82] Više je sreće bilo s osnivanjem Tkaonice svilenih tkanina, koju su u Ulici bana Jelačića br 25 otvorili Weissovi, ali je ista robu na doradu, odnosno na bojanje, morala slati u državnu svilarnu u Novi Sad, koja je preuzela brigu za svilarstvo za ona hrvatsko-slavonska područja koja su nekoć pripadala Austro-Ugarskoj Monarhiji.[83] Jednako uspješno posluje više kudeljara, koje u

80 **Hrvatska Đakovština,** 3 od 26. II. 1938.

81 Grupa XXI, 83/5663-1939. – Izvještaj br. 44 od 5. I. 1939.

82 **Hrvatska obrana,** 11 od 12. III. 19037. Kruljac je imao u Đakovu trgovinu i pogrebni zavod. Naime, nalazeći se na glavnoj pruzi, radništvo novogradiške tvornice je često vodilo žestoke tarifne i štrajkaške pokrete, jer nije bila moguća ni kontrola ni izolacija ove tvornice od općih tijekova u sindikalnom pokretu.

83 Ponova, dosjei Židova iz Đakova, T-428/1 – Milan Weiss.

pravilu drže bogati seljaci njemačkog porijekla, a koji preko Švapsko-njemačkog prosvjetnog društva (Kulturbunda) uspostavljaju s Trećim Reichom ne samo kulturne već i snažne privredne veze.[84] Mlinovi su još uvijek u teškoj situaciji, jer posluju u otežanim uvjetima zbog državnog monopola koji ne vodi dovoljno računa o zahtjevima mlinara, koji traže da se barem polovica kontigenta u izvozu izveze u brašnu, a ne u zrnu.[85] U ovom razdoblju rješavala se i sudbina mlina "Cereale", koji je za vrijeme Drugoga svjetskog rata bio kraće vrijeme logor za Židovkinje, jer je samo u Đakovu bilo 223 Židova, a Židovima je pripadala i većina trgovina u Đakovštini, budući su oni bili voljni da žive i u malim selima.[86] Mlin "Cereale" je prodan židovskom trgovcu Loeblu iz Beča za 750.000 dinara, i on je strojeve demontirao i prodao spoznavši krizu u mlinarstvu sjeverne Hrvatske. Očekivanja da će se u ispražnjenom mlinu otvoriti svilana ili tvornica ulja nisu se ostvarila i najzad je zgradu mlina kupila đakovačka Biskupija, te ju koristila kao skladište brašna, žita i drva.[87]

Zbog prometne izoliranosti Đakova policiji je bilo lako kontolirati ponašanje stanovništva i dolazak svakog novog radnika, te tu gotovo i nije bilo štrajkova pod vodstvom komunista. Poslije 1935. HSS je preuzeo društvene organizacije, pa je djelovao preko HRS i među radništvom, ističući da su interesi hrvatskih seljaka i hrvatskih radnika zajednički.[88] Ipak, svoje mjesto je našla mala komunistička organizacija koju je osnovao

84 Grupa XXI, 75/5167. Mnogo opširnije vidjeti disertacija **Vladimira Geigera**, Njemačka etnička zajednica u Đakovu i Đakovštini od početka 19. do sredine 120. stoljeća, Zagreb, 1996.

85 Vlasnici mlinova zamolili su Ministarstvo vanjskih poslova da takvu klauzulu unese u trgovački ugovor s Austrijom još 1934. godine. (**Hrvatska obrana,** 19 od 11. V. 1934.)

86 Židovi su imali u Đakovu svoju vjersku općinu koju je vodio Jožika Frank. Đakovački list **Hrvatska obrana**, koji je polovicom 1938. uređivala Biskupija, u više je članaka kritizirala neslobode i teror u Trećem Reichu, a osobito koncentracione logore Dachau i Buchenwald, za koje se očito već onda znalo u Đakovu, vjerojatno od njemačkih Židova koji su izbjegli iz Trećeg Reicha i pokušali naći utočište u Jugoslaviji. (**Hrvatska obrana,** 33 od 21. VIII. 1938.)

87 **Hrvatska obrana,** 10 od 5. III. i 12 od 19. III. 1937.; **Hrvatska Đakovština,** 6 od 10. III. 1937. i 43 – Božić 1937. Zanimljivo je da su mali ušurni mlinovi imali manje poteškoća nego veliki izvozni. U 1937. čak je sagrađen jedan mali mlin u Drenju. (**Isto,** 21 od 3. VII. 1937.) Mlinovi surađuju s Gospodarskom slogom, a kotarski žitarski odbor u proljeće 1937., utvrđuje cijenu žita na 155 dinara. (**Isto,** 14 od 15. V. 1937.)

88 **M. Konjević,** Radnički pokret, n. dj., 360.

mehaničar Franz Lutz (Franjo Luc) koji se po naređenju vlasti morao nastaniti u Đakovu, jer je ovdje bio zavičajan. On je kasnije sudjelovao u partizanskoj četi "Ernst Thaelmann".[89] Iskoristivši Radničku čitaonicu, do njenog zatvaranja polovicom 1935., on se povezuje s trgovačkim pomoćnicima Ivanom Novakom, Reginaldom Weissom, ciglarskim radnikom Antunom Kavalijem, pletačkim radnikom Antunom Bartom i kolarskim radnikom Matijom Korodvom, te je u svibnju 1935. u šumi sekretar (tajnik) bio Ivan Novak.[90] U 1936. osnovane su na područnom principu dvije komunističke ćelije. Prvu je vodio Korodva i u njoj su bili tipografski radnik Mirko Šarčević, radnik Antun Šarčević i Franjo Ostheimer, koji je ušao i u Mjesni komitet. Drugu je predvodio Reginald Weiss, a članovi su bili ciglarski radnik Antun Kavali, pletački radnik Josip Barta i Petar Jović, trgovački pomoćnik. Novak je imao i grupu simpatizera: Stjepan Geli, stolarski radnik i Antun Premrl, a uspio je utjecaj komunista proširiti i na Budrovce (Stanko Lehota) i Selce (Ivan Sić).[91] U jesen 1936. Mato Korodva sudjeluje na Drugoj okružnoj konferenciji za Slavoniju kod sela Podravlja na lijevoj obali Drave. Međutim, već krajem srpnja 1937. došlo je do provale Mjesnog partijskog komiteta u Đakovu i otkrivene su veze s osječkom i mikanovačkom partijskom organizacijom. Obrana Vitomira Sukića iz Osijeka, da su optuženi radili na osnivanju pučke fronte i sindikalnih organizacija, nije se mogla održati kada je pronađena partijska šifra "Breznica" i ostali

89 **V. Geiger,** Nijemci Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.). **Časopis za suvremenu povijest**, 28, 1996, br. 3, 412.

90 **Đakovački list,** 268 od 28. II. 1959. – **Stj. Kizivat,** I pored svih poteškoća radnici Đakova 1935. god. osnivaju partijsku organizaciju.; **I. Novak,** Đakovo u radničkom pokretu. Zbornik sjećanja **Četrdeset godina,** 3, Beograd 1960, 158. U **Hrvatskoj obrani** ima i više članaka protiv komunističke ideologije, a upućuje se na brošure B. Perovića "Komunizam protiv vjere" i "Boljševizam", ali i na drugu literaturu. U **Hrvatskoj obrani,** 30 od 16. VII. i 38 od 18. IX. 1936. objavljen je članak "Neuspjeh komunista". Biskupija se dakle ogradila i od fašizma (v. bilj, 86) i od komunizma.

91 Đakovačka organizacija bila je povezana s Vitomirom Sukićem u Osijeku, a veza je išla preko Ote Kabe iz Osječke ljevaonice, Marije Anišić, te Rudolfa Šimića, koji je sudjelovao na osnivačkom kongresu KPH i koji je nakon provale đakovačke partijske organizacije otišao u Španjolsku gdje se vodio građanski rat. Po povratku iz Španjolske bio je optužen radi osnivanja partijskih organizacija u Đakovu i u Starim Mikanovcima. (**Konjević,** Radnički pokret, n. dj., 237 i 251; **Hrvatski državni arhiv,** Savska banovina II 354/1937-22642)

materijal.[92] Iako ne kontinuirano, u Đakovu djeluju i URSSJ-ovi sindikati. Na oblasnoj konferenciji u Osijeku, na kojoj su se pripremali zaključci za Četvrti kongres URSSJ-a 16. svibnja 1937., nalazimo i đakovačkog delegata, a u proljeće 1938. spominje se podružnica Saveza industrijsko-zanatskih radnika istog Saveza.[93]

Pojačani policijski nadzor nad radništvom nakon hapšenja grupice đakovačkih komunista, a i zbog enciklike Pia XI. "Divini redemptoris", o komunizmu kao i o velikoj opasnosti za slobodni katolički svijet, bilo je sve teže privući radnike komunistima, pa se tarifni i štrajkaški pokreti na đakovačkom području vode uglavnom preko HRS-a.[94] Podružnica HRS-a vjerojatno je u Đakovu osnovana 10. svibnja 1936. u vrijeme petodnevnog štrajka mlinarskih i pilanskih radnika kod mlina "Štediše", kojega su podržali i poljoprivredni radnici dobra "Strossmayerovac". Pokret je bio uspješan i kolektivnim ugovorom radnici su dobili i dnevni deputat od dva kilograma brašna. Uspjeh ovog štrajka potaknuo je i mlinarske radnike u Kešincima i u Vrpolju da se učlane u HRS.[95] U svibnju 1937. dolazi do novog pokreta, pa su nadnice povišene i u oba mlina obitelji Weiss ("Slogi" u Đakovu i "Rosi" u Vrpolju) za četiri do sedam dinara.[96] U 1937. štrajkaju pod vodstom HRS-a radnici kudeljara u Kešincima i Viškovcima. U Kešincima radnici su štrajkovali od 19. siječnja do 2. ožujka 1937., kada su im nadnice povišene.[97] U kudeljari Poljoprivrednog društva za gajenje lana i konoplje u Viškovcima 108 radnika je štrajkovalo od 13. kolovoza do 9. rujna 1937. godine. Uprava je odbila povišenje nadnica, te otpustila štraj-

92 **Konjević,** Radnički pokret, 204, 225-226, 218. Prema ovoj literaturi, Rade Končar je zatražio da se osnuje i skojevska organizacija u đakovačkom i drugim slavonskim kotarevima.

93 **Isto,** 133, 153, 166. Vidi i **Radnik** od 22. Iv. 1938.

94 Katolička crkva je posebno zanimanje za radničko pitanje iskazala enciklikom "Quadragessimo anno". U Đakovo je o. Tomislav Poglajen održao 8. ožujka 1937. jedno predavanja na tu temu (**Hrvatska obrana,** 11 od 12. III. 1937.)

95 **Konjević,** Radnički pokret, 170, 365. Konjević navodi da je podružnica HRS-a u Osijeku osnovana u veljači, a u Đakovu tek u ljetu 1936; RK, 8559/1936., ali nije navela da ga vodi HRS. Predsjednik đakovačke organizacije HRS-a 1936. je Vjekoslav Dorić, tajnik Milan Jauk, a blagajnik Ivan Došen. U 1937. đakovački HRS vodi Petar Jurec. (**Hrvatska obrana,** 32 od 7. VIII. 1936.)

96 **Isti,** 366; **Hrvatska Đakovština,** 23 od 17. VII. 1937.

97 **Isti,** 387; **Hrvatski list** od 11. III. 1937.

kaše i počela 27. kolovoza uzimati nove radnike. Radništvo je dobrim dijelom izmijenjeno te je novih radnika po završetku štrajka bilo 47 (23 radnika i 24 radnice), a od starih je uzeto natrag na posao samo 36 radnika (17 radnika i 19 radnica). Broj sada zaposlenih radnika bio je manji od onog prije štrajka, pa je povećan intenzitet rada i taj štrajk se mora ocijeniti kao neuspješan.[98]

URSSJ-ov Savez industrijsko-zanatskih radnika vodio je 1938. na Đakovštini pokret čarapara, te je došao u sukob s HRS-om, i poslodavci, budući da je HSS preuzeo općinsku upravu, priklanjaju se HRS-u. Nejedinstvo radnika odrazilo se na uspjehu štrajka koji je završen minimalnom povišicom zarade.[99]

Sva ova kretanja zastrašila su radnike. Na predavanje socijaldemokrata Milivoja Magdića iz zagrebačke Radničke komore, 18. prosinca 1937. godine, odzavalo se jedva pedeset radnika iz bojazni da ne budu registrirani kao skloni "bunjenju", iako je predavač bio daleko od komunista i govorio je o novodonesenoj Uredbi o utvrđivanju minimalnih nadnica, zaključivanju kolektivnih ugovora i arbitraži, koja je čak otežala vođenje radničkih pokreta.[100] Sindikalno neorganizirani radnici Đakovštine bili su dobra sredina za "pojačanu eksploataciju", pa izvještač Radničke komore Hanner piše polovicom 1938. Radničkoj komori u Zagreb da se u obrtničkim radnjama Đakova radi i po 14 sati, a kućna posluga i poljoprivredni radnici da rade i 16 sati, te da tako rade i šegrti. Prekovremeni rad se pri tome nije nigdje plaćao. Hanner piše: "Skupoća je sve veća. Cijene životnih namirnica poskočile su, a naročito mesa i brašna. Nadnice su minimalne i često ne dostižu ni minimum propisan Uredbom o minimalnoj nadnici (tj. dva dinara na sat; opaska MKD). (…) Radničko zaštitno zakonodavstvo se u praksi ne primjenjuje, jer se nadzorna vlast ne stara o njegovom provođenju, pa je to prepušteno postojećim sindikalnim organizacijama, koje u iznimnim

98 **Isti,** 388; **Grupa XXI,** 61Đ/1937. i **Hrvatski državni arhiv, Grupa V,** 3/120-1937.; **Hrvatska Đakovština,** 23 od 17. VII. 25 od 31. VII. i 29 od 28. VIII. 1937. Štrajk nije uspio. Gospodarska Sloga pomagala je štrajkaše hranom prekinuvši i dovoz kudelje u kudeljaru na preradu.

99 **Konjević,** Radnički pokret, 385.

100 **RK,** 6687/1937. (6850).

slučajevima interveniraju da se barem donekle postojećim propisima udovolji, dočim su preslabe a da uspješno kontroliraju da se ovi propisi barem u glavnim točkama poštivaju".[101] Radnici su se rijetko obraćali i Sudu dobrih ljudi, sastavljenom od predstavnika poslodavaca i radnika "ponajviše iz bojazni da bi to škodilo kod traženja posla kod drugog poslodavca", a na anonimne prijave Radnička komora ni druge ustanove, koje su trebale voditi socijalnu skrb, nisu htjele intervenirati.[102]

3.

Od 1939. do 1941. godine. Banovina Hrvatska imala je veliku autonomiju u gospodarstvu. Međutim, iz centralnih fondova Beograda nikada nisu preneseni fondovi koji su pripadali Banovini Hrvatskoj, pa se uprava Banovine financirala iz banovinskih prireza, nemajući dovoljno novca da snažnije intervenira u gospodarstvu. A sve se očekivalo od Banovine. Gotovo sva poljoprivredna proizvodnja i znatan dio stoke, te ruda ide u izvoz. Moglo se intervenirati samo u području nakupnih cijena. Gospodarska sloga, s povjerenikom Jakobom Geigerom, kontrolira u Đakovu da se poljoprivredni proizvodi i stoka ne prodaju ispod dogovorene cijene, a seljaštvo preko Gospodarske sloge i zadruga postaje sve ravnopravniji partner i trgovcima.[103] U proljeće 1940. osnovana je u Đakovu Seljačka zadruga za iskorištavanje i unovčenje stoke i stočnih proizvoda s.o.j. koja je, kao i ranije osnovana za žito, imala skladište u mlinu "Cereale" u Antunovcu.[104]

101 **RK,** 6059/1938.

102 **Isto.**

103 **Hrvatska obrana,** 8. od 19. II., 26 od 2. VII, 28 od 16. VII, 36 od 17. IX, 42 od 19. X. 1939, 15 od 21. IV i 23 od 16 VI. 1940. U početku srpnja 1939. sto kilograma pšenice prodaje se po 180 dinara, ječma po 130, a kukuruz 60-70 dinara u klipu. U proljeće 1940. pšenica se prodaje po 258 dinara, kukuruz po 140 do 150, a mekinje po 160 dinara. Polovicom godine kukuruz je imao cijenu od 205 do 210 dinara. Kukuruz je utjecao na cijene mesa, pa je od 8 dinara krajem 1939. cijena govedine porasla do polovice 1940. na 12 dinara. Zadruge su ostvarivale velike zarade. Devčić je na skupštini Gospodarske sloge 21. srpnja 1940. izvijestio 610 svojih članova da je tijekom 1940. prodano 463.297 kg pšenice za 994.908 dinara, 81.421 kg zobi za 119.271 i 2.359 kg ječma za 2.825 dinara, te da je Sloga ostvarila dobit veću od jednog milijuna. (**Hrvatska obrana,** 29 od 28. VII. 1940.)

104 **Grupa XXI,** 80/5503 – Izvještaj sreskog načelnika 663 od 3. IV. 1939.

Poljoprivredni prinosi su 1939. podbacili. Velike kiše u lipnju nanijele su mnogo štete žitaricama koja je zahvatila i rđa. Propalo je i sijeno. Više puta je padala tuča, te su nanesene velike štete vinogradima, a i kukuruza je bilo 35 do 50% manje nego u 1938. godini. Dobro je urodio lan i konoplja.

U svinjogojstvu Banska uprava forsira mongolicu. Svinje su se prodavale tovljačima neuhranjene, jer je poljoprivredni referent dr. Nikola Živković radio na osnivanju tovljačkih zadruga. Po čitavoj Đakovštini osnivaju se raznovrsne zadruge. U Gašincima je osnovana mljekarska zadruga, a u Tomašancima Zadruga za preradbu konoplje i lana. Prodaja svih ovih proizvoda je zbog trgovačkih veza s Trećim Reichom bila osigurana. Zarada nije bila naročita, ali poslije godina krize proizvođačima se činila kao prava blagodat.

Problem đakovačkih šuma ostao je i dalje otvoren. Biskupija je u kotaru imala 11.080 ha šuma, zemljišne zajednice 7.400, Brodska imovna općina 1.132, a privatnici svega 168 hektara, pa je potražnja stanovništva izvan zemljišnih zajednica za ogrjevom bila jako izražena, a 42 šumska čuvara i 329 šumskih šteta u samo tri mjeseca ukazuju da se vodio pravi rat između vlasnika šuma i seljaka bez šume.[105]

Zadružna proizvodnja i trgovina utjecala je i na trgovce i obrtnike. Kotarski načelnik Milutin Firis piše početkom 1940. u svom izvještaju da su se bolji obrtnici iselili ili su se latili drugih poslova, a uzroke tome vidi u tome "…što se sve više pojavljuju tvornički proizvodi, koji su kud i kamo jeftiniji nego ručni rad i što se poslije ratnih godina zanatlijski stalež tako umnožio, da bi za njegovo uposlenje trebalo mnogo bolje i povoljnije ekonomsko vrijeme."[106] Za trgovinu Firis izvještava: "Ona se kreće samo u neophodnim potrebama potrošača. Razlog je tome nestašica novca kod svih slojeva naroda, navlastito kod seljačkog naroda, jer su cijene zemaljskih proizvoda naprama cijenama trgovačkih predmeta nesrazmjerne, a i kod činovničkog i inog službenog staleža, jer su dućanski predmeti još uvijek, a pogotovo odjevni na visokoj cijeni, a beriva su skučena i reducirana."[107]

105 **Grupa XXI,** 87/6022 – Izvješatj 25 od 3. I. 1940.
106 **Isto.**
107 **Isto.**

U tvornicama nema mnogo novog. Krajem 1939. izgorjela je kudeljara u Viškovcima, ali je obnovljena od Lea i Pavla Zimmermanna, te se godišnje otpremalo u Njemačku 20 vagona kudeljnog vlakna, a slične kapacitete imaju i druge kudeljare.[108] Električna centrala u Đakovu pregradila se na jeftiniji upojni plin, ali cijena kilovatu električne energije nije snižena, pa su obrtnici i dalje radili ručno i bez upotrebe električnih strojeva iz Njemačke koji su se nudili u trgovačkoj mreži.[109]

Krajem 1940. osnovana je u Đakovu ispostava POGOD-a, banovinskog poduzeća koji je preuzeo zadaću ranijeg Markovićevog PRIZAD-a, a mlinovi, osobito oni veliki, bili su pod još većom kontrolom države koja je regulirala i cijene i izvoz.[110]

Nakon sporazuma Cvetković-Maček nije u Đakovu i Đakovštini bilo većih političkih novosti, jer su te promjene započele u Đakovštini već dvije godine ranije. Ipak 19 đakovačkih općina s 52.943 stanovnika očekivalo je veću pomoć od Banovine Hrvatske, te je bilo razočarano što ova ne reagira na potrebe Đakova i Đakovštine koja godinama nije dobivala nikakve državne investicije o čemu se više puta pisalo u tisku.[111]

Općinski izbori u Đakovštini održani su 19. svibnja 1940. godine. Od 13.453 glasača glasovalo je svega 5.180, od čega 3.063 za HSS, a 1.283 za Samostalnu demokratsku stranku. Od 1.858 birača u Đakovu glasovalo je 834 za HSS i bila je uspostavljena samo lista ove stranke. Dragan Devčić, koji se nakon zahvale Andrije Morića našao na čelu kotarske organizacije HSS-a, postao je i podnačelnik Đakova, a načelnik je Tomislav Jelešić.[112]

Upravne reorganizacije dovode do povišenja prireza i općinskih taksa. Kako bi se izbjegli troškovi pomaganja nezaposlenih Đakovčana, ogra-

108 **Hrvatska obrana,** 49 od 17. XII. 1939.

109 **Isto,** 50 od 25. XII. 1940.

110 Sredinom listopada 1939. kotarski načelnik Dragan Marković odlazi u Otočac za zadružnog povjerenika, a na njegovo mjesto dolazi Milutin Firis iz Donjeg Miholjca. (**Hrvatska obrana,** 41 od 21. X. 1939.)

111 **Isto,** 20 od 26. V. i 27 od 14. VII. 1940.

112 Prilikom primitka u zavičajnost trebalo je platiti taksu od 500 dinara. Ciganima, koji nisu bili zavičajni u Đakovštini, zabranjivano je trajno nastanjivanje. Mišo Kirchmayer bio je Devčićeva desna ruka, a 1931. su bili zajedno suđeni na robiju. (**Isto,** 12 od 19. III. i 16 od 24. IV. 1939.)

ničava se nastanjivanje u Đakovu, a Michael Kirchmayer djeluje kao kontrolor općinskih poduzeća.[113] Polovicom 1940. uvećane su tržne pristojbe za 200%, a ukinute povlastice od 50% članovima Gospodarske sloge.[114] Dodatna sredstva zahtijevala je i đakovačka ubožnica, otvorena 21. srpnja 1940.,nakon petnaest godina nastojanja oko njenog otvaranja.[115] Međutim, polovicom 1940. počinju se osjećati posljedice pretjeranog izvoza poljoprivrednih proizvoda u Treći Reich. Iako na Đakovštini nije zabilježen pokušaj špekulacije sa sakrivanjem robe i onda prodavanjem po znatno višim cijenama, ipak je kotarski načelnik morao i prije 1940. godine maksimirati cijene kruha, mesa i masti za one koji su te namirnice morali kupovati, iako aprovizacija nije tada osnovana. Krajem 1939. počinje se u Đakovu osjećati nestašica soli i petroleja. Od polovice 1940. seljaci su morali prijavljivati svoje zalihe žitarica, s time da je po članu određeno 30 kilograma pšenice i 120 kilograma kukuruza, odnosno za svako grlo krupne stoke 400 kilograma kukuruza, a ostalo se moralo prodati i POGOD-u.[116] Uredbom o opskrbi stanovništva, od 29. kolovoza 1940., utvrđena je cijena sto kilograma pšenice na tri stotine dinara, a mlinovima je naređeno da mogu mljeti samo narodno brašno iz kojeg se pekao crni narodni kruh. Brašno za kolače teško se moglo nabaviti. Uskoro je i cijena narodnom kruhu povišena od dva i pol na četiri i pol dinara, mast je od 14 povišena na 22 dinara, a krajem listopada 1940. opet su cijene skočile.[117]

Početkom 1940. predsjednik Kulturbunda u Đakovu Adam Altsheimer, tajnik Ivan Raumberger i blagajnik Josip Sayer sve su glasniji kao pripadnici njemačke narodnosne skupine. Njemačko prosvjetno društvo organizira vrlo kvalitetne zabave i akcije s određenom nacionalsocijalističkom porukom.[118] Neki Nijemci odlaze na rad u Treći Reich, pa se

113 **Isto,** 25 od 30. VI. i 28 od 21. VII. 1940.
114 **Isto,** 4 od 28. I. 1940.
115 **Isto**
116 **Isto,**42 od 29. X. i 49 od 17. XII. 1939.
117 **Isto,** 33 od 1. IX, 38 od 6. X. 1940. Cijena masti je povišena na 24 dinara, a kilogram svinjetine na 20 dinara.
118 Prilikom iseljavanja Nijemaca iz Besarabije u Treći Reich, u Vrpolju je organiziran doček sa zastavama s kukastim križem uz pjevanje njemačkih propagandističkih pjesama, te je režim ovaj događaj ocijenio kao akciju pete kolone i provokaciju koju u budućnosti treba spriječiti. (**Grupa XXI,** 90/6371-1940; **Hrvatska obrana,** 3 od 21. I. 1940.)

vraćaju s novim idejama o organizaciji države. No, i Banovina Hrvatska u organizaciji javnih radova i socijalnoj politici slijedi Treći Reich,. Međutim, kada je Banovina oživjela stari plan da se sagradi kanal od Đakova do Broda, seljaci su se žestoko protivili jer da će njihove njive biti poplavljene, čime je aktivirana stara srpska propaganda koja je spriječila i izgradnju kanala Vukovar – Šamac krajem 19. stoljeća, isticanjem da će se cijeli Srijem naći pod vodom. Nasuprot tome seljaci su tražili da Vodna zajednica uredi postojeće, već prilično u korov obrasle kanale.[119]

Poslijeratna propaganda da su u Đakovštini postojale velike razlike na nacionalnoj osnovi nije istinita. U Đakovštini nije bilo kulaka ni jako bogatih seljaka. U poreznoj godini 1939./40. samo je osam poreznih obveznika platilo više od pet tisuća dinara poreza. Tridesetčetvero je platilo porez između dvije i pet tisuća, 68 između tisuće i dvije tisuće dinara, a 1.600 plaća manje od 500 dinara poreza.[120] Bilo je dosta siromašnih i nezaposlenih, pa je kuhinja Sv. Ante imala i sada pune ruke posla.[121]

Nadnice radnika ne prate kretanja cijena životnih troškova. Tek u 1940. skočila je prosječna nadnica socijalno osiguranih radnika od 26,22 na 30,10, a radnica od 18,99 na 21,80 dinara. Uočljiva je velika razlika između muških i ženskih zarada. Slabo plaća i općina. Uredbom o minimalnim nadnicama od jeseni 1940. određena je najmanja satnica od četiri dinara, a ni dnevnica radnica nije trebala biti ispod 35 dinara.[122] Iako uvedeno 1937., osiguranje za slučaj starosti i smrti nije do stvaranja Nezavisne Države Hrvatske primio ni jedan đakovački radnik jer nisu imali dovoljno uplaćenih tjednih prinosa za starosnu mirovinu.

Zbog policije se sve do 6. travnja 1940. nije uspjelo osnovati novu komunističku ćeliju u Đakovu, pa je djelovanje pojedinaca na komunističkoj

---

119 O ovom kanalu za koji su Ministarstvo građevina i Vodna zajednica izdvojili osam milijuna dinara raspravljalo se na sastanku 13. kolovoza 1939., a bio je prisutan i ing. August Košutić, senator i član vodstva HSS-a. (**Grupa XXI,** 85/5786-1939.)

120 **Hrvatska obrana,** 41 od 27. X. 1940. U tom vremenu obračunska godina se vodi od sredine do sredine druge godine.

121 Za zimsku pomoć uoči 1941. godine vlastelinstvo Biskupije je podijelilo 250 kub. metara drva, 20 mtc krušnog i pet mtc bijelog brašna, što je bio velik poklon sirotinji Đakova. (**Isto,** 46 od 1. XII. 1940.)

122 **Konjević,** Položaj radnika, 95; **Hrvatska obrana,** 40 od 20. X. 1940. Čak i općinski radnici na uređenju kanalizacije primali su do Uredbe nadnicu od 20 dinara. (**Isto,** 21 od 2. VI. 1940.)

osnovi gotovo zanemarivo. Tada na osnivački sastanak dolazi delegat iz Okružnog komiteta KPH Osijek, Slavko Kneževič. Kao imena tih prvih novih komunista spominju se Reginald Weiss, Josip Barta i Ivica Čajkovac. Komunisti utječu na rad podružnice Saveza industrijsko-zanatskih radnika, koja biva zabranjena kao članica URSSJ-a krajem 1940. godine.[123] Vjerojatno je ovaj sindikat stajao iza pokreta 18-orice krojačkih radnika zaposlenih kod Mije Puhla, Šime Bergera, Gabre Mutavdžića i Jakoba Epsteina. Bojeći se da se ovaj pokret, koji se 30. kolovoza 1940. pretvorio u štrajk, ne proglasi političkim, radnici su odbijali vezu ovog štrajka sa Savezom industrijsko-zanatskih radnika, tj. s Gabrom Hessom, Franjom Morićem, Eifridom Wendelom i Alojzom Medovkom. Međutim, radnička kuhinja za vrijeme štrajka i više predavanja, od kojih je jedno bilo posvećeno 150. godišnjici Francuske revolucije, dokaz su da je veza postojala. Iste značajke ima i štrajk 30-orice čaraparskih radnika koji je buknuo 2. rujna 1940. pod vodstvom Hessa, Josipa Barte, Antuna Hana i Jele Dunđerović, a završio 16. rujna sklapanjem kolektivnog ugovora i povišenjem satnice za pola dinara. Obavijest kotarskog načelnika Kabinetu bana Šubašića da će spor riješiti po Uredbi o rješavanju radnih sporova, i da je "ovo sresko načelstvo povelo postupak protiv lica koji su ovaj ("divlji", opaska MKD) štrajk izazvali, te će po završetku istog, ukoliko se dokaže da se nije postupilo u smislu spomenute Uredbe, krivce exemplarno kazniti" samo je prijetnja, jer je primjerna kazna ipak iznosila samo šest dana zatvora.[124]

Izuzev ova dva pokreta pod utjecajem komunista, sve ostale pokrete radnika u Đakovštini u 1940. vodi HRS na čelu s Mijom Kirchmayerom i Draganom Devčićem, odnosno Martinom Kirchmayerom (1939.) i Ivanom Matanovcem, koji predvode Savez hrvatskih privatnih namještenika.[125]

---

123 **Konjević,** Radnički pokret, 248 i 293. Početkom veljače 1941. osnovana je i skojevska ćelija. (**Đakovački list,** 268 od 28. II. 1959. – kazivanja Stjepana Kizivata.) Savez industrijsko-zanatskih radnika učlanjivao je razne vrste radnika i bio je izvanredno prikladan za male sredine, te ga je forsirao i Josip Cazi. Njega potiče i Ivan Novak koji je polovicom 1939. interniran u Đakovu koje mu je bilo zavičajno mjesto. U podružnici ovog saveza su radili i Gabro Hess, Josip Barta, Antun Han i Jela Đunđerović.

124 **Grupa V (Štrajkovi),** 6/311-1940.; **Konjević,** Radnički pokret, 386-387.

125 **Hrvatska obrana,** 19 od 19. VI. 1939.; 4 od 28. I. i 42 od 3. XI. 1940. Radnički pomladak okuplja se u Radničkoj mladici.

Dakako, HRS nije vodio štrajkove s onom oštrinom kao komunisti i to stoga što je HRS bio sindikat vladajuće stranke, pa mu i nije bilo u interesu da pokaže da Banovina ima tako velikih gospodarskih poteškoća koje djeluju i na socijalni mir. Prvo je buknuo 18. srpnja 1940. štrajk u mlinu "Rosa" u Vrpolju. Iako je od 38 radnika štrajkovalo samo 18, radnici su uspjeli povisiti zarade na utovaru od 26 na 30 dinara (tražili su 35, odnosno utovar po vagonu za 10 dinara). Odmah po završetku ovog štrajka u pokret su stupili i mlinari "Sloge" u Đakovu, također pod vodstvom HRS-a.[126] U kolovozu 1940. zatražili su i radnici Prve hrvatsko-slavonske maslarne Pavla Stubea, koja je svoje proizvode izvozila u Njemačku, povišicu plaća i kolektivni ugovor. Spor nije riješen ni kroz dva postupka mirenja, jer je Stube nudio samo povišicu od 20% i to samo za neke radnike (Andriju Lehmana, Tomu Rechnera i Ivana Raumbergera), a radnici su tražili da se zarade povise za sve radnike. Pokret nije završen do travnja 1941. kada se nalazio na rješavanju kod osječkog Radnog suda.[127] I u kudeljari u Viškovcima vođeni su pokreti Prvog maja 1940. i ponovno početkom srpnja.[128] U ožujku 1940. Gospodarska sloga je dogovarala zaradu vinogradarskih radnika. Radnici su tražili da zarada bude jednaka bez obzira na spol i dob radnika. Nakon dužih i vrlo teških pregovora zaključeno je da dnevnica ne može biti manja od 30 ali ni veća od 55 dinara, a neki su poslovi dogovoreni kao rad u akordu, što je za radnike bilo krajnje iscrpljujuće.[129] Svakako da su vijesti o ratu stvarale veliku zabrinutost i za osobnu budućnost svakog pojedinca ali i za budućnost Banovine Hrvatske. Na skupštinu HRS-a i Saveza hrvatskih privatnih namještenika, 29. prosinca 1940., gdje je trebalo podržati odluke Banske vlasti i osobito zabranu Hrvatskog radničkog sindikalnog saveza, došli su najjači ljudi iz Zagreba: Vjekoslav Blaškov i Alois Pećnik iz vodstva HRS-a, odjelni predstojnik za socijalnu politiku u Banskoj upravi Banovine Hrvatske Rasuhin i tajnik zagrebačke Radničke komore Božo Vinković. Izvještavajući svog nalogodavca o ovom putu, pravnik Vinković

126 **Grupa V,** 5/216-1940; **RK,** 591/1-8435/1940.; **Konjević,** Radnički pokret, 370.
127 **Grupa V,** 5/306-1940; **Konjević,** Radnički pokret, 371.
128 **Konjević,** Radnički pokret, 388.
129 **Isto,** 360: **Grupa V,** 7/324-1940.; **Hrvatska obrana,** 30 od 4. VIII. 1940. rigolovanje se obavljalo u akordu i za 1 čhv. se plaćalo četiri dinara.

nije mogao a da ne izvijesti da djelatnici Đakova i Đakovštine žive u teškim prilikama, i da bi zbog dvije tisuće radnika, a i zbog toga što su "mnogi poslodavci Đakova i okolice vrlo nesocijalni", trebalo osnovati i u Đakovu povjereništvo Radničke komore koje bi vodilo brigu o radništvu. Vinković je posebice istakao težak položaj radnika na kudeljarama i u mlinovima, gdje su radnici izloženi propuhu i hladnoći, te prašini, što ima za posljedicu velik broj oboljenja. Vinković ističe da se vodi vrlo mali ili nikakav nadzor nad radnim vremenom i zaradama. Na skupštini je usvojena rezolucija u pet točaka: 1. Da se poštuju sklopljeni kolektivni ugovori; 2. Da se jedinstveni kolektivni ugovor za tekstilnu industriju u Banovini protegne i na kudeljare; 3. Da se čim prije donese Zakon po kojemu se radnik ne može otpustiti s posla za vrijeme bolovanja; 4. Da se čim prije izradi kolektivni ugovor za čitavu mlinsku industriju i 5. Da se što rije osnuje Povjereništvo Radničke komore u Đakovu.[130]

Na početku 1941. nema novina na polju radnih odnosa, ali ima na području cijena i ponudi hrane. Kruh se sastoji od 65% kukuruznog i 35% jednoličnog pšeničnog brašna, ali nedostaje brašna, pa je polovicom ožujka izabran aprovizacioni odbor koji je trebao osnovati aprovizaciju kao trgovinu kojom će se na točkice svakom radniku osigurati najnužnija količina kruha ili brašna.[131] Ne zapaža se življa aktivnost HRS-a. Od Nove godine do raspada Jugoslavije sklopljena su u Đakovu samo dva kolektivna ugovora i to ugovor za klesarske radnike (u travnju) koji su obavljali neke klesarske poslove u katedrali i na groblju, i ugovor za radnike žitarskih nakupnih stanica POGOD-a.[132]

---

130 **RK,** 172/1941 i 313/1941. – Izvještaj Vinkovića od 30. XII. 1940. Radnici su tražili da im se otvori zdravstvena ambulanta. (**Konjević,** Radnički pokret, 182; **Hrvatska obrana,** 49 od 25. XII. i 50 od 31. XII. 1940.)

131 Od općinskog vijeća u Odbor su ušli Dragan Devčić i Mišo Geiger, a od građana Šime Mikić, Slavko Loci i Mato Matanovac. (**Hrvatska obrana,** 11 od 23. III. 1941.)

132 **Isto,** 13 od 6. IV. 1941. Mlin "Štediša" je tek početkom 1941. izvjesio na uvid Poslovni red, iako je izrađen nekoliko godina ranije. Radnicima je zagarantirano biranje radničkih povjerenika, ali su bile navedene i njihove dužnosti, uz kazne, pa je prevelikom naglašavanju zabrana i kazni prigovorio i pravnik koji je red potvrđivao. (**RK,** 622/1-304 od 9. I. 1941.)

5.

Velika svjetska kriza omogućila je sve snažnije zadiranje države u gospodarske i socijalne odnose. Na drugoj strani javlja se HSS sa svojim organizacijama koje teže k istom cilju i u tom vremenu ravnoteže, od 1936. do 1939., društveni su slojevi manje opterećeni prirezom nego prije i poslije. Nakon kraćeg stanja ravnoteže Mačekove organizacije postaju sve značajniji čimbenik u rješavanju gospodarskih i socijalnih pitanja da bi to postalo osobito izraženo kada HSS dolazi na vlast u Banovini Hrvatskoj. Sada HRS kao režimski sindikat kroz svoje zahtjeve ne prati porast cijena troškova života te radnici dobivaju sve manje realne zarade, što svakako ne pridonosi smirivanju već uznemiravanju socijalne scene. Banovina je znala da izvoz u Treći Reich nije smio stati, a kod toga izvoza Banovina je, pa i Đakovština sa svojim kudeljarama, mlinovima, žitnicama i stokom, bila važna. No, u takvim uvjetima prihodi općine Đakovo postaju sve manji, pa i usprkos ograničavanja rashoda općinski prirez na državni prirez opet počinje rasti, čime rastu i socijalne napetosti i porezna opterećenja (tabela 1).

Tabela 1. - Proračuni Općine Đakovo od 1930. do 1941. godine (x)

u dinarima

Godina	Prihodi	Rashodi	Razlika	Postotak opć. prireza na državni porez
1930.	1.226.824	2.203.738	976.914	100% na 977.569
1931.	2.399.778	3.449.815	1.050.037	Bez podataka
1932.	2.450.403	3.601.443	1.151.040	134% na 816.000
1933.	2.175.310	3.506.792	1.333.282	164% na 784.000
1934.	2.711.131	3.891.746	1.180.615	151%
1935.	2.348.526	3.410.194	1.061.668	140%
1936.	2.122.369	2.987.958	865.589	133% na 651.182

Godina	Prihodi	Rashodi	Razlika	Postotak opć. prireza na državni porez
1937/38.	2.002.775	2.515.943	513.668	79% na 650.400
1938/39.	2.789.932	3.337.498	547.566	96% na 634.125
1939/40.	2.723.712	3.508.721	785.009	120% na 650.470
1940/41.	1.678.505	2.458.150	779.645	124%

X. **Narodna obrana,** 17 od 26. IV. 1930.; 52 od 24. XI. 1932., 8 od 23. II. 1934.; 44 od 2. XI. 1934.; **Hrvatska obrana,** 31 od 2. VIII. 1935; 21 od 22. V. 1936; 14 od 10. IV. 1938; 5. od 29. I. 1939; 11 od 24. III. 1940; **Hrvatska Đakovština,** 15. od 22. V. 1937.

ECONOMIC AND SOCIAL CONDITIONS IN ĐAKOVO AREA FROM 1929-1941.

Summary

A big economic crisis affected Đakovo and the surrounding area, too. Lots of families, mainly of farmers and industry workers were poverty-stricken. The middle-class: merchants and handicraftsmen tried to protect their families from similar experiences by thrift, reduced wages payed to their employees or even by lay-offs. At the time of general stagnation of the country's economy the intervention of the state prooved to be abortive and non-efficient. In other words, such measures used to protect the upper-classes and individuals loyal to the government. This led to strengthening of the middle-class, which suffered most during the crisis. Members of HSS (Croatian Peasants' Party) appear as a political factor acting through "Gospodarska sloga", farm-cooperatives and "Hrvatski radnički savez", a trade union influenced and supported by the HSS. Other trade unions, especially Yugoslav and communist were successful to the certain extent, but their influence was getting weaker as the World War II approached.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str.135-156

UDK 929.6 (497.5 - 37 Đakovo)

O grbu Đakova - a ponešto i o razvoju heraldike kod nas i u svijetu

Borislav Bijeliæ
Muzej Đakovštine, Đakovo

U ovom radu autor nas upoznaje s pojavom prvih grbova nastalih u Europi tijekom križarskih ratova, te njihovim ubrzanim pojavljivanjem i na tlu hrvatskih zemalja. No, glavna tema ovoga rada je, ipak, grb Đakova. Raspravljajuæi o genezi grba, posebna pozornost usmjerena je na znaèenje njegovih sadržajnih odrednica i vremena nastanka, kao i varijanti njegova recentnog redizajniranja, kako onog u drugoj polovici 80-ih godina, kasnije prilagođenog potrebama obilježavanja 750. obljetnice Đakova, tako i suvremenog gradskog grba odobrenog od Ministarstva uprave potkraj 1993. godine. U èlanku se, također, govori i o nekim disonantnim tonovima vezanim, za idejno i tehnièko rješenje najnovijeg, suvremenog grba Đakova koji je, za razliku od dva prethodna, u relativno kratkom vremenu postao istinskim simbolom Grada.

1. Opæenito o grbovima

Tijekom povijesti grbovi su imali različitu društvenu ulogu, a posjedovale su ih različite socijalne grupacije i pojedinci. U pojedinim zemljama javljali su se u različitim vremenima i obično su oblikovani u skladu s

tada dominantnim umjetnièkim tendencijama. Prvi grbovi pojavili su se za vrijeme križarskih ratova krajem 11. i poèetkom 12. stoljeæa. Bili su najjednostavnijeg oblika, a nastali su kao odraz pragmatiènih potreba razlikovanja suparnièkih vojski. Heraldièari su utvrdili da su prve grbove u Europu donijeli 1099. godine ratnici po povratku iz Prvoga križarskog rata, "ali se najstariji poznati grbovi javljaju nešto kasnije, gotovo istodobno (oko 1130.) u južnoj i zapadnoj Njemaèkoj, Flandriji, južnoj i sjevernoj Francuskoj te u Engleskoj. U rukopisnim vrelima prvi se grb spominje 1127., a na peèatima 1131. godine."[1] U godinama koje su slijedile grbovi su disperzirani i u druge europske zemlje, kako izbijanjem novih ratnih sukoba, tako i viteškim natjecanjima koja upravo u to vrijeme doživljavaju svoj vrhunac.

Zbog uloge koju su u tadašnjim ratovima imali vladari, plemstvo i velikaši, njima je pripadalo i ekskluzivno pravo na posjedovanje grbova - ali ne zadugo. Veæ u prvoj polovici 13. stoljeæa pravo na grb dobili su i gradovi, trgovišta, crkvene vlasti, pa èak i istaknutiji građani. Ovisno o jaèanju ili slabljenju kraljevske vlasti[2] grbovi su tijekom sljedeæih stoljeæa prolazili kroz razlièite faze, kako likovnog rješenja, tako i prava na njihovo posjedovanje[3]. Veæ u 14. stoljeæu izgubili su svoje prvobitno, ratnièko obilježje, pa i ulogu koja im je bila namijenjena na viteškim turnirima. Otada, pa sve do danas, grbovi se pojavljuju kao nasljedni i trajni simboli pojedinih obitelji, udruženja, gradova, država…

---

1 Bartol Zmajić, Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija, riječnik heraldičkih nazivlja, Golden marketing, Zagreb, 1996., str. 14

2 U jeku jačanja kraljevske vlasti tijekom 14. stoljeća vladari su imali isključive ingerencije na dodjelu grbova. "Pravo podjele grba od strane vladara ozakonjeno je posebnom poveljom kojom vladar uz plemstvo podjeljuje i grb koji je u takvoj povelji opisan i oslikan. Takve se povelje zovu ARMALI (od latinske riječi arma=oruŽje) ili GRBOVNICE. Najstariju poznatu grbovnicu podijelio je 1338. car Ludovik Bavarac." Bartol Zmajić, n. dj., str. 15

3 U prvim stoljećima postojanja grbova pojedinci su mogli proizvoljno birati heraldičke atribute. Tek kasnije, pogotovo od 16. stoljeća, uspostavljeni su striktni kriteriji koji su za cilj imali ukazati na stalešku pripadnost vlasnika grba. U tu svrhu definirana je uporaba različitih vrsta kaciga i nakita, a sastavni dio grba postaju i znakovi čina i dostojanstva. Na taj način grbovi su od znakova za raspoznavanje suparničkih vojski postali reprezentativni simboli pojedinih društvenih staleŽa, gradova i udruŽenja.

Paralelno s razvojem grbova rasla je i potreba za njihovim sistematskim prouèavanjem. U tu svrhu sukcesivno se razvijala znanstvena disciplina pod nazivom heraldika[4]. Njezini poèeci, što je i logièno, vezani su za zemlje u kojima su se grbovi prvotno i pojavili, a u društvenom životu imali zapaženu ulogu veæ u prvim stoljeæima postojanja. Utemeljitelj tzv. "deskriptivne" heraldike bio je Bartolus de Sassoferrato koji je oko 1350. godine napisao "De armis et insigniis". Djelo u kojem su utvrđena prva heraldièka pravila objavio je 1416. godine Clement Prinsault. Upravo ta knjiga bila je bitan korak u približavanju heraldike znanstvenoj disciplini, disciplini koja je definitivne obrise dobila u djelu Claudea-Francoisa Menestriera napisanom u drugoj polovici 17. stoljeæa.[5] Osnovni dijelovi grba su štit, kaciga s nakitom i plašt, a definirana su i striktna pravila koja su se morala poštovati da bi grb kao takav uopæe mogao biti priznat. U grbu se mogu koristiti samo određene boje (crvena, plava, zelena i crna) i kovine (zlato i srebro), decidirana su pravila i oko geometrijske diobe štita i njegovih sastavnih dijelova (svi oni koji ne pripadaju redu geometrijske diobe), umjetnih likova (svi predmeti koje je izradila ljudska ruka) te pravila oko uporabe kacige s nakitom i plašta. Pravila su, dakako, neizostavna i pri opisu grbova (blazoniranju).[6] No, na njima se danas ne inzistira. Upotrebljavana su dosljedno samo u periodu tzv. žive heraldike, perioda u razvoju heraldike koji je trajao do kraja 15. stoljeæa. "Od XVI. do XIX. st., u periodu tzv. mrtve heraldike, napuštaju se dotadašnja stroga pravila

---

4 Heraldika je pomoćna povijesna znanost koja istraŽuje postanak, razvoj, primjenu, pravila obvezna pri njihovoj izradi, te način njihovog likovnog i opisnog prikazivanja. "Ime potiče od germanske riječi Herold (glasnik) koja je nastala od starogermanskog naziva hariovisio ili hariovald za osobu koja je poznavala simbole bogova i rodova. Riječ grb (poljski herb, ruski gerb) Slaveni su preuzeli od njemačke riječi Erbe (nasljedstvo). "Vlasta Brajković, Grbovi, grbovnice, rodoslovlja: katalog zbirke grbova, grbovnica i rodoslovlja, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 1995., str. 44

5 Usporedi: Heraldika, Enciklopedija likovne umjetnosti, knjiga 2., Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1962, str. 525

6 Vidi: Bartol Zmajiæ, n. dj., str. 21-78 Osim glavnih dijelova grba postoje i sporedni: èuvari grba, gesla i bojni poklici, grbovni zastor, redovi i zastave. Oni nisu obvezni niti se, za razliku od glavnih dijelova, moraju opisivati. Sporedni dijelovi grba najèešæe su prisutni u grbovima visokog plemstva, dok grbovi gradova i država nema èak niti sve glavne dijelove. Njihovi grbovi sastoje se najèešæe samo od štita.

u pogledu upotrebe određenih boja, primjene taèno fiksiranih omjera između visine štita i šljema s ukrasom itd.."[7] U najnovije vrijeme grbovi su uglavnom postali dekorativno-reprezentativni simboli èiji se elementi koriste u izradi amblema i drugih, sliènih vizualnih obilježja, koja s heraldièkim zakonitostima jedva da imaju dodirnih toèaka.

2. Grbovi u Hrvatskoj

Prisutnost grbova u hrvatskim zemljama datira veæ od 13. stoljeæa, od vremena kada se oni uèestalije pojavljuju i u drugim europskim državama. Prvi grbovi, kao odraz politièkih i duhovnih kretanja u Italiji, zabilježeni su na kamenim spomenicima primorskih i istarskih gradova. Odmah potom grbovi se javljaju i u Hrvatskoj i u Slavoniji, ali ne više pod utjecajem Italije, veæ Maðarske, i to najèešæe na peèatnim ispravama.

Najvjerojatnije kao posljedica angažmana hrvatskog plemstva u križarskom ratu Andrije II (1217.g.) dolazi do širenja obiteljskih grbova.[8] Prvi pravi grbovi bili su grbovi Pavla Bribirskog (na peèatu) i Radoslava Gorjanskog. Ovaj potonji bio je otisnut na nadgrobnoj ploèi u katedrali Sv. Martina u Zagrebu. Tijekom 14. i 15. stoljeæa sve je veæa uporaba grbova izrađenih po heraldièkim pravilima. Osim grbova plemstva, koji su u to vrijeme najèešæi, sve su prisutniji i grbovi gradova, država, pa èak i utjecajnijih građana - doduše, samo u Dubrovniku. Grb Senja iz 1268. godine (na peèatu grada) jedan je od najstarijih saèuvanih gradskih grbova, dok je od državnih grbova najstariji grb Dalmacije, poznat još od poèetka 15. stoljeæa (na peèatima i novcu hrvatsko-ugarskih vladara).[9] Grb Slavonije nastao je kao spoj elemenata s novca hercega Andrije (polumjesec i zvijezda) i kralja Bele IV (kuna), a potvrđen je grbovnicom kralja Vladislava Jageloviæa 1496. godine.[10] Povijesni grb Hrvatske po prvi

7 ELU, isto
8 Usporedi: Vlasta Brajković, n. dj., str. 48
9 Više o tome u knjizi Marijana Grakalića: Hrvatski grb, NZMH, Zagreb, 1990.,str. 55-63

puta likovno je prikazan na genealogiji Habsburgovaca iz 1508.-1512. godine.[11]

Grbovi koji su se pojavili do 1527. godine pripadaju prvoj fazi hrvatske heraldike.[12]

Njena osnovna znaèajka bila je u strogom pridržavanju heraldièkih pravila. Drugim rijeèima, prvo razdoblje hrvatske heraldike zapravo je period tzv. žive heraldike. Drugi period traje od 1527. do 1918. godine i ima sve znaèajke onoga što se u literaturi naziva periodom tzv. mrtve heraldike. U tom periodu od velikog je znaèaja (za razvoj heraldike u hrvatskim zemljama) èinjenica što je Hrvatska došla pod vlast habsburških vladara, koji u Hrvatsku uvode do tada nepoznate titule višeg plemstva: barunstvo i grofovstvo, kao i to što je na teritoriju Hrvatske stvorena Vojna krajina. Paralelno s dodjeljivanjem novih plemiækih titula[13]redizajnirani su, ili stvarani, novi grbovi. Taj proces posebice je intenziviran na području Vojne krajine tijekom druge polovice 18. stoljeæa. Sredinom istog stoljeæa, nakon što je Marija Terezija uspostavila novi županijski ustroj, svaka od novostvorenih upravnih jedinica dobila je i svoj grb.

Francuska revolucija, koja je za posljedicu imala, između ostalog, i relativiziranje ustaljenih vrijednosti, pa tako i smanjenje interesa za grbove, u hrvatskim zemljama nije imala veæeg odjeka. Sve do propasti Austro-Ugarske države (1918.g.) u Hrvatskoj nema znaèajnijih inovacija oko izrade, društvenog znaèaja i naèina dodjeljivanja grbova. Dodjeljivao ih je vladar, i to ne samo plemstvu, nego i gradovima, trgovištima, upravnim jedinicama i institucijama. Ulaskom Hrvatske u novostvorenu Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca stvari se radikalno mijenjaju. Ukidanjem plemiækih prava službeno su dokinuti i plemiæki grbovi, kao uostalom i pravo dodjeljivanja grbova od strane vladara. Osim državnog grba, u no-

10 Vidi: Ivan Rengjeo, Prvi hrvatski novac, Obol, 27/1975, str. 29

11 Marijan Grakalić, n. dj., str. 29-46

12 Vidi: Bartol Zmajiæ, Razvitak heraldike u banskoj Hrvatskoj, VIDA,XII, Zagreb, 1945, str. 44 Navedeno prema: Marko Alagiæ: Grbovi plemstva u Slavoniji 1700.-1918., Povijesno društvo Pakrac-Daruvar-Grubišno polje i RO "Zrinski" TIZ Èakovec, Èakovec, 1982., str 9

13 Prvi barunski naslov dodijeljen je Nikoli Jurišiću 1533. godine

vostvorenoj državi oficijelno su opstali samo grbovi gradova, trgovišta i opæina. Stvaranjem socijalistièke Jugoslavije svaka od republika dobila je svoj grb (kao, uostalom i federacija)[14]koji, kao i grbovi ostalih socijalistièkih zemalja, nisu raðeni po heraldièkim pravilima. Grbovi gradova ostali su i da- lje u uporabi, doduše, uglavnom, više ili manje redizajnirani, a njihova javna prezentacija, iako zakonski nije bila ogranièena, bila je daleko ispod međuratne, a pogotovo one tijekom 19. stoljeæa.

Uspostavom Republike Hrvatske grb kao vizualni simbol, simbol identiteta i povijesnog kontinuiteta, ponovno je dobio istaknuto mjesto. Sabor Republike Hrvatske na sjednicama Vijeæa udruženog rada, Vijeæa opæina i Društveno-politièkog vijeæa, 21. prosinca 1990. godine, usvojio je Zakon o grbu, zastavi i himni RH te zastavi i lenti predsjednika. U èlanku 2. zakona istièe se da grb predstavlja i izražava pripadnost Republici Hrvatskoj, dok se u drugim èlancima zakona (èlanak treæi, èetvrti, peti, šesti i osmi) definira naèin njegove uporabe.[15] Grb je našao svoje mjesto i u Zakonu o lokalnoj samoupravi i upravi. O tom zakonu biti æe rijeèi na stranicama koje slijede.

3. Grb Đakova

a) Opæe napomene

Kao veæina hrvatskih gradova i grad Đakovo ima svoj grb. Za razliku od nekolicine gradskih grbova èije se pojavljivanje može prilièno toèno vremenski locirati, èak toliko toèno da se sa sigurnošæu navode godine njihova prva pojavljivanja, s grbom Đakova, nažalost, to nije sluèaj. Nastao najvjerojatnije potkraj 18. stoljeæa, korišten je (ako je korišten) sve do unazad nekoliko desetljeæa, u svom izvornom obliku. Sredinom osamdesetih godina, uoèi obilježavanja 750. obljetnice Grada, povijesni grb

14 Autorstvo spomenutih grbova još uvijek je upitno.Najèešæe se spominju imena Đorđa Andrejeviæa-Kuna i Antuna Augustinèiæa

15 Vidi: Ustav Republike Hrvatske, CIP, Zagreb, 1991., str. 65-66

Đakova doživio je radikalne transformacije koje su za posljedicu imale udaljavanje od povijesnog predloška, kao uostalom i heraldièkih pravila obveznih pri izradi grbova. Službena uporaba toga grba potrajala je samo nekoliko godina. Demokratskim promjenama otpoèetim poèetkom devedesetih godina postavilo se, između ostalog, i pitanje revizije do tada važeæih simbola Grada: grba, zastave i peèata. Lipnja 1992. godine Izvršno vijeæe Skupštine opæine Đakovo pokrenulo je u tom smislu i prve aktivnosti.[16] One æe u konaènici rezultirati prihvaæanjem rješenja za izradu novog grba Đakova, ali ne bez stanovitih propusta koji su, prije svega, bili odraz nedoreèenog idejnog rješenja i nama tako svojstvene administrativne aljkavosti. Tijekom 1993. godine, na taj naèin uèinjene pogreške, uglavnom su korigirane, te je Grad, nakon dugo vremena, konaèno dobio heraldièki valjan grb koji se tek neznatno razlikovao od izvornog, povijesnog grba Đakova.

Na sljedeæim stranicama pokušat æu, na osnovu literature i pristupaènih izvora, reæi nešto više o povijesnom grbu Đakova i spomenutim etapama njegova redizajniranja.

b) Povijesni grb Đakova

Kao što sam veæ istaknuo, o postanku, pa èak i izgledu povijesnog grba Đakova, ne zna se puno. Koliko mi je poznato, originalni grb saèuvan je na otisku peèata koji se èuva u Zbirci otisaka peèata Arhiva Hrvatske[17], na stropu sljemenske kapelice, te u knjizi Emilija Laszowskog "Grbovi Jugoslavije".[18] U samom Đakovu crtež povijesnog grba Grada saèuvan je u župnoj crkvi Svih svetih i na zgradi Gradskog poglavarstva.

16 Ako ne prvi, onda svakako jedan od prvih pisanih tragova koji je u vezi sa spomenutom problematikom zaključak je Izvršnog vijeæa Skupštine opæine Đakovo donijet na 52. sjednici održanoj 4. lipnja 1992. godine. U zaključku stoji da æe Izvršno vijeæe izradu idejnog rješenja za reviziju grba, zastave i peèata Grada povjeriti akademskom slikaru Ivanu Tuni Jakiæu. Vidi: Dosje Muzeja Đakovštine (u nastavku teksta DMĐ) , 1/1

17 Otisak se čuva pod inventarnim brojem 860/29.Oko grba, koji je kružnog oblika, stoji natpis OPID. DIAKOVAR.

18 Emilije Laszowski, Grbovi Jugoslavije, Kava Hag d.d., Zagreb, 1932.

Grb u crkvi Svih svetih naslikan je u njenoj unutrašnjosti, iznad pjevališta, 1885. godine, u vrijeme obnove crkve za biskupovanja J. J. Strossmaye-

Povijesni grb Đakova na otisku peèata iz 19. st.

Povijesni grb Đakova iz knjige E. Laszowskog

ra. Što se pak tièe grba na fasadi zgrade Gradskog poglavarstva, koji je teško dostupan i nalazi se u vrlo lošem stanju, toliko lošem da bi možda bilo preciznije reæi da se tu radi tek o njegovim ostacima, sa sigurnošæu

se može ustvrditi da se na zgradi nalazi od vremena njezine izgradnje 1901. godine, ili možda tek koju godinu kasnije.[19]

Od spomenutih grbova za opis je najprikladniji, i najširem krugu zainteresiranih najlakše dostupan, grb uvršten u knjigu E. Laszowskog. Napravljen je u obliku štita, bez kacige s nakitom i plašta, kao uostalom i grbovi veæine drugih gradova. U njegovom centralnom dijelu nalazi se proèelje današnje crkve Svih svetih. Između dva klasicistièka stupa, diskretno odvojeni ulaznim vratima i malim prozorom, postavljeni su likovi sv. Petra apostola (na heraldièki desnoj strani) i sv. Pavla apostola (na heraldièki lijevoj strani). U gornjem dijelu štita dominira krov crkve s malim križem i po jedna, razmjerno velika šestokraka zvijezda sa svake njegove strane.

Opis grba, dakako, ne bi bio potpun ako bismo izostavili boje, jedan od relevantnijih heraldièkih elemenata. Povijesni grb Đakova, ili još preciznije, grb kojeg smo ovdje prihvatili kao takav, sadrži šest razlièitih boja. Vanjski obrub grba, kao i obrubi onoga što on sadrži (sveci, zvijezde, pojedini dijelovi crkve) , crne su boje. Crkva, koja je bijela, stoji na zelenoj podlozi. Pozadina je modra, krov i odjeæa jednog od svetaca je crvena (Petar), a drugog (Pavla) zelena. Aureole oko njihovih glava i zvijezde su žute, a vrata crkve smeđa. Slièan predložak, kada je opisivao boje grba Đakova, mora da je imao i biskup Bauerlein. O bojama grba Grada on je zapisao: "Na zelenoj pozadini stoji proèelje đakovaèke župne crkve u bijeloj boji. Pozadina je modra. Krov kapele je crven. Vrata koja su zatvorena smeđa su. Jabuka s križem na vrhu krova kao i šestokrake zvijezde su zlatne (žute)… Lik sv. Petra je s ključèevima (dva ključa) u ljevici i u zelenom odijelu. A lik sv. Pavla s maèem u desnici je u crvenom. Aureola oba sveca je zlatna (žuta)."[20]

Komparirajuæi ova dva opisa, barem kada su boje u pitanju, vidljivo je da se tu radi o gotovo identiènim grbovima. Razlika je u tome što bi-

19 Ovu tvrdnju potkrepljuju fotografije i razglednice tiskane u to vrijeme.Vidi npr.: Fotomonografiju starog Đakova, Društvo ljubitelja starina, Đakovo, 1995, str. 21

20 DMĐ, 1/2

skup ne spominje crnu boju, te što je zamijenjena boja odjeæe svetaca. Za razliku od biskupova opisa, na grbu Đakova koji je ovdje uzet kao predložak, sv. Petar ima crvenu halju, a u ruci, èini se, drži jedan, a ne dva ključa, dok je odjeæa sv. Pavla zelena.

Za razliku od boja, sadržaj grba omogućava nam da, barem približno, možemo odrediti vrijeme njegova nastanka, te ukazati na vrijednosni sustav autora, odnosno naruèitelja grba. Izgled portala crkve Svih svetih, kao i "turska odjeæa" svetaca, daju nam za pravo postanak grba smjestiti krajem 18. stoljeæa. Likovi kršæanskih svetaca dokaz su da grb nije mogao nastati prije izgona Turaka (1687 g.), ali ni znatno poslije toga. "Turska odjeæa" kršæanskih apostola odraz je stila kulture življenja u postturskoj Slavoniji, stila koji je nastao kroz stoljeæe i pol turske vladavine i trajao najduže do kraja 18. stoljeæa. Znatno više i puno preciznije o vremenu nastanka grba Đakova govori izgled portala crkve Svih svetih.[21]

---

21 O župnoj crkvi Svih svetih pisali su mnogi, kako crkveni, tako i svjetovni povjesnièari, povjesnièari umjetnosti i arheolozi. Bez ambicije da na ovom mjestu ponudim sustavan pregled svega što je na tu temu napisano, navest æu samo neka mišljenja, novijeg datuma, i to ona koja se odnose na ishodište njezine geneze. U knjizi "Đakovo biskupski grad" Andrija Šuljak napisao je: "Đakovaèka župna crkva Svih svetih najzanimljivija je građevina iz turskog doba u Slavoniji. Njezina je povijest još uvijek dosta nejasna. Teško je reæi kada je sagrađena i tko ju je gradio. Jedni misle da je ona srednjovjekovna crkva svetog Lovre, koja se 1336. godine spominje kao župska crkva u Đakovu, a Turci je pretvorili u džamiju. Drugi smatraju da je ona izvorno turska građevina, na što oèito upućuje bizantsko-maurski stil arhitekture. Èini se da je ovo drugo mišljenje vjerojatnije, pogotovo kad znamo, da su Turci nerado pretvarali kršæanske crkve u džamije" (A. Šuljak: Đakovo biskupski grad, Biskupski ordinarijat Đakovo i Dijecezanski muzej Đakovo, Đakovo, 1979., str. 88-89)
Tone Papić i BoŽica Valenčić u osnovi dijele Šuljkovo mišljenje. "Arheološkim istraŽivanjima unutar crkve i u njezinoj neposrednoj okolici nisu pronađeni ostaci starije građevine, čime je nepobitno utvrđeno da dŽamija nije sagrađena na temeljima srednjovjekovne crkve Sv. Lovre ni neke druge građevine. Pronađen je, međutim, veći broj grobova unutar i oko crkve, što upućuje na to da je dŽamija podignuta na srednjovjekovnom kršćanskom groblju; budući da se tada pokapalo u crkvi i oko nje, postoji opravdana mogućnost da je srednjovjekovna crkva, vjerojatno Sv. Lovre, bila negdje u blizini." (Tone Papić i BoŽica Valenčić, Župna crkva Svih svetih, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Prilog uz broj 14/1988. i 15/1989., Zagreb, 1990., str. 40)
U nedavno obranjenoj magistarskoj radnji Krešimir Filipec, doduše kao periferni problem, spominje i Župnu crkvu. Autor ističe da dŽamija nije izgrađena na temeljima crkve Sv. Lovre, ali ni bilo koje druge građevine. "Ostaci neke starije građevine koja bi se mogla dovesti u vezu s crkvom nije pronađena ni prigodom zaštitnih istraŽivanja provedenih 1995.-1997. godine." (Krešimir Filipec, Srednjovjekovno groblje Đakovo (magistarski rad), Zagreb, 1998.)

Od vremena protjerivanja Turaka i konsolidacije turbulentnih, gotovo kaotiènih zbivanja nastalih u godinama nakon njihova odlaska, uslijedili su i prvi radovi na kristijanizaciji "turskog" Đakova. Poèetne korake na preuređenje džamije u crkvu (današnju župnu crkvu Svih svetih) uèinio je biskup Đuro Pataèiæ (1703.-1716.). Za njegova biskupovanja srušeni su minareti i uèinjeni još neki manji zahvati kojima je džamija preuređena u mjesto primjereno za kršæansko bogosluženje. Patronom crkve proglašen je sv. Juraj. Do sredine 18. stoljeæa, za vrijeme Pataèiæevog nasljednika Petra Bakiæa (1716.-1749.), crkva dobiva barokni izgled, a 1762. godine preimenovana je u župnu crkvu Svih svetih. Sljedeæi veæi zahvati na crkvi uèinjeni su za biskupa Franje Krtice (1773.-1805.) koji je barokni portal zamijenio klasicistièkim, te biskupa Antuna Mandiæa (1806.-1815.) za èijeg je vremena sagrađen zvonik. Na osnovu gore iznesenih èinjenica Antun Jarm izvodi, po mom sudu, valjani zaključak: "Na gradskom grbu je proèelje župne crkve bez zvonika. To najoèitije potvrđuje, da je grb nastao nakon što je biskup Franjo Krtica podigao klasicistièko proèelje, koncem 18. stoljeæa, a prije nego što je biskup Mandiæ dao na crkvi podiæi sadašnji toranj."[22] Dvojbe oko toga jesu li na grbu Grada likovi svetog Petra i Pavla, ili nekih drugih svetaca, gotovo da i nema. Naime, aureole oko njihovih glava svjedoèe da je rijeè o svecima, a da je baš rijeè o spomenutim apostolima govore ikonografski atributi vezani uz njihove osobe. "Na veæini slika Petar je prikazan kako drži ključeve neba. Nekad su to dva različita ključa: jedan zlatni za nebo i jedan željezni za pakao. Kadšto drži u ruci ribu, kao ribar ljudskih duša. Povremeno se kraj njega javlja pijetao, što je u vezi s njegovim nijekanjem Krista. Plašt mu je redovito jasne žute boje koja označuje objavljenu istinu."[23] Za razliku od Petra, Pavao se prepoznaje ponajprije po maču, od kojeg je i poginuo, te knjizi ili svitku papira koji simbolizira mnogobrojne poslanice koje je napisao s ciljem širenja kršæanstva.[24]

---

22 Antun Jarm, Grb grada Đakova, Đakovaèki glasnik, 8. svibnja 1997., str. 12

23 Leksikon ikonografije, liturgije i simbolike zapadnog kršæanstva, Kršæanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 457

24 Vidi: isto, str. 454

Iako opisi svetaca na našem predlošku u potpunosti ne kolidiraju s njihovim uobièajenim ikonografskim oznakama, sliènost je ipak tolika da se identitet svetaca ne može dovesti u pitanje. To tim više što je uobièajeno da se likovi sv. Petra i Pavla prikazuju zajedno, ali i stoga "što je u biskupskom gradu Đakovu katedrala posveæena sv. Petru (…), a tadašnja katedrala je sigurno bila manje markantna građevina od upravo obnovljene župne crkve. Tako je u grbu povezano dvoje: proèelje župne crkve i katedralni patroni."[25]

c) Revitalizacija gradskog grba

Kako i u kojoj mjeri se grb Đakova upotrebljavao tijekom gotovo 200 godina njegovog postojanja, pitanja su na koja æe preciznije odgovore vjerojatno ponuditi neki buduæi istraživaèi. Tijekom barem jednog segmenta 19. stoljeæa grb Đakova nalazio se na peèatu Grada, a od 1945. godine, iako službeno nije bio zabranjen, nije u javnoj uporabi - nema ga na službenom peèatu, nije dio ikonografije službenih manifestacija… U kontekstu rasprave o kulturnim spomenicima Đakova grb spominje, i donosi njegovu fotografiju, Hedviga Dekker.[26] Osim Dekkerove fotografiju grba i uzgredna zapažanja o njemu iznio je, u ovom radu veæ citiranoj knjizi, i Andrija Šu- ljak.[27] Drugog pisanog i slikovnog spomena o grbu, koliko je meni poznato, nema, iako je možda bilo za oèekivati da bi mogao biti revitaliziran kroz smotru "Đakovaèki vezovi", odnosnu Prigodnu reviju èiji se prvi broj pojavio 1970. godine i koja, osim u jednom sluèaju, kontinuirano izlazi, sve do danas.

Inicijativa za utvrđivanje grba grada Đakova pokrenuta je 1984. godine od strane Skupštine opæine Đakovo. Na sjednici održanoj 27. prosinca donesena je Odluka o pristupanju radnjama za utvrđivanje grba grada Đakova.[28] U Odluci, koja sadrži pet toèaka, povjeravaju se Komisiji za

25 Antun Jarm, isto
26 Hedviga Dekker, Đakovo i njegova okolica kroz kulturno historijske spomenike, Muzej Đakovštine kulturno-historijske Đakovo, Đakovo 1959., str75
27 Andrija Šuljak, n. dj., str. 5, 89
28 SluŽbeni vjesnik općine Đakovo (dalje u tekstu: SVOĐ), 10/1984, str. 32

odlikovanja[29], proširenoj s predstavnicima društveno-politièkih organizacija, sve predradnje potrebne za utvrđivanje grba Grada. Pod predradnjama, stoji u toèki 3., smatra se istraživanje povijesti postojeæeg grba "koji u novijoj povijesti grada nije ustanovljen".[30]

Izravni doprinos èlanova Komisije na istraživanju grba Grada nije nam poznat, a prema svemu sudeæi, ako je uopæe na tom planu nešto rađeno, rezultati su bili minorni. Upravo stoga odluèeno je na 91. sjednici Izvršnog vijeæa Skupštine opæine Đakovo, održanoj 4. prosinca 1984. godine, da se istraživanje povijesti grba povjeri prof. Vasiliju Pejoviæu iz Bi- lja.[31] Na istoj sjednici Komisija za odlikovanja dobila je zadatak da ugovorno regulira prava i obveze zainteresiranih strana, Izvršnog vijeæa Skupštine opæine i Vasilija Pejoviæa, što je, samo nekoliko dana kasnije, i uèinjeno. Ako izostavimo opæa mjesta neizbježna u ugovorima sliènog tipa, pozornost treba obratiti na toèku 2. Ugovora u kojoj se kaže: "Komisija za odlikovanja Skupštine opæine Đakovo, obvezuje se da æe prof. Vasiliju Pejoviæu osigurati uvid u sve postojeæe dokumente na području opæine Đakovo… ."[32]

Tijekom sljedeæe, 1985. godine, Pejoviæ je Komisiji priložio spis pod naslovom "Neka zapažanja kao prilog ikonografskoj analizi đakovaèkog grba".[33] Nakon što je iznio opæa mjesta o ikonografiji autor je ponudio svoju interpretaciju povijesnog grba Đakova. Ta interpretacija, gledano s distance od petnaestak godina, ne može se u potpunosti prihvatiti, ali ni ignorirati. Dapaèe. Rijeè je o poticajnoj, kompetentnoj elaboraciji internog karaktera što se, mišljenja sam, mora imati u vidu ako ju se želi valjano valorizirati.

---

29 Komisija za Odlikovanja konstituirana je svibnja 1982. godine. Predsjednik joj je bio Roko Brlošić, a članovi Andrija Konjuh, Blanka Mikšić, Matija Marinović i Pavo Šarčević. Tijekom 1984. Roko Brlošić razriješen je duŽnosti predsjednika, a Blanka Mikšić člana Komisije. Na njihova mjesta imenovani su Stanko BlaŽević, odnosno Dragutin Žigolić. Vidi: SVOĐ, 3/1984, str. 112 i SVOĐ, 8/1984, str. 243-4

30 SVOĐ, 10/1984., str.32

31 Vidi: DMĐ, 1/12

32 DMĐ, 1/14

33 Vidi: DMĐ, 1/17

Imena T. Smièiklasa, F. Šišiæa, R. Horvata, V. i N. Klaiæ i J. Bösendorfera samo su neka od imena najznaèajnijih hrvatskih povjesnièara èije je radove Pejoviæ konzultirao, ali, kako je ustvrdio na poèetku svog spisa, o postojanju đakovaèkog grba nije pronašao niti jednog retka. Od knjiga u kojima se spominje grb citirao je samo knjigu Hedvige Dekker. Upravo stoga, zbog pomanjkanja relevantne literature, analizu grba autor je zasnovao na interpretaciji njegova sadržaja.

Nakon što je konstatirao da je na povijesnom grbu Grada prikazana župna crkva Svih svetih i likovi sv. Petra i Pavla apostola, autor je prišao ikonološkoj analizi spomenutih svetaca istièuæi da "ikonološka analiza ne otkriva samo koliko se slikar ili kipar drže teksta, nego nam - što je za suvremenog promatraèa možda još važnije - omoguæuje da spozna koliko, odstupajuæi od drevnih izvora, prati suvremeni život."[34] Sukladno tomu autor je mišljenja da su apostoli u "turskoj odjeæi" odraz kreativnog duha umjetnika koji ih je napravio, ili pak zahtjeva Crkve koja je, nema sumnje, grb naruèila. Razlog zašto bi Crkva naruèila svece u "turskoj odjeæi" autor vidi u tomu što su nekoæ pobjedniku pripadala dobra pobijeđenog, pa i odjeæa. Ta èinjenica je, kaže se dalje, tadašnjem puku bila poznata, te je u konkretnom sluèaju mogao prepoznati namjeru autora grba da i na taj naèin istakne pobjedu kršæanske vojske nad Turcima.

Na kraju elaborata, nastojeæi odgovoriti na pitanje zašto su na grbu prikazani baš Petar i Pavao, uz veæ u ovom radu spomenute razloge, Pejoviæ istièe i jedan novi, ne previše uvjerljiv, ali svakako interesantan. Naime, tvrdi on, s obzirom da je u Gorjanu (današnjim Gorjanima) do 1660. godine sigurno postojala crkva Sv. Petra i Pavla, koja je do kraja stoljeæa srušena, kaptolu je to bio razlog više da se opredijeli upravo za ova dva sveca.

Osnovna insuficijentnost Pejoviæeve analize, po mom sudu, leži u èinjenici što u njoj nije posveæen dovoljan prostor crkvi Svih svetih, najmarkantnijoj figuri grba. Bez poznavanja razvojnih faza crkve, èini se, nije moguæe, èak niti približno, odrediti vrijeme nastanka grba. Doduše,

34 Isto

to možda i nije presudan moment vezan za potrebu njegovog kvalitetnog redizajniranja, ali je svakako znaèajna èinjenica u cjelokupnoj strukturi prièe o grbu grada Đakova.

Poèetkom 1986. novi grb bio je dovršen, a službeno prihvaæen na sjednici Skupštine opæine Đakovo održanoj 20. ožujka. U Odluci o utvrđivanju grba grada Đakova daje se njegov precizan opis: Osnova grba je pravokutnog oblika na koji se nastavlja u donjem dijelu polukružni završetak i tako tvori štit, proporcionalno veæi od starog, koji na njemu leži. U lijevom međuprostoru smještena je silueta katedrale romaniènog stila, dok se na desnoj strani nalaze obrisi suvremenih arhitektonskih zdanja. Nedaleko od njih obje strane povezuju dvije zakrivljeno-valovite trake, koje simboliziraju rijeke Vuku i Savu.

Na gornjoj ivici velikog štita -obrambenog elementa - smještena je dominantno petokraka zvijezda. Od zvijezde spušta se simetrièno na obje strane presavijena traka s nazivima i godinama na uvinutim krajevima. Na traci, lijevo od zvijezde, ispisan je srednjovjekovni naziv grada DYACO i 1239. godina brojkama. Taj povijesni datum odnosi se na povelju kojom je određen teritorijalni posjed Đakova.

Na desnom dijelu iste trake latinicom je ispisan naziv ĐAKOVO, a na uvinutom dijelu godina oslobođenja Đakova - 1945. Polukružno postavljen donji dio amblema èine simboli: poljoprivrede, industrije, šumarstva i vinogradarstva. Oni leže na površini koja je od trake malo ulegnuta, da bi se u produžetku ovalno proširila i u oštrici spojila s desnom stranom, što predstavlja napredak grada, zajednièki smjer i težnju ka uspjehu svih djelatnosti na području Đakova i okolice.

Ispred godine 1239. nalazi se uski kraj klasa pšenice, koji se postupno širi prema klipovima kukuruza, gdje ga prihvaæa zupèanik i povezuje s desnom stranom, odnosno s lišæem hrasta. Ispod godine 1945. u hrast-šumu uklapa se granèica lovora, simbol slave, pobjede."[35]

35 SVOĐ, 3/1986., str. 6

Gradski grb prihvaæen 1986. godine

U drugom èlanku Odluke, isto tako minuciozno, do najsitnijih detalja, prikazane su boje grba. Sadržajno prezasiæen, grb je imao i bogat kolorit u kojem su dominirale crvena (zvijezda), ružièasta (pozadina), siva

Redizajnirani grb za proslavu 750. obljetnice Đakova

(romanièka i suvremena zdanja), oker (tlo), plava (rijeke), bijela (trake) i zelena (podnožje građevine) boja.

Isti grb tek neznatno je redizajniran za proslavu 750. obljetnice Grada. Godina 1945. zamijenjena je godinom 1989., a dodana je i traka s natpisom "750. obljetnica grada".

Ne osporavajuæi struènost autora grba i studiozni pristup povjerenom mu zadatku, što je posebice vidljivo kroz pisane tragove koje je ostavio u fazi priprema za izradu grba, konaèni rezultat, ipak, ne može dobiti prolaznu ocjenu. Prihvaæeni grb inkompatibilan je heraldièkim pravilima zapadne provenijencije, degutantno kompozicijski strukturiran i eksplicitno ideološki profiliran. Spomenute manjkavosti proizlaze iz osnovne autorove nakane (ili zahtjeva naruèioca, što je vjerojatnije) da kroz sadržaj grba istakne sveukupnost kulturno-povijesne baštine Grada i osnovne ideološke premise njegova daljnjeg razvoja. Takav, u osnovi eklekticistièki pristup, impregniran mnoštvom međusobno suprostavljenih simbola, teško da je i mogao rezultirati nekim kvalitetnijim rješenjem. Upravo zato, poèetkom 90-ih godina, u sasvim drugaèijem politièkom okruženju, samo nakon nekoliko godina službene upotrebe spomenutog grba, dana je inicijativa za izradu novog.

d) Sadašnji grb Grada

Pravne pretpostavke da bi Grad mogao dobiti novi grb sadržane su u Zakonu o lokalnoj samoupravi i upravi.[36] U èlanku 9. Zakona utvrđeno je da županija, grad ili opæina mogu imati svoj grb, ali ne bilo kakav. Njegov izgled morao bi biti sukladan povijesnom grbu kojega je jedinica lokalne samouprave nekoæ imala[37], izgrađen po pravilima heraldike, te se dovoljno razlikovati od grba druge jedinice lokalne samouprave. O tomu

36 Vidi: Narodne novine, 90/1992., str. 2183-2191

37 Zakonom se ne precizira što je to povijesni grb, ali èini se da neæemo pogriješiti ako kažemo da se pod povijesnim grbom, u pravilu, podrazumijeva najstariji saèuvani grb.

da li su spomenuti kriteriji zadovoljeni odluèuje Ministarstvo pravosuđa i uprave, te ga, shodno tome, odobrava ili ne odobrava.

Nekoliko mjeseci prije donošenja Ukaza o proglašenju Zakona o lokalnoj samoupravi i upravi, na osnovu prethodnih dogovora, Skupština opæine Đakovo je temeljem èlanka 39. Odluke o organizaciji i radu Izvršnog vijeæa Skupštine opæine, na svojoj 52. sjednici održanoj 4. lipnja 1992. godine, zaključila da se Ivanu Tuni Jakiæu, akademskom slikaru iz Osijeka, povjeri izrada idejnog rješenja revizije grba Grada. Toèna rekonstrukcija onoga što se dalje dešavalo do konaènog prihvaæanja novog grba, na osnovu do sada dostupnih podataka, nije moguæa.

Relativno brzo Skupština opæine je, na svojoj 21. sjednici održanoj dana 22. prosinca 1992. godine, donijela Odluku o utvrđivanju novog grba. U èlanku 1. Odluke istièe se da grb grada Đakova ima oblik stiliziranog štita omjera 5:4. "U središnjem dijelu grba je crkva neoklasicistièkog sloga. Slijeva i desna od ulaznih vrata crkve nalaze se dva sveca. S desne heraldièke strane sv. Petar, koji u desnici drži maè, a u ljevici knjigu. S lijeve heraldièke strane je sv. Pavao koji u desnici drži knjigu, a u ljevici ključ. Između svetaca nalazi se prozor oblika prekriženog kruha. S lijeve i desne strane krovišta tornja nalaze se dvije šestokrake zvijezde."[38]

Nisu izostavljene ni boje: zlatna (obrub), karmin-crvena (krovište tornja), žuta (aureole i zvijezde), zelena (podloga) i ultramarin plava (pozadina).

Da bi grb i zvanièno bio prihvaæen, trebalo je još ishoditi odobrenje Ministarstva uprave. U tu svrhu Struèna služba Grada uputila je dopis Arhivu Hrvatske i zatražila potvrdu "da je predloženi grb povijesni grb Grada Đakova."[39] U odgovoru na ovu molbu, koju je potpisao ravnatelj Arhiva Hrvatske Josip Kolanoviæ, reèeno je da predloženi grb ne odgovara povijesnom grbu grada Đakova, i to ponajprije stoga što su zamijenjena mjesta svecima, ali i zbog nekih drugih, manje bitnih razloga: izgleda proèelja crkve, atributa svetaca i njihove odjeæe.[40]

38 SVOĐ, 6/1992., str. 1
39 DMĐ, 1/10

Uslijedile su neophodne korekcije, a nakon njih i zahtjev Ministarstvu uprave. Uz zahtjev je priložena i Odluka o utvrđivanju grba Grada, Odluka o privremenom ustrojstvu Grada Đakova, mišljenje Arhiva Hrvatske i slikovni prikaz grba. Rješenjem od 16. studenog 1993. godine[41] Ministarstvo uprave odobrilo je predloženo grb kao grb Grada Đakova. Prihvaæeni grb tek se neznatno razlikovao od onog opisanog u Odluci o utvrđivanju grba grada Đakova. Razlike su sljedeæe: 1) u Odluci stoji da je u središtu grba crkva neoklasicistièkog sloga, a u Rješenju župna crkva Svih svetih (ne spominje se neoklasicistièki slog, a crkva je nazvana njenim punim imenom) 2) za sv. Petra kaže se u Odluci da u desnici drži maè, a u ljevici knjigu, dok sv. Pavao u desnici drži knjigu, a u ljevici ključ. U Rješenju je to izmijenjeno: sv. Petar u desnici drži ključ, u ljevici knjigu, a sv. Pavao u desnici maè, u ljevici knjigu.

Prihvaæanjem grba Grada od strane Ministarstva uprave èinilo se da su dileme oko izgleda povijesnog grba Đakova i valjanosti njegova najnovijeg redizajniranja stvar prošlosti. No, nije bilo tako. Dana 24. studenoga, samo osam dana nakon Rješenja Ministarstva uprave, u dnevnim novinama izašao je èlanak pod naslovom "Đakovo ima svoj grb".[42] Autor èlanka koji je pisanju pristupio aljkavo i neodgovorno, a uz to oèito nije bio upoznat s korekcijama Odluke objavljene u Službenom vjesniku opæine Đakovo, prepisao je dijelove 1. èlanka iste i preneseni opis predstavio kao recentni grb Đakova. Na taj èlanak reagirao je Antun Jarm èlankom "Đakovo ima svoj grb?"[43] U njemu se ukazuje na uèinjene pogreške i istièe, između ostalog, i jedan novi moment, moment kojem se nije pridavalo dovoljno pozornosti. Naime, tvrdi on, i to s pravom, da se Petar na slikama uvijek prikazivao s kratkom kovrèavom kosom i isto takvom bradom. Nasuprot Petru, Pavao "ima ili nema kosu, ali je uvijek prikazan s dugom bradom."

---

40 N. dj., 1/10
41 Vidi: n. dj., 1/5
42 Vidi: Glas Slavonije, 24. studenoga 1993., str. 15
43 Vidi: Glas Slavonije, 26. studenoga 1993., str. 23

Istog dana kada je objavljen ovaj èlanak dr. Jarm uputio je i dopis Gradskom vijeæu grada Đakova[44] u kojem je eksplicirao nedostatke najnovijeg rješenja grba te apelirao da se poèinjene greške korigiraju. U protivnom, istaknuo je, bila bi to prvorazredna kulturna sramota.

Iako su osnovne zamjerke iznesene u dopisu usvojene, A. Jarm još jednom se javno oèitovao.[45] Ovaj puta ukazao je na nepodudarnost službeno usvojenog sadašnjeg grba i teksta Odluke o uporabi grba Grada, te površnog opisa grba koji je, mišljenja sam, više odraz skromne kulture govorenja i pisanja sastavljaèa teksta, negoli nekih suštinskih pogrešaka.

U Odluci o naèinu i zaštiti uporabe grba Grada, jednom od zadnjih službenih dokumenata Grada u kojem se spominje grb, kaže se: "Grb Grada Đakova ima oblik stiliziranog štita koji s donje strane završava poluk-

Slika 5. Sadašnji grb grada Đakova

44 Vidi: DMĐ, 1/2
45 Vidi: Glas Slavonije, 7. veljače 1994., str. 13

rugom, èija je visina prema širini 5:4. U središnjem dijelu grba je proèelje župne crkve Svih svetih. S lijeva i desna od ulaznih vrata crkve nalaze se dva sveca. S desne heraldièke strane sv. Petar koji u desnici drži ključè, a u ljevici knjigu. S lijeve heraldièke strane je sv. Pavao koji u desnici drži maè, a u ljevici knjigu. Između svetaca nalazi se prozor oblika prekriženog kruha. S lijeve i desne strane krovišta tornja nalaze se dvije šestokrake zvijezde."[46]

ABOUT THE COAT OF ARMS OF ĐAKOVO AND A LITTLE BIT MORE ABOUT DEVELOPMENT OF HERALDRY IN OUR COUNTRY AND IN THE WORLD

Summary

The author of this article introduces the first coats of arms, which apperaed in europe during the Crusades as well as the emergance of the first heraldic devices in Croatian countries soon afterwards. However, the main scope of the article is the coat of arms of Đakovo. Discussing its genesis, the author pays particular attention to the main determinats of its contents, the time of its emergance and to the varieties concerning its recent re designs: one in the second half of the 1980's which was later adapted for the 750th anniversary of Đakovo; the other during creation of the new coat of arms, approved and validated by the Ministry of Public Administration in 1993. The article also deals with a certain dissonance related to the conceptual design of the latest coat of arms, which unlike the two previous, became a true symbol of this town in a very short time.

46 SGGĐ, 1/1994., str. 1

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 157-168

UDK 72.036 (497.5 - 37 Đakovo)

Arhitektura secesije u Đakovu

Grgur Marko Ivanković
Muzej Slavonije, Osijek

Autor iznosi kratak pregled značajnijih arhitektonskih spomenika grada Đakova, s posebnim osvrtom na zgrade sagrađene u secesijskom stilu. Monumentalni samostan časnih sestara sv. KriŽa s crkvom Presvetog Srca Isusova, djelo osječkog arhitekta Viktora Axmanna, jedinstven je primjer secesijskog gesamtkunstwerka sakralne namjene u Hrvatskoj. Zgrada biskupskog sjemeništa, građena po projektu zagrebačkog arhitekta Dioniza Sunka, također je primjer stilski sveobuhvatnog umjetničkog djela. Posebno se lijepim secesijskim pročeljima ističu građanske kuće Hager, Reichsmann i Terzić.

I. Kratak osvrt na arhitekturu Đakova

Đakovo, mali grad u središtu Slavonije, svoj je urbani začetak imalo još u rimsko doba kada je osnovana antička Certisa. Urbani kontinuitet mjesta nije održan, kao ni kod drugih gradova rimskoga podrijetla na našem području. Najstariji sačuvani arhitektonski spomenici ovoga grada potječu iz srednjega vijeka, a koncentrirani su oko katedrale. Gotička je katedrala porušena u 18. stoljeću, a na njenom su mjestu sagrađene barokna, te naposljetku historicistička katedrala koja je posvećena 1882. godine. Jedini do danas sačuvani trag srednjovjekovlja jesu ostaci obrambenog zida

koji zatvara kompleks biskupskoga dvora i katedrale. Iz razdoblja osmanske okupacije u Đakovu je, od tri poznate, preostala samo dŽamija Ibrahim-paše, jedina sačuvana dŽamija u Slavoniji. Nakon izgona Turaka dŽamija je pretvorena u crkvu posvećenu Svim svetima. Crkva je tijekom vremena dva puta promijenila izgled, kada je barokna fasada zamijenjena klasicističkom.

Najznačajnija barokna građevina u Đakovu svakako je jednokatna zgrada biskupskoga dvora koja je sagrađena sredinom 18. stoljeća za vrijeme biskupa Čolnića, a dovršio ju je biskup Raffay. Trg pred dvorom i katedralom zatvoren je skladnim kasnobaroknim prizemnicama kanoničkih kurija koje su sagrađene na poticaj carice Marije Terezije koja je 1773. godine izdala povelju o ujedinjenju bosanske i srijemske biskupije. Ovom se poveljom osniva stolni kaptol s četiri kanonika. Najstarija kurija, najbliža sjemeništu, sagrađena je 1776. godine, sljedeća do nje 1782. godine, a preostale dvije pred kraj 18. stoljeća. Još se dvije kanoničke kurije nalaze u Ulici hrvatskih velikana, a sagrađene su početkom 19. stoljeća. Na mjestu današnjeg biskupskog sjemeništa stajao je franjevački samostan s crkvom. Samostanski je kompleks, na mjestu HadŽi-pašinog dvora i dŽamije, dao sagraditi biskup Patačić, a bosanski su franjevci u njega uselili 1715. godine[1].

U doba historijskih stilova (druga polovica 19. stoljeća) u Đakovu je sagrađeno više kuća i javnih zgrada, među kojima je svakako najznačajnija neogotička katedrala. Ovu, najmonumentalniju historicističku građevinu u Slavoniji započeo je 1866. godine graditi biskup Josip Juraj Strossmayer, a dovršena je 1882. godine. Gradnju je crkve biskup povjerio bečkom arhitektu i profesoru carske i kraljevske akademije Karlu Roesneru, koji je tri godine nakon početka gradnje umro. Nakon njegove smrti 1869. godine gradnju preuzima istaknuti gotičar, građevni nadsavjetnik profesor Friedrich Schmidt. Đakovačka je katedrala istaknuti primjer historicističkog

1 Preseljenjem franjevaca u brodski samostan 1806. godine zgrada je adaptirana u biskupsko sjemenište, a 1913. godine na njenom je mjestu sagrađena secesijska dvokatna sjemenišna zgrada. Fotomonografija starog Đakova. Đakovo, 1995., str.10

gesamtkunstwerka, gdje je neoromanička ideja provedena dosljedno od pročelja, preko oltara, do skulptura i oslika. Osim katedrale biskup je Strossmayer u Đakovu podigao čitav niz zgrada različitih namjena. Godine 1857. dao je sagraditi veliku historicističku jednokatnicu za potrebe sjemeništa bosanskih franjevaca, a zgrada je kasnije služila kao biskupska tiskara[2]. Iste je godine sagrađena jednokatna zgrada đakovačke županije, a od 1886. godine u njoj je sjedište đakovačkog kotara. Pred sam kraj 19. stoljeća, 1897.-98. godine, sagrađena je prema projektima zagrebačkog arhitekta Janka Holjca, jednokatna historicistička zgrada pučke škole[3].

Sam početak 20. stoljeća obilježen je dvjema historicističkim zgradama sagrađenim prema projektima arhitekta Josipa pl. Vancaša. Godine 1900. sagrađena je neogotička kapelica na rimokatoličkom groblju, a godinu dana kasnije (1901.) jednokatna reprezentativna neorenesansna zgrada općinskog poglavarstva u glavnoj đakovačkoj ulici.

Među historicistička tipska ostvarenja ubrajamo jednokatnu zgradu Željezničke postaje iz 1905. godine.

II. Secesija

Secesija je naziv za umjetnički stil s prijelaza 19. u 20. stoljeće, koji je svoje najviše domete dosegao u arhitekturi i primijenjenoj umjetnosti. Stil se gotovo istodobno javlja u svim zemljama Europe i u Americi, gdje dobiva zajedničko ime *moderni stil.* Na širokom području Austro-Ugarske Monarhije ovaj se stil uvriježio nešto kasnije, a nosi i posebno ime - *secesija.* Riječju *odvajanje* zorno je predstavljena kulturna i umjetnička revolucija koju je u Monarhiji izazvao novi stil slobodnih, neuhvatljivih lepršavih linija i neobuzdane fantazije oblika. Odvajanje mladih umjetnika uslijedilo je zbog dekadentnog, gotovo patrijarhalnog pridržavanja zadanih umjetni-

2 Germovšek, I. Natpisi na spomenicima u Đakovu. Đakovo i njegova okolica sv. 1, Đakovo, 1978. str.169

3 Fotomonografija starog Đakova. Đakovo, 1995., str. 50

čkih vrijednosti u službenim akademskim krugovima. Nakon mukotrpnog prodora novoga stila koji se, umjesto monotonog oponašanja, slobodno izražava, započela je intenzivna umjetnička produkcija. Unutar same dvojne Monarhije secesijski stilski izraz nije bio jednak, nego se razlikuju austrijska i mađarska varijanta stila. Hrvatska se, kao sastavni dio ove tvorevine, stilski priklonila Beču, a samo u iznimnim slučajevima Budimpešti. Veliki broj secesijskih zgrada sagrađen je, uglavnom od početka 20. stoljeća do Prvoga svjetskog rata, u najvećim hrvatskim gradovima Zagrebu, Rijeci i Osijeku, a u manjoj mjeri u Slavonskom Brodu, Sisku, Splitu, Varaždinu i drugim gradovima. Prisutna je u pojednostavljenoj varijanti i u selima, a ponekad se njezinim stiliziranim ukrasima kuće ukrašavaju i nakon završetka Prvoga svjetskog rata.

III. Secesijska arhitektura u Đakovu

U blokove šireg gradskog središta Đakova interpolirano je preko trideset secesijskih zgrada. Većinom su to građanske, uglavnom prizemne, kuće s uobičajenom secesijskom ornamentikom. Dio prizemnica dekoriran je krajnje pojednostavljenim, pučki stiliziranim ukrasima s naznakama secesije. Najčešće se radi o višestruko preslojenim plohama oko prozorskih otvora[4] ili detaljima štukature. Pojedine su kuće ukrašene kombinacijom historicističkih i secesijskih ukrasa. Dio secesijske arhitekture zasigurno je tijekom vremena zbog pregradnji ili rušenja zauvijek izgubljen.

Među prizemnim secesijskim zgradama istaknuto mjesto zauzima izrazito široka kuća đakovačkog trgovca Dane Reichmanna u Ulici hrvatskih velikana 10-12. Sagrađena je 1916. godine na mjestu historicističke prizemnice koja je 26. veljače 1915. godine stradala u požaru. Premda danas znatno devastirana, neprimjerenim izlozima, zgrada je sačuvala izvorni oblik s dvama rizalitima i slikovito kombiniranim dvostrešnim i mansardnim krovovima. Pročeljem dominira geometrijski ukras s ritmičkom iz-

4 Ovaj naèin ukrašavanja zadržao se u Đakovu do Drugoga svjetskog rata.

mjenom okomitih uskih pravokutnika s dva romba i vodoravnih pravokutnika bez ukrasa. Rizaliti smješteni nedaleko rubova pročelja podijeljeni su u tri široka polja omeđena četirima širokim pilastrima. Rubni pilastri ukrašeni su s tri, a središnji s pet okomitih uskih crta koje se od kapitela spuštaju u parovima sve niže od ruba prema sredini. Secesijski kapiteli od štuka izvedeni su reljefno. Oblik geometriziranih voluta i način stilizacije vitica u prepoznatljivu geometrijsko-florealnu kompoziciju ukazuje na mogućnost da je kuću projektirao osječki arhitekt Viktor Axmannn ili njegov suradnik graditelj Ivan Domes. Ovoj pretpostavci u prilog ide i način oblikovanja zabata nad središnjom atikom rizalita, limeni ukrasi i posebno mansardni krov s gromobranom. Kuća je pokrivena eternit pločama.

Glavna ulica početkom 20. st.

Tri visokoprizemne koralističke kuće u Pavićevoj ulici primjer su postavljanja secesijske dekoracije na izrazito historicistički oblikovano pročelje. Nad ulazima kuća br. 27-29 i 35-37 smještena je široka secesijska štuko-kompozicija s lirom u središtu i bočno postavljenim grančicama, lišćem i plodovima lipe. Osim nad ulaznim vratima, secesija se diskretno jav-

lja u profilacijama oko prozorskih otvora i plitkom kordonskom vijencu u visini nadsvjetla. Kuća br. 31-33 nad ulazom ima znatno skromniju secesijsku kompoziciju u obliku loze s brojnim grozdovima, a u središtu, poput zaglavnog kamena, stoji lisnata dekoracija nalik na stiliziranu sovu. Plitko rizalitno polje ulaznih vrata pri vrhu je omeđeno s dva stilizirana cvijeta. Secesijska se dekoracija u obliku hrastovih grančica s lišćem i Žirovima javlja i u parapetima prozora.

Skladno je oblikovana i secesijska visokoprizemnica današnjeg Časničkog doma hrvatske vojske. I ovo je pročelje ukrašeno kombiniranjem geometrijskih i florealnih ornamenata, a kordonski je vijenac ukrašen strukovima lovorovog lišća. Osim štukature secesijske odlike ima i stolarija s karakterističnom podjelom prozorskih okana na male šprljke. Kuća je prepoznatljiva po zabatu nad rizalitom u kojem je kolni ulaz.

Danas oronula kuća u Gajevoj 2 primjer je secesijske prizemnice s isključivo geometrijskom dekoracijom i ukrasima od keramičkih pločica. Pročeljem dominira rizalit s prozorom nad kojim su bile umetnute manje keramičke pločice. Po tri veće keramičke pločice tamnoljubičaste boje sačuvane su nad prozorima bočnog pročelja, koje je također ukrašeno geometrijski poput uklada. Kuća plijeni našu pozornost svojim skladom i jednostavnošću.

Među građanskim je jednokatnicama dosta dobro sačuvano pročelje kuće Drage Hagera u Ulici hrvatskih velikana 4. Osim kvalitetne štukature zanimljiva je prozračna secesijska kovana Željezna ograda balkona. Način komponiranja pročelja i korištenje ukrasnih elemenata podsjeća na Slavičekove secesijske kuće na Gajevom trgu u Osijeku.

U Ulici bana Josipa Jelačića 15 nalazi se jednokatna kuća đakovačkog trgovca Franje Terzića. Projekte kuće potpisao je u travnju 1914. godine osječki graditelj Ante Slaviček. [5]. Prema kazivanju vlasnika, kuća je useljena krajem iste godine. Pročelje je ukrašeno geometrijskim ornamentima sa

5 Znatno manju i jednostavniju jednokatnicu Slavièek je sagradio i u Osijeku u Strossmayerovoj ulici br. 7. U Osijeku je sagradio veæinu reprezentativnih secesijskih kuæa. Slavièekova veza s Đakovom nije bila samo poslovne prirode, oženio je Đakovèanku Pavicu Šabariæ, kæer Strossmayerovog tajnika Mate Šabariæa.

štuko-amblemima u parapetima, a ravni glatki pilastri završavaju keramičkim Žutim ovalnima, po četiri u četiri reda. U unutrašnjosti kuće sačuvano je nekoliko secesijskih kaljevih peći, a u stanu vlasnika čuvaju se originalne kopije nacrta kuće. U prizemlju su smještena dva dućana, lijevo i desno od kolnog ulaza, a na katu su dva trosobna stana s po dvije sobe okrenute prema ulici, velikim predsobljem i blagovaonicom koja je bez prozora. Ova prostorija, omeđena spavaćom sobom, kuhinjom i predsobljem, dnevnu svjetlost prima kroz raznobojnim staklima ostakljen stropni prozor i staklenu stijenu prema predsoblju. Iz ovog reprezentativnog i intimnog dijela stana nema izravne komunikacije s radnim dijelom, kuhinjom, kupaonicom i djevojačkom sobom, smještenim u krilu kuće. Toalet se nalazi zasebno, na kraju galerije uz stubište. Susjedni stan, jednako organiziran, nešto je funkcionalniji, jer su naknadno probijena vrata između blagovaonice i kuhinje. Sva stolarija na kući, od prozora sa šprljcima na nadsvjetlima, preko ulaznih svokrilnih vratnica, do vratnica kuhinje i toaleta ukrašena je geometrijskim ukladama s kvadratićima i rombovima. Izuzetna vrijednost je i gotovo u potpunosti sačuvan interijer, s namještajem i uporabnim predmetima u stilskom rasponu od bidermajera, preko historicizma, altdeutscha, neobaroka do art dekoa. U kuhinji se nalazi vrlo lijep primjer secesijski ukrašenog gusanog lavaboa. Vlasnik, osim nacrta, ima sačuvanu i ostalu dokumentaciju o gradnji kuće, uključujući i Slavičekov troškovnik. Ova kuća obiljem različitih vrijednosti svakako zasluŽuje monografsku obradu.

Od preostalih jednokatnica arhitektonski je zanimljiva i zgrada pošte. Jednostavnim pročeljem ukrašenim pilastrima i polustupovima dominira erker nad kojim je zabat s tri prozorčića. I ovo bi djelo, s obzirom na izgled zabata nad erkerom, mogli pripisati Viktoru Axmannu, koji je u Đakovu sagradio nekoliko secesijskih kuća.

Od industrijskih zgrada valja upozoriti na prizemnicu u sklopu mlina u Ulici Vladimira Nazora br. 10, koja osim secesijskog štuko-ukrasa oko prozora ima i mansardni krov, a u prošlosti je prema ulici postojala i secesijska ograda izvedena od opeke i kovanog Željeza.

U glavnoj ulici Axmann je s Mallinom i RoŽićem 1915. godine sagradio i dvokatnu zgradu s erkerom, današnja ispostava Zavoda za platni promet, koja govori karakterističnim Axmannovim jezikom kasne secesije i ranog art decoa.

Posebnu skupinu secesijskih zgrada čine dvije monumentalne dvokatnice u posjedu Crkve. Đakovo je izuzetno rijedak grad u kojem su u stilu secesije sagrađena čak dva secesijska kompleksa velike umjetničke vrijednosti. Riječ je o samostanu sestara sv. KriŽa iz 1907. godine, djelu osječkog arhitekta Viktora Axmanna, i zgradi biskupskog sjemeništa iz 1913. godine, djelu zagrebačkog arhitekta Dioniza Sunka. Obje su zgrade rijedak primjer sačuvanog secesijskog gesamtkunstwerka na širem slavonskom području.

Zgrada samostana časnih sestara sv. Križa s crkvom Presvetog Srca Isusova, 1907./8. godine

Samostan sestara sv. Križa, 1909. godine

Kompleks samostana časnih sestara sv. KriŽa s crkvom Presvetog Srca Isusova projektiran je asimetrično. Glavno pročelje ove jednokatnice s visokim prizemljem okrenuto je prema nekadašnjoj Školskoj ulici. Na lijevoj je strani smješten trostrani uglovni rizalit zaključen krovnom konstrukcijom nalik kupoli, a na desnoj se uzdiŽe crkva s visokim tornjem znatno izbočenim iz korpusa zgrade. Središnji, blago konkavni, rizalit širok tri prozorske osi smješten je asimetrično, tako da je od lijevog rizalita odijeljen s tri, a od desnog četiri prozorske osi. Bočno se pročelje proteŽe u širini šest prozorskih osi. Mansardni krov, krovni prozori i štuko-ukrasi pročelja karakteristični su za Axmannovu secesijsku fazu[6].

Zgrada samostana jedno je od najranijih Axmannovih djela. Iako projekt potječe iz 1903. godine, gradnju je od 1907. do 1909. godine vodio graditelj Ivan Domes. Unutrašnjost samostana i crkve ukrašena je secesijskom štukaturom, kovanim ogradama, svjetiljkama, oslicima i vitrajima čime je zgrada postala secesijski gesamtkunstwerk. Crkva Presvetog Srca

6 Slièno oblikovani krov u Đakovu ima kuæa Reichsmann, a kapitele kuæa u Ulici bana J.Jelaèiæa br. 24.

Isusova sagrađena u sklopu samostana jedinstven je primjer secesijske crkvene arhitekture u Hrvatskoj, tim više što je i njezina unutrašnjost stilski dosljedno izvedena. U našim je prilikama ovaj kompleks od iznimnog značaja, ne samo kao djelo domaćeg arhitekta i graditelja, nego i kao svojevrstan fenomen u kojem se Crkva pokazala kao promotor modernog umjetničkog stila.

Bogoslovno sjemenište, 1913./14. godine

Osim samostanskog kompleksa u Đakovu je od 1912. do 1914. godine, prema projektima zagrebačkog arhitekta Dioniza Sunka, sagrađena secesijska zgrada biskupskog sjemeništa. U vrijeme izgradnje sjemenišne zgrade biskup Đakovačke i Srijemske biskupije bio je Ivan Kapac. Sjemenišna dvokatnica, smještena na glavnom đakovačkom trgu, Trgu biskupa Josipa Jurja Strossmayera, ima pravilan kvadratni tlocrt s istaknutom kapelicom na začelju. Glavno je pročelje simetrično razvedeno s dva rizalita koji izrastaju jedan iz drugoga, tako da širi rizalit izlazi iz zidnog platna nakon prve prozorske osi, a drugi, srednji, nakon dvije, iz prethodnog rizalita.

Srednji je rizalit, širine tri prozorske osi, naglašen i atikom koja se, specifično oblikovana, proteže čitavom širinom rizalita. Bočna su pročelja omeđena rizalitima, od kojih je uži onaj bliže glavnom pročelju, a znatno širi onaj uz stražnje pročelje zgrade. Uži rizalit nadvišen je segmentnom atikom u kojoj je smješten jednako tako oblikovani prozor. Cijela je zgrada pokrivena mansardnim krovom. Jednostavno oblikovana unutrašnjost također odiše secesijskim duhom.

Secesijski stil nakon Drugoga svjetskog rata zamjenjuje art deco, a zatim moderna. U stilu moderne u Đakovu je sagrađena zgrada Hrvatskoga doma u nekadašnjoj Školskoj ulici. Projektant zgrade bio je zagrebački arhitekt Aleksander Freudenreich, a graditelji Mijo i Stjepan Matajas iz Đakova. Gradnja je započela 1928., a završena tek 1937. godine[7]. Ova jednokatnica simetrično oblikovanog pročelja bez ikakvih ukrasa, s prozorima okomito podijeljenima na dva dijela i balkonom smještenim u sredini pročelja nad ulazom u zgradu, srušena je 1983. godine. Na njenom je mjestu sagrađena nova zgrada Doma kulture, otvorena 1985. godine.

Secesija je kao umjetnički stil i u Đakovu ostavila zamjetan trag. S obzirom na veličinu grada sagrađen je relativno velik broj secesijskih zgrada, među kojima je najveći broj privatnih građanskih kuća i dva vrlo reprezentativna secesijska vjerska objekta koja umjetničkim dosezima znatno nadmašuju sva ostala secesijska ostvarenja.

Literatura (uz bilješke):

Bijelić, B., Đakovačke ulice, Muzej Đakovštine, Đakovo, 1998.

Fotomonografija starog Đakova, Društvo ljubitelja starina Đakovo, Đakovo, 1995.

Đakovo, “Z” Agencija za marketing, Đakovo, 1990.

Germovšek, I., Natpisi na spomenicima u Đakovu. Đakovo i njegova okolica sv. 1.,

Zbornik Muzeja Đakovštine, Muzej Đakovštine, Đakovo, 1978.

7 Fotomonografija starog Đakova, Đakovo, 1995., str.51

Ivanković, G.M., Secesijski duh u arhitekturi i Životu Osijeka, Muzej Slavonije, Osijek 1994.

Ivanković, G.M., Slaviček, Ante, Enciklopedija hrvatske umjetnosti sv. 2, str. 243-244, Leksikografski zavod Miroslav KrleŽa, Zagreb, 1996.

Josip Juraj Strossmayer biskup Bosansko – djakovački i sriemski – god. 1850.-1900. Zagreb, 1900.-1904.

Karamatić, M., Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu (1853.-1876.), Diacovensia 1 /1995., Teologija u Đakovu, Đakovo, 1995.

Laslo, A. Sunko, Dionis, Enciklopedija hrvatske umjetnosti sv. 2, str. 293-294, Leksikografski zavod Miroslav KrleŽa, Zagreb, 1996.

Malbaša, M., Aksmanović, Vladoje, Hrvatski biografski leksikon sv. 1 str. 39-40, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983.

Sršan, S., Osječki ljetopisi, Sveučilište J.J. Strossmayera i Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek, 1993.

Stolna crkva u Djakovu. Prag, 1910.

Valenčić, B., Papić, T. Župna crkva Svih Svetih u Đakovu – građevinski razvoj objekta, Diacovensia 1/1995., Teologija u Đakovu, Đakovo, 1995.

Marković, M., Đakovo i Đakovština – Prilog poznavanju naselja i naseljavanja, Zbornik Đakovštine 1, JAZU- Centar za znanstveni rad Vinkovci, Zagreb, 1976.

THE ARCHITECTURE OF SECESSION IN ĐAKOVO

Summary

The author gives a survey of th most important architectural monuments in the town emphasizing the Secession buildings. The monumental convent of The Sisters of the Holy Crucifix and a belonging church designed by Viktor Axmann.architect from Osijek is a unque example of the Secession-Gesamtwerk built in Croatia for sacral purposes. the Roman-Chatholic seminary, designed by Dioniz Sunka-architect from Zagreb, also represents an example of the comprehensive and universal work of art. The middle-class family houses of Reichsmann and terzić are also famous for their beautiful secession fronts.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 169-196

UDK 712 (497.5 - 37 Đakovo)

Perivoj uz biskupski dvor u Đakovu

Jasmina Ratkoviæ

O perivoju uz biskupski dvor, jednom od prepoznatljivijih simbola Đakova, sve do danas nije puno pisano. Upravo stoga ovaj rad čini nam se još značajnijim, kako za sagledavanje razvojnih faza perivoja, pokušaje rekonstrukcije, tako i rasvjetljavanje njegove arhitektonske dimenzije. Članak je pisan na temelju postojeće literature i uvida u dio novije arhivske građe.

Uvod

Među simbole Đakova, uz stoljetnu katedralu, ergelu, crkvu Svih svetih i sl., svakako ulazi i povijesni perivoj uz biskupski dvor. Nažalost, znatno manje površine, siromašnijeg sadržaja i ne toliko reprezentativan kakvog nalazimo kroz povijest u dostupnoj literaturi, na starim kartama, te na starim razglednicama i fotografijama. Omjer veličine perivoja naspram veličine grada u znatnom je opadanju na uštrb biskupskog perivoja. Početkom 19. st. grad je imao oko 2000. st., a veličina perivoja bila je skoro dvostruka nego današnja i sa zanimljivijim biljnim i pratećim sadržajima.

Nekadašnji umjetnički oblikovan perivoj prerastao je u park-šumu, izgubio svoj identitet i sadržajnu vrijednost. Novi arhitektonski objekti u njemu i prateća urbanistička oprema nisu u korelaciji sa samom vrijednosti perivoja.

Krajnje je vrijeme obratiti pažnju na njegovu povijesnu i oblikovnu vrijednost, a ne gledati ga samo kao obično gradsko zelenilo.

Povijesni pregled

Perivoj uz biskupski dvor smješten je uz lokaciju koja je kroz stoljeća bila žarište crkvenog i svjetovnog života Đakova. Lokacija dobiva na posebnom značaju u srednjem vijeku kada se nakon preseljavanja bosanskog biskupa u Đakovo gradi nova stolna crkva, te prateći crkveni objekti. Prva potvrda o postojanju stolne crkve u Đakovu datira iz 1355. godine.

"…bosanski biskupi…a tamo su si oni možda i prije, ali do godine 1355. za sigurno uzidali i stolnu crkvu u dvorištu svoje utvrde, koja utvrda (Castrum) nosi na sebi tragove i samoga rimskog gospodstva" (Milko Cepelić: Stolna crkva đakovačka).

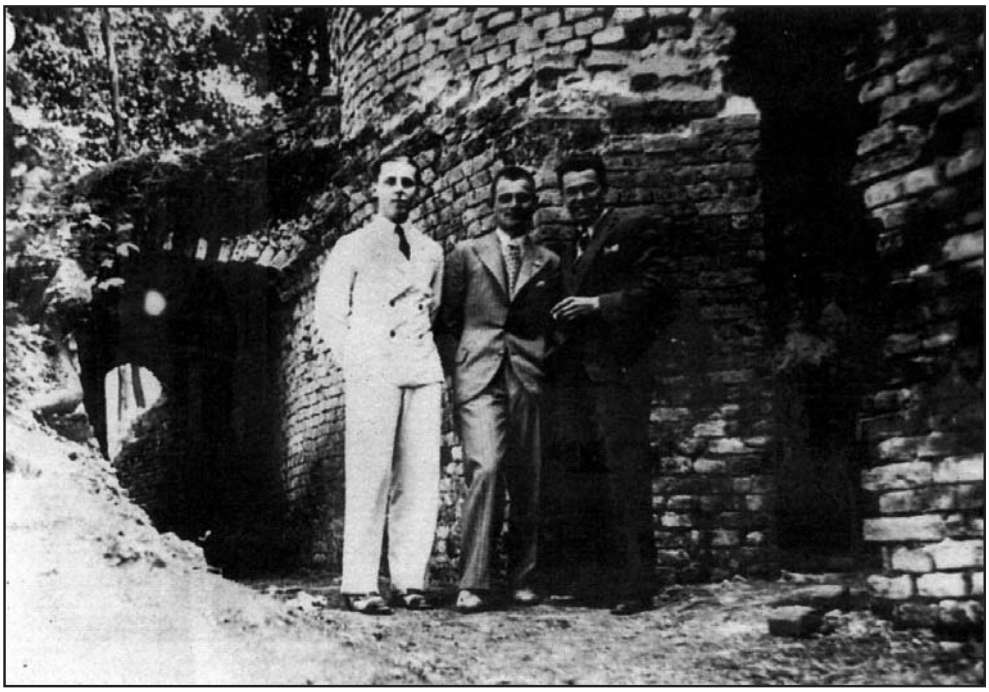

Ostaci srednjovjekovne kule, snimljeno oko 1940. g.

Teško je rekonstruirati točne izglede i položaje pojedinih zgrada. Sjeverno od današnjeg parka, približno na mjestu današnje katedrale, stajala je stolna crkva Sv. Petra uz koju se nalazio biskupski dvor (1303.) Ostaci kasnosrednjovjekovnog zida, na zapadnoj strani biskupskog dvora, potječu iz 14. stoljeća kada u gradu egzistiraju dvije cjeline:

"Castrum Dyaco" – tvrđava s biskupskim dvorom i katedralom i

"Civitas Dyaco" – trgovište oko tvrđe.

Na području današnjeg parka, povrh ljetne pozornice, nalazili su se ostaci kasno srednjovjekovne kule. Podzemnim hodnikom ta je kula bia spojena s utvrdom. Ostaci iste srušeni su oko 1955. godine iz nepoznatih razloga.

Pod turskom vlašću (1536.-1687.g.)

U zbirci starih planova Ratnog arhiva u Beču pronađen je, do tada nepoznat, plan Đakova iz 1697. g. Izradio ga je F. N. Sparr de Bensdorf, a na navedenom planu je vidljivo stanje Đakova nakon turske vlasti.

I tadašnje Đakovo se sastojalo iz utvrđenog kastruma i predgrađa. Čitav kompleks srednjovjekovnih zidina Turci su sačuvali. Kastrum je činio pravokutan prostor na lokaciji gdje se danas nalazi katedrala, biskupski dvor i dio biskupova parka. Turci su djelomično porušili srednjovjekovnu katedralu, dok je ziđe ostalo u potpunosti sačuvano.

Kastrum je bio opkoljen zidanim bedemom sa strijelnicama na gornjem kruništu. Zapadni dio toga zida, u dužini oko 40 m, ostao je sačuvan do danas. Spomenuti zid nalazi se iza biskupskog dvora, te je vidljiv iz parka. Na uglovima su se nalazile masivne četverokutne kule, a na sredini istočnog zida kula kroz koju se ulazilo u grad. Oko bedema bili su jarci s vodom. Ispred ulaza u kastrum nalazio se bastionski otočić, također opkoljen iskopanim jarcima s vodom, preko kojeg se pomoću dva mosta ulzailo u grad. Otočić se nalazio na mjestu današnjeg Strossmayerovog trga.

U to vrijeme u gradu su postojale tri džamije: Hadži-pašina, na mjestu današnje zgrade sjemeništa, Ibrahim-pašina, jedina sačuvana (uz znatne izmjene), i nama najinteresantnija Kastron-pašina, koja se nalazila na osami koju će oko stoljeće i pol kasnije prekriti park. Srušena je u vrijeme povlačenja Turaka, a ostaci su uništeni prilikom izgradnje ljetne pozornice.

Tada je današnja ulica Petra Preradovića bila naseljena s obje strane, ali od vremena biskupa Bakića zapadna strana tadašnjeg Piškorevačkog sokaka ostaje prazna i rezervirana za crkvene potrebe, sve dok se ondje nije uredio biskupski park (po M. Markoviću: Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine, 1976.)

Nakon odlaska Turaka taj prostor i dalje egzistira kao najzanimljiviji u cijelom Đakovu. Biskup Nikola Ogranić 1692. počinje podizati prve crkvene objekte na istoj toj lokaciji. Na današnjem Strossmayerovom trgu, od nekadašnje Hadži-pašine džamije, preuređuje prvu crkvu nakon odlaska Turaka. Uz crkvu podiže i rezidenciju koja je bila drvena prizemnica omazana blatom.

Biskup Đuro Patačić (1703.-1716.g.) ruši Ogranićevu crkvu, a novu podiže na mjestu gdje je stajala srednjovjekovna katedrala. Crkva nije velika, od drvene građe, a ispred gradi novi, također drveni dvor.

Najzaslužniji za daljnju izgradnju Đakova i za današnje postojanje perivoja uz biskupski dvor sigurno je biskup Petar Bakić (1716.-1749.g.). Određene dijelove grada isključio je od privatne izgradnje, rezervirao je i veliki prostor južno od svoje rezidencije, te tu predvidio biskupski park koji kasnije prerasta u gradski perivoj. Današnja Preradovićeva ulica sada mijenja svoju sliku u odnosu na tursko doba. Dozvoljena je privatna izgradnja samo istočne strane ulice, a zapadna ostaje prazna za budući park. Bakićevom koncepcijom razvoja grada udaren je temelj izgledu budućeg naselja, čije osnove ostaju do danas.

Današnje istočno krilo, tada samostalnu zgradu, biskupskog dvora gradi u kasnobaroknom stilu biskup Josip Čolnić (1751.-1773.g.), a pitanje kako teče razvoj perivoja, i da li je u to vrijeme već formiran, ostaje pod znakom upitnika. Jedina poznata činjenica potječe iz 1760. g. kada se spominje prvi staklenik kojeg je podigao biskup Čolnić, a u kojem su se uzgajali agrumi za potrebe biskupskog dvora.

Za vrijeme biskupa Antuna Mandića (1806.-1815.g.), na nama interesantnoj lokaciji, ne događaju se nikakve značajne promjene. Poznata je činjenica da se već Mandić bavio mišlju o zidanju nove katedrale, te je već dao i ciglu ispeći, ali ga je u njegovoj zamisli omela starost, te ubrzo i smrt. Pola

svoje imovine ostavio je oporukom za zidanje nove stolne crkve. Bio je to prvi temelj zakladi za novu građevinu koja je i danas glavni znak Đakova.

I dalje, svi poznati povijesni izvori ne omogućuju nam točno određivanje vremena nastanka i formiranja perivoja. Sigurno je da se počinje osnivati u prvoj polovici 19. st., a konačni izgled, na čijoj osnovi je i današnji, dobiva prije izgradnje Strossmayerove katedrale.

Na porušenim obrambenim zidinama starog grada biskupa Mirko Raffay (1816.-1830.g.) dograđuje južno krilo dvora, te najvjerojatnije uređuje i vrt ispred južnog pročelja i započinje s uređenjem voćnjaka. Godine 1820. dao je i kod B. Helbingera napraviti nacrt za katedralu (M. Cepelić). Iz dalje navedenih činjenica dolazimo do zaključka da isti biskup, da li djelomično ili kompletno, ostaje pitanje, sadi i veliki park.

Vladimir Košćak u djelu "J. J. Strossmayer – političar i mecena" piše: "Glavne institucije biskupijske zatekao je Rafaj većom stranom dovršene. Za Krtice je zaokruženo vanjsko, za Mandića unutrašnje obličje dijeceze. Svršiv dogradnju residencije i zasadiv pred njom prostrani park biskupski (na velikom prostoru bivšem prije otvorenim izpustom) izveo je Rafaj djleo, vrijedno svake hvale" (J. J. Strossmayer, god. 1850.-1900., prigodom petdesetogodišnjice biskupovanja u Đakovu, 8. rujna 1900.).

V. Ančić u diplomskom radu također ističe kako je biskup Raffay postojeći šljivik, tzv. Ćifutanu (kojem ime potječe iz 18. st. po sajmištu na kojem su se skupljali Židovi), pripojio biskupskom dvoru, te da je prostor do kanala Čajnice bio pretvoren u livadu, a uzdignuti dio prema Piškorevačkom sokaku, danas ulici Petra Preradovića, pretvoren u park i voćnjak. Po cijelom parku dao je zasaditi voćke najplemenitijih vrsta od kojih je većina zamijenjena novim, a neke su se održale i do danas.

U prvoj polovici 19. st., točnije 1835. godine, tiskan je u Beču priručnik za putnike u kojem autor Rudlof Schmidt piše: "Đakovo je trgovište sa 2015. stanovnika, sjedište biskupije bosansko-srijemske, 1807. godine osnovanim licejem, višom školom… U Gradskoj šumici postoji zabavište kao u Beču "Prater" za razonodu građana i djece." Kakvi su bili sadržaji "za razonodu" toga vremena možemo samo pretpostavljati, ali iz činjenice da se uspoređuje s "Praterom" čini se da su bili u znatnoj prednosti nad današnjima. Prema odlomku iz Priručnika za putnike možemo lako shvatiti

da perivoj nije služio samo ckrvenoj sviti, nego da je pristup i uživanje u njemu bilo omogućeno svim građanima, uz pretpostavku da se pojam "Gradska šumica" odnosi na biskupski perivoj, jer drugi perivoj u to vrijeme u gradu nije poznat.

Topografski razvoj Đakova do sredine 19. st. dosegao je veličinu turske Jakove. Unutar naselja veliki prostori ostaju prazni, neizgrađeni. Najuže središte bilo je u vlasništvu Crkve koja je i diktirala razvoj naselja.

Uvid u katastarsku mapu Đakova iz 1863. g. pokazuje nam da je perivoj već bio formiran prije gradnje danas postojeće katedrale. Konačni oblik dobio je svakako u vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Crkvene vlasti su u to doba držale gotovo sve središnje prostore u gradu, kompleks Bajnaka koji se kontinuirano veže na kompleks dvora i biskupovog parka. Na planu je također vidljivo kako je stara stolna crkva bila opasana srednjovjekovnim zidom, koje je prilikom gradnje nove katedrale srušeno. Dvor koji se vidi na planu je Čolnićev dvor, kojemu je biskup Raffay početkom 19. st. dao nadograditi južno krilo prema parku. Ispred stare stolne crkve, na suprotnoj strani trga, stoje barokne kanoničke kurije, a na južnom dijelu trga stari franjevački samostan, koji je početkom 19. st. zamijenjen bogoslovnom školom. Jezgra grada kroz povijest mijenja oblik, ali ostaje na istoj lokaciji, kroz srednji vijek, tursko doba, 18. i 19. st. i danas. Istočna strana Piškorevačkog sokaka je naseljena, a sa zapadne se prostire uređeni biskupski park. Crkveni sokak (danas Ulica Luke Botića) je u svom najnižem dijelu presijecao potočić Ribnjak. Stari Crkveni sokak bio je slobodan za gradnju samo na svojoj sjevernoj strani, a južna strana sokaka pripadala je biskupovom vrtu i voćnjaku. Isti, gore spomenuti, potočić bio je prirodna zapadna granica parka.

Biskup Josip Juraj Strossmayer (1849.-1905.g.) više je puta obnavljao perivoj, te tom prilikom u njemu zasadio i neke egzotične vrste i crne borove koji i danas čine skupinu oko tzv. meteorita (V. Ančić).

Godine 1856. i 1857. u Đakovu živi i radi slikar Vjekoslav Karas. Njegova slika "Djevojčica s lutkom" u pozadini ima đakovački park. Slika datira iz vremena prije izgradnje katedrale. Grgo Gamulin piše: "1856. Strossmayer ga je pozvao u Đakovo, gdje je proboravio oko šest mjeseci… Za nesretnog Karasova boravka kod Strossmayera u Đakovu, u prvoj polo-

vini 1857. nastala je još "Djevojčica s lutkom", na kojoj obilnu izvanjsku aparaturu slikar nije mogao prožeti onom intimnom poetizacijom koju smo na njegovim djelima nekoliko puta sretali. Sve su pojedinosti ostale odijeljene, premda možda i djeluju nekim svojim izoliranim vrijednostima." Na kratko ostavimo po strani samu vrijednost djela kao umjetničkog i orijentirajmo se na park koji je samo djelomično prikazan kao pogled kroz prozor. Vide se nekoliko visokih borava, nisko drveće ili grmlje, a okolo je prazni prostor, tj. travnjak. Danas je situacija bitno drugačija. Takvih praznih prostora više nema i struktura parka je znatno gušća.

Vrijednost cijelog prostora raste gradnjom katedrale koja danas s parkom i biskupskim dvorom čini nerazdvojnu cjelinu. Katedralu je dao graditi biskup Josip Juraj Strossmayer, a građena je od 1866. do 1882. godine. Svojom veličinom (tornjevi su visoki 84 metra, kupola 59), ljepotom i izražajnošću nosi jak znak gradske siluete, a postaje i simbolom grada. Počeo ju je graditi arhitekt iz Beča Karlo Rosner, romantičar, a nakon njegove smrti 1869. godine gradnju nastavlja Friedrich Schmidt, gotičar. Rosner je završio projekt već 1854. godine, a usvojen je preinačeni projekt iz 1865. godine. Dana 17. travnja 1866. godine potpisan je ugovor s istim arhitektom. Prvobitna lokacija koju je biskup Josip Juraj Strossmayer zamislio kao mjesto gradnje katedrale bila je lokacija baroknih kanoničkih kurija na istočnoj strani današnjeg Strossmayerovog trga. Kanonici se nisu složili s tom zamisli, te nije preostalo ništa drugo nego srušiti sjeverni zid bedema s dvjema četverokutnim kulama, srušiti Čolnićev toranj, te dvorac grofa-biskupa Patačića i katedralu graditi na zapadnoj strani istog trga. Stara katedrala je srušena 1880. godine zbog jako lošeg stanja u kojem se nalazila. Nova katedrala posvećena je 1. listopada 1882. godine. Katedrala leži na povišenom humku pa se u nju ulazi s trga preko 12 stuba i predterase. Južna strana crkve je zidana na mjestu gdje je nekada stajao sjeverni bedem kaštela, a sjeverni zid katedrale je sagrađen nad jarkom te utvrde /zbog toga je za temeljenje sj. strane bilo potrebno korištenje hrastovih pilota/ (M. Cepelić). U unutrašnjosti nalaze se 43 freske s biblijskim motivima Starog i Novog zavjeta, čiji su autori njemački slikari Aleksandar-Maksimilijan i Ljudevit Seitz (otac i sin), a dvjema od njih je autor talijanski slikar Ljudevit Ansiglioni. Unutrašnjost je također bogata ornamentima, te se tu nalazi i

sedam oltara s kipovima. Biskupski park prostire se južno od biskupskog dvora, dok zeleni prostor zapadno od katedrale ima više oblik vrta. O tome Milko Cepelić piše: "Vrata joj gledaju na istok, na prostrani trg Strossmayerov, a glavni – završna apsida na zapad, u biskupski vrt."

A. G. Matoš: "Katedrala ima svoje boje… Crvena boja njene spoljašnosti šokirala bi u našim blijedim, štukaturskim gradovima, ali nad ovim starim i niskim kućama, u neprekidnom zelenilu blagoslovene Đakovštine taj hram godi oku kao crvena vatra oaze… Tornjevi su nešto prestrogi, preasketski, premršavi i prema lađi previsoki, ali kad ih motrite noću iz bašče… čini vam se da On, da Biskup ustavši iz zemlje kleči, ogroman i mističan, i da je sve do neba pružio gigantske molećive ruke… Kroz granje se smiješi gospodski barok dvora koji sa dva svoja krila, s ostatkom starog zida i hramom, zatvara kvadrat pristojnog, odmornog dvorišta, punog hladovine, vinskog mirisa iz bogatog podruma, ruža i jorgovana i zimzelena pod ogromnim japanskim drvetom, i punog remetske jeke pod velikaškom kolonadom seminarskog, popovskog i obudovjelog hodnika…"

U Strossmayerovo vrijeme izgrađen je i dugi staklenik, veći od prvoga, a u njemu je uzgajano voće, povrće i cvijeće. Pedesetih godina staklenik je demontiran, a u to vrijeme i perivoj je iz crkvenih ruku prešao u državno vlasništvo te postao dostupan i otvoren za javnost u svako vrijeme.

Čitajući razne autore možemo naići na niz kontradikcija. U Hrvatskom listu iz godine 1932., u članku "Biskupski park u Đakovu nestaje…", autor D. M. navodi da je park povećao biskup Pavao Sučić godine 1831., a konačni izgled perivoju dao biskup dr. Ivan Krapac, te da je isti dao sagraditi i drugi, veći staklenik. Dr. Ivan Krapac obavljao je biskupske dužnosti nakon smrti Josipa Jurja Strossmayera. Da li su ti zapisi točni ostaje pitanje. "No park u pravom smislu riječi uredio je istom biskup dr. Krapac, koji je dao načiniti aleje, postaviti klupe, zasaditi cvijeće i urediti modernu gvozdenu ogradu oko njega. Pokojni Krapac dao je sagraditi i lijep staklenjak u prednjem dijelu parka, koji služi za smještanje i čuvanje cvijeća preko zime. Krapac je mnogo njegovao park i u njemu držao prvorazredne vrtlare, koji su parku dali lijep izgled i posjetiocima pravi estetski užitak."

A. G. Matoš u svojim putopisima opisuje izgled perivoja početkom 20. st., točnije 1906. godine:

"Đakovo.

Predvečerje, blago ljetno predvečerje u biskupskom parku…

…Park je i više no priličan za Đakovo. Vidi se da trpi od teške ovogodišnje suše. Đakovu najviše fali rijeka. Stil parka je sasvim domaći i originalan: kombinacija od francuskih leja, engleskog drveća, pa našeg običnog voćnjaka i povrtnjaka. Nema biskupa i sve je malo zanemareno i pusto. Prava episkopalna tišina i bukolika… Kroz granje se smiješi gospodarski barok dvora koji sa dva svoja krila, s ostatkom starog zida i hramom, zatvara kvadrat pristojnog, odmornog dvorišta, punog hladovine, vinskog mirisa iz bogatog podruma, ruža i jorgovana i zimzelena pod ogromnim japanskim drvetom i punog remetske jeke pod velikaškom kolonadom seminarskog, popovskog i obudovjelog hodnika… Sve je na Strossmayerovim trgovima malacko zapušteno i zabataljeno…"

Iz citata je vidljivo da je park u znatno lošijem stanju nego je to bio za vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Od njegovog vremena, pa sve do danas, izgled i sadržaj parka sve više gube na kvaliteti, a i površina parka je sve manja zahvaljujući neprimjerenoj gradnji i nebrizi. Matoš opisuje i vrt koji zatvaraju krila biskupskog dvora i koji je i danas zatvoren za javnost, tj. i dalje je u vlasništvu crkve i čiji se opis djelomično može primijeniti i na današnje stanje. Čitajući dalje Matošev putopis, vidljivo je da je tadašnji mobiljar bio bogatiji nego danas: "…Pod bijelom klupom red marljivih mrava… I Đakovo ima nepoznatih živih pjesnika. Na stolu, u parku čitam…"

O postojanju voćnjaka od vremena biskupa Raffaya, pa sve do početka 20. st. doznajemo iz Narodnog lista iz godine 1928.:

"Biskup Rafay, kad je osnivao današnji biskupski perivoj oko godine 1820. zasađuje iza dvora i bedema, u pravcu današnje Botićeve ulice te prema kući Vohalskoga u Preradovićevoj ulici voćnjak. Izabrao je najplemenitije vrste, a još pred jedno 20 godina kao đaci znali smo se nauživati finih jabuka zasađenim pod Rafayem, dok danas nema više nijedne. Biskup Strossmayer dao je u parku razbacani voćnjak ponovno saditi godine 1893. i 1894."

Površina koju pokriva biskupski perivoj postepeno se počinje smanjivati. Prve promjene doživljava 1931. godine kada se "donji dio" parka, najvjerojatnije zapadni (niži teren nego ostali dio), iskrčuje i pretvara u oranicu. Godinu dana poslije biskup dr. A. Akšamović izaslao je stručnu komisiju koja je napravila nacrt prema kojem će se svake godine park" po malo obnavljati i novim nasadima poljepšati" (Narodna obrana, 1932. godine). O tome koliko se toga provelo u djelo ne postoje podaci.

U izgledu perivoja, po grafičkim izvorima, dugo vrijeme se ne primjećuju bitne razlike. Bitna promjena vidljiva je u katastarskoj karti iz 1939. godine. U odnosu na izgled parka iz 1863. godine površina parka je znatno manja, izmijenjene su trase staza, na karti iz 1939. godine ucrtan je samo jedan staklenik i to veći, razni objekti ucrtani na starijoj karti na ovoj ne postoje, što znači da ih i u parku više nema, i provedena je parcelacija na nekadašnjem južnom dijelu parka.

Perivoj uz biskupski dvor u razdoblju poslije Drugoga svjetskog rata prelazi iz crkvenih ruku u društveno vlasništvo. Brigu o uređenju i očuvanju sada preuzima sam grad.

Velike promjene za perivoj, ne samo u izgledu, nego i u očuvanju, te i u sadržajima i aktivnostima vezanim uz njega, desile su se kao posljedica odluke Turističkog društva Đakovo da organizira veliku smotru folklora pod nazivom "Đakovački vezovi". Odlučeno je da će se smotra održavati svake godine, a pokazano je da je idealno mjesto za održavanje takve velike manifestacije baš nekadašnji biskupski perivoj. Godine 1967. održani su prvi Đakovački vezovi, a već 1968. godine u "Velikom parku" je sagrađena ljetna pozornica. Kako smo već naveli, pri gradnji pozornice srušeni su ostaci Kastron-pašine džamije iz turskog doba.

Vezovi su u park unijeli vesele boje slavonskih nošnji, ples i pjesmu, park je Vezovima dao još veću vrijednost, ali Vezovi su parku nanijeli i veliko zlo. Svake godine veliki broj ljudi posjećuje manifestaciju te za sobom ostavi bolni trag na perivoju. Trava bude izgažena, veliki dio tla pokriven čepovima boca, opušcima, postavljaju se razni šatori, tende te i tako uništava zelenilo i tlo.

Dana 19. rujna 1967. godine održana je sjednica komisije za utvrđivanje zaštićenih objekata prirode u Zavodu za zaštitu prirode u Zagrebu. Iz zapisnika: "Mnoga stabla zatečena na mjestu oblikovanja parka, postala su parkovni inventar (hrastovi, klenovi i dr.). U inventaru staroga parka ističu se slijedeće vrste: javor-klen (Acer campestre) opsega oko 2 m – više primjeraka, negundovac (Acer Negundo), hrast lužnjak (Querens sobur) više primjeraka, opsega od 3 m do 3 m i 90 cm, jasen (Fraxinus excelsior), jablan (Populus pyramidalis), brojno su zastupljene lipe (Tilia sp.) opsega oko 2 m i 40 cm, grab (Carpinus betulus), brijest (Klenus campestris), platana (Platanus orientalis), 2 primjerka opsega 4 m 30 cm, vrsta (Pferocarya fraxinifolia) ističe se lijepim habitusom opsega oko 3 m 90 cm, makluza (Maclura aurantiaca), gledičija (Gleditschia triacanthos), brojno je zastupljen bagrem (Robinia pseudoacacia), skupina od osam borova (Pinus sp.) ističe se u centralnom dijelu parka, smreka (Picea excelsea) primjerci s opsegom 1, 2 m, pačempres (Chamaecyparis sp.), čempresi (Cupressus semperireno), ariš (Larix europaea) s opsegom od 1 m 41 cm, američka tuja (Thuja occidentalis), kanadska čuga (Tsuga canadensis). Stari park u Đakovu predstavlja zanimljiv hortikulturni objekt Slavonije, iz XIX. st., te je kao takav vrijedan zaštite.

Komisija predlaže u svrhu ostvarivanja zaštite sljedeću mjeru:

- Zabranjeno je sjeći stabla i grmlje spomenutog parka i na bilo koji drugi način ga oštećivati."

Dana 11. siječnja 1968. godine izdano je rješenje (9/2 – 1968.) da se stari park, s ukupnom površinom od 15 k.j. i 66 č. hv. u društvenom vlasništvu, stavlja pod posebnu zaštitu Republičkog zavoda za zaštitu prirode kao spomenik prirode (spomenik vrtne arhitekture).

Uz sam park zaštitom je obuhvaćen i voćnjak i zelenilo oko arhitektonske baštine, tj. vrtovi oko biskupskog dvora i katedrale.

Ovim rješenjem zabranjena je, bez suglasnosti Republičkog zavoda za zaštitu prirode u Zagrebu, bilo kakva sječa, sadnja stabala i grmlja, oštećivanje vegetacije, izgradnja, kao i svaki drugi zahvat koji može prouzročiti izmjenu postojećeg stanja.

Činjenice govore da se i nakon stupanja rješenja Zavoda za zaštitu nije provodila zadovoljavajuća zaštita, te da su se i dalje organizirala nedozvoljena događanja, pa čak i nedozvoljena građenja unutar samog parka.

Prvi zdravstveni objekti izgrađeni su 1967. godine, prije donesenog rješenja, a 1979. godine je Skupština općine donijela zaključak da se na prostoru voćnjaka i livada više ne gradi nego da se i te površine hortikulturno oblikuju u skladu s izvornim perivojem. Velika greška napravljena je 1983. godine kada se bez suglasnosti i dozvole Zavoda za zaštitu prirode nastavilo s gradnjom kompleksa Doma zdravlja unutar samog perivoja. Tom prilikom ponovno je smanjena površina samog parka, uništeno je zelenilo, u perivoju je uveden i promet, ali uz sve to smanjena je i vrijednost kulturno-povijesnog spoja arhitekture i prirode. Kao pandan katedrali, biskupskom dvoru i ostacima srednjovjekovnih zidina sada na drugom kraju starog parka stoji Dom zdravlja s pratećom cestom i parkiralištima okolo.

Održavanje Đakovačkih vezova se nastavilo i dalje, ali svake godine zbog različitih sadržaja organizator treba dobiti dozvolu Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture Zagreb. Izvršno vijeće Skupštine općine Đakovo, na sjednici održanoj 1985. godine, zaključilo je da je, radi zaštite parka od uništavanja, potrebno Turističkom društvu Đakovo uputiti obvezu da se površine Strossmayerovog parka dovedu u prvobitno stanje nakon održavanja manifestacije. Posljednjih nekoliko godina napravio se mali, ali pozitivan korak u očuvanju perivoja za vrijeme održavanja Vezova. Prateći ugostiteljski objekti i razni drugi sadržaji pomaknuti su iz predjela južno od pozornice, koji je bogat dendroflorom, zapadno od nje na područje livade i puteva posutih sitnim bijelim kamenom. Na taj način uništavanje drveća i grmlja je znatno manje, a i trase kretanja su tada već unaprijed oblikovani putevi.

Tijekom poslijeratnih godina srušen je i preostali veliki staklenik , a ukrasni vrt ispred njega sve je više zapušten.

Veliki đakovački park danas još samo svojim ulazom, ogradom i vrtom neposredno uz biskupski dvor podsjeća na prošlost bogato i stručno oblikovanog perivoja. Rekonstrukcijom je potrebno obuhvatiti ga kao cjelinu s dvorom i katedralom, te novim sadržajima vratiti mu stari sjaj.

Pokušaji rekonstrukcije starog parka

Godine 1975. Zavodu za zaštitu prirode u Zagrebu poslana su četiri primjerka "Rekonstrukcije starog parka u Đakovu". Zavod je u suradnji sa Zavodom za urbanizam i komunalne djelatnosti u Đakovu, s ciljem da sačuva i obnovi prirodne i kulturne vrijednosti perivoja uz biskupski dvor, izradio prijedloge i plan za rekonstrukciju starog parka. Tada je provedeno snimanje postojećeg stanja, te predviđena rješenja za sadnju novih vrsta, a posebno ukrasnog grmlja (V. Ančić).

Na žalost, prijedlozi nikada nisu sprovedeni u djelo, a stanje perivoja je u sve lošijem stanju.

Godine 1983. Šime Ricov u svom članku "Uređenje pejzaža i zaštita čovjekove okolice", u časopisu Hortikultura, također predlaže neke zahvate u svrhu poboljšanja stanja perivoja:

"Uočavajući nedostatke u izrazu postojećeg vegetacijskog pokrova te nefunkcionalnosti i neopremljenosti parkova, rekonstrukcijom je potrebno obuhvatiti njihovu cjelovitu obnovu… Centralni gradski park u svom cjelovitom prostornom izrazu (dvostruka površina od sadašnje) imat će združeno parkovno-rekreativnu funkciju za cijelo centralno gradsko područje. U njemu, pored atraktivnih parkovnih motiva, mogu biti interpolirani i neki suvremeni sadržaji za masovniju rekreaciju građana (trim staza, trim test centar, kreativne igre na travi i sl.). Način ovakova pristupa u organizaciji parka bio bi motiv više kao opravdanje za sredstva koja bi trebalo uložiti u obnovu i rekonstrukciju parka."

Da li zbilja trebamo opravdanja za obnavljanje povijesnih i kulturnih vrijednosti?

Zbog neprimjerenih prijedloga rekonstrukcije i zbog sve lošijeg stanja perivoja, 1986. godine je predloženo osnivanje komisije koja bi izvršila obilazak parka i snimila postojeće stanje. Nakon obilaska podnesen je izvještaj: "U parku je zastupljeno 77 vrsta drveća, od čega 12 četinjača i 65 listača. Park ima izgled park šume, jer je vrlo gust u sloju krošanja, a u donojoj etaži, tj. u sloju grmlja obrastao je grmljem, pa su ti dijelovi parka nepristupačni i zapušteni. U parku je dosta samoniklog drveća, a pojedine

vrste kao što su bagrem (Robinia pseudoacacia) i Ailanthus altissima su zastupljene u prevelikom broju, a k tome nemaju nikakvu estetsku vrijednost."

Komisija je nakon obilaska terena donijela zaključke koje je predložila SO Đakovo:

1. SO Đakovo treba donijeti odluku o izradi projekta za revitalizaciju i uređenje parka, te ga izraditi u skladu s usvojenim GUP-om za grad Đakovo.

2. Preporuča se da projekt bude sastavni dio provedbenog urbanističkog plana zone Centar, koji je u izradi.

3. Kod izrade provedbenog plana, nosioci izrade trebaju stupiti u kontakt sa Zavodom za zaštitu prirode i usuglasiti stavove oko jedinstvenog tretmana zaštićenog dijela Strossmayerovog parka i pripadajućeg mu voćnjaka, slobodnih površina uz park, koje bi se mogle parku priključiti. (V. Ančić)

Projekt najvjerojatnije nije nikada izrađen, a i da jest - nije nikada proveden. Do dokumentacije, vezane uz sam projekt, u zgradi Gradskog poglavarstva ne može se doći.

Briga o valorizaciji i uređenju perivoja uz biskupski dvor sada je u rukama komunalnog poduzeća "Univerzal" Đakovo, koje ne može poduzeti bitnije korake oko uređenja parka dok se ne suglasi Zavod za zaštitu prirode. Koordinacija između ta dva imena očito nije usklađena, a stari park u Đakovu iz dana u dan gubi na svom identitetu.

Na zamolbu pročelnika za komunalni sustav, prostorno uređenje i gospodarstvo grada Đakova, A. Denich, viša savjetnica Državne uprave za zaštitu prirode i okoliša iz Zagreba, obavila je jedanaestog prosinca 1997. godine očevid u starom perivoju radi utvrđivanja postojećeg stanja, te određivanje smjernica radi očuvanja, obnove i zaštite. Obilasku su prisustvovali i predstavnici Grada i komunalnog poduzeća.

Tijekom obilaska je zaključeno da je perivoj znatno osiromašen dekorativnim vrstama drveća, grmlja, trajnica, a da su izvorne livadne površine dijelom obrasle samoniklim vrstama drveća koje prirodno dolaze u šumskoj zajednici hrasta lužnjaka i graba (Carpino betuli – Quercetum roboris).

Povijesno oblikovno značajne skupine četinjača potpuno su propale. Jedina zadržana vrsta je stoljetna grupacija crnog bora (Pinus nigra sp.) oko tzv. meteorita. Navedena grupacija je slabog vitaliteta, a krošnja je razvijena samo na vrhu i prisutna je zaraza borovim štetnikom.

Sadašnje održavanje i uređenje perivoja svedeno je samo na čišćenje, košenje i sječu suhih stabala i grana. Dekorativni vrt ispred biskupskog dvora, koji je bio uništen ovim ratom, saniran je i obnovljen. Spomenuti vrt sa šimširovom bordurom i ornamentom redovno se uređuje i održava.

Na temelju utvrđenog stanja, a u skladu s člankom 32 Zakona o zaštiti prirode (NN 30/94), Državna uprava za zaštitu prirode i okoliša utvrdila je uvjete i smjernice za obnovu i zaštitu perivoja.

Uvjeti zaštite prirode:

1. U grupaciji crnog bora ukloniti zasada samo jedno stablo, koje se jako nagnulo nad frekventnom šetnom stazom, iz razloga što postoji mogućnost izvrtanja poradi olujnog vjetra ili snijeg.

2. Planirati sredstva za obnovu grupacije na istom mjestu, istom vrstom i odlikom crnog bora. To je jedina grupacija u perivoju koja se kao karakteristični scenski sadržaj sačuvala sve do danas.

3. U dijelu perivoja prema zdravstvenim objektima, u kojem prevladava hrast, grab, klen, lipa i dr. nepotrebno je uklanjati listinac grabljanjem, jer se na taj način osiromašuje vrstama prizemni sloj rašća.

Smjernica:

U svrhu obnove i zaštite perivoja koji je tijekom godina poprimio izgled šume, u prvoj fazi potrebno je izraditi nacrt postojećeg stanja sa svim arhitektonskim i građevnim sadržajima u mj. 1:500. Izvršiti analizu stanja prema nacrtu iz 1975. godine (izrađen u tadašnjem Republičkom zavodu za zaštitu prirode, autor A. Denich). Na temelju analize predložiti prioritetne mjere obnove do izrade Povijesne studije geneza perivoja i promjena koje su se desile sve do danas.

Obnovu i zaštitu perivoja provoditi u skladu s principima utvrđenim u međunarodnim poveljama ICOMOS – IFLA o povijesnim vrtovima, Talijanskoj povelji i dr.

(Iz dopisa Državne uprave za zaštitu okoliša Gradu Đakovu pod naslovom Predmet: Strossmayerovoj perivoj u Đakovu.)

Arhitektonska kompozicija perivoja uz biskupski dvor

Kompleks perivoja s pratećom arhitekturom kroz dugi niz godina postojanja mijenjao je svoje i oblikovne i sadržajne vrijednosti. Velik niz promjena bio je izazvan ljudskom rukom i, nažalost, često u negativnom pravcu, a promjene izazvane nebrigom i prepuštene samoj prirodi, dovele su do toga da se nekada njegovani i oblikovani park pretvorio u park-šumu.

Kako nemamo drugih grafičkih dokaza, izvornim i najvrjednijim možemo smatrati onaj oblik parka iz 1863. godine (karta br. 2). Karta je iz vremena prije gradnje Strossmayerove katedrale, ali je katedrala ucrtana naknadno.

Površina parka bila je onda znatno veća, a i na spomenutoj karti vidljivo je postojanje nekoliko objekata u perivoju kojih danas više nema. Ostaci džamije iz turskog doba, koja je djelomično srušena kod povlačenja Turaka, porušeni su prilikom gradnje ljetne pozornice 1967. godine. Džamija je jedini objekt koji je građen prije nastanka perivoja. Drugi interesantan objekt u perivoju bio je slamnati paviljon, (Foto 2.) tzv. "japanski", koji je odavno srušen. M. Obad Šćiratoci: "Bio je savršen primjer isprepletanja lokalne slavonske graditeljske tradicije i predodžbe egzotične arhitekture Dalekog istoka."

Stari staklenik, građen za vrijeme biskupa Čolnića 1760. godine, služio je za uzgajanje agruma i stajao južno od novog staklenika, bio je tlocrtnih dimenzija 22x7 metara. Srušen je 1908. godine, te su jedno vrijeme postojala dva staklenika, tj. stariji je srušen nakon gradnje novog. Novi staklenik građen je u vrijeme Josipa Jurja Strossmayera (iako neki izvori navode da ga je dao sagraditi biskup dr. Ivan Krapec), te je služio za uzgajanje voća, povrća i cvijeća. Srušen je pedesetih godina ovog stoljeća, tj.

Slamnati paviljon, fotografija iz 1895. g.

demontiran i preseljen u Osijek. Bio je pravokutnog oblika, veličine 45x13 metara, a imao je i tlocrtno i visinski simetrično istaknute dijelove.

Veći postotak parka zauzimali su dekorativni vrtovi. Osim dekorativih vrtova, koje još i danas nalazimo uz istočno i južno pročelje biskupskog dvora, veliku površinu zauzimali su ukrasni vrtovi neposredno ispred novog staklenika. Ostaci istoga vidljivi su danas tek u tragovima. Veliki vrtovi pružali su se zapadnom granicom perivoja, na čijem su području danas livade i raslinje. Voćnjak zapadno od katedrale i dvora i danas je u vlasništvu Crkve i žičanom je ogradom odijeljen od ostalog prostora perivoja.

Značajnije promjene vidljive su već i na karti iz 1939. godine. Objekata ucrtanih na prethodnoj karti više nema, osim velikog staklenika. Nestao je stari staklenik, kao i slamnati paviljon, ni ostaci džamije više nisu ucrtani, mada drugi autori tvrde da su ostaci još postojali i kasnije. Dekorativni vrtovi oko biskupskog dvora i ispred velikog staklenika i dalje postoje, ali su trase staza djelomično izmijenjene. Površina parka smanjena je oduzimanjem južnog dijela na kojem je izvršena parcelacija.

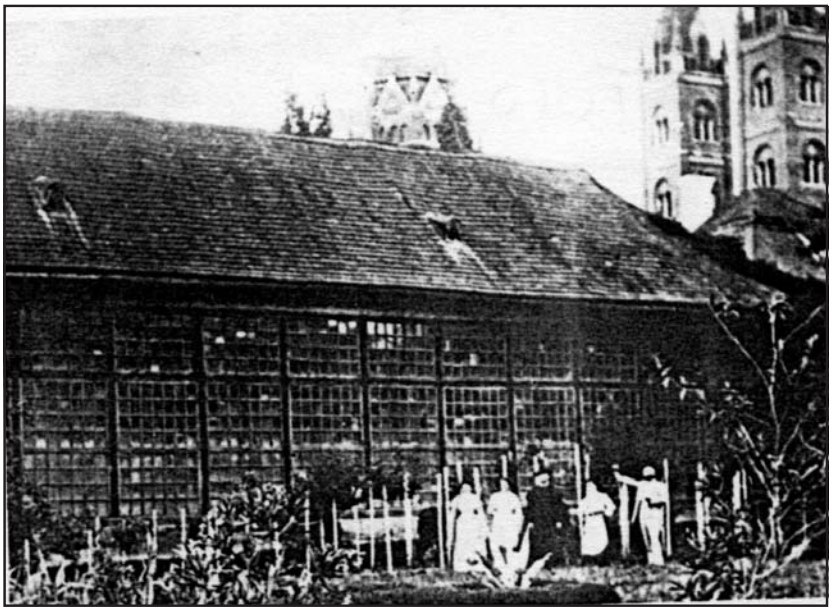

Stari staklenik

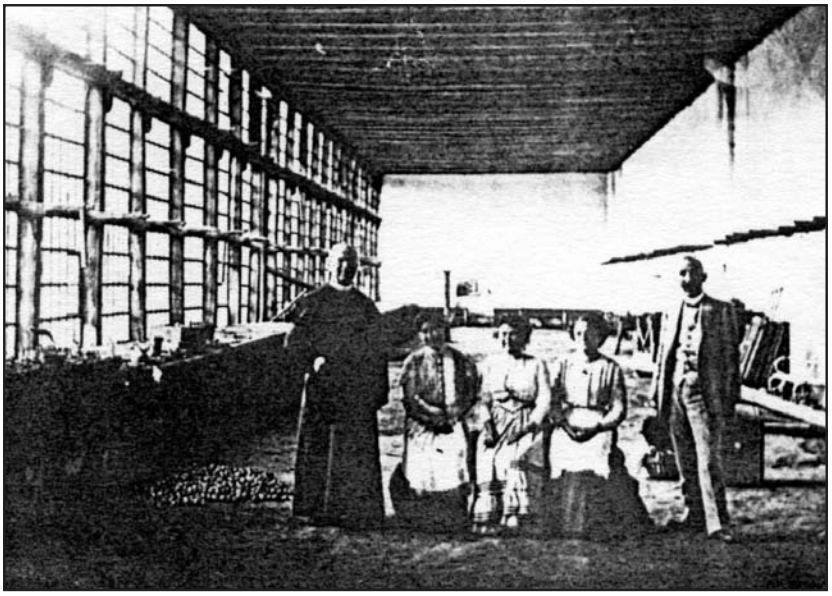

Unutrašnjost starog saklenika

Sljedeći grafički prikaz perivoja je karta iz 1971. godine. Površina oblikovanog dijela perivoja približno je ista kao i na karti iz 1939. godine, ali su zato perivoju oduzete livade s jugozapadne strane i voćnjaci na jugu, tj. jugozapadu. Na jugozapadnom dijelu izvršena je parcelacija za tenis terene, a između terena i perivoja probijena je trasa nove ceste. Južni dio zaposjeli su objekti Doma zdravlja. Prvi zdravstveni objekti izgrađeni su 1967. godine uz istočni ulaz u park. I nakon stupanja na snagu rješenja Zavoda za zaštitu prirode gradilo se na područjima livada i voćnjaka. Godine 1983. i 1984. građeni su i ostali zdravstveni objekti ambulante, stanica za prvu pomoć i dr. Trase staza unutar perivoja ostale su većinom nepromijenjene. Male promjene dogodile su se oko objekata Doma zdravlja, te oko sjeveroistočnog, tj. glavnog ulaza u park.

Na karti više nije ucrtan Strossmayerov staklenik. Demontiran je između 1958. i 1968. godine i preseljen u Osijek, a zbog toga su i staze na tom području preoblikovane. Na području gdje je nekada stajala turska džamija, u strmoj prirodnoj udolini, 1968. godine sagrađena je ljetna pozornica u svrhu održavanja manifestacije pod nazivom Đakovački vezovi.

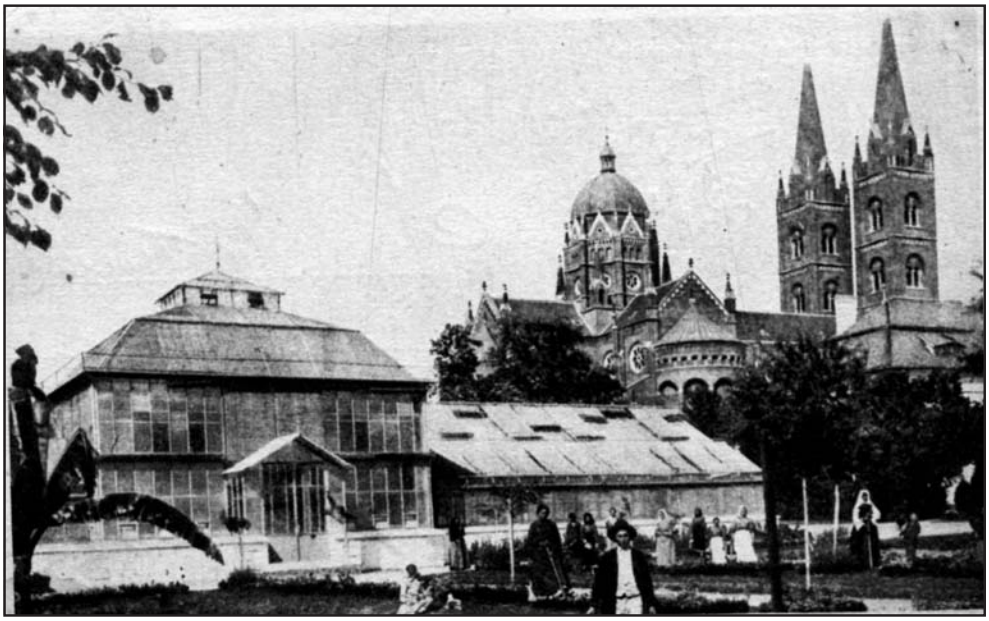

Strossmayerov zimski vrt u perivoju, fotografija iz 1926. g.

Dekorativni vrtovi s istočne i južne strane biskupskog dvora zadržali su svoj prvobitni oblik, dok dekorativni vrt ispred nekadašnjeg velikog staklenika zbog nebrige, i prepušten prirodi, gubi na svojoj estetskoj vrijednosti, te se gubi među samoizraslim grmljem i drvećem.

U literaturi često nailazimo na podatke da je perivoj oblikovan u engleskom stilu, što nije točan podatak, a proizlazi iz toga što je postalo uobičajeno da se svi parkovi pejsažne koncepcije nazivaju parkovima engleskog stila, što također nije točno. Đ. Rauš: "Stari park u Đakovu… oblikovan je u engleskom stilu od 1870. godine."

Perivoj uz biskupski dvor u Đakovu je romantičarski park, a dekorativni vrtovi oko biskupskog dvora i katedrale pripadaju historicističkim vrtovima. U vrijeme druge polovice 19. stoljeća, u parkovnoj arhitekturi sjeverne Hrvatske bilo je često da perivoji posjeduju obilježja različitih stilova pomiješanih s tradicionalnom vrtnom arhitekturom što je u korelaciji s tadašnjom romantičarskom modom (M. Obad-Šćitaroci, B. Bojanić).

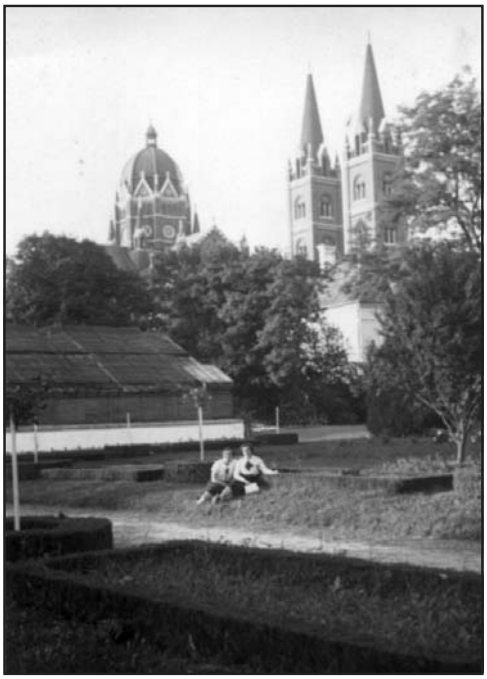

Dekorativni vrtovi u zapadnom dijelu perivoja nekada i danas

A. G. Matoš u svojim putopisima piše o perivoju: "Park je i više no priličan za Đakovo … Stil parka je sasvim domaći i originalan: kombinacija od francuskih leja, engleskog drveća, pa našeg običnog voćnjaka i povrtnjaka."

Danas nas stari park u Đakovu još samo ulaznim dijelom podsjeća na svoju nekadašnju veličinu i sjaj prošlosti.

Šime Ricov, u svom članku u časopisu "Hortikultura", o perivoju u Đakovu piše: "Glavni (nekad biskupijski) park tek svojim ulaznim dijelom rječito upućuje posjetioca o nekad zaista uređenom impozantnom parku s bogatstvom parkovnih uređaja i oblikovanih motiva. A sada – na primjerno njegovanje i održavane figure stožaca od šišanog pimšira, borovice i tuje s desne strane ulaza – nastavlja se bagremik u jednom pravcu, te ostali zapušteni dio parka u ostalim smjerovima.

Osim sporadičnih primjeraka vrijednije vegetacije, kao što su tu i tamo po koja platana, javor, lipa, poljski bor, borovac i neke druge vrste, park je uglavnom obrašten više-manje inferiornim parkovnim vrstama (bagrem, grab i slično).

Kad bismo apstrahirali ulazni dio parka, onda bismo ovaj prostor na kojem se prostirao nekadašnji park, mogli nazvati "neodređenom kategorijom zelenila".

Najstariji dijelovi perivoja su dekorativni vrtovi oko biskupskog dvora i katedrale. Vrt ispred istočnog pročelja biskupskog dvora nastao je najvjerojatnije u vrijeme gradnje i samog istočnog krila, točnije u vrijeme biskupa Josipa Čolnića (1751.-1773. godine). Velika je mogućnost da su tada djelomično nastali i dekorativni vrtovi oko starog staklenika, jer nailazimo na podatak da je isti biskup gradio i staklenik 1760. godine. Dekorativni vrt s južne strane biskupskog dvora, po svoj prilici, nastao je u vrijeme ili iza gradnje južnog krila biskupskog dvora kojeg je gradio biskup Raffay početkom 19. stoljeća. Izgled spomenutih vrtova mijenjao se tijekom vremena, te je kompozicija postajala sve čistija i jednostavnija, ali hladnija i reprezentativnija (M. Obad-Šćitaroci).

Među najstariju biljnu skupinu spada skupina crnog bora koja čini jedinstvenu cjelinu oko tzv. meteorita koji tu stoji još od vremena gradnje ka-

tedrale. I nekada je bila, a i danas je ta cjelina jak akcent đakovačkog parka. Danas još više dobiva na značenju jer su nestali drugi jaki akcenti kao što su bili staklenici, japanski paviljon i sl. Dugo su se vremena vodile polemike o porijeklu kamena, ali su znanstvena istraživanja pokazala da se ne radi o nikakvom meteoritu, nego je to kamen terestričkoga porijekla. Nailazimo na niz primjera da je tijekom 19. stoljeća jedno vrijeme postojao običaj da se kamenje nepravilnog oblika postavlja po vrtovima kao ukras, govoreći da se radi o meteoritima (Lj. Barić).

Perivoj se danas sastoji od nekoliko dijelova:

1. historicistički dekorativni vrtovi ispred istočnog i južnog pročelja biskupskog dvora

2. prostor perivoja uz istočnu ogradu, tj. centralni prostor između biskupskog dvora i Doma zdravlja, s djelomičnim ostacima povijesnog i nekada oblikovanog perivoja

3. zapadni i jugozapadni dio perivoja, na terenu u padu u odnosu na centralni dio – nema nikakvog hortikulturnog uređenja, nekontroliran rast biljnih vrsta

4. kompleks Doma zdravlja.

Trase staza u glavnom dijelu parka više – manje su zadržale svoju izvornost. Još uvijek glavnu aleju, s najzanimljivijom vizurom prema biskupskom dvoru i crkvenim tornjevima katedrale, čini staza u pravcu sjever-jug na istočnoj strani perivoja koja teče paralelno s ogradom, spajajući sjeverni i južni ulaz u perivoj. Druga staza po važnosti je pravac istok-zapad, tj. staza okomita na gore spomenutu, koja spaja istu s dječjim igralištem i ljetnom pozornicom na zapadnom dijelu perivoja, te se preko pada terena spaja na sporedni, zapadni ulaz u park. Dijagonalu čini trasa staze koja teče od glavnog, sjevernog ulaza prema jugozapadu, tj. staza koja na jednoj svojoj strani ima biskupski dvor, a na drugoj završava s dječjim igralištem i, na kraju, ljetnom pozornicom. Od tri spomenute, i možda najzanimljivije parkovne staze, samo je prva zadržala svoju izvornu trasu. Originalne vizure u biskupskom perivoju danas su djelomično ili kompletno onemogućene, a razlog tome je nekontrolirani i neplanirani rast raznih biljnih vrsta i sadašnja pregusta struktura parka, za razliku od pri-

jašnje. Sve staze u perivoju su asfaltne s betonskim rubnjacima, dok su prilazi zapadnom ulazu i staze u dekorativnim vrtovima s istočne strane biskupskog dvora posute bijelim tucanikom.

Glavna mjesta sastajanja i druženja u parku su mjesta oko ljetne pozornice, točnije oko dječjeg igrališta koje je u jako lošem stanju, te mjesta za sjedenje uz glavne parkovne staze. I druga oprema, uz spomenute elemente dječjeg igrališta, također je dosta stara i često postavljena bez unaprijed izvršenog plana. Oblikovno, klupe ne čine jednu cjelinu, neke su masivne, u kombinaciji betona i drveta s naslonom, druge su bez naslona, od željeza i drveta i, osim što međusobno ne čine jednu cjelinu, ne uklapaju se ni s izvornim elementima parka, kao što je ograda u kombinaciji željeza i opeke.

Detalj ograde

Ostaci srednjovjekovnih bedema

Ostalo gradsko zelenilo

Osim perivoja uz biskupski dvor, u Đakovu postoje još dva manja parka, tzv. Mali park i kolodvorski park, nekoliko javnih zelenih površina u stambenim dijelovima grada, te niz drvoreda. Oni nemaju kulturnu i povijesnu vrijednost, niti vrijedni hortikulturni znamen, samo su u funkciji gradskog zelenila.

Mali park omeđuju ulice Vladimira Nazora i Frankopanska ulica sa zapada, O. Price sa sjevera i J. Kozarca s juga. Površina mu je 1.2 hektara. Park je bez ikakvog hortikulturnog stila, ali postoje fotografije iz vremena prije Prvoga svjetskog rata, pa ulazi u spomen Đakova kao staro sastajalište njegovih građana. Prije nekoliko godina izrađene su nove staze, većinom na trasama starih, postavljene su nove klupe, na ulazu u park postavljeni betonski cvjetnjaci s jednogodišnjim cvijećem, ali na području hortikulture nije se ništa znatno promijenilo. Park u svom sastavu ima samo nekoliko vrsta drveća, a najzastupljenije su lipe (Tilia sp. L.). Na zapadnom ulazu u park uređena je ograda od obične kaline (Ligustrum vulgare), te grmovi od običnog šimšira (Buxus sempervirens) obrezani u obliku kugli.

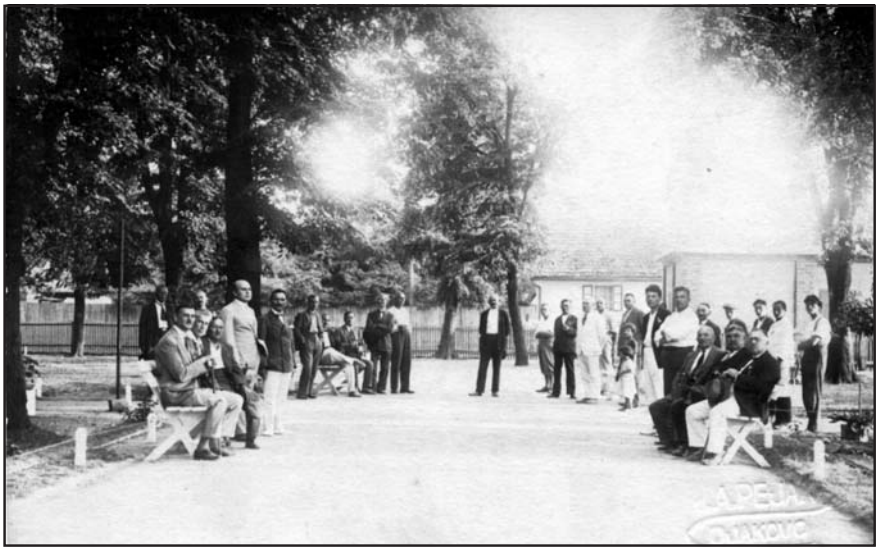

Otvaranje malog parka nakon obnove oko 1930. godine

Kolodvorski je park označen dominantnim drvoredom negundovca s prostranom i rubnom pratnjom topola i jablana (Š. Ricov). Park je zapušten i nenjegovan, s nedovoljnim pratećim sadržajima.

Drvoredi su najčešće jedino gradsko zelenilo pojedinih dijelova grada. Š. Ricov u svom članku o zelenilu Đakova piše: "U primjeru gradskih drvoreda nema kriterija ujednačenosti u kontinuitetu određene biljne vrste, odnosno više vegetacijski i habitualno sukladnih vrsta. Tako se često susreću, primjerice platane i javori s jedne strane, a šljive i orasi s druge strane ulice; s izuzetkom jednog drvorednog niza breze, svi su postojeći drvoredi više manje sastavljeni od više vrsta, među kojima su brojčano zastupljeni: lipa, divlji kesten, razni javori, breze i jablani. Sporadično se u drvoredu javljaju pačempres i borovica." Novozasađeni drvoredi i u starim i novim dijelovima grada zasađeni su ipak kao jedna oblikovna cjelina.

Gradsko groblje je smješteno na uzvisini jugozapadno od parka, te je s tog područja moguće sagledati cjelinu koju čine katedrala, biskupski dvor i perivoj. Groblje je godine 1870. otvorio biskup Matija Antun Krtica, nakon što je napušteno staro groblje na kraju Pavićeve ulice, a početkom 20. st. u središnjem dijelu je podignuta kapelica u duhu hostoricizma – neogotike (Đakovo, monografija).

Groblje je ozelenjeno vrstama karakterističnim za takva mjesta. Najčešće vrste su obična azijska tuja (Thuja orientalis L.), obična američka tuja (Thuja occidentalis var. pyramidalis), obični šimšir (Buxus sempervirens L.) (I. Toljan). Prednji dio groblja, tj. dio od glavnog ulaza, je staro groblje bogato zelenilom, uklopljeno u prateću arhitekturu, dok su noviji dijelovi groblja znatno siromašniji biljnim sadržajima.

Matoš ovako opisuje đakovačko groblje: "Groblje, provincijsko romantično groblje na uzvisici. Nalijevo kuće u bijeloj ljetnoj prašini, a na puškomet odavde visina katedrale, groba Biskupova, najljepšeg groba hrvatskoga…"

Popis literature

Ančić, Vesna, Valorizacija i rekonstrukcija starog parka oko Katedrale u Đakovu; Šumarski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, listopada 1988.

Barić, Lj., Navodni meteorit iz Đakova, Anali centra za znanstveni rad u Osijeku 1, JAZU, Osijek 1981.

Benčević, Z., Rogić I., Kopić I., Čordašić F., Išasegi R., Djakovo, tourist guide – book, Đakovo, 1966.

Biskupski park u Đakovu nestaje… - žalosna sudbina najstarijeg i najvećeg parka u Slavoniji -; Hrvatski list, broj 47 (3873), godina XIII, Osijek, 1932.

Brlić, A. E., Putovanja u Đakovo potkraj 18. i početkom 19. st., "Đakovački vezovi", Prigodna revija, 1974.

Cepelić, Milko, Stolna crkva djakovačka, Đakovo, 1915.

Đakovo – monografija, Đakovo, 1989. g.

Đakovo i Đakovački vezovi, Đakovo, 1986.

Fotomonografija starog Đakova, Đakovo, 1995. g.

Gamulin, Grgo, Hrvatsko slikarstvo 19. stoljeća, Zagreb, 1995.

Kiš, Dragutin, Parkovi Slavonije; Priroda br. 6-7, Zagreb

Košćak, Vladimir, Josip Juraj Strossmayer – političar i mecena

Marković, Mirko, Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine, JAZU, Zagreb, 1976.

Marković, Mirko, Kako je izgledalo Đakovo krajem 17. st.? "Đakovački list", 27. travnja 1995.

Matoš, Antun Gustav, Od Zagreba do Beograda, Zagreb, 21. i 22. 9. 1906, "Putopis", Vinkovci, 1995.

Narodni list, Jugoslavensko napredno glasilo, broj 24, godina VII, Đakovo, 1928.

Narodni list, Jugoslavensko napredno glasilo, broj 28, godina VII, Đakovo, 1928.

Narodni list, Jugoslavensko napredno glasilo, broj 29, godina VII, Đakovo, 1928.

Obad-Šćitaroci, Mladen, Bojanić, Bojana, Perivoj uz biskupski dvor u Đakovu, Diacovensia 1/1995.

Obad-Šćitaroci, Mladen, Hrvatska parkovna baština – zaštita i obnova, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

Rauš, Đuro, Ljepote Đakovštine i požeškog kraja; Glas Slavonije, godina 32, broj 9136., Osijek 1975.

Rauš, Đuro, Stari parkovi u Slavoniji i Baranji, "Hortikultura", Split, 1977.

Rauš, Đuro, Šumska vegetacija Đakovštine, Zbornik Đakovštine, JAZU, Zagreb, 1976.

Ricov, Šime, Uređenje pejzaža i zaštita čovjekove okolice u Đakovu; Hortikultura br. 1-2, 1983.

Szabo, Gjuro, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, 1920.

Toljan, I., Diplomski rad, Parkovi i zelene površine Đakova u prostornim planovima;

Šumarski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.

Uprava dobra biskupije đakovačke: Biskupski park u Đakovu ostaje; Narodna obrana, godina XIII, broj 8, Đakovo, 1932.

Vukov, Jerko, Zelene površine Đakova i njegove okolice; Đakovački vezovi, prigodna revija 1987., Đakovo

GARDENS TO THE BISHOP'S COURT IN ĐAKOVO

Summary

Up to the present days very little has been written about the gardens to the Bishop's Court, one of the distinguishing marks of Đakovo. Therefore, we find this article even more important for interpreting and illuminating both the development of the gardens and efforts for their reconstruction. It is also relevant for understanding their architectural dimension. The author consults both the existing literature about the gardens and archival materials.

GRAĐA

UDK 012 Pavić, K.
069 Pavić, K. (01)

Autobibliografija objavljenih radova

Krešimir Pavić
Muzej Đakovštine, Đakovo

Popisati radove drugih, ma koliko uložili truda, nezahvalan je posao, a i rezultati su nerijetko ispod očekivanih. Bibliografija radova rano preminulog kustosa Muzeja Đakovštine zapravo je autobibliografija te je, kao takva, zapravo najtočniji i najcjelovitiji popis svega onoga što je objavio. Radovi od rednog broja 148. do 151. uneseni su naknadno.

GODINA 1971.

1. 100-ta obljetnica rođenja Radića
»Šahovski glasnik«, god. 16., br. 749., Đakovo, 31. 5. 1971.

GODINA 1973.

2. Izidor Gross
»Šahovski glasnik«, god. 38., br. 5., Zagreb, 1973., str. 171-3.
3. Barun Trenk i šah
»Šahovski glasnik«, god. 38., br. 8., Zagreb, 1973., str. 266-8.

GODINA 1974.

4. Benedikt Stay o šahu
»Šahovski glasnik«, god. 39., br. 2., Zagreb, 1974., str. 65-6.
5. Jedna partija iz 1860. godine
»Šahovski glasnik«, god. 39., br. 6., Zagreb, 1974., str. 201.

6. Bronislav Grabovski o Đakovu
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1974.«, Đakovo, 1974., str. 17.
7. Mato Topalović
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1974.«, Đakovo, 1974., str. 25.
8. Dvije tuđice kao šahovski nazivi (centar, cajtnot)
»Jezik«, god. 21., br. 3-4., Zagreb, 1973.-1974., str. 127-8.
9. Hrvatski šahovski savez iz 1912. godine
»Šahovski glasnik«, god. 39., br. 9., Zagreb, 1974., str. 302-4., v. i Pismo uredniku, »Šahovski glasnik« br. 1., 1975.
10. Zagrebački šahovski klub 1886.-1893.
»Povijest sporta«, god. 5., br. 19., Zagreb, 1974. str. 1727-42.

GODINA 1975.

11. Najstariji hrvatski šahovski klub
»Šahovski glasnik«, god. 40., br. 3., Zagreb, 1975., str. 92-4.
12. Đakovačke novine prije I. svjetskog rata
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1975.«, Đakovo, 1975., str. 10-11.
13. Prvi problemski turnir u Hrvatskoj
»Šahovski glasnik«, god. 40., br. 10., Zagreb, 1975., str. 343-4.

GODINA 1976.

14. Hrvatsko šahovsko nazivlje (otvaranje, cuger, izgubiti s kim)
»Šahovski glasnik«, god. 41., br. 1., Zagreb, 1976., str. 21-3.
15. A. G. Matoš kao šahist
»Šahovski glasnik«, god. 41., br. 5., Zagreb, 1976., str. 165-7.
16. Biskup Strossmayer i Konstantin Miladinov
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1976.«, Đakovo, 1976., str. 30-1.
17. Zabrana šaha svećenicima u Splitu 1535.
»Šahovski glasnik«, god. 41., br. 7., Zagreb, 1976., str. 237-8.
18. 90 godina organiziranog šaha u Hrvatskoj
»SN Revija«, god. 1., br. 9., Zagreb, 1976., str. 47.

GODINA 1977.

19. Hrvatsko šahovsko nazivlje (rohada, pretvorba)
»Šahovski glasnik«, god. 42, br. 6., Zagreb, 1977., str. 202-3.
20. Matija Pavić, historik dijeceze
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1977.«, Đakovo, 1977., str. 18.
21. Značenje obitelji Horvat u hrvatskoj povijesti
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1977.«, Đakovo, 1977., str. 32-4.
22. »Pripazite na bicikliste i pješake«
»Povijest sporta«, god.8., br. 32., Zagreb, 1977., str. 2823-5.
23. Izložbe Muzeja Đakovštine
»Glasnik slavonskih muzeja«, god. 12., br. 34., Vukovar, 1977., str. 13 (nepotpisano)
24. Povijest đakovačkih tiskara do 1914.
»Glasnik slavonskih muzeja«, god. 12., br. 34., Vukovar, 1977., str. 33-5.
25. Nogomet u Đakovu još 1911. g. (pravi naslov: Kada je odigrana prva nogometna utakmica u Đakovu?)
»Đakovački list«, god. 21., br. 883., Đakovo, 9. 9. 1977.
26. Crtice o povijesti bankarstva u Đakovu
Katalog izložbe »Austrijski novci od Marije Terezije do propasti carstva«, Đakovo, 1977., str. (1-4.).

GODINA 1978.

27. Šahovska rubrika u »Hrvatskom športskom listu«
»Šahovski glasnik«, god. 43., br. 6., Zagreb, 1978., str. 198-9.
28. In Memoriam. Umro Franjo Čordašić
»Đakovački list«, god 22., br. 900., Đakovo, 9. 6. 1978 (nepotpisano)
29. Đakovačke tiskare prije I. svjetskog rata
»Đakovo i njegova okolica«, sv. 1., Đakovo, 1978., str. 87-165.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak

30. Pisma pisana Josipu Wallingeru
»Đakovo i njegova okolica«, sv. 1., Đakovo, 1978., str. 199-214.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak
31. Milko Cepelić, Poviest sela Vuke (priredio za tisak i napisao uvod)
»Đakovo i njegova okolica«, sv. 1., Đakovo, 1978., str. 215-74.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak
32. Stećci u Dragotinu
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1978.«, Đakovo, 1978., str. 11-2.
33. In memoriam. Franjo Čordašić, direktor Muzeja Đakovštine
»Glasnik slavonskih muzeja«, god. 13., br. 37., Vukovar, 1978., str. 4-5. (nepotpisano)
34. Iz rada Muzeja Đakovštine u Đakovu
»Glasnik slavonskih muzeja«, god. 13., br. 36., Vukovar, 1978., str. 5-7.
35. Kada je osnovan Karlovački šahovski klub?
»Šahovski glasnik«, god, 43., br. 7., Zagreb, 1978., str. 237-8.
36. Književnik Antun Gustav Matoš o sportu
»Povijest sporta«, god. 9., br. 36., Zagreb, 1978., str. 3076-81.

GODINA 1979.

37. Radnički pokret u Đakovu do osnivanja Socijal-demokratske stranke
»Đakovački list«, god. 23., br. 918., Đakovo, 18. 5. 1979.
38. Radnički pokret u Đakovu 1918.-1921.
»Đakovački list«, god. 23., br. 919.-926., feljton u 7 nastavaka, Đakovo, 31. 5.-12. 10. 1979.
39. In memoriam Ljudevitu Jonkeu
»Šahovski glasnik«, god. 44., br. 6., Zagreb, 1979., str. 201.
40. Najstarije proslave 1. svibnja u Đakovu
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1979.«, Đakovo, 1979., str. 4-5.
41. Đakovački književni krug oko biskupa Strossmayera
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1979.«, Đakovo, 1979., str. 11-12.

42. Crtice o šahovskom životu u Hrvatskoj do 1914. godine (Problemistkinja Anka Palčić, Šahovska literatura, Šahisti izvan klubova)
»Šahovski glasnik«, god. 44., br. 7., Zagreb, 1979., str. 244-6.
43. Češko-hrvatski šahovski odnosi s početka ovoga stoljeća
»Šahovski glasnik«, god. 44., br. 8., Zagreb, 1979., str. 263-4.
44. Značenje hrvatskih naziva za šah
»Šahovski glasnik«, god. 44., br. 10., Zagreb, 1979., str. 330-1.
45. Život i rad Milka Cepelića
Katalog izložbe »Život i rad Milka Cepelića«, Đakovo, 1979., str. (1-6)
46. Grafijsko-pravopisna problematika u djelu Mate Topalovića
»Županijski zbornik«, sv. 6., Županja, 1979., str. 120.-31.

GODINA 1980.

47. Putovima tiskarstva u Slavoniji (U povodu knjige M. Malbaše »Povijest tiskarstva u Slavoniji«, Zagreb, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1978., knj. XVI., str. 146)
»Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske«, god 29., br. 1., Zagreb, 1980., str. 39-42.
48. Luka Botić
Katalog izložbe »Luka Botić. U povodu 150. obljetnice rođenja«, Đakovo, 1980., str. (1-7.)
49. Đakovačka muška preparandija (Učiteljska škola)
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1980.«, Đakovo, 1980., str. 23-5.
50. Ivan Grličić - prvi hrvatski pisac u Slavoniji nakon izgona Turaka
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1980.«, Đakovo, 1980., str. 31.
51. Hrvatski sokol u Đakovu do 1914.
»Povijest sporta«, god. 11., br. 44., Zagreb, 1980., str. 217-21.
52. Strossmayer i sport. Uz 75. godišnjicu smrti
»SN Revija«, god. 5., br. 207., Zagreb, 1980., 24. 9.

53. 30 godina Muzeja Đakovštine
»Glasnik slavonskih muzeja«, god. 15., br. 1. (nova serija), Vukovar, 1980., str. 19-23.
54. Topalovićeva pisma Stjepanu Marjanoviću
»Vijesti«, godišnjak Muzeja brodskog Posavlja, br. 4., Slavonski Brod, 1980., str. 65.-73.
55. Prva polemika u preporodnoj hrvatskoj književnosti
»Vijesti«, godišnjak Muzeja brodskog Posavlja, br. 4., Slavonski Brod, 1980., str. 75.-86.+2 fotografije izvan teksta
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak

GODINA 1981.

56. Aleksandar Wittek, prvi šahovski majstor u Hrvatskoj
»Šahovski glasnik«, god. 46., br. 6., Zagreb, 1981., str. 215-7.
57. Đakovačko novinstvo 1918.-1928.
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1981.«, Đakovo, 1981., str. 38.-40.
58. Općinski izbori u Đakovu 1920.
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1981.«, Đakovo, 1981., str. 41-2.
59. Dva priloga o Zagrebačkom šahovskom klubu (1. Novi podaci o Đuri Pilaru, 2. Je li Petar Brani bio član ZŠK-a?)
»Šahovski glasnik«, god. 46., br. 8., Zagreb, 1981., str. 293-4.
60. Šah u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću
»Šahovski glasnik«, god. 46., br. 9., Zagreb, 1981., str. 315-6.
61. Obnovimo »Zbornik slavonskih muzeja«
»Glasnik slavonskih muzeja«, god. 16., br. 3 (43), Vukovar, 1981., str. 12-3.
62. Figure i lula bistre duh (Šenoa i sport)
»SN Revija«, god. 6., br. 271., Zagreb, 16. 12. 1981.
63. Autobiografija Milka Cepelića
»Vijesti muzealaca i konzervatora Hravtske«, god. 30., br. 3., Zagreb, 1981., str. 20-4.

GODINA 1982.

64. Ilirizam u Đakovu
»Đakovo i njegova okolica«, sv. 2., Đakovo, 1982., str. 121-52.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak
65. Pravila Hrvatske čitaonice u Đakovu 1895.
»Đakovo i njegova okolica«, sv. 2., Đakovo, 1982., str. 157-63.
66. Sjećanje na profesore osječke gimnazije šezdesetih godina 19. stoljeća
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1982.«, Đakovo, 1982., str. 32-3.
67. Nepoznata knjiga o Titaniku
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1982.«, Đakovo, 1982., str. 54.
68. Književni lik Stjepana Marjanovića
»Vijesti«, godišnjak Muzeja brodskog Posavlja, br. 5-6., Slavonski Brod, 1982., str. 47-74.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak.
69. Suradnja Antuna Bauera s Muzejom Đakovštine
»Glasnik slavonskih muzeja«, god. 17., br. 45., Vukovar, 1982., str. 32 (broj posvećen dr. Antunu Baueru)
70. Da li je 1879. godine osnovan šahovski klub u Dubrovniku
»Šahovski glasnik«, god. 47., br. 11., Zagreb, 1982., str. 400-1.
71. Rohada, rohada i rošada
»Jezik«, god. 30., br. 2., Zagreb 1982., str. 62-3.
72. Povijesni pregled muzejske djelatnosti u Đakovu
»Informatica museologica«, br. 3-4., Zagreb, 1982. 81983.!), str. 23-4.

GODINA 1983.

73. Osnivanje Hrvatskog šahovskoh saveza
»Povijest sporta«, god. 14., br. 54., Zagreb 1983., str. 14-19.
74. Bibliografija radova Luke Botića. U povodu 120-godišnjice Botićeve smrti »Zadarska revija«, god. 32., br. 2-3., Zadar, 1983., str. 189-95.
75. Šah u Zadru 1385. godine
»Šahovski glasnik«, god. 48., br. 4., Zagreb, 1983., str. 138-9.

76. Muzeji u Đakovu. U povodu 18. svibnja, Međunarodnog dana muzeja »Đakovački list«, god. 30., br. 980., Đakovo, 13. 5. 1983.
77. Muzej Đakovštine Umjetnine slavonskih muzeja i galerija, katalog izložbe, Osijek 18. 5. 1983., str. 8.
78. Hrvatski šah stariji za stoljeće (pravi naslov: Novo o šahovskim počecima u nas) »SN Revija«, god. 8., br. 346., Zagreb, 25. 5. 1983.
79. Prilog za bibliografiju Hedvige Dekker. U povodu 20. godišnjice smrti. »Glasnik slavonskih muzeja«, god. 18., br. 47., Vukovar, 1983., str. 17-20.
80. Razvoj obrta u Đakovštini »Zanatski list«, god. 37., br. 417., Zagreb, 30. 6. 1983.
81. Đakovački ilirac Ivan Stanković »Đakovački vezovi, prigodna revija 1983.«, Đakovo, 1983., str. 31-2.
82. Sjećanje na Franju Čordašića »Đakovački vezovi, prigodna revija 1983.«, Đakovo, 1983., str. 33.
83. Pet stoljeća tiskarstva u Hrvatskoj »Đakovački vezovi, prigodna revija 1983.«, Đakovo, 1983., str. 34-5.
84. Šah u Zagrebu u 19. stoljeću »Šahovski glasnik«, god. 48., br. 7., Zagreb 1983., tsr. 269-71.
85. Jagoda Brlić, ilirka iz Slavonije »Vijesti«, godišnjak Muzeja brodskog Posavlja, br. 7., Slavonski Brod, 1983. (1984.!)., str. 114-22+ 1 fotografija izvan teksta

GODINA 1984.

86. Izložbena aktivnost Muzeja Đakovštine u godini 1983. »Glasnik slavonskih muzeja«, god. 18/19., br. 48/49., Vukovar, 1984., str. 53-4.
87. Muzej Đakovštine Umjetnine slavonskih muzeja i galerija II., katalog izložbe, Osijek, svibnja 1984., str. 8.
88. Đakovo kao likovno nadahnuće Katalog izložbe, Đakovo, 1984., str. 1-3.
89. 750. godina đakovačke povijesti »Đakovački vezovi, prigodna revija 1984.«, Đakovo, 1984., str. 16.

90. Đakovačko novinarstvo 1929.-1941.
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1984.«, Đakovo, 1984., str. 29-30.
91. Bogoslav Šulek o tjelovježbi 1844.
»Povijest sporta«, god. 15., br. 60., Zagreb, 1984., str. 224-9.
92. Općinski izbori u Đakovu 1920. godine
»Zbornik«, Muzej radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta za Slavoniju i Baranju, god. 2., br. 2-3., Slavonski Brod, 1984., str. 147-58.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak

GODINA 1985.

93. Đakovačko novinstvo nakon 1945. godine
»Đakovački list«, god 32., br. 1011-3., Đakovo, 30. 1. 1985. (feljton u tri nastavka)
94. Neuspjeli pokušaji osnivanja tiskare u Đakovu
»Glasnik slavonskih muzeja«, god. 19/20., br. 50/51., Vukovar, 1985. str. 51-7.
95. Etnografske zbirke u Đakovu na razmeđu stoljeća
»Glasnik slavonskih muzeja«, god, 19/20., br. 50/51., Vukovar, 1985., str. 58-60.
96. Otkriće koje to nije! (Reagiranje na članak dr. Mirka Markovića »Kako je izgledalo Đakovo krajem 17. stoljeća?«, »Đakovački list« br. 1016., 27. 4. 1985.)
»Đakovački list«, god. 32., br. 1017., Đakovo, 18. 5. 1985.
97. Novi podaci o Aleksandru Witteku. U povodu 90. godišnjice smrti
»Šahovski glasnik«, god. 50., br. 6., Zagreb, 1985., str. 289-91.
98. Slavonski suputnici ilirizma. U povodu 150. obljetnice hrvatskog preporoda.
»Đakovački vezovi«, prigodna revija 1985., Đakovo, 1985., str. 30-1.
99. Čitaonice u Đakovu do I. svjetskog rata
»Đakovački vezovi«, prigodna revija 1985., Đakovo, 1985., str. 32-3.

100. Književni rad Stjepana Marjanovića
»Stjepan Marjanović, slikarstvo i književni rad«, katalog izložbe, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, 1985., str. 3.-30.
101. Curiculim vitae (Stjepana Marjanovića)
»Stjepan Marjanović, slikarstvo i književni rad«, katalog izložbe, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek, 1985., str. 31.-37.
102. Politički lik Luke Botića
»Zbornik« Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje, god. 22., br. 1., str. 1.-23., Slavonski Brod, 1985.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak
103. Đakovo
Klaus Stopp, »Die Handwerkskundschaften mit Ortsansichten«, beschriebender Katalog der Arbeitsattestate wandernder Handwerksgesellen, Stuttgart 1985., str. 18-9.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak
104. Dva Topalovićeva pisma Stanku Vrazu. Uz 150-tu obljenticu Ilirskog pokreta (nadnaslov) »Godišnjak« za kulturu, suvremena društvena i ekonomska pitanja, br. Vinkovci, 1985. (1986.!) str. 61-9.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak
105. Luka Botić u Đakovu
»Đakovo i njegova okolica«, sv. 3., Đakovo, 1985.(1986.!), str. 67.-10
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak
106. »Đakovačka koračnica« Dragutina Trišlera
»Đakovo i njegova okolica«, sv. 3., Đakovo, 1985. (1986.!), str. 180-4.
107. Književni počeci Mijata Stojanovića
»Županjski zbornik« 9., Županja, 1985. (1987.!), str. 92.-98.

GODINA 1986.

108. Sitniji prilozi o muzejskoj djelatnosti slavonskih iliraca
»Glasnik slavonskih muzeja«, god. XX/XXI., br. 52.-53., Vukovar, 1985/86., str. 60.-62.
109. Narodna vlast na kotaru Đakovo 1941.-1945.
Katalog izložbe, Đakovo, 1986., str. 4.

110. Đakovački plakati između dva svjetska rata
Katalog izložbe, Đakovo, 1986., str. 4.
111. Milko Cepelić
»Đakovački vezovi«, prigodna revija 1986., Đakovo, 1986., str. 9.-10.
112. Novi podaci o društvu Hrvatski sokol u Đakovu
»Povijest sporta«, god. XVII., br. 68., Zagreb, 1986., str. 142.-144.
113. Šahovske studentske Olimpijade i sudjelovanje Jugoslavije
»Povijest sporta«, god. XVII., Zagreb, 1986., br. 69., str. 196-199. i br. 70., str. 323.-329.
114. Kako obilježiti 750 godina Đakova?
»Đakovački list«, god. XXXIII., Đakovo, 31. 10. 1986., br. 1039.
115. Stoljeće Zagrebačkog šahovskog kluba
»Šahovski glasnik«, god. LI., br. 11., Zagreb, 1986., str. 513.-514.

GODINA 1987.

116. Đakovo kroz stoljeća. U povodu 750. obljetnice
»Đakovački list«, god. XXXIV., 4. 2. 1987., br. 1042.
117. Strossmayerova briga za gospodarski razvoj Hrvatske
»Đakovački vezovi«, prigodna revija 1987., str. 8.-9.
118. Knjižare u Đakovu do II. svjetskog rata
»Đakovački vezovi«, prigodna revija 1987., str. 45.-47.
119. Djelovanje KPJ u Đakovu i Đakovštini 1935.-1945.
Katalog izložbe, Đakovo, 1987., str. 8.
120. Povijest đakovačkih tiskara
Sadržaj: Predgovor, I. dio: Razvoj tiskarstva u Hrvatskoj, Inkunabule u Đakovu. Neuspjeli pokušaji osnivanja tiskare u Đakovu, II. dio: Biskupijska tiskara, Bruckova tiskara, Kraljevićeva tiskara, Brandekerova tiskara, Tiskare kao ekonomski faktor, Dodatak: Tiskare od oslobođenja do Zakona o nacionalizaciji, Zaključak, Literatura.
Biblioteka Muzeja Đakovštine, serija 1, knjiga 2, format 16x24 cm, str. 94 s 13 slika u tekstu, Đakovo, 1987.

121. Dva priloga o Zagrebačkom šahovskom klubu (1886-1893)
»Povijest sporta«, god. 18., br. 73., Zagreb, 1987., str. 220-222.
122. Počeci historiografskog rada u Đakovu
»Slavonski povijesni zbornik«, god. 24., br. 1-2., Sl. Brod, 1987., str. 175.-182.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak
123. Napomene o odjecima hrvatskoga narodnog preporoda u Slavoniji
»Slavonski povijesni zbornik«, god. 24., br. 1-2., Slav. Brod, 1987., str. 217-224.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak
124. Mladen Lukačević. Izložba ulja.
Katalog izložbe, Đakovo, 1987., str. 2-3.

GODINA 1988.

125. Dosadašnji uspjesi obvezuju … Aktivnost šahovskog kluba »Jedinstvo-Slavonska banka« u Đakovu
»Slavonska banka Osijek«, list Radne zajednice, god. 5., br. 46-47., Osijek, 26. 1. 1988., str. 16.
126. Počeci šahovske igre u Hrvatskoj
»Povijest sporta«, god. 19., br. 76., Zagreb, 1988., str. 29.-35.
127. Osnivanje Crvenog križa u Đakovu
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1988.«, Đakovo, 1988., str. 29.-31.
128. Glazbeni život u Đakovu
Katalog izložbe »125 godina pjevačkih društava u Đakovu«, Đakovo, 1988., str. 11.
129. Povijest sela Trnave
Dvjesta godina Osnovne škole u Trnavi 1786-1986, Trnava, 1988., str. 35.-38.
130. Značenje popisa Đakovštine 1702.
Godišnjak, br. 11., Vinkovci, 1988., str. 87.-90.
- od ovog priloga izrađen je posebni otisak

131. 750 godina Đakova 81239-1989)
Slavonski narodni kalendar Čiča Grga Grgina 1989, Đakovo, 1988., str. 31.-36.

GODINA 1989.

132. Kapitalno lingvističko djelo (Mate Šimundić, Rječnik osobnih imena)
Đakovački list, god. XXXIV., br. 1070., 13. 2. 1989.

133. Sport u Đakovu do I. svjetskog rata
Povijest sporta, god. XX., Zagreb, 1989., br. 80., str. 313.-320.

134. Najstariji glasnik, god. LIV., Zagreb, 1989., br. 4., str. 157.-163 i br. 6., str. 264.

135. Značajniji povijesni događaji (kronologija)
Đakovo 1239.-1989. 750 godina (program proslave), Đakovo, 1989., str. 25.-30.

136. Istaknute ličnosti u đakovačkoj prošlosti
Đakovo, 1239-1989., str. 34.-35.

137. ĐAKOVO
Sadržaj: Uvod, Đakovo - grad bogate prošlosti, Đakovo danas, Turistička razglednica, Prilozi, Sažetak, Zusammenfassung, Summary
Izdavač: Skupština općine Đakovo. Tisak: RO »Zrinski« TIZ, Čakovec, Đakovo, 1989., str. 118+(1) s većim brojem fotografija u tekstu (s dr. Andrijom Šuljkom, Antunom Jarmom i Zdravkom Dean suautor poglavlja Đakovo - grad bogate prošlosti i autor Priloga: Istaknute ličnosti u đakovačkoj povijesti, Kronologija važnijih povijesnih događaja u Đakovu i Važnija literatura)

138. Počeci fotografije u Đakovu
Katalog izložbe, Đakovo, 1989., str. 4.

139. Đakovački vezovi '88
»Đakovački vezovi, prigodna revija 1989.«, Đakovo, 1989., str. 4.

140. Biskup Strossmayer i ban Khuen Hedervary
Đakovački vezovi, prigodna revija, str. 27.-28.

141. Zagreb, mjesto osnivanja šahovskih saveza Hrvatske i Jugoslavije
Povijest sporta, god. XX., Zagreb 1989., br. 81., str. 37.-45.
142. Prošlost omeđena ratovima (tj. Đakovo u prošlosti)
Glas Slavonije, god. XLVI., br. 13.551.-13.579., Osijek, 5. 7.-5. 8. 1989. (u 29 nastavaka)
143. I. međunarodni šahovski turnir Đakovo '89 (brošura)
Đakovo, 1989., str. (16), naklada 300 (v. članak: 70 godina šahovskog kluba u Đakovu)
144. I. međunarodni šahovski turnir Đakovo '89. Bilten
Đakovo, 25. 9.- 1. 10. 1989. (ukupno 4 broja u ukupnoj nakladi 500), šapirografirano, str. (44)
145. Cjelovita slika o gradu slavljeniku. Znanstveni skup »Đakovo 750 godina«
Đakovački list, god. XXXVI., br. 1076., Đakovo, 27. 12. 1989., str. 3-4.
146. Đakovo u srednjem vijeku
Revija, god. 29., Osijek, 1989., br. 12., str. 1076.-1089.

GODINA 1990.

147. Predstavljanje novih knjiga u Đakovu (izdanje »Privlačice«)
Đakovački list, god. XXXVII., br. 1077., Đakovo, 31. 1. 1990.
148. Đakovački vezovi ’89., Prigodna revija »Đakovački vezovi«, 1990., str. 4.
149. Kontroverzije o Strossmayeru, Prigodna revija »Đakovački vezovi«, 1990., str. 24-25.
150. Životopis Nikole Tordinca, Prigodna revija »Đakovački vezovi«, 1990., str. 26-28.

GODINA 1991.

151. Počeci hrvatske književnosti u Slavoniji nakon oslobođenja od Turaka, Forum, br. 7-8, 1991., str.

AUTO-BIBLIOGRAPHY OF THE PUBLISHED WORKS

Summary

To list works made by other authors is indeed a unrewarding job, no matter how much effort you put in it; not to mention the fact that the results achoeved do not always meet the expectations of the author or of the public. Bibliography made by the early deceased curator or the Muzej đakovštine is, in fact, his auto-bibliography and as such it represents the most accurate and the most integer list of all the texst he published. Texts marked number 148 to number 151 were added subsequently.

UDK 912 (497.5 - 37 Đakovo) (091)

Stare karte Đakovštine

Vilim Matić
Državni arhiv u Osijeku, Osijek

Ovim se radom želi posebno istaknuti značaj zemljišnih karata kao povijesnog izvora i uputiti moguće istraživače na vrlo mali broj sačuvanih zemljišnih karata s područja Đakovštine. Doneseni su podaci o broju, izgledu i sadržaju zemljišnih karata iz zbirke Zemljišnih karata Državnog arhiva u Osijeku.

Zemljišne karte kao povijesni izvor

Zemljišne karte predstavljaju prvorazredni povijesni izvor zbog obilja podataka koje u sebi sadrže. Svojim linijama i bojama karte poput pravih dragulja otkrivaju prošlost pojedinih područja. Pažljivim istraživanjem zemljišnih karata moguće je sagledati cjelovitu sliku prikazanog područja u određenom vremenskom razdoblju.

Svakom strpljivom i upornom istraživaču karte će otkriti nekadašnji izgled i veličinu naselja, oranica, šuma, livada, vinograda i vodotokova. Iz karata lako razabiremo izgradnju cesta, mostova, željeznica i kanala. Po-

sebno su zanimljive karte koje prikazuju uređenje tokova rijeka i potoka. Mnoge katastarske općine i danas su zadržale granice koje su imale prije regulacije vodotokova.

Na kartama možemo pratiti uređenje zemljišta, sječu šuma, pretvaranje pašnjaka u oranice, podizanje i izgled vinograda i voćnjaka, dogradnju i širenje naselja, te mnoštvo drugih podataka. Vrlo lako uočavamo zabilježene nazive mjesta, pogotovo nazive rudina koji su ponegdje već sasvim zaboravljeni.

Često su na kartama zabilježena osobna imena i položaj ljudi koji su kartu izradili, dopunili ili svojim potpisom potvrdili vjerodostojnost ucrtanog podatka. Ponekad na kartama nalazimo i velik broj imena vlasnika pojedinih čestica. Ucrtane čestice pokazuju nam razvoj vlasničkih odnosa, veličine posjeda te njihovo cijepanje ili spajanje. Starije zemljišne karte donose i opise biljaka koje su se uzgajale ili su rasle na pojedinim područjima.

Dok nam većina povijesnih izvora već kod prvog čitanja ili pregleda pokazuje jasnim i uočljivim sve podatke, analiza zemljišne karte traži strpljenje i dulje istraživanje. Koliko god se puta vraćali zemljišnoj karti i iznova je istraživali, ona će gotovo uvijek otkriti poneki novi podatak.

Posebnu vrijednost predstavljaju starije zemljišne karte, zbog vremena kada su nastale i zbog načina izrade. Njihova unikatnost te precizan i točan način izrade pokazuju vrhunsku vještinu i majstorstvo crtača. Savršen crtež i skladna kompozicija boja često pretvaraju zemljišnu kartu u pravo malo umjetničko djelo. Unikatne zemljišne karte uglavnom su upotpunjene lijepim i maštovitim prikazima kartuša, kompasa, ornamentike (najčešće biljne), ružom vjetrova, prizorima iz svakodnevnog života, rada geometara i slično.

Crtane i bojane unikatne zemljišne karte izrađivane su uglavnom do sredine XIX. stoljeća za potrebe vlastelinstva. Ukidanjem feudalnih odnosa 1848. godine nametnula se potreba prve katastarske izmjere. Uvođenje katastarskog sustava u Habsburškoj Monarhiji započeo je car Karlo VI., a dovršio car Franjo Josip. Obiman posao izmjere započet je 1850. godine, a dovršen 1859./1860. godine. Potanke izmjere dovršene su i kastarske karte

izrađene nekoliko godina kasnije.[1] Karte su dopunjene reambulacijom na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće.

Najpreciznije karte rađene su za potrebe vojske. Posebno su ovjerovljene karte koje su se odnosile na razmjere zemljišta temeljem sudskih odluka.

Kada su u Hrvatskoj 1848. godine ukinuti feudalni odnosi, prestali su vrijediti i urbari koji su do tada uređivali odnose između vlastele i kmetova. Carski patenti koji su slijedili, 1853. godine i 1857. godine, nastojali su odrediti i propisati razmjeru zajedničkih posjeda između nekadašnjih vlastelina i njihovih bivših podanika. Utemeljeni su ujedno i urbarski sudovi za rješavanje nastalih sporova. Iz opisa na planovima vidljivo je kako su neke sporove riješili kotarski sudovi, ali da su pojedini sporovi rješavani i na Banskom stolu. Podaci upisani na planove, kojima se utvrđuje točnost i autentičnost ucrtaka, te sprovođenje pravosudne odluke, daju dokumentima dodatnu vrijednost prvorazrednog povijesnog izvora.

Time osim ucrtanih pašnjaka, šuma, cesta, oranica, vinograda, vodotokova, izgleda naselja, naziva rudina i imena crtača, imamo zabilježena i imena osoba koje su izvršitelji i nadziratelji u sprovođenju sudskih odluka.

Strogo su nadzirani i ovjeravani ucrtci terenskih katastarskih karata, čija je ucrtana osnova služila za razrez poreza.

Kod istraživanja zemljišnih karata sve je jasno i vidljivo, samo treba pažljivo promatrati i imati na pameti mjere koje su davane u hvatima a ne u metrima. Za bečki hvat ili klafter, kasnije modificiran hrvatski hvat, treba znati da je iznosio približno 1,9 ili preciznije 1,896 metara.[2] Metrična mjera za područje Hrvatske uvedena je u uporabu zakonom iz 1874. godine.[3]

Zbog svih navedenih karakteristika zemljišne karte zanimljive su ne samo povjesničarima i geografima, već i demografima, lingvistima, biolo-

---

1 J. S. Kocian: »Zakoni i propisi o izravnih porezih«, Zagreb, 1888. str. 4 M. Smrekar: »Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji«, knjiga druga, Zagreb, 1900. str. 692.

2 T. Mušnjak: »Mjerila na starim zemljopisnim kartama« Arhivski vjesnik 25, Zagreb, 1982.

3 M. Smrekar: »Priručnik…«, knjiga peta, Zagreb, 1905. str. 421.

zima, povjesničarima umjetnosti, topografima te mnogim znanstvenicima i stručnjacima raznih profesija.

Zemljišne karte područja Đakova iz zbirke Zemljišnih karta Državnog arhiva u Osijeku

Državni arhiv u Osijeku posjeduje zbirku starih zemljišnih karata unutar koje se nalazi i mapa zemljišnih karata s područja Đakova. Karte su zasada samo inventarno popisane i zbog toga označene privremenom signaturom. Oblikovanjem zbirke naznačit će se i konačna signatura svake pojedine karte.

Za vrijeme ratnih razaranja, od 1991. godine do konca 1996. godine, karte su zbog svog značaja bile privremeno preseljene u sigurnije sjeverozapadne krajeve Hrvatske. Nakon povratka u Državni arhiv u Osijeku na kartama su obavljeni nužni restauratorski i konzervatorski zahvati, te su time privremeno sanirana oštećenja. Karte su djelomično očišćene i oblijepljene japanskim papirom u dijelovima koji su značajnije oštećeni. Na taj način restaurirane karte složene su u mapu pod nazivom »Đakovo«. Unutrašnja obrada svake pojedine karte obavit će se prigodom pripreme za zaštitno mikrofilmiranje.

Prigodom opisa zemljišnih karata u pravilu se navodi sedam osnovnih elemenata radi što potpunije informacije korisnicima. Opis karte dopunjen je bilješkom iz koje se može saznati dopunska informacija o izvoru podataka, kao i podatak o provedenoj zaštiti izvornog dokumenta. Ukoliko neki od elemenata opisa nije poznat, označen je »?«.

Prema slobodnoj prosudbi dozvoljeno je upisivati samo dva elementa opisa:

- naslov karte; prema prikazu na samoj karti
- godinu nastanka karte; okvirno, ako znamo kada je potpisani autor djelovao na određenom području.

Ostali nezabilježeni podaci se ne pretpostavljaju niti unose u opis jer bi samo mogli izazivati zabunu kod korisnika izvora.

Elementi opisa zemljišne karte su sljedeći:

Naslov

Originalni naslov

Autor

Godina

Mjerilo

Tehnika, kolorit, veličina

Signatura

Bilješka[4]

Obvezno se uz svaku kartu navodi signatura. Signatura nam pokazuje naziv institucije u kojoj se karta nalazi; naziv ili broj fonda (zbirke), skupinu i mjesto gdje je karta odložena unutar skupine.

I. DRENJE

Nacrt O izlučenju pašnika i odciepljenju šume za obćinu Drenje

Danilo Draganić, djel. mjernik

1878. godine

1 = 100

Rukopis, koloriran, 90x61 cm

Državni arhiv u Osijeku (DAO), Zbirka zemljišnih karata (ZZK), mapa »Đakovo«/1.

Karta prikazuje naselja Drenje i Slatinik, te rudine: Gaj, Borje, Budiševce, Mandićevac, Brdo i Sela. Uz kartu je izrađen iscrpan Izkaz o izlučenju pašnika i odciepljenju šume prema pojedinim katastarskim česticama. Izrađena karta je zvanično ovjerena potpisima službenih osoba.

4 SHARD: »Priručnik iz arhivistike«; Zagreb, 1977., str. 152.-155.

II. ĐURĐANCI

Selo Gjurgjance Vlastelinstva Djakovačkog u Županiji Virovitičkoj

Aleksander Lužinski, mjernik

1870. godine

1 = 100

Rukopis, koloriran, 62x120 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/2

Karta prikazuje cjelokupnu katastarsku općinu Đurđanci s precizno ucrtanim površinama i označenim katastarskim česticama. Zabilježeni su nazivi svih rudina, a naročito precizno je ucrtano samo naselje s upisanim brojevima čestica i brojevima kuća. Karta je zvanično ovjerena.

III. FORKUŠEVCI

Nacrt razdieljenog pašnjaka Obćine Forkuševce

?

1885. godine

1 = 40

Rukopis, koloriran, 60x60 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/3.

Karta prikazuje rudine Lug, Carevu livadu i Grabinu s ucrtanim i upisanim katastarskim česticama.

IV. FORKUŠEVCI

Diobena osnova razdieljenog pašnjaka urbarske obćine Forkuševci

Polak, gradj. mjernik

1896. godine

1 = 40

Rukopis, djelomično koloriran, 61x90 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/4

Karta prikazuje pašnjake na rudinama Livade i Grabina. Ucrtane i označene sve katastarske čestice. Karta je dijelom oštećena i restaurirana.

V. KEŠINCI

Kešince

?

1871. godine

1 = 100

Rukopis koloriran, 138x76 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/5

Karta prikazuje cijelu katastarsku općinu Kešinci. Upisani su nazivi svih rudina, ucrtane su i upisane katastarske čestice. Pregledno je ucrtano naselje s navedenim katastarskim česticama i brojevima kuća. Karta je zvanično ovjerena. U jednom dijelu karta je podosta uništena, te je bio nužan restauratorski zahvat.

VI. PIŠKOREVCI - LAPOVCI

Nacrt O odciepljenju šume za obćinu Piškorevce u hataru obćine Lapovce

nahodeće se

Danilo Draganić, djel. mjernik

1891. godine (?)

1 = 100

Rukopis, koloriran, 39x60 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/6

Karta prikazuje rudinu Heljak i okolne rudine. Službeno je ovjerena s jasno ucrtanom podjelom šume. U jednom dijelu karta je uništena, te je bio nužan restauratorski zahvat.

VII. PUNITOVCI

Nacrt odciepljene paše i odlučenje šume obćini Punitovci

Aleksander Lužinski, poslujući miernik

1871. godine

1 = 100

Rukopis, koloriran, 61x77 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/7

Karta prikazuje naselje Punitovci s većim brojem rudina unutar katastarske općine. Karta je zvanično ovjerena i gotovo u cijelosti sačuvana.

VIII. TOMAŠANCI

Nacrt o razlučenju paše i šume za obćinu Tomašance

Danilo Draganić, djel. mjernik

1879. godine (?)

1 = 100 Rukopis, koloriran, 65x82 cm

DAO, ZZK. mapa »Đakovo«/8

Karta prikazuje naselje Tomašanci s ucrtanim okolnim rudinama. Sadrži i Izkaz o razlučenju pašnjaka i šume. Zvanično je ovjerena.

IX. TOMAŠANCI

Mappe der geitheiten Hutweide in Tomašance

Settinio Guerrathof, k. geometar

1882. godine

1 = 40

Rukopis, koloriran, 138x85 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/9

Karta prikazuje pašnjake na rudinama: Dubrava, Katača, Svrakovnjak, Branjevina i Groblje, te njihovu individualnu podjelu. Nevedene su pojedine katastarske čestice i upisani nazivi vlasnika. Karta je zvanično ovjerena.

X. TOMAŠANCI

Diobena osnova razdieljenoga pašnjaka urbarske obćine Tomašanci

G. Polak, gradj. mjernik

1896. godine

1 = 40

Rukopis, dijelom koloriran, 92x63 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/10

Karta prikazuje rudine: Dubrave, Katače, Krčevine i Groblje s ucrtanim i upisanim katastarskim česticama.

XI. VUČEVCI

Nacrt O razlučenju paše i odciepljenju šume za obćinu Vučevce

Danilo Draganić, djel. mjernik

1880. godine

1 = 100

Rukopis, koloriran, 65x62 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/11

Karta prikazuje katastarsku općinu Vučevci s upisanim nazivima rudina. U karti su upisani iskazi pašnjaka, šuma i ritova. Karta je zvanično ovjerena.

Bilješka:

Iskazano mjerilo 1 = 100 i 1 = 40 navedeno je u odnosu bečkog palca i hvata. Jedan bečki palac iznosi 26 milimetara i na karti prikazuje 40 ili 100 hvati.

THE OLD MAPS OF ĐAKOVO-AREA

Summary

This article stresses the meaning of geographical maps as a source of historical facts. It also gives potential researchers information about the few preserved maps of the area. The authors informs us about number, form, and contents of the maps kept in the Public Records Office in Osijek.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 225-230

UDK 352 (497.5 - 37 Đakovo) (091)

Pregled općina u đakovačkom kotaru 1850. godine

Vilim Matić
Državni arhiv u Osijeku, Osijek

Sačuvani pregled općina u đakovačkom kotaru 1850. godine u sumarnom obliku navodi značajne podatke za sva naselja na području nekadašnjeg kotara Đakovo. Zabilježeni podaci mogu poslužiti prigodom povijesne analize đakovačkog kraja sredinom 19. stoljeća, te je zbog toga razloga sačuvani pregled donesen u izvornom obliku.

Iz vrlo male količine sačuvanog gradiva za povijest Đakova i Đakovštine tijekom 19. stoljeća, svakako je potrebno izdvojiti statističke pokazatelje sačinjene 1850. godine. Sačuvani pregled je sumaran, ali ipak bi- lježi osnovne podatke o đakovačkom kraju prije prvog službenog popisa obavljenog 1857. godine. Pregled općina sačinjen je temeljem naredbe podžupana br. 128. iz 1850. godine.

Kada je 1848. godine u Hrvatskoj dokinut feudalni sustav, a s njim i povlastice pojedinih staleža, burna događanja nisu omogućavala uspostavu nove unutarnje organizacije zemlje. Carskim patentom od 4. ožujka 1849.

godine[1] već je u načelu određeno kako se pravosuđe mora odijeliti od uprave i jedno od drugoga učiniti potpuno nezavisnim. Nakon carskog patenta od 4. ožujka 1849. godine slijedila je i carska odluka od 7. travnja 1850. godine.[2] Carskom odlukom određeno je kako se u što skorije vrijeme ima urediti pravno stanje i obavljanje javnih poslova.

Temeljem carske odluke od 7. travnja 1850. godine donesena je naredba ministarstva unutarnjih djela od 12. lipnja 1850. godine o ustrojenju političkih upravnih vlasti u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.[3] Naredbu o ustroju političkih upravnih vlasti na području Hrvatske i Slavonije svečano je obznanio ban u svom proglasu od 26. lipnja 1850. godine.

Prema novoproglašenom ustroju na čelu uprave nalazi se ban, a pod njegovim predsjedanjem i upravljanjem stoji banska vlada. Radi lakšeg političkog upravljanja Hrvatska i Slavonija podijeljene su na šest županija: zagrebačku, varaždinsku, križevačku, riječku, osječku i požešku. Banskoj vladi neposredno su podčinjene županijske vlasti, na čelu kojih se nalaze veliki župani. Najniža podjela u političko-upravnom smislu su kotari. Za područje osječke županije ustrojena su četiri kotara: Osijek, Virovitica, Đakovo i Vukovar. Upravu političkih kotara nadziru, vode i obavljaju podžupani. Kotarske vlasti podčinjene su neposredno županijskim vlastima i predstavljaju prvu instancu u političkim poslovima za svoje područje.

Neposredno nakon uspostave novog političko-upravnog ustroja naredio je upravljajući podžupan kotara đakovačkog izradu pregleda prema općinama. Osnovne podatke za svaku općinu izradilo je prema dostavljenom obrascu općinsko bilježništvo. U pregledu je bilo potrebno navesti:

- naziv općine
- broj stanovnika
- broj kuća
- broj sesija
- kakve potrebne dohotke posjeduje općina i koji su izvori

1 Proglašen u Zemaljsko-zakonskom i vladinom listu od godine 1850. komad I. broj 1.
2 Proglašena u Zemaljsko-zakonskom i vladinom listu od godine 1850. komad I. broj 3.
3 Proglašena u Zemaljsko-zakonskom i vladinom listu od godine 1850. komad I. broj 4.

- koliki su dohoci u srebru (zapravo forintama)
- kakvi se troškovi općina iz dohodaka namiruju.

Prema izvješćima općinskih bilježnika sačinjen je ukupni pregled za područje cijelog kotara Đakovo. Sačuvana su samo dva općinska izvješća, za općine Semeljce i Đakovo, koji su datirani s 19. srpnjem 1850. godine. Navedeni nadnevak može se stoga uzeti kao rok do kojeg je tražene podatke trebalo dostaviti upravljajućem podžupanu za kotar Đakovo.

Dostavljeni podaci obrađeni su pregledno u obliku statistike i time sačuvani, te mogu poslužiti kao izuzetan povijesni izvor za proučavanje i analizu đakovačkog kraja sredinom 19. stoljeća.

PREGLED
OBĆINAH U KOTARU DIAKOVAČKOM
ŽUPANIE VIROVITIČKE

Broj	Općina	Dušah	Kućah	Sessiah	U kakvoj mjeri dohodci ?
1.	Beketince	294	30	22	28 for.
2.	Boroevce	83	9	4,14	——
3.	Borovik	70	12	8,15	1 for.
4.	Bračevce	332	57	24,29	72 for.
5.	Breznica	163	29	14,3	6 for.
6.	Bučje	118	19	12,10	5 for.
7.	Budrovce	1.475	110	76,12	3 for.
8.	Čenkovo	239	33	15,15	8 for.
9.	Diakovo	2.203	451	80,28	270 for.
10.	Dragotin	170	25	8,30	10 for.
11.	Drenje	406	55	31,17	16 for.
12.	Forkuševce	279	37	20	12 for.
13.	Gašince	780	105	55,8	16 for.

Broj	Obćina	Dušah	Kućah	Sessiah	U kakvoj mjeri dohodci ?
14.	Gorjan	1.152	147	102,16	69 for. i 12 nov.
15.	Gjurgjance	480	54	29,17	20 for.
16.	Herkanovce	280	36	21,31	3 for.
17.	Ivanovce	340	46	34,12	20 for.
18.	Kešince	879	97	74,16	24 for.
19.	Kondrić	224	26	12,15	10 for.
20.	Koritna	742	79	51,28	48 for.
21.	Kućance	187	28	13,13	18 for.
22.	Lapovce	457	50	23,6	9 for.
23.	Majjar	406	51	24,16	20 for.
24.	Merzović	592	75	44,8	36 for.
25.	Mussić	242	25	15,9	——
26.	Milinac	38	10	1,14	——
27.	Naberdje	738	85	44,30	25 for.
28.	Paljevina	174	29	12,21	4 for.
29.	Perkovce	275	23	14,16	12 for.
30.	Piškurevce	1.160	96	64,28	16 for.
31.	Podgorje	223	31	18,25	2 for. i 24 nov.
32.	Potnjanje	355	39	20,25	32 for.
33.	Paučje	283	40	18,15	24 for.
34.	Preslatince	304	31	15,24	1 for.
35.	Pridvorje	400	39	22,5	12 for.
36.	Punitovce	670	72	36,16	32 for.
37.	Ratkovdol	166	17	8,6	4 for.
38.	Širokopolje	444	46	23,8	60 for.

Broj	Općina	Dušah	Kućah	Sessiah	U kakvoj mjeri dohodci ?
39.	Satnica	747	102	59	40 for.
40.	Selce	779	83	60,12	14 for.
41.	Semelce	1.027	114	78,24	56 for.
42.	Slatinik	504	55	33,25	12 for. i 24 nov.
43.	Slobodnavlast	350	46	21,5	16 for.
44.	Svetoblažje	221	24	11,7	7 for.
45.	Tomašance	479	52	44,8	25 for. i 24 nov.
46.	Ternava	507	57	24,26	20 for. i 10 nov.
47.	Varoš	396	44	23,24	12 for.
48.	Verbica	550	65	36,16	18 for.
49.	Viškovce	722	105	76,24	18 for.
50.	Vučevce	309	62	23,4	13 for.
51.	Vuka	506	42	24	40 for.
	Ukupno	24.920	3.095	1.642,8	1.240 for. i 34 nov.

Iz "Pregleda ...", koji je prepisan u izvornom obliku, vidimo kako je na području kotara Đakovo 1850. godine bilo 51 naselje s 3.095 kuća i 24.920 stanovnika. Oni su na svojem posjedu imali ukupno 1.642 i 8 tridesetdvojina sesija, dok su im dohoci bili 1.240 forinti i 34 novčića. Statistički pregled u sebi sadrži još dvije rubrike, koje su ispunjene gotovo istovjetnim tekstom.

U rubrici naznačenoj pod naslovom: "Kakve posebne dohodke posjeduje, i koji su izvori istih ?" za pedeset mjesta upisan je istovjetni tekst: "Ove obćine drugog dohodka nemaju, osim što iz godišnje arende kerčmarenja dobivaju.-". Samo je kod Đakova upisan sljedeći tekst: "Drugog dohodka obćina neima, osim što iz jedne bolte u obćinskoj kući nalazeće se, i

iz 3 kerčme u najam date dobiva, kojih kerčmah jedna kroz cielu godinu, druge 2 pako samo od Miholja do Gjurgjeva pitje točiti smiju."

U rubrici naznačenoj pod naslovom: "Kakovi troškovi se iz dohodakah obćinskih namiruju ?" za sva mjesta upisan je istovjetan tekst: "Dohodak ovaj novčani u svakoj obćini kotara ovoga običajno s porezom zajedno scerpiti, - za izplatiti pako kakovi trošak obćinski nikada se posebno ovaj novac neodredjuje."

Sačuvani statistički pregled po svojem obimu nije velik, ali prema broju podataka koje u sebi sadrži izuzetno je vrijedan izvor za istraživanje i pisanje povijesti kako pojedinih mjesta, tako i cijelog područja nekadašnjeg kotara Đakovo sredinom 19. stoljeća.

SURVEY OF MUNICIPALITIES IN ĐAKOVO DISTRICT IN 1850.

Summary

The preserved survey of municipalities in Đakovo-District in 1850 qoutes in a summary from most valuable data for all the settlements in the former District of Đakovo. the can be used for historical analyses of this middle of the 19th century. This is the reason why the author presents the survey in its original form.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 231-254

UDK 658 (497.5 - 37 Đakovo) "1946/1973"

Privredne organizacije općine Đakovo (1946.-1973. g.) iz fonda Okružnog privrednog suda u Osijeku

Melita Rončević
Državni arhiv u Osijeku, Osijek

U članku se iscrpno prikazuje popis privrednih organizacija s područja općine Đakovo, za razdoblje od 1946.-1973.g. Podaci su korišteni iz arhivskog gradiva fonda Okružnog privrednog suda u Osijeku, koji se nalazi u Državnom arhivu u Osijeku. Izneseni podaci o privrednim organizacijama daju uvid u zastupljenost pojedinih djelatnosti na ovom području.

Opći podaci o arhivskom gradivu

Okružni privredni sud u Osijeku ustanovljen je 1954.g. Zakonom o privrednim sudovima (Službeni list FNRJ br. 31/54). Prestale su djelovati državne arbitraže, na čije mjesto su ustanovljeni privredni sudovi, kao redovni sudovi za rješavanje privrednih sporova i drugih predmeta od znača-

ja za privredu, koji su im zakonom stavljeni u nadležnost- npr. postupci stečaja, redovne likvidacije i poglavito vođenje sudskih registara privrednih organizacija. Odlukom o registraciji privrednih organizacija (Službeni list FNRJ br. 43/54) i Uputstvom o registraciji privrednih organizacija (Službeni list FNRJ br. 45/54) određeno je da sve privredne organizacije moraju biti upisane u registar. Postupak upisa u sudski registar detaljno je reguliran Zakonom o upisu u sudski registar subjekata upisa određenih zakonima SR Hrvatske (NN br. 14/79).

Sudski registar je javna knjiga u koju se upisuju pravno relevantne činjenice vezane za nastanak, statusne promjene i prestanak određenih pravnih lica, kao i podaci o tim licima koji su od značaja za pravni promet.

Zahtjev za upis osnivanja i konstituiranja subjekata upisa podnosi se prijavom i to u roku 15 dana od konstituiranja subjekta upisa. Prijava za upis sadrži:

1. tvrtku, odnosno naziv subjekta upisa , njegovo sjedište i bližu adresu
2. vrstu prijave i predmet prijave
3. broj registarskog uloška registarskog suda i njegovo sjedište
4. djelatnosti, odnosno poslove subjekta upisa
5. vrstu i opseg odgovornosti subjekta upisa za obveze u pravnom prometu s trećim osobama
6. ovlaštenja subjekta upisa u pravnom prometu s trećim osobama
7. imena i prezimena osoba ovlaštenih za zastupanje subjekta upisa i granice njihovih ovlaštenja
8. broj i datum odluke o osnivanju
9. tvrtku, odnosno naziv i sjedište udruženih subjekata
10. naziv i mjesto poslovanja poslovnih jedinica.

Prijavi za upis prilagala se dokumentacija- samoupravni sporazum ili odluka o osnivanju subjekta upisa, dokaz da su osigurana sredstva potrebna za početak rada subjekta upisa, statut, odluka o imenovanju poslovodnog organa i ostalih osoba ovlaštenih za zastupanje.

Po ispitivanju nadležnosti, sud je utvrđivao postojanje uvjeta za upis, te donosio odluku kojom je usvojio zahtjev i odredio upis. Upis se vršio u

pripadajući registar i kazalo (imenik), ovisno o vrsti privredne organizacije. Npr. ustanove su upisivane u registre ustanova, a zadruge u registre zadružnih organizacija.

Uvid u registar pruža podatke o registriranoj privrednoj organizaciji:

1. redni broj upisa
2. datum i broj (Fi) prijave
3. datum i broj rješenja temeljem kojeg je izvršen upis (naziv osnivača)
4. datum konstituiranja
5. predmet poslovanja
6. ime direktora- poslovođe - upravitelja
7. imena i zanimanja lica ovlaštenih na potpisivanje i granice ovlaštenja
8. promjene u nazivu firme
9. pogonsko- poslovna jedinica
   - ime i sjedište
   - predmet poslovanja
   - ime poslovođe (ovlaštenja)
   - samostalna pravna jedinica u poslovanju
   - spajanje, podjela, prestanak, sanacija, brisanje
10. primjedbe.

Redni broj iz registra upućuje na pripadajuću dokumentaciju koja je odlagana u dosje. To su zbirke isprava na temelju kojih je izvršen upis u registar. U dosjeima se nalazi i dokumentacija temeljem koje su kasnije vršeni upisi, npr. promjena u predmetu poslovanja, promjena osoba ovlaštenih za zastupanje.

Brisanje upisa u sudski registar moglo se izvršiti na zahtjev ovlaštenog lica ili je to činio sud po službenoj dužnosti, ukoliko su ispunjene zakonske pretpostavke.

Teritorijalna nadležnost Okružnog privrednog suda u Osijeku regulirana je i utvrđena zakonskim propisima. Obuhvaćala je područja sljedećih općina: Beli Manastir, Donji Miholjac, Đakovo, Našice, Orahovica, Podravska Slatina, Valpovo, Vinkovci, Vukovar, Županja.

U Državnom arhivu u Osijeku, u arhivskom gradivu fonda Okružnog privrednog suda u Osijeku, nalaze se registri, kazala (imenici) i pripadajući dosjei privrednih organizacija općine Đakovo u razdoblju od 1946.-1973.g. Podaci o privrednim organizacijama poslije 1973. g. nalaze se u Trgovačkom sudu u Osijeku (bivši Okružni privredni sud).

Za općinu Đakovo sačuvano je 12 knjiga, od kojih su 4 kazala (imenici), a 8 registri privrednih organizacija. Sačuvana je većina dosjea privrednih organizacija. Nedostaje tek neznatni broj dosjea, ali je značajno da se osnovni sumarni podaci mogu iščitati iz pripadajućeg registra.

U nastavku se daje prikaz privrednih organizacija na području općine Đakovo za razdoblje od 1946.-1973.g. Prikazane su samo one privredne organizacije za koje su sačuvani dosjei.

Pregled privrednih organizacija općine Đakovo (1946.-1973.g.)

A- KNJIGE

1. Imenik državnih privrednih poduzeća
2. Imenik privrednih organizacija
3. Imenik ustanova
4. Imenik zadružnih organizacija
5. Registar državnih privrednih poduzeća /Kotar/ 1946.-1955. g.
6. Registar državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja 1946.-1955. g.
7. Registar trgovačkih i državnih poduzeća 1952.-1954. g.
8. Registar privrednih organizacija 1954.-1973. g.
9. Registar privrednih organizacija 1954.-1973. g.

10. Registar ustanova sa samostalnim financiranjem 1953.-1965. g.
11. Registar ustanova 1965.-1973. g.
12. Registar zadružnih organizacija 1954.-1973. g.

B- SPISI

I. Dosjei državnih privrednih poduzeća /Kotar/ 1946.-1955. g. (vezano uz knjigu 5)

Registar. br.	Naziv
1.	Kotarsko građevno poduzeće, Đakovo
2.	Kotarsko ekonomsko poduzeće, Đakovo
3.	Kotarska ljekarna, Vrpolje
4.	Kotarska ljekarna, Semeljci
5.	Kotarsko sjemensko poduzeće, Đakovo
6.	Kotarsko auto-poduzeće, Đakovo
7.	Kotarsko šumsko poduzeće “Slavonska šuma”, Đakovo
8.	Uprava mlinova “Zvijezda”, Đakovo
9.	Ugostiteljsko poduzeće “Restauracija”, Mj.N.O. Strizivojna
10.	Kotarsko poduzeće za otkup voća i povrća, Đakovo
11.	Kotarsko kupališno lječilište, Đakovačka Breznica
12.	Kotarsko ciglarsko poduzeće, Đakovo
13.	Kotarsko ugostiteljsko poduzeće, Đakovo
14.	Fond za mehanizaciju i investicionu izgradnju zadružne poljoprivrede, Đakovo
15.	Đakovačko poduzeće za promet žitaricama i stokom, Đakovo
16.	Mašinska radionica Fonda za mehanizaciju, Đakovo
17.	Đakovačko poduzeće za promet stokom i stočnim proizvodima

18. Kotarsko mlinsko ciglarsko poduzeće "Zvijezda", Đakovo
20. Poljoprivredno dobro "Krndija", Krndija
22. "Slavija", trgovačko poduzeće, Đakovo

II. Dosjei državnih privrednih poduzeća lokalnog značaja 1946.-1955.g. (vezano uz knjige 1, 6)

Registar. br. Naziv

16. Električna centrala, mehanička radiona tvornice umjetnog leda i klaonica, Đakovo
24. Gradsko pekarsko poduzeće, Đakovo
28. Gradsko trgovačko poduzeće, Đakovo
30. Gradsko hotelsko poduzeće "Dilj", Đakovo
33. Gradski radničko-službenički restoran, Đakovo
34. "Zadrugar", poduzeće za otkup i trgovinu, Đakovo

III. Dosjei privrednih organizacija 1954.-1973.g. (vezano uz knjige 2, 8, 9)

Registar. br. Naziv

1. "Posavina", tvornica trikotaže, Đakovo
2. "Jugoplastika", Split- Prodavaonica, Đakovo
3. Trgovinska radnja "Đakovački magazin", Đakovo
4. Trgovinska radnja "Građa", Đakovo
5. Trgovinska radnja "Željezar", Đakovo
6. "Stjepan Geli", tvornica pokućstva, Đakovo
7. Ciglarsko poduzeće "Trudbenik", Đakovo
8. "Baranja," poduzeće za promet poljoprivrednim proizvodima na veliko, Beli Manastir- Otkupna stanica Đakovo

9. "Velepromet", trgovinsko poduzeće na veliko i malo, Đakovo
10. "Knjiga", trgovinska radnja, Đakovo
11. VaraŽdinska tekstilna industrija "Varteks" VaraŽdin- Prodavaonica Đakovo
12. Obrtno poduzeće, Đakovo
13. "Borovo", jugoslavenski kombinat gume i obuće- Prodavaonica Đakovo
14. Trgovinska radnja "Jugopetrol", Đakovo
15. "Obnova" poduzeće za otkup i promet otpadaka Osijek- Otkupna stanica, Đakovo
16. "Croatia-plod", poduzeće za trgovinu poljoprivrednih proizvoda Osijek- Otkupna stanica Đakovo
17. Trgovinska radnja "Vesna", Đakovo
18. Trgovinska radnja "Slavija", Đakovo
19. "Žitni fond", poduzeće za promet i preradu Žitarica Đakovo
21. Trgovinska radnja "Krndija", Krndija
22. Lanara i kudeljara, Viškovci
24. "Elektro-Slavonija", Osijek- Područni ured Đakovo
26. "Drava" trgovačko poduzeće Osijek- Prodavaonica br.58, Đakovo
29. "Drava", trgovačko poduzeće Osijek- Prodavaonica br. 61, Đakovo
30. "Duhan" Osijek- Prodavaonica br. 5, Đakovo
32. Poljoprivredna zadruga Drenje- Ekonomija Drenje
33. "Livada", Zagreb- Prodavaonica sjemena, Đakovo
34. "Đakovačko vinogorje", poduzeće za promet vinom i alkoholnim pićem, Đakovo
35. Ugostiteljska radnja "Sport", Đakovo
36. Ugostiteljska radnja "Putnik", Đakovo
37. Ugostiteljska radnja "Šokadija", Đakovo
38. Ugostiteljska radnja "Kvarner", Đakovo
39. Ugostiteljska radnja "Park", Đakovo
40. Ugostiteljska radnja "Korzo", Đakovo
41. Ugostiteljska radnja "Kolodvorska restauracija", Đakovo

42. Ugostiteljska radnja "Jadran", Đakovo
43. Ugostiteljska radnja "Gaj", Đakovo
44. "Kolonijal", trgovinska radnja, Đakovo
45. "Odjeća", trgovinska radnja, Đakovo
46. "Pobjeda", trgovinska radnja, Đakovo
47. "Polet", trgovinska radnja, Đakovo
48. "Sajmište", trgovinska radnja, Đakovo
49. "Slavonka", trgovinska radnja, Đakovo
50. "Tkanina", trgovinska radnja, Đakovo
51. "Zvijezda", trgovinska radnja, Đakovo
52. "Korzo", trgovinska radnja, Đakovo
53. Zanatska radnja "Crvena zvijezda" mlin i pilana, Đakovo
54. Auto-saobraćajno poduzeće, Đakovo
55. "Slavonac", trgovinska radnja, Đakovački Selci
57. Trgovinska radnja "Promet", Semeljci
59. Trgovinska radnja "Polet", Drenje
61. Tvornica kože i obuće "Fruška Gora", Ruma- Prodavaonica obuće, Đakovo
62. "Koteks", Osijek- Otkupna stanica Đakovo
63. Mašinska radionica Kotarskog saveza poljoprivrednih zadruga, Đakovo
64. "Vjesnik-Borba", Zagreb- Prodavaonica, Đakovo
65. "Rublje", trgovinska radnja, Đakovo
67. Buffet "Central", ugostiteljska radnja, Đakovo
68. "Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Otkupna stanica Semeljci
71. "Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Otkupna stanica Ivanovci
73. "Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Pogon mlin, Tomašanci
74. "Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Pogon mlin i pilana, Drenje
76. "Stokopromet", poduzeće za promet stokom, mesom, mesnim proizvodima i stočnom hranom, Đakovo

77. Ugostiteljska radnja "Hotel Palas", Đakovo
82. "Organizator", poduzeće za knjigovodstvene i komercijalne usluge, Đakovo
84. "Jugopetrol", Zagreb- Stovarište Đakovo
85. "Velepromet", trgovinsko poduzeće Đakovo- Prodavaonica br. 7, Đakovački Selci
86. "Baranja", export-import, poduzeće za promet poljoprivrednim proizvodima, Osijek- Trgovinsko predstavništvo, Đakovo
87. Poljoprivredno dobro Đakovo
88. "Tesla", zadruga za elektrotehniku i mehaniku, Đakovo
89. "Velepromet", trgovačko poduzeće Đakovo- Prodavaonica br. 8, Drenje
90. Opće trgovačko poduzeće Osijek- Trgovinsko predstavništvo Đakovo
91. Ciglarsko poduzeće "Trudbenik", Đakovo- Pogon 3, Satnica
92. Ciglarsko poduzeće "Trudbenik", - Pogon 7, Štrosmajerovac
93. "Duhan", poduzeće za promet duhanom, šibicama i vrjednotama Osijek- Prodavaonica Đakovo
94. "Viadukt", poduzeće za niske gradnje Zagreb- Gradilište T. 127, Đakovo
95. Zanatsko stolarska radnja, Semeljci
96. Trgovinska radnja "Promet", Semeljci
97. Zanatska postolarsko-opančarska radnja Semeljci
98. Zanatska ciglarska radnja, Semeljci
99. Trgovačko poduzeće "Malopromet", Gorjani
100. Trgovinska radnja, Bučje
101. Trgovinska radnja, Đak. Kućanci
102. Trgovinska radnja, Paljevine
103. Trgovinska radnja, Preslatinci
104. Trgovinska radnja, Pridvorje
105. Trgovinska radnja, Veliko Nabrđe
106. Ugostiteljska radnja, Đakovački Kućanci
107. Ugostiteljska radnja, Gašinci
108. Ugostiteljska radnja, Pridvorje

109. Ugostiteljska radnja, Bijela Vila
110. Ugostiteljska radnja, Bračevci
111. Trgovačka radnja, Podgorje
112. Frizerska radnja, Đakovo
113. "Promet", trgovačko poduzeće na malo, Semeljci
114. Zanatsko komunalno poduzeće, Semeljci
115. Ugostiteljska radnja "Slavonac", Tomašanci
116. Ugostiteljska radnja, Drenje
117. Ugostiteljska radnja, Potnjani
118. "Meteor", (Preleterka) tvornica kemijskih proizvoda, Đakovo
119. "Opskrba", trgovinsko poduzeće na malo, Đakovo
120. "Opskrba", trgovinsko poduzeće na malo Đakovo-Prodavaonica br. 3, Đakovački Selci
121. "Opskrba", trgovinsko poduzeće na malo Đakovo-Prodavaonica br. 4, Đakovačka Satnica
122. "Opskrba", trgovinsko poduzeće na malo Đakovo-Prodavaonica br. 5, Viškovci
123. "Opskrba", trgovinsko poduzeće na malo Đakovo-Prodavaonica br. 6, Budrovci
124. "Opskrba", trgovinsko poduzeće na malo Đakovo-Prodavaonica br. 7, Piškorevci
125. Građevno poduzeće "Rad", Đakovo
126. "Vinogorje", poduzeće za promet alkoholnih i bezalkoholnih pića na veliko, Đakovo
127. Ugostiteljska radnja "Sloga", Piškorevci
128. Ugostiteljska radnja "Dilj", Đakovo
129. Trgovinska radnja, Mandićevac
130. "Tesla", trgovinska radnja Đakovo
131. "Promet", trgovinsko poduzeće Semeljci- Prodavaonica br. 2, Kešinci
132. "Promet", trgovinsko poduzeće Semeljci- Prodavaonica br. 3, Mrzović
133. "Promet", trgovinsko poduzeće Semeljci- Prodavaonica br. 4, Koritna

134. "Promet", trgovinsko poduzeće Semeljci- Prodavaonica br. 5, Vučevci
135. "Promet", trgovinsko poduzeće Semeljci- Prodavaonica br. 6, Široko Polje
136. "Promet", trgovinsko poduzeće Semeljci- Prodavaonica br. 7, Forkuševci
137. Trgovinska radnja, Drenjski Slatinik
138. Ugostiteljska radnja i kuhinja, Drenje
139. Trgovinska radnja br. 1, Gašinci
140. "Napredak", poduzeće za proizvodnju odjeće i obuće, Đakovo
141. "Tipografija", grafičko-izdavačko poduzeće, Đakovo
142. "Podrum", ugostiteljska radnja, Đakovo
143. Trgovačka radnja br. 2, Gašinci
144. Ugostiteljska radnja, Paljevina
145. Ugostiteljska radnja "K vatrogascu", Gorjani
146. Ugostiteljska radnja "Šport", Đakovo
147. "Viadukt", građevno poduzeće Zagreb- Gradilište Z-25, Đakovo
148. "Malopromet", trgovačko poduzeće, Gorjani- Prodavaonica Ivanovci
149. "Malopromet", trgovačko poduzeće, Gorjani- Prodavaonica Josipovac
150. "Malopromet", trgovačko poduzeće Gorjani- Prodavaonica, Jurjevac
151. "Malopromet", trgovačko poduzeće Gorjani- Prodavaonica, Krndija
152. "Malopromet", trgovačko poduzeće Gorjani- Prodavaonica, Punitovci
153. "Malopromet", trgovačko poduzeće Gorjani- Prodavaonica, Tomašanci
154. "Velepromet", trgovačko poduzeće Đakovo- Prodavaonica br. 12, Bračevci
155. "Velepromet", trgovačko poduzeće Đakovo- Prodavaonica br. 14, Potnjani
156. "Drava", Osijek- Prodavaonica br. 70, Gorjani

157. Trgovinska radnja s paušalnim obračunom, Svetoblažje
158. "Velepromet", trgovačko poduzeće na veliko i malo, Đakovo - Prodavaonica br. 15, Levanjska Varoš
159. Ugostiteljsko poduzeće, Đakovačka Breznica
160. Trgovinska paušalna radnja "Lapovci", Lapovci
161. Trgovinska radnja za promet prehrambenim proizvodima i industrijskom robom, Kondrić
162. "Progres", trgovačko poduzeće na malo, Đakovo
163. Mlinska paušalna radnja, Trnava
164. Ugostiteljska radnja " K Slavoncu", Budrovci
165. Ugostiteljska radnja "Vatrogasac", Kešinci
166. Ugostiteljska radnja "Šport", Semeljci
167. "Velepromet", trgovačko poduzeće na veliko i malo Đakovo- Prodavaonica br. 16, Slobodna Vlast
168. "Velepromet", trgovačko poduzeće na veliko i malo Đakovo- Prodavaonica br. 17, Đakovačka Breznica
169. "Agro-Slavonija", poduzeće za snabdijevanje poljoprivrede Đakovo
170. "Velepromet", trgovačko poduzeće na veliko i malo, Đakovo - Prodavaonica br. 23, Viškovci
171. "Velepromet", trgovačko poduzeće na veliko i malo, Đakovo - Prodavaonica br. 24, Đakovačka Satnica
172. "Velepromet", trgovačko poduzeće na veliko i malo, Đakovo - Prodavaonica br. 26, Piškorevci
173. "Velepromet", trgovačko poduzeće na veliko i malo, Đakovo - Prodavaonica br. 27, Budrovci
174. Ugostiteljska radnja "K lovcu", Semeljci
175. Ugostiteljska radnja "Bijeli golub", Mrzović
176. Ugostiteljska radnja "Fazan", Koritna
177. Ugostiteljska radnja "Zelen gaj", Kešinci
178. Ugostiteljska radnja "Kolodvor", Semeljci
179. Ugostiteljska radnja "Park", Đakovo
180. Trgovačka radnja s paušalnim obračunom, Potnjani
181. "Rad", komunalno servisno građevno poduzeće, Đakovo

182. "Mašinska radiona", poduzeće za popravak poljoprivrednih strojeva, Đakovo
183. "Gorjanka", pekarska zanatska radnja s paušalnim obračunom, Tomašanci
184. Servis za snabdijevanje mesom i mesnim proizvodima, Đakovo
185. "Jelen", ugostiteljska radnja, Viškovci
186. Trgovinska radnja s paušalnim obračunom, Malo Nabrđe
187. "Povrćar", trgovinska radnja, Đakovo
188. "K lovcu", ugostiteljska radnja, Đakovačka Satnica
189. Ugostiteljska radnja "Bijeli golub", Viškovci
190. "Papuk", ugostiteljska radnja, Đakovački Selci
191. Poljoprivredno dobro "Topolik", Gorjani
192. Poljoprivredno dobro "Dubrava", Tomašanci
193. Poljoprivredno dobro "Osatina", Semeljci
194. Poljoprivredno dobro "Ravan", Mrzović
195. Poljoprivredno dobro "Drenovac", Drenje
196. Poljoprivredno dobro "Kaznica", Đakovo
197. Poljoprivredno dobro "Zokovica", Forkuševci
198. "Certisa", osiguravajući zavod, Đakovo
199. "Grozd", ugostiteljsko poduzeće, Đakovo
200. "Promet", trgovačko poduzeće na malo, Semeljci-Prodavaonica br. 9, Gorjani
201. "Promet", trgovačko poduzeće na malo, Semeljci - Prodavaonica br. 10, Gorjani
202. "Promet," trgovačko poduzeće na malo, Semeljci - Prodavaonica br. 11, Punitovci
203. "Promet", trgovačko poduzeće na malo, Semeljci - Prodavaonica br. 12, Josipovac
204. "Promet", trgovačko poduzeće na malo, Semeljci - Prodavaonica br. 13, Krndija
205. "Promet", trgovačko poduzeće na malo, Semeljci - Prodavaonica br. 14, Tomašanci
206. "Promet", trgovačko poduzeće na malo, Semeljci - Prodavaonica br. 15, Kuševac

207. "Planika", industrija obuće Kranj- Prodavaonica Đakovo
208. Trgovinska radnja, Ivanovci
209. "Ravan," poljoprivredno dobro, Ravan- Trnava
211. Komunalno poduzeće "Univerzal", Đakovo
212. "Tisa Senta", industrija namještaja, Senta - Prodavaonica, Đakovo
213. Poslovno udruženje za unapređenje poljoprivrede, Đakovo
214. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo- Prodavaonica br. 6, Semeljci
215. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo- Prodavaonica br. 10, Semeljci
216. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo- Prodavaonica br. 11, Kešinci
217. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo- Prodavaonica br. 14, Mrzović
218. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo- Prodavaonica br. 21, Koritna
219. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo- Prodavaonica br. 25, Široko Polje
220. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo- Prodavaonica br. 28, Forkuševci
221. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo- Prodavaonica br. 29, Gorjani
222. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo- Prodavaonica br. 30, Gorjani
223. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo-Prodavaonica br. 31, Punitovci
224. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo-Prodavaonica br. 32, Tomašanci
225. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo-Prodavaonica br. 33, Kuševac
226. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo-Prodavaonica br. 34, Vučevci
227. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo-Prodavaonica

br. 35, Krndija
228. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo-Prodavaonica br. 36, Josipovac
229. Poslovno udruženje "Dunav", Prodavaonica Đakovo
230. Komunalna banka i štedionica, Đakovo
231. Lanara i kudeljara, Tomašanci
232. Trgovinska radnja s paušalnim obračunom, Đurđanci
233. Industrija kemijskih proizvoda Balkan", Beograd-Pogon "Meteor", Đakovo
234. Trgovačka radnja s paušalnim obračunom, Vučevci
235. Lanara i kudeljara Viškovci- Režijski odbor, Viškovci
236. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo-Prodavaonica br 34, Vrbica
237. "Velepromet", trgovačko poduzeće, Đakovo-Prodavaonica br. 37, Mandićevac
239. "Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Prodavaonica br. 6, Viškovci
240. "Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Prodavaonica kruha br. 8, Budrovci
241. "Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Prodavaonica kruha br. 9, Đakovački Selci
242. "Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Prodavaonica kruha br. 10. Široko Polje
243. "Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Prodavaonica kruha br. 11, Ivanovci
244. "Đakovština," poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Prodavaonica kruha br. 12, Gorjani
245. "Đakovština", poduzeće za promet i preradu žitarica, Đakovo- Prodavaonica kruha br. 12, Đakovačka Satnica
246. "Trgopromet", trgovinsko poduzeće za promet robom na veliko i malo, Đakovo

247. Poljoprivredni kombinat, Đakovo- Poljoprivredni pogon "Đakovo", Đakovo
248. Poljoprivredni kombinat, Đakovo- Poljoprivredni pogon "Kešinci", Kešinci
249. Poljoprivredni kombinat, Đakovo- Poljoprivredni pogon "Gorjani", Gorjani
250. Poljoprivredni kombinat, Đakovo- Poljoprivredni pogon "Drenje", Drenje
251. Poljoprivredni kombinat, Đakovo- Pogon za popravak i remont mašina i poljoprivrednih strojeva, Đakovo
252. Poljoprivredni kombinat, Đakovo- Kudeljara, lanara i tvornica pozderit ploča, Viškovci
253. Poljoprivredni kombinat, Đakovo- Klaonica sa snabdijevanjem prehrambenim proizvodima, Đakovo
254. Poljoprivredni kombinat, Đakovo- Pogon za suradnju sa selom, Đakovo
255. Poljoprivredni kombinat, Đakovo- pogon za preradu i promet Žitarica "Đakovština", Đakovo
257. Ugostiteljska paušalna radnja pri domu JNA, Đakovo
258. Restoran društvene prehrane- Pogon Općinskog odbora Crvenog križa, Đakovo
259. IPK Osijek- "Đakovčanka", pogon za preradu i promet alkoholnih i bezalkoholnih pića, Đakovo
260. "Budućnost", poduzeće za proizvodnju i promet oble rezane građe, Bosanski Šamac- Prodavaonica br. 7, Đakovo
261. "Certoplast", zanatska radionica plastične i kožne galanterije, Đakovo
262. "Narodna radinost", izvoz-uvoz, Beograd- Poslovnica, Gorjani
263. "Đakovo", poljoprivredno industrijski kombinat, Đakovo Poljoprivredna stanica, Đakovo
269. "Trgopromet", trgovinsko poduzeće na veliko i malo,

Đakovo- Prodavaonica br. 12, Bračevci
286. "Trgopromet", trgovinsko poduzeće na veliko i malo, Đakovo- Prodavaonica br. 35, Krndija
289. "Trgopromet", trgovinsko poduzeće na veliko i malo, Đakovo- Prodavaonica br. 46, Majar
292. Servis za vršenje usluga kućnim savjetima i građanima, Đakovo
293. "Stjepan Supanc", poduzeće za izradu građevne stolarije, namještaja i bačava, Vukovar- Prodavaonica br. 5, Đakovo
294. Buffet Sportskog društva "Jedinstvo", Đakovo
295. "Vjesnik", novinsko-izdavačko i štamparsko poduzeće, Zagreb- Poslovnica Đakovo- Prodavaonica štampe, Semeljci
296. "Usluga", uslužno poduzeće Brčko- Sabirna stanica za kemijsko čišćenje odjeće, Đakovo
297. "Meteor", tvornica kemijskih proizvoda Đakovo
298. "Petrovo polje", PIK Drniš- Prodavaonica alkoholnih i bezalkoholnih pića, Đakovo
299. "Kluz", industrija padobrana i konfekcije, Beograd- Modna konfekcija- Prodavaonica, Đakovo
300. "Croatia," Zagreb- Filijala Đakovo
301. "Begej", tvornica tuljaka, šešira i bereta, Zrenjanin, Prodavaonica br. 32, Đakovo
302. "Zagrebačka pivovara", Zagreb- Predstavništvo i skladište, Đakovo
303. "Oplenac", poduzeće za proizvodnju i promet alkoholnih pića i poljoprivrednih proizvoda Topola- Prodavaonica
304. "Sarajevo", osiguravajući zavod Sarajevo- Filijala Doboj- Ispostava Đakovo
305. "Jugoslavija", zavod za osiguranje i reosiguranje, Beograd- Ekspozitura Đakovo
306. Općinski odbor Saveza invalida rada Đakovo- Prodavaonica Đakovo
307. Apatinska pivara, Apatin- Prodavaonica br. 10, Đakovo
308. Jedinica za gospodarenje stambenim i poslovnim zgradama i prostorijama u društvenom vlasništvu pri Općinskom sekretarijatu za poslove uprave općine Đakovo

309. "Brodokomerc", trgovačko poduzeće na veliko, Slavonski Brod- Prodavaonica br. 56, Đakovo
310. "Agranacoop", export-import , poduzeće za proizvodnju i promet sjemenske robe i ostalih poljoprivrednih proizvoda, Zagreb- Stovarište sa prodavaonicom na veliko i malo, Đakovo
311. "Kordun", ugostiteljsko poduzeće Kljaićevi- Krčma "Vatrogasac", Kešinci
312. "Brodokomerc", trgovačko poduzeće na veliko, Slavonski Brod- Prodavaonica br. 34, Strizivojna
313. "Brodokomerc", trgovačko poduzeće na veliko, Slavonski Brod- Stovarište br. 4, Strizivojna
314. Krčma Nogometnog kluba "Ratar" Piškorevci
315. "Tekstilac", industrija konfekcije i trikotaže, Bosanski Šamac- Prodavaonica br. 9, Đakovo
316. "Beko", beogradska konfekcija, Beograd- Prodavaonica, Đakovo
317. "Bosna", tvornica obuće, Banja Luka- Prodavaonica Đakovo
318. Apatinska pivara, Apatin - Gostiona "Kod Baje," Đakovo
319. Apatinska pivara, Apatin- Prodavaonica br. 15, Đakovo
320. Apatinska pivara, Apatin- Prodavaonica br. 25, Đakovo
321. Nakladni zavod Matice hrvatske Zagreb- Knjižara i papirnica, Đakovo
322. "Slavonija," kinopoduzeće Đakovo
323. Apatinska pivara, Apatin- Prodavaonica br. 27, Budrovci
324. Kombinat "Jugoplastika", Split- Prodavaonica Đakovo
325. "Borik", industrija namještaja Maglaj- Prodavaonica br. 7, Đakovo
326. "Semenarna", sjemenarski kombinat, Ljubljana- Paušalna prodavaonica, Đakovo
327. Industrijski kombinat kudeljnih, jutenih, plastičnih i građevinskih proizvoda, Bačka Palanka- Prodavaonica br. 27, "Sintelon" Đakovo
328. "Jasen", stolarsko poduzeće, Đakovo
329. "Jugoelektra", poduzeće za uvoz-izvoz i trgovinu na veliko i malo elektroopreme i elektrotehničkog materijala, Beograd- Prodavaonica Đakovo

330. Apatinska pivara, Apatin- Buffet "Bijeli golub", Bračevci
331. "Peko," tvornica obuće, TrŽić- Prodavonica obuće, Đakovo
332. "Lištica", opće trgovačko poduzeće, Lištica- Stovarište br. 1 Đakovo
333. "Obrtnik", zanatska štedno-kreditna zadruga s. o. j. Đakovo
334. Nogometni klub "Polet", Semeljci- Poslovna jedinica- Buffet u Semeljcima

IV. Dosjei ustanova sa samostalnim financiranjem1953.-1965. g.
(vezano uz knjige 10)

Registar. br.	Naziv
1.	DrŽavna pastuharna, Đakovo
3.	Komunalna ustanova, Đakovo
4.	Šumarija, Đakovo
8.	Medicinsko-kemijski laboratorij, Đakovo
9.	Knjigovodstveni servis, Đakovo

V. Dosjei ustanova 1965.-1973..
(vezano uz knjige 3, 11)

Registar. br.	Naziv
1.	Dom narodnog zdravlja, Đakovo
2.	Narodna apoteka, Đakovo
3.	Osnovna škola "Luka Botić", Viškovci
4.	Osnovna škola "Ivan Sić", Đakovački Selci
5.	Poljoprivredna stanica, Đakovo
6.	Veterinarska stanica, Đakovo
7.	Dom kulture, Đakovo
8.	Centar za selekciju konja SRH, Đakovo

9. Ekonomska škola, Đakovo
10. Općinsko narodno sveučilište "August Cesarec," Đakovo
11. Osnovna škola, Drenje
12. Zavod za zapošljavanje radnika, Đakovo
13. Škola učenika u privredi "Regal Vajs", Đakovo
14. Dječji vrtić i jaslice, Đakovo
15. Osnovna škola "Ivan Goran Kovačić", Đakovo
16. Osnovna škola "Vladimir Nazor", Đakovo
17. Osnovna škola, Trnava
18. Osnovna škola "Josip Kozarac", Semeljci
20. Osnovna škola "Matija Perić", Gorjani
21. Gimnazija "Braća Ribar", Đakovo
22. Osnovna škola "Josip Kozarac", Josipovac
23. Osnovna škola "Silvije Strahimir Kranjčević", Levanjska Varoš
24. Osnovna škola "Matija Gubec", Piškorevci
25. Osnovna škola "Stanko Lehota", Budrovci
26. Muzejska zbirka "Đakovština", - Muzej Đakovštine, Đakovo
27. Općinska zajednica obrazovanja, Đakovo
28. Zajednica osnovnih škola općine, Đakovo
29. Zavod za urbanizam i komunalne djelatnosti općine, Đakovo
30. Srednjoškolski centar, Đakovo
31. Zajednica za financiranje osnovnog obrazovanja, Đakovo
32. Zavod za komunalne djelatnosti i urbanizam općine, Đakovo
33. "Đakovački list", novinska ustanova, Đakovo

VII. Dosjei zadružnih organizacija 1954.-1973. g.
(vezano uz knjige 4, 12)

Registar. br.	Naziv
1.	Ratarsko-sjemenarska zadruga, Đakovo
2.	Peradarsko-kunićarska zadruga, Đakovo

4. Zadružni savez, Đakovo
5. Poljoprivredna zadruga, Đakovo
6. Poljoprivredna zadruga Đakovo- Trgovina mješovite robe, Ivanovci
7. Opća poljoprivredna zadruga "Naprijed", Mrzović
9. Zemljoradnička zadruga "N. Tesla", Gorjani
12. Opća poljoprivredna zadruga, Bračevci
14. Seljačka radna zadruga "Novi Život", Forkuševci
15. Seljačka radna zadruga "Jozo Lozovina - Mosor ", Semeljci
16. Seljačka radna zadruga "Proleter", Vučevci
22. Poljoprivredna zadruga, Gašinci
24. Poljoprivredna zadruga, Koritna
25. Poljoprivredna zadruga, Semeljci
27. Poljoprivredna zadruga, Mrzović
28. Poljoprivredna zadruga, Piškorevci
30. Opća poljoprivredna zadruga, Tomašanci
31. Opća poljoprivredna zadruga, Drenjski Slatinik
33. Opća poljoprivredna zadruga "Sloga", Budrovci
34. Opća poljoprivredna zadruga, Široko Polje
35. Opća poljoprivredna zadruga, Viškovci
37. Zadruga za mehaničku obradu zemlje, Piškorevci
38. Zadruga za mehaničku obradu zemlje, Kešinci
40. Zadruga za mehaničku obradu zemlje, Viškovci
42. Zadruga za mehaničku obradu zemlje "27. srpanj", Koritna
46. Poljoprivredna zadruga Đakovo - Ugostiteljska radnja "Točiona br. 1", Đakovo
47. Poljoprivredna zadruga Đakovo- Ugostiteljska radnja "Točionica br. 2", Đakovo
48. Trgovina Zadruge za mehaničku obradu zemlje, Budrovci
50. Poljoprivredna zadruga "Đakovština", Đakovačka Satnica
51. Vinogradarsko-voćarska zadruga, Mandićevac

52. Trgovinska radnja Opće poljoprivredne zadruge Bračevci u Potnjanima
53. Stočarska zadruga, Đakovo
54. Poljoprivredna zadruga Đakovo - Prodavaona Đakovački Selci
56. Opća poljoprivredna zadruga, Vučevci
57. Poljoprivredna zadruga Gašinci - Stočarski ogranak Gašinci
58. Poslovni savez za mehanizaciju poljoprivrede Osijek- Pogon mašinska radionica, Đakovo
59. Privredna zadruga, Gorjani
60. Poljoprivredna zadruga, Veliko Nabrđe
61. Opća poljoprivredna zadruga "Jozo Lozovina-Mosor", Semeljci
62. Opća poljoprivredna zadruga s. o. j. Punitovci
63. Zanatopskrba, nabavno-prodajna zadruga s. o. j. stručni servis za snabdijevanje zanatstva i kućne radinosti, te promet njihovih proizvoda, Đakovo
64. Ratarski poslovni savez, Osijek - Pogon Đakovo
65. Ekonomija Poljoprivredne zadruge, Đakovo
66. Privredna zadruga, Drenje
67. Zadružna ekonomija Opće poljoprivredne zadruge, Piškorevci
68. Opća poljoprivredna zadruga, Paljevine
69. Poljoprivredna zadruga Komiža- Biffe "Park", ugostiteljska radnja, Đakovo
70. Zadružna ekonomija Opće poljoprivredne zadruge, Gorjani
71. Zadružna ekonomija Opće poljoprivredne zadruge, Viškovci
72. Opća poljoprivredna zadruga "Vinogorje" Trnava
73. Poljoprivredna zadruga, Majar
74. Poljoprivredna zadruga, Slobodna Vlast
75. Poljoprivredna zadruga, Levanjska Varoš
76. Poljoprivredna zadruga, Hrkanovci
77. Poljoprivredna zadruga, Đakovačka Breznica

78. Opća poljoprivredna zadruga, Đakovački Selci
79. Ekonomija Opće poljoprivredne zadruge, Tomašanci
80. Poljoprivredna zadruga, Bučje
81. Zadružna ekonomija Opće poljoprivredne zadruge, Kešinci
82. Zadružna banka i štedionica, Osijek - Filijala Đakovo
83. Opća poljoprivredna zadruga, Koritna - Ekonomija Koritna
84. Opća poljoprivredna zadruga, Vučevci - Ekonomija Vučevci
85. Poljoprivredna zadruga Forkuševci - Ekonomija Forkuševci
86. Opća poljoprivredna zadruga, Široko Polje - Ekonomija Široko Polje
87. Opća poljoprivredna zadruga "Naprijed", Mrzović- Ekonomija Mrzović
88. Ekonomija Opće poljoprivredne zadruge "Sloga", Budrovci
89. Opća poljoprivredna zadruga "Jozo Lozovina-Mosor", Semeljci - Ekonomija Semeljci
90. Opća poljoprivredna zadruga, Potnjani
91. Ekonomija Poljoprivredne zadruge, Gašinci
92. Poljoprivredne zadruga "Levanjska Varoš-Breznica", Levanjska Varoš
93. Poljoprivredna zadruga "F. Supilo" Ćilipi - Prodavaonica alkoholnih i bezalkoholnih pića, Đakovo
94. Poljoprivredna zadruga Tribunj- Točionica vina i rakije, Kuševac
95. Poljoprivredna zadruga Tribunj - Krčma "Dalmacija", Kuševac

Literatura:

1. Zakon o privrednim sudovima
(Službeni list FNRJ br. 31/54)
2. Odluka o registraciji privrednih organizacija
(Službeni list FNRJ br. 43/54)
3. Uputstvo o registraciji privrednih organizacija
(Službeni list FNRJ br. 45/54)
4. Zakon o konstituiranju i upisu u sudski registar
(Službeni list FNRJ br. 22/73)
5. Zakon o upisu u sudski registar subjekata upisa određenih zakonima SR Hrvatske
(Narodne novine br. 14/79)
6. Sumarni inventar fonda Okružnog privrednog suda u Osijeku
(Gordana Maglaič, arhivistica)

TRADE ORGANISATIONS IN ĐAKOVO (1946 - 1973) - ACCORDING TO DATA FROM THE DISTRICT TRADE COURT IN OSIJEK

Summary

This article gives a detailed list of trade organisations of Đakovo and the surrounding area for the period 1946-1073. Data given in this text are cited from the funds of the District trade/Commercial court in Osijek and today belong to the Public Records Office in Osijek. They inform us about industrial branches represented in the area at that time.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2001.) str. 255-268

UDK 35 (497.5 - 37 Đakovo) "1945/-"

Razvoj uprave na području Đakova od 1945. do danas

Vesna Božić-Drljača
Državni arhiv u Osijeku, Osijek

U ovom radu prikazan je kratki povijesni pregled razvoja organa uprave u razdoblju od 1945. godine do danas, kao i pregled fondova koji su nastali radom, djelovanjem i prekidom organa uprave na đakovačkom području. Prikazan je kronološko-hijerarhijski slijed fondova prema nastanku ovih organa.

Osobit značaj pridajemo organima uprave jer se njihovim radom i djelovanjem stvara arhivsko gradivo kao vječni izvor povijesnih podataka i činjenica, organizacije i funkcioniranja organa uprave u jednom sustavu.

Opći pregled

Razdoblje od 1945. godine do danas obilježile su vremenske etape stvaranja i razvijanja organa uprave u Hrvatskoj. Ovo razdoblje se sastoji od sljedećih vremenskih faza:

I. faza - razdoblje od 1945.-1947.godine - podjela na:

- Oblasni NO za Slavoniju - Okružni NO Slavonski Brod
- kotari- gradovi - Đakovo
- područja Mjesnih narodnih odbora (1-39).

II. faza - razdoblje od 1947.- 1949.godine - podjela na:
- kotari - gradovi - Đakovo
- Mjesni narodni odbori - MNO-i (1-40).

III. faza - razdoblje od 1949. - 1951. godine - podjela na:
- Oblasti - Osijek
- kotari - Đakovo - gradovi
- područja MNO-a (1-33).

IV. faza - razdoblje od 1951.-1952. godine - podjela na:
- kotari - gradovi - Đakovo
- gradovi u sastavu kotara - Đakovo
- područja MNO-a.

V. faza - razdoblje od 1952.-1955. godine - podjela na:
- kotari - gradovi
- Gradska općina - Đakovo
- općine (NOO) - (1-14).

VI. faza - razdoblje od 1955.- 1962. godine - podjela na:
- kotari - Osijek
- općine - Đakovo.

VII. faza - razdoblje od 1962.- 1967. godine - podjela na:
- kotari - Osijek
- općine - Đakovo.

VIII. faza - razdoblje od 1967.- (1974.-1986.) - 1990. godina - podjela na:

- općine - Skupština općine Đakovo
- Zajednica općina Osijek
- općina Đakovo.

IX. faza - razdoblje od 1992. - 1998.godine - podjela na:

- županije - Osječko-baranjska
- gradovi - Đakovo
- općine.

Ovim vremenskim pregledom prikazan je kronološko-hijerarhijski slijed upravnih organa na području Đakova.

Povijest

U razdoblju od 1945.- 1947. godine, bez obzira na brojne političke i teritorijalne promjene, ostali su na snazi stari upravni propisi koji su vrijedili do toga vremena. Stoga je bilo potrebno, poglavito prije donošenja Ustava Jugoslavije 1946. godine, odrediti administrativno-upravnu podjelu zemlje.

Dobro nam je znano da je prva upravna podjela u Kraljevini SHS izvršena 1922. godine Uredbom o podjeli državne oblasti (Sl.novine Kraljevine SHS 92/22.), prema kojoj je područje Hrvatske bilo razdijeljeno na šest oblasti: Srijemska (Vukovar), Osječka (Osijek), Primorsko-krajinska, Zagrebačka, Dubrovačka i Splitska.

Do promjena je došlo 1929. godine na osnovu Zakona o nazivu i podjeli kraljevine na upravna područja (Sl.novine Kraljevine SHS, 233/29 i 297/ 29). Ovim zakonom država je dobila novi naziv Kraljevina Jugoslavija i bila je podijeljena na 9 banovina: Dravsku, Savsku, Vrbasku, Primorsku, Drinsku, Zetsku, Dunavsku, Moravsku i Vardarsku.

Stvaranjem Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine, područje tadašnje Hrvatske podijeljeno je na Glavni grad (Zagreb) i 22 velike župe, koje su se opet dijelile na kotare i gradska poglavarstva, te općine.

Komunistička partija Jugoslavije je tijekom rata 1941.-1945. godine organizirala mrežu narodnooslobodilačih odbora (NOO) kao početke nove državne vlasti.

Administrativnom podjelom Hrvatske 1945. godine *Kotarski narodnooslobodilački odbor Đakovo* (KNOO) bio je u nadležnosti Okružnog NOO Slavonski Brod, koji je opet pripadao pod nadležnost Oblasnog NOO za Slavoniju.

Iza rata, točnije 25.VII.1945.godine, mijenja naziv u *Narodni odbor kotara Đakovo (NN 3/45 od 03.X.1945.g.)*

Novi prijedlog za teritorijalnu podjelu Federalne Hrvatske bio je izražen u prosincu 1946. godine kada ja Hrvatska podijeljena na 16 okruga s 113 kotara.

Prva administrativno-teritorijalna podjela iza rata izvršena je 1947. godine prema Zakonu o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske (NN 60/47), a svaka upravna podjela temelj je postojanja, egzistiranja i kraja kako upravne jedinice tako i postojanja i razgraničavanja fondova u arhivskim ustanovama na Odjelu javne uprave poslije 1945. godine.

Prema ovome Zakonu područje NR Hrvatske bilo je podijeljeno na kotare, koji su se opet dijelili na područja mjesnih narodnih odbora.

Pri formiranju područja kotareva vodilo se računa o sljedećim načelima: da područje svakog kotara čini geografski povezanu cjelinu, da je način života ljudi s obzirom na ekonomsku proizvodnju podjednak, te da područje kotareva u privrednom, kulturnom i socijalnom pogledu predstavlja jedinstvo interesa ljudi cijelog kotara. Za sjedište kotara bilo je potrebito da je povezano prometnim sredstvima sa svim mjestima, te da je takav privredni centar kome gravitiraju sva mjesta njegova područja.

Narodni odbor kotara Đakovo obuhvaćao je sljedeća područja mjesnih narodnih odbora: Beketinci, Beravci, Bračevci, Budrovci, Čajkovci, Divoševci, Drenje, Đakovačka Satnica, Đakovački Selci, Đurđanci, Forkuševci, Gašinci, Gorjani, Ivanovci, Jaruge, Josipovac, Kešinci, Koritna,

Kućanci, Levanjska Varoš, Majar, Mrzović, Paučje, Piškorevci, Potnjani, Punitovci, Semeljci, Slobodna Vlast, Strizivojna, Svetoblažje, Široko Polje, Tomašanci, Trnava, Velika Kopanica, Veliko Nabrđe, Viškovci, Vrbica, Vrpolje, Vuka.

Novom administrativno-teritorijalnom podjelom, tj. *Zakonom o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske iz 1949.g. (NN 29/49)*, upravne jedinice na području NR Hrvatske su bile oblasti, kotari, gradovi, gradski rajoni, gradska naselja i područja MNO. Oblast Osijek obuhvaćala je područje kotara Đakovo, grada Đakovo i područja mjesnih narodnih odbora koji su ulazili u sastav kotara Đakovo (40): Beketinci, Beravci, Bračevci, Budrovci, Čajkovci, Divoševci, Drenje, Đakovačka Satnica, Đakovački Selci, Đurđanci, Forkuševci, Gašinci, Gorjani, Ivanovci, Jaruge, Josipovac, Jurjevac, Kešinci, Koritna, Kućanci, Levanjska Varoš, Majar, Mrzović, Paučje, Piškorevci, Potnjani, Punitovci, Semeljci, Slobodna Vlast, Strizivojna, Svetoblažje, Široko Polje, Tomašanci, Trnava, Velika Kopanica, Veliko Nabrđe, Viškovci, Vrbica, Vrpolje, Vuka.

Zakonom o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske iz 1950.g. (NN 27/50) u kotaru Đakovo ukinuti su MNO Čajkovci, Đurđanci, Forkuševci, Ivanovci, Jaruge i Josipovac, pa je kotar Đakovo obuhvaćao područje sljedećih mjesnih narodnih odbora (33): Beketinci, Beravci, Bračevci, Budrovci, Divoševci, Drenje, Đakovačka Satnica, Đakovački Selci, Gašinci, Gorjani, Kešinci, Koritna , Kućanci, Levanjska Varoš, Majar, Mrzović, Paučje, Piškorevci, Potnjani, Punitovci, Semeljci, Slobodna Vlast, Strizivojna, Svetoblažje, Široko Polje, Tomašanci, Trnava, Velika Kopanica, Veliko Nabrđe, Viškovci, Vrbica, Vrpolje, Vuka kao i područje grada Đakovo.

Prije ove reorganizacije područje kotara Đakovo ulazilo je u sastav novoosnovanog NO Oblasti Osijek 1949.g., koji je već bio ukinut 1951. godine.

Međutim, već novim *Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske od 17. svibnja 1950.g. (NN 48/50)* grad Đakovo izvan je sastava kotara Đakovo.

Zakonom o podjeli NR Hrvatske na kotare, gradove i općine iz 1952.g. (NN 16/52) područje NR Hrvatske dijeli se na kotare, gradove, gradske

općine i općine. Ovim Zakonom ukinuti su mjesni narodni odbori (MNO) kao organizacijske jedinice, a ustrojeni su narodni odbori općina (NOO). U sastav kotara Đakovo ulazile su sljedeće općine: Bračevci, Drenje, Đakovo Vanjsko, Gašinci, Gorjani, Levanjska Varoš, Punitovci, Semeljci, Trnava, Velika Kopanica, Vrbica, Vrpolje, Vuka.

Na osnovu ovog zakona formirana je i Gradska općina Đakovo.

Zakonom o izmjenama zakona o podjeli NR Hrvatske na kotare, gradove i općine iz 1954.g. (NN 59/54) došlo je do spajanja Gradske općine Đakovo i općine Đakovo Vanjsko u jednu općinu pod nazivom Gradska općina Đakovo.

Ukidanje kotara Đakovo uslijedilo je *Zakonom o području općina i kotara u NR Hrvatskoj iz 1955.g. (NN 36/55),. kojim je veći dio njegova područja pripojen kotaru Osijek i to novoosnovani NO općina Drenje, Đakovo, Gorjani i Semeljci, dok je područje NO općina Levanjska Varoš i Vrpolje ulazilo u sastav kotara Slavonski Brod.*

U razdoblju od 1945.-1952.g. na području Đakova djelovao je Gradski narodni odbor Đakovo. Gradski narodni odbor kao predstavnički organ i organ državne vlasti obavljao je svoju vlast u svojoj administrativno-teritorijalnoj jedinici. Gradski narodni odbor koji je izdvojen iz kotara (kao ovaj đakovački) imao je nadležnost mjesnog i kotarskog narodnog odbora, a osobito se brinuo za učvršćivanje veza radnog naroda sela i grada, podizanje komunalnog gazdinstva i poboljšanja životnih uvjeta svojih građana kao što je podizanje stambenih zgrada, uvođenje rasvjete i grijanja, osnivanje menza, restorana, igrališta, bolnica i dr.

O svom unutrašnjem ustrojstvu i poslovanju Gradski narodni odbor donosio je statut, koji je povrđivao viši Narodni odbor.

No, već *Zakonom o podjeli NR Hrvatske na kotare, gradove i općine iz 1952.g. (NN 16/52)* ukinut je Gradski narodni odbor, a formirao se Narodni odbor gradske općine Đakovo i općina Vanjsko Đakovo.

S područja Đakova, Državni arhiv u Osijeku, prema posljednjoj reviziji fondova Javne uprave 1995./96., ima 23 fonda i možemo reći da je većina fondova arhivistički nesređena, a to su sljedeći fondovi: 1 NOK (narodni odbor kotara) Đakovo, 1 GNO (gradski narodni odbor), 1 NOGO (narodni odbor gradske općine), 1 općina Vanjsko Đakovo, 11 MNO-a

(mjesni narodni odbori) i 8 NOO-a (narodni odbori općina), što ukupno čini cca 101,4 d/m gradiva. Sve fondove s područja Đakova predala je Skupština općine Đakovo na temelju primopredajnog zapisnika od 07.08.1989.g. kao i upisa u Knjigu primljenog arhivskog gradiva broja 753 Državnog arhiva u Osijeku.

Fond br. 63,Narodni odbor kotara Đakovo iz razdoblja 1945.-1955. g., u fazi je obrade i sređivanja do Sumarnog inventara. Gradivo je fonda, tj. knjige i spisi, sačuvano.

Niže upravne jedinice koje su ulazile u sastav kotara bili su Mjesni narodni odbori. U selima i manjim gradovima (varošicama i trgovištima) osnivali su se 1944./45.g. mjesni narodni odbori. MNO-i su u funkciji vlasti bili podređeni Kotarskom narodnom odboru. Broj mjesnih narodnih odbora u kotaru Đakovo se mijenjao prema važećim zakonskim propisima. Tako je npr. broj mjesnih narodnih odbora prema Zakonu o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske (NN 60/47) u kotaru Đakovo iznosio 39, da bi se Zakonom o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske (NN 29/49) broj mjesnih narodnih odbora povećao na 40, a Zakonom o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske (NN 27/50) smanjio na 33 MNO-a. No, već sljedećim Zakonom o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske (NN 16/52) mjesni narodni odbori su ukinuti.

Državni arhiv s područja Đakovo posjeduje 11 mjesnih narodnih odbora koji su u fazi sređivanja i obrade do Sumarnog inventara. Riječ je o sljedećim fondovima:

Fond br. 599, Mjesni narodni odbor Budrovci iz razdoblja 1945.-1952.g. Gradivo fonda nije sređeno, a čini ga 1 knjiga. U tijeku je sređivanje navedenog fonda.

Fond br. 615, Mjesni narodni odbor Đakovačka Satnica iz razdoblja 1945.-1952.g. Gradivo fonda je nesređeno, a čini ga 1 knjiga. U tijeku je obrada i sređivanje navedenog fonda.

Fond br. 618, Mjesni narodni odbor Forkuševci iz razdoblja 1945.-1950. Gradivo fonda je nesređeno, a čini ga 1 knjiga. U tijeku je obrada i sređivanje navedenog fonda.

Fond br. 621, Mjesni narodni odbor Gorjani iz razdoblja 1945.-1952. g. Gradivo fonda je nesređeno, a čine ga 4 arhivske kutije spisa. U tijeku je obrada i sređivanje navedenog fonda.

Fond br. 95, Mjesni narodni odbor Ivanovci iz razdoblja 1945.-1950. g. Gradivo fonda je nesređeno, a čini ga 1 knjiga i 1 arhivska kutija spisa. U tijeku je sređivanje i obrada fonda.

Fond br. 631, Mjesni narodni odbor Josipovac iz razdoblja 1945.-1950. g. Gradivo fonda je nesređeno, a čini ga 1 arhivska kutija spisa. U tijeku je sređivanje fonda.

Fond br. 663, Mjesni narodni odbor Piškorevci iz razdoblja 1945.-1952. g. Gradivo fonda je nesređeno, a čini ga 1 knjiga. U tijeku je sređivanje i obrada fonda.

Fond br. 666, Mjesni narodni odbor Punitovci iz razdoblja 1945.-1952. g. Gradivo fonda je nesređeno, a čine ga 2 knjige i 4 arhivske kutije spisa. U tijeku je sređivanje i obrada fonda.

Fond br. 676, Mjesni narodni odbor Svetoblažje iz razdoblja 1945.-1952. g. Gradivo fonda je nesređeno, a čine ga 2 knjige i 1 arhivska kutija spisa. U tijeku je sređivanje i obrada fonda.

Fond br. 683, Mjesni narodni odbor Tomašanci iz razdoblja 1945.-1952. g. Gradivo fonda je nesređeno, a čini ga 6 knjiga te 3 arhivske kutije spisa. U tijeku je sređivanje i obrada navedenog fonda.

Fond br. 686, Mjesni narodni odbor Trnava iz razdoblja 1945.-1952. g. Gradivo fonda je nesređeno, a čini ga 12 knjiga te 4 arhivske kutije spisa.

Kao što smo već i naveli, *Zakonom o podjeli NR Hrvatske na kotare, gradove i općine iz 1952. g. (NN 16/52)* na području kotara Đakovo formirao se Narodni odbor gradske općine Đakovo (NOGO) i općina Vanjsko Đakovo sa svojim mjestima: Budrovci, Đakovačka Satnica, Đakovački Selci, Gorjanski Ivanovaci, Kuševac, Novi Perkovci, Piškorevci, Štrosmajerovac, Viškovci, Vučevci.

NOGO Đakovo, kao i općina Vanjsko Đakovo, egzistirali su do 31. 08. 1955. godine, a njihovim nestankom nastaje NOO Đakovo (1955. godina).

U Državnom arhivu u Osijeku nalaze se i fondovi Narodnog odbora gradske općine Đakovo i općina Vanjsko Đakovo. Kako nema sigurnih po-

kazatelja, ovi su fondovi vjerojatno preuzeti na osnovu primopredajnog zapisnika od 07.08.1989.g. kao i upisa u Knjigu primljenog arhivskog gradiva broj 753. Naša pretpostavka temelji se na popisu preuzetih fondova s cijelog područja Đakova. Fondovi nisu obrađeni ni sređeni, a u tijeku je njihovo sređivanje do stupnja Sumarnog inventara.

Na osnovu *Općeg zakona o Narodnim odborima (Sl. FNRJ 22/52)* utemeljeni su Narodni odbori (NO) kao lokalni organi državne vlasti općina, kotara i grada, i njima su bili podređeni svi lokalni organi uprave. *Zakonom o podjeli NR Hrvatske na kotare, gradove i općine iz 1952.g. (NN 16/52)* ukinuti su Mjesni narodni odbori kao administrativno-teritorijalne jedinice, a ustrojeni Narodni odbori općina. Narodni odbori općina (NOO) obavljali su svoju vlast u skladu s Ustavom i zakonima. Svoju funkciju vlasti vršili su na svojim sjednicama odbora/vijeća (općinsko vijeće i vijeće proizvođača), a funkciju državne uprave i preko svojih kolegijalnih tijela Savjeta i Komisija. NOO imao je i svoj statut kojim se određivalo unutrašnje ustrojstvo, raspodjela poslova i poslovanje NO, kao i odnos prema ustanovama i poduzećima koje je osnivao. U pogledu zakonitosti rada NOO bio je odgovoran kotaru, a ovaj opet organima državne uprave Republike. Jedan od najvažnijih organa NOO su bili Savjeti koji su rješavali gotovo sve važnije poslove iz nadležnosti Narodnih odbora.

Statutom je bilo određeno postojanje 12 Savjeta pri NO općine i to za: opću upravu, industriju i zanatstvo, poljoprivredu i šumarstvo, trgovinu i ugostiteljstvo, komunalne poslove, stambena pitanja, prosvjetu i kulturu, narodno zdravlje, socijalnu skrb, rad i radne odnose, društveni plan i financije. Poslovi opće uprave bili su obuhvaćali opću kancelarijsku službu, matičnu službu, personalnu službu, upravno-pravne, te agrarno-pravne poslove.

Proširenje teritorija niza općina zahtijevalo je formiranje novih organa - mjesnih odbora - u mjestima udaljenim od centralne općine. Ti su organi bili potrebni zbog približavanja općinske samouprave lokalnom stanovništvu pa su formirani kao organi koji će na svom području pružati pomoć NO-u za provođenje zakona i propisa NO-a, te se brinuti o održavanju i izgradnji lokalnih komunalnih objekata, o korištenju i upravljanju općenarodne imovine, o održavanju čistoće i rješavanju svih problema.

Općine, gradovi i kotari mogli su se mijenjati samo Zakonima o teritorijalnoj podjeli Republike. Prema njima se određivalo koje se sve općine (gradske) nalaze na području određenog kotara, a isto tako pojedina naselja i područja u gradu mogla su činiti i zasebne općine u sastavu grada. Međutim, sve općine nisu bile jednake po svojoj teritorijalnoj veličini, te prema karakteru i vrsti naselja, a razlikovale su se i po tipu i po udaljenosti naselja koja su obuhvaćala.

(Prema posljednoj «reviziji» fondova Javne uprave poslije 1945.g., Državni arhiv u Osijeku.)

Literatura:

1. FONTES - izvori za hrvatsku povijest 1, Zagreb, 1995.
2. Registar pravnih propisa objavljenih u Narodnim novinama od 1945.-1959.g., Zagreb, 1960.
3. Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske, Zagreb, NN 60/47.
4. Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske, Zagreb, NN 29/49.
5. Opći zakon o Narodnim odborima, Beograd, Sl. list FNRJ 49/49.
6. Zakon o administrativno-teritorijalnoj podjeli NR Hrvatske, Zagreb, NN 27/50.
7. Zakon o podjeli NR Hrvatske na kotare, gradove i općine, Zagreb, NN 16/52.
8. Opći zakon o Narodnim odborima, Beograd, Sl. list FNRJ 1952.
9. Opći zakon s izmjenama i dopunama, Beograd, Sl. list FNRJ 1953.
10. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o podjeli NR Hrvatske na kotare, gradove i općine, Zagreb, NN 8/1953.
11. Zakon o području kotara i općina u NR Hrvatskoj, Zagreb, NN 36/55
12. Zakon o izmjenama područja općina i kotara u NR Hrvatskoj, Zagreb, NN 4/60.

13. Zakon o područjima općina i kotara u NR Hrvatskoj, Zagreb, NN 39/62.
14. Narodni odbor/ Priručnik za narodnog odbornika, Zagreb, 1958.
15. Savezni zakoni o uređenju i nadležnosti naših općina i kotara, Beograd, Sl. list FNRJ 132/55.
16. Ustav SR Hrvatske, Zagreb, NN 8/74.
17. Društveni dogovor o utvrđivanju područja zajednice općina slavonsko-baranjskog područja, Zagreb, NN 33/74.
18. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o područjima općina u SR Hrvatskoj
19. Zakon o ustrojstvu republičke uprave, Zagreb, NN 41/90.
20. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Vladi RH, Zagreb, NN 53A/91
21. Zakon o područjima županija, gradova i općina u RH, Zagreb, NN 90/92.

DEVELOPMENT OF ADMINISTRATION IN ĐAKOVO AND THE SURROUNDING AREA FROM 1945 UP TO THE PRESENT DAYS

Summary

The article gives a historical survey of administrative institutions estabilished in the area from 1945 to the present days. It also nmes all the funds created in this period, either as a result of a continous work or of an abolition of certain administrative institutions in Đakovo area. The author names them all, chronoligically and hierarchically, according to the time of their estabilishment. Administration is of particular interesent for us because its work and activities has enabled creation of archival materials, which are a permanent source of historical facts and data about prganisation and functioning of administrative institutions within a certain political and/or social system.

KRITIKE, OCJENE I PRIKAZI

Helena Sabliæ – Tomiæ, Goran Rem, Puut nebeski: Đakovaèka èitanka

Gradsko poglavarstvo, Turistička zajednica, Matica hrvatska, Đakovo, 2000., str. 273

Projekt Pregled slavonske književnosti ambiciozno su otpočeli mlađi sveučilišni profesori osječkog Pedagoškog fakulteta Helena Sablić – Tomić i Goran Rem, i već na samom početku polučili uspjeh. Naime, prva knjiga Osječka čitanka – Sretne ulice na književnim susretima Frana Galovića 2000. u Koprivnici nagrađena je kao najbolje djelo zavičajne tematike u 1999. godini.

Sada je pred nama već druga knjiga iz predviđenoga ciklusa – Đakovačka čitanka: Puut nebeski. Hvale vrijedan poduhvat ipak je malo prebrz, što se nažalost očituje u dijelom površnom pristupu Đakovačkoj čitanci i izostavljanju jednog značajnog dijela đakovačkih autora. Cjelina je upotpunjena tekstovima drugih hrvatskih pisaca o Đakovštini čime se dobilo na kvaliteti i bogatstvu književnog spektra, no – stoji i pitanje ne bi li ta Čitanka, kad je već đakovačka, trebala dati đakovački doprinos slavonskom i hrvatskom pregledu književnoga stvaranja? Tim više, što je već bilo panoramskih pokušaja slikanja đakovačkih zrnaca u mozaiku naše književnosti (Matija Pavić, Nikola Andrić, Tomo Matić, povjesničari hrvatske književnosti, ... pa sve do

novijih; Vladimira Rema i drugih, a i samih Đakovčana: prerano umrlog revnosnog đakovačkog muzealca Krešimira Pavića, pa i mene).

Možda je moglo biti i više èinjenica o đakovaèkim autorima i djelima, u marginalnim uvodnim napomenama i prièama, s više povijesnih podataka i komparatistièkih digresija, no to je, jasno, veæ pitanje koncepcije i pristupa tematici, a osjeèki autori sroèili su Đakovaèku èitanku postmodernistièkim pismom.

Publicistièkije, vrjednije i ozbiljnije pisan rad bio bi daleko više recepcijski prihvaæen.

Prigovor upuæujem i prenošenju strukturalne matrice iz Osjeèke na Đakovaèku èitanku. Po toj shemi valjda trebaju biti sastavljene i sve ostale slavonske Èitanke?! Nema li svako mjesto svoje originalnosti i potrebiti specifièan pristup unikatnoj građi?

Model podjele Osjeèke èitanke na pet dijelova ovdje je doslovce prenesen. Prvi dio – 18. stoljeæe, barem kod Đakova, može imati i svoje pretpoglavlje koje bi moglo sadržavati i neka od narednih imena. Prihvaæajuæi da autori koji nisu iz Đakovštine svojim pismom o njoj obogaæuju Èitanku, tu bi se mogao naæi i prvi đakovaèki biskup Ponsa, inaèe mađarski dominikanac i vjerojatni " Anonimus " koji je napisao " Gesta Hungarorum "; potom jedan dio od 11 đakovaèkih latinskih inkunabula, od kojih se 9 ne bilježi nigdje dalje u Hrvatskoj, ili biskup Stjepan Brodariæ s dijelom svoga opisa mohaèke bitke, ili pak znameniti turski putopisac Evlija Èelebi s opisom turskoga Đakova. Ovdje valja istaæi da bez Biskupije (1239.) ne bi niti bilo đakovaèke književnosti sve do 20. stoljeæa, što u Èitanci nije naglašeno. Prije đakovaèkog Župnika Ivana Grlièiæa, prvog hrvatskog pisca u Slavoniji nakon izgona Turaka, po èijem je djelu i prozvana ova èitanka Puut nebeski (1707.), pisao je i, ovdje također nespomenuti, fra Nikola Ogramiæ, prvi bosanski biskup prozvan i đakovaèkim. Kod Grlièiæa moglo se istaæi da je još prije Relkoviæa u svome djelu kudio slavonsko kolo i druge poroke.

Zamjerka ide i šlampavom uredniècom radu Mirka Æuriæa, đakovaèkoga kulturnjaka pozicioniranoga u strukturama vlasti, koji je od Osjeèana i naruèio ovaj rad, a prozvanom i u Jutarnjem listu i Slobodnoj

Dalmaciji zbog svog novog romana. Naime, Grlièiæev i tekst Đure Sertiæa predoèeni su u slabo èitljivom preslikanom reprintu. Slikovni prilozi su siromašni i nedosljedni, knjiga je skromno opremljena, a pjesme Jurja Tordinca tiskane su na crnoj podlozi, èime se dobio suprotan efekt – skrivenost! Izostavljeni su i Đakovèanin fra Bartol KneŽeviæ i biskupi Antun Mandiæ i Mirko Karlo Raffay, ali je zato tu Osjeèanin Antun Ivanošiæ! U 18. stoljeæe ovdje je imenovan Karlo Paviæ (sic!), iako je on krajem tog stoljeæa samo roðen, a stvarao je sve do 1859. ! – dakle, do sredine 19. stoljeæa! Nema niti prigodnih latinskih pjesama Stjepana Opoevèanina…

I drugi dio: 1800. – 1950. neprimjenjiva je podjela Osjeèke èitanke, jer Đakovo ima svoju knjiŽevnu periodizaciju: predilirizam, ilirizam, apsolutizam, realiste, bez znaèajnijih modernista, ali sa zastupljenim piscima meðuraæa. Od prediliraca zastupljen je samo Adam Filipoviæ Heldentalski, a nema i u ovom razdoblju prisutnoga S. Opoevèanina, te F. KolundŽiæa, Š. Stefanca, A. Tomikoviæa, M. Mihaljeviæa, K. Paviæa, J. i A. Mihaliæa (Osjeèana!), B. Pavliæa i A. Saboloviæa, prigodnih pjesnika, istina, marginalnog znaèaja, no po autorskoj nedosljednosti mogli su biti barem navedeni, kad je tu veæ jedan Vukovarac Samuel Kotzcian!

Moguæe je bilo ovdje istaknuti znaèaj ðakovaèkoga ilirskoga kruga (i Ljudevit Gaj tada posjeæuje Đakovo , bogoslovnog sjemeništa i odsjeka filozofije. Nes(p)retno je istaknut Juraj Tordinac, kako je veæ reèeno, no reprezentativnije su mogli biti zastupljeni i J.J. Strossmayer, primjerice i kao vrsni putopisac (uz sjajnog govornika), te i Mato Topaloviæ s probranijim pjesmama, a s mnogo jaèom novelistikom od predoèene pjesme i Janko Tombor. Topaloviæ 1845., kao profesor na ðakovaèkom sjemeništu, prvi osniva katedru hrvatskoga jezika, dakle prije Babukiæa u Zagrebu, a piše vjerojatno jednu od prvih knjiga u Slavoniji tiskanu Gajevom grafijom. Kasnije æe tu predavati i filolog Fran Kurelac kao 1. uèitelj staroslavenskoga jezika. Ne nalazimo ni podataka o knjiŽevnom udruŽenju bogoslova ðakovaèkog sjemeništa koje je rasadnik kasnijih pisaca, niti o gorljivom ilircu Đakovèaninu Ivanu Stankoviæu, pjesnicima D. Tuniæu, J. Andriæu, S. Jasenkoviæu, S. Latkoviæu ili pak najizvoðenijem puèkom dramatièaru Iliji Okrugiæu. O tome u Èitanci, dakako, niti rijeèi. O

Luki Botiæu, najznaèajnijem hrvatskom pjesniku koji je Živio i stvarao u Đakovu, moralo se reæi daleko više, trebao je biti i znatno jaèe zastupljen.

Dobar je izbor relevantne i uistinu reprezentativne đakovaèke novelistike Nikole Tordinca i Vilima Korajca, te nedomicilnih autora koji su znatno obogatili đakovaèke vedute: Janka Jurkoviæa, Isidora Kršnjavog i A. G. Matoša. NaŽalost, uopæe nije predoèena veza između Đakova i Slavonskoga Broda preko Ignjata Alojzija Brliæa i sina mu Andrije Torkvata, Stjepana Marjanoviæa, te Ivana i Ferde Filipoviæa, kao što nisu predoèene niti veze Đakova s Bosnom, osim zastupljenog Martina Nediæa, jer je bez svojih bosanskih sudrugova franjevaca Grge Martiæa i Ivana Franje Jukiæa! Od kasnijih pisaca zastupljen je samo Josip Aurel Crepiæ, a neoprostivo su izostavljena uistinu mnoga imena: Milko Cepeliæ, Matija Paviæ, Nikola Voršak, Josip Lovretiæ, Svetozar Rittig, Pavo Matijeviæ, Antun Matasoviæ, Ivan Ribar, Andrija Spiletak, Marinko Lackoviæ, Biskupi Antun Akšamoviæ i Stjepan Bauerlein, Andrija Živkoviæ, Josip Matasoviæ… Valjda zato što su izostavljeni toliki Đakovèani, na kraju tu je posve nepotrebno opet jedan Osjeèanin R. F. Magjer s prigodnicom Strossmayeru. Nek' se nađe.

U treæoj prièi o gradu, Đakovo od 1950., s nezasluženo favoriziranim naslovom Povratak u doba jazza, jer se odlomak iz istoimenog Æuriæeva romana nalazi u sljedeæem – èetvrtom dijelu Èitanke; razlog tomu vjerojatno je što se tada to poglavlje ne bi moglo zvati omiljenim Removim izrièajem kao i u Osjeèkoj èitanci – Slavonsko ratno pismo (!); nalazimo opet istu prièu: nedostaje podosta đakovaèkih autora, ali zato ih obilato nadoknađuju ini. Ovo je sada veæ ili potcjenjivanje domaæe književne produkcije autora koji bi se trebali naæi pod naslovom Èitanke, naime – trebala bi to valjda biti ĐAKOVAÈKA èitanka ili su to pak neznanje i ozbiljan nedostatak koji znatno umanjuju rad.

Tako su tu Matko Peiæ, Josip Palada, Pavle Blažek, Jakov Ivaštinoviæ i Stjepan Tomaš, a paralelno s njima i domoroci: izvrsni pjesnici Franjo DŽakula, Luka Vincetiæ i Branimir Bošnjak, potom djeèji novelist Adam Rajzl, satirièni Anđelko Haner – Rođo i Antun Kalman – Šems, te

autorice za djecu - pjesnikinja BoŽica Ditrih i prozaistica Jadranka Vukoviæ. Najmarkantnije ime s ovih prostora, a i šire, Stanko Andriæ, predstavljen je sa znalaèkom obradom intrigantnoga srednjovjekovnog đakovaèkog zapisa, a tu su i mlađi pjesnici, za sada bez uknjiŽenja, Tihomir Dunđeroviæ i Ivan Kunštiæ. Zašto tu ne bi moglo biti i narednih imena, treba li to i reæi – podrijetlom iz Đakovštine: veliki lingvist pokojni dr. Zlatko Vince, akademik Ivan Supek sa svojim sjeæanjima o djetinjstvu provedenom u Đakovu, ili pak sveuèilišni profesori Stjepan Damjanoviæ; Strizivojèanin kao i Stanko Andriæ, a sramotno je izostavljen i njihov pokojni Župnik, uistinu uèeni Mitar Dragutinac; te Stanislav Marijanoviæ i Mate Šimundiæ….

Slijedi najavljeni èetvrti dio s primjerenijim prvim dijelom ponuđenog naslova – U pravi trenutak, prema agilnoj popularnoreligijskoj knjiŽnici Ivana Zirduma. No, đakovaèki klerici: prethodno reèeni, potom biskup Marin Srakiæ, vrijedni Šuljak, Jarm, Araèiæ, Hraniæ…đakovaèke redovnice… sa svojim vrijednim tekstovima ovdje uopæe nisu zastupljeni. Zato je tu Rijeèanin Rogiæ s proznom pjesmom o misnom vinu, a ništa od vrsnog domaæeg enologa Benašiæa, tu su i Brođanin Dujmoviæ, Vinkovèanka Markasoviæeva, zaboga… Pa zato valjda i nema mjesta za senzibilnog pjesnika Zdravka Cicvariæa (samo mu je pogrešno naveden naslov knjige!), ili osebujnog postmodernistièkog pripovjedaèa Igora Roginu… No, zato je tu neprimjereno privilegirani Mirko Æuriæ (poslodavac!), ali i stvarna velièina s kojom se s pravom ponosimo – Zvonko Makoviæ, podrijetlom Budrovèanin.

I na kraju, konac djelo krasi! Resume: neosporan kvalitet PoŽeŽanin Boro Pavloviæ i, dakako, Osjeèani Tomaš i Rem sa svojim lamentacijama o malom – velikom Đakovu!

Dojmu površnosti s previše ozbiljnih propusta i izostavljenih domicilnih autora teško se oteti, šablonsko prenošenje Osjeèke èitanke - Sretnih ulica na Đakovaèku èitanku nije urodilo Puutom nebeskim, dapaèe.

Hrvoje Miletić

Accede ad Certissiam, Antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinci kod Đakova

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
- Odsjek za arheologiju,
Zagreb, 1998., str. 156

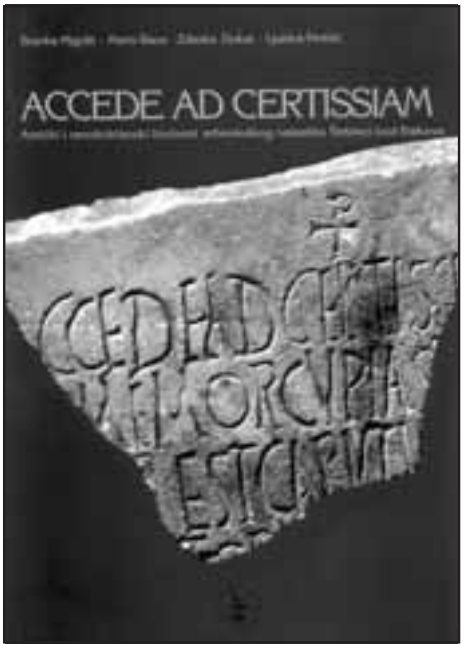

»Pristupi u Certisiju« bio bi prijevod dijela natpisa na nedavno uočenoj kamenoj ploči, do sada jedinom epigrafičkom argumentu za ubikaciju Certisije na području Štrbinaca, arheološkom lokalitetu nadomak Đakova, a ujedno i naziv izložbe koju je organizirao Muzej Đakovštine, Odsjek za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Arheološki muzej u Zagrebu. Tijekom studenog i prosinca 1998. godine ta, za naše prilike impozantna izložba, mogla se pogledati u kripti đakovačke katedrale. Danas, kada su eksponati izložbe pohranjeni u depoe pojedinih muzeja, osim tragova utisnutih u memoriju onih koji su je posjetili, kao trajna vrijednost ostaje više nego instruktivan i vizualno dojmljiv katalog izložbe. U ovom kratkom prilogu upravo je o njemu i riječ.

Prilozi u katalogu, osim kataloških jedinica, koje su opće mjesto u toj vrsti publikacija, donose i nekoliko minuciozno pisanih tekstova (Branka

Migotti: »Povijest istraživanja Štrbinaca i pitanje ubikacije Certisije« i »Vrednovanje arheološke građe u svjetlu rimskodobnog i ranokršćanskog horizonta Panonije«; Ljubica Perinić: »Izvori o Certisiji«; Zdenka Dukat: »Nalazi novca« i Mario Šlaus: »Osteološka analiza antropološkog materijala«) u kojima se, s različitih pozicija, interpretiraju rezultati najnovijeg iskopavanja na štrbinačkom lokalitetu. Sadržaji desetak grobova motreni su u svjetlu dosadašnjih spoznaja o tom lokalitetu, ali i antičkim i ranokršćanskim nalazištima u drugim dijelovima Hrvatske i Europe. Ukazati na značajke svakog od nabrojanih radova u ovom prilogu naprosto nije moguće iako, uvjeren sam, znanstveni pristup problematici i kompetentnosti autora nisu za posljedicu imali uobičajenu hermetičnost, pa samim tim i njihovo iščitavanje ne zahtijeva veliko predznanje i poseban mentalni napor. Drugim riječima, tekstovi su dovoljno transparentni i prihvatljivi najvećem broju tzv. prosječnih čitatelja. Posebice se to odnosi na prikaz istraživanja lokaliteta Štrbinci od prvih Brunšmidovih istraživanja 1895. godine, pa sve do najnovijih otkrića koja su, zapravo, i bila poticaj za jednu cjelovitiju i na znanstvenim spoznajama utemeljenu studiju.

Rezultati do kojih se došlo analizama najnovijih iskopavanja (desetak grobova s očuvanim kosturskim ukopima, ranokršćanska freska i mnoštvo drugog materijala) još uvijek, čini se, nisu dostatni da se pouzdano utvrdi točna ubikacija rimskog naselja Certisije. Epigrafički spomenik s imenom Certisije, pronađen 1998. godine u Dijecezanskom muzeju u Đakovu, trebao je otkloniti svaku sumnju oko ovog pitanja, ali kako nisu zabilježene pojedinosti njegova nalaza problem je i nadalje ostao otvoren. Branka Migotti je mišljenja da »premda je gotovo izvjesno da (natpis) potječe od Štrbinaca …zrno sumnje valja sačuvati. Temeljnim zadatkom istraživanja stoga i dalje ostaje konačno potvrđivanje davne pretpostavke o smještaju spomenutog rimskog naselja na tom mjestu.«

Borislav Bijelić

Borislav Bijelić: Đakovačke ulice - kratke biografije osoba po kojima su dobile ime

Muzej Đakovštine, Đakovo, 1998., str. 248

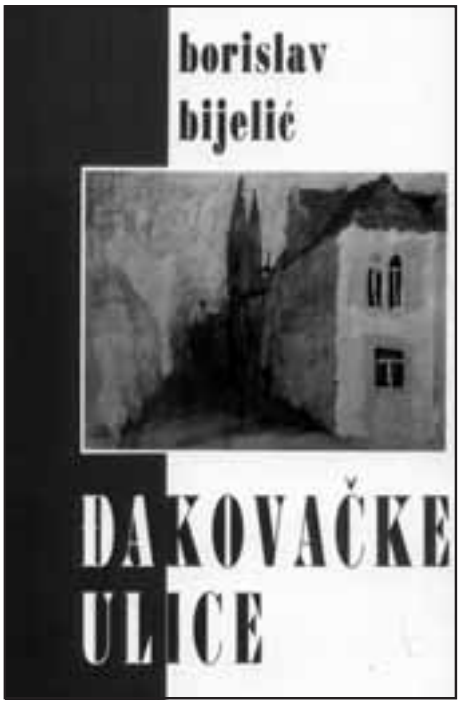

Autor knjige »Đakovačke ulice«, Borislav Bijelić, od 1992. godine uposlen je na mjestu kustosa-povjesničara Muzeja Đakovštine u Đakovu. Otada je njegovo bavljenje i istraživanje usmjereno prema zavičajnoj povijesti, napose manje poznatim ili neobrađenim temama iz đakovačke prošlosti. Objavio je niz publicističkih, stručnih i znanstvenih radova u različitim đakovačkim i slavonskim publikacijama i izdanjima.

Kao rezultat autorovog zanimanja i nastojanja u obradi zavičajne povijesti, knjiga je naslovljena »Đakovačke ulice«; Kratke biografije osoba po kojima su dobile ime, u izdanju Muzeja Đakovštine. Knjiga »Đakovačke ulice« opsežan je rad leksikonskog tipa nastao u nakani autora da upozna i podsjeti sugrađane i druge zainteresirane na životopise osoba po kojima su ulice Đakova dobile sadašnje ime, a »koje su svojim djelovanjem u različitim oblastima društva, tijekom bliže ili dalje prošlosti ostavile upečatljiv trag na lokalnom i (li) nacionalnom planu.«

Leksikoni obično nude kratku, osnovnu i vjerodostojnu obavijest o pojedinim temama i problemima. Tako i ovo djelo na kratak i pregledan način

omogućuje provjeru, potvrdu i proširenje znanja o brojnim znamenitim i zaslužnim osobama iz naše zavičajne, nacionalne ili pak šire europske povijesti.

Na osnovi relevantnih podataka (enciklopedije, leksikoni, znanstvene i stručne knjige i članci) autor je obradio i prikazao životopise 83 osobe po kojima su nazvane đakovačke ulice, odnosno po kojima nose ime danas. Znanje ili pak neznanje o tome tko su oni iz dalje ili bliže prošlosti po kojima moja/naša ili neka druga ulica u gradu imaju ime, poticaj je i potreba u konzumiranju literature koju nam autor na sažet i vjerodostojan način nudi.

Nakon predgovora u kojemu autor objašnjava ukratko motive pisanja i nakanu knjige, slijede životopisi (abecednim redom od Božidara Adžije do Katarine Zrinske) znamenitih osoba iz hrvatske i europske povijesti ili pak osoba koje su obilježile ili zadužile povijest Đakova i Đakovštine. Pozornosti su napose vrijedni prikazi života i djelatnosti Đakovčana Zvonimira Benčevića, Hedvige Dekker, Vatroslava Doneganija, Franje Josipa Kosine, Pavla Kraljevića, Franje Arpada Mesaroša i drugih manje poznatih izvan lokalnih đakovačkih okvira ili stručnih krugova.

Dio tih životopisa objedinjenih u knjizi objavljivao je autor na stranicama »Đakovačkog glasnika« u podlistku »Ulice pišu povijest«, s prvotnom nakanom upozoriti/upoznati sugrađane na osobe po kojima su imenovane ulice njihova grada. Životopisi znamenitih i zaslužnih osoba, i knjiga u cjelini, pisana je nepretenciozno, razumljivo i jednostavno s ciljem da korisniku pruži lako čitljivu i vjerodostojnu obavijest o nazivima đakovačkih ulica kao nerazdvojnom dijelu naše prošlosti i sadašnjice.

Knjiga sadrži i ilustrativni materijal (portreti, razni prikazi: fotografije ili crteži), što je čini bogatijom, zanimljivijom, dokumentarnijom i stručnijom. Više nego uspjela likovna oprema naslovnice »Đakovačkih ulica« djelo je Hrvoja Duvnjaka. Popis korištene literature početna je smjernica onima koji o prikazanim i obrađenim osobama žele znati i više.

Namjenjujući knjigu prvenstveno mladima i ljubiteljima zavičajne povijesti, autor je ispunio osnovnu zadaću i stručnost, ostvarivši djelo nadasve zanimljivo i poticajno.

Vladimir Geiger

Hrvoje Miletić, Đakovštinom utjelovljeni

Matica hrvatska Đakovo, Đakovo, 2000., str. 106

U skromnoj izdavačkoj produkciji, koja za predmet svojega interesa ima Đakovo i Đakovčane, prošle godine iz tiska je izašla knjiga Hrvoja Miletića **»Đakovštinom utjelovljeni«.** Nakladnik te nevelike, žanrovski heterogene, dojmljivo pisane, najširem krugu čitatelja namijenjene i na momente kritički intonirane knjige neoromantičarskog naslova je Matica hrvatska Đakovo. Između korica knjige stalo je sve ono što je predstavljalo, i vjerujem još uvijek predstavlja, osnovni autorov interes - barem kada je književno stvaralaštvo u pitanju.

Knjiga sadrži autorove prethodno objavljene radove u »Đakovačkom glasniku«, »Glasu Slavonije«, »Književnoj reviji«, »Vijencu« i još ponekim, uglavnom studentskim glasilima. U prvom dijelu knjige uvrštena su dva književnopovijesna eseja u kojima autor daje genezu književnog stvaranja u Đakovštini, s posebnim osvrtom na period ilirizma. Slijede dominantno biografski prikazi najznačajnijih protagonista književnog života Đakova 19. stoljeća (Topalović, Botić, Korajac, Juraj i Nikola Tordinac, Strossmayer), te kritički osvrti na recentna književna ostvarenja slavonskih pisaca (Rajzl, Cvenić, Rogina). U poglavlju naslovljenom »Čitam i skitam« uvršteno je nekoliko kraćih informacija o naslovima objavljenim u Hit biblioteci, dok su u zadnjem dijelu knjige predstavljena dva rada vezana uz aktivnost prije dvije godine pokrenute književne manifestacije Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara.

Ukoričenjem spomenutih tekstova Miletić je želio »podsjetiti na kulturološki i književni značaj autora iz Đakovštine u kontekstu hrvatske književnosti« u čemu je, nema sumnje, u potpunosti uspio. Možda čak i više od toga. U ovoj knjizi, posebice u prvim poglavljima, ima poticajnih mjesta koje valja respektirati i pri izradi monografskih studija o cjelovitosti slavonskog, pa samim tim i hrvatskog književnog prostora. No, nažalost, s aspekta koherentnosti strukture knjige, ima i mjesta koja se doimaju potpuno deplasiranim (»Čitam i skitam«), čak i uz pretpostavku ako se zanemari osnovna intencija knjige »utjelovljene« u njezinom naslovu. Iskazana strukturalna nekonzistentnost ne umanjuje opći pozitivni utisak, tim više što je riječ o prvoj Miletićevoj knjizi, knjizi nastaloj iz imanentne potrebe autora da ponudi svoje viđenje lokalnog književnog stvaralaštva.

Borislav Bijelić

Strizivojna, Zbornik radova o 300. obljetnici prvog poznatog zapisa imena

Matica hrvatska Đakovo, Udruga za zaštitu prirodne i kulturne baštine »Različak«, Strizivojna, Đakovo - Strizivojna, 1998., str. 194

Sigurno će biti mišljenja da 300. obljetnica prvoga poznatog zapisa imena jednog naselja nije osobito vrijedna, povijesno gledano značajna, a da bi joj bio prigodno podaren jedan Zbornik. Unaprijed odbijam ovakve primisli, možebitne zamjerke i osporavanja što želim potkrijepiti nekim činjenicama.

Isticanje prvog poznatog zapisa imena nimalo ne utječe niti osporava pretpostavke da nema i starijih, samo ih treba pronaći. Isto tako vrlo je izvjesno da je naselje Strizivojna i ranije postojalo, a u prilog opravdanju ovakvog Zbornika ide i to da je riječ o jednom od najvećih sela naše županije.

Zbornik je obuhvatio 194 stranice na kojima je, pored Uvodne riječi urednika Stanka Andrića, još 12 različitih radova - priloga.

Prvi prilog pisao je dr. Stipo Damjanović i odnosi se na zabilješke o govoru i imenu Strizivojne. U samom uvodu svoga priloga autor lijepo ističe da govor u Strizivojni nije dijalektološki nešto poseban, a pozivajući se na Stjepana Ivšića, svrstava ga u jednu od 9 skupina slavonske štokavice

s još 12 sela toga područja. Kratko, S. Damjanović ga je nazvao slavonskim, staroštokavskim, ikavsko - jekavskim.

Nakon ovoga Damjanović govori o glasovima, oblicima, sintaksositnicama i posuđenicama toga narječja i govora.

Razmišljanja o imenu sela završava jednom šalom čiji je autor vjerojatno sam gospodin Damjanović, no iako ga poznajem nisam uspio otkriti što je njome htio poručiti! Crtice iz povijesti Strizivojne pisao je već dobrano plodni pisac povijesnih tekstova Stanko Andrić. U svom prilogu drži se kronologije, krećući od antike, srednjeg vijeka do kraja turskog razdoblja. Ovdje se iz područja kronološkoga prebacuje na gonetanje izvora i značenja imena sela i njegovog najstarijeg opisa. Veliki turski rat se malo zanemaruje, vjerojatno objektivno, a detaljnije se kreće s obnovom u 18. st. Nakon kratkoga demografskoga osvrta posvećuje se »školstvu« u Strizivojni. Ovom pitanju, s ponekim zanimljivim detaljima, za koje nisam siguran da su bili potrebni, posvećuje punih 20 stranica i vremenski dopire do 15. lipnja 1945. g.

Svoj prilog Andrić završava s poviješću mjesne Crkve, te crkava i kapelica.

Kratke, više statističke osvrte na školstvo dao je Andro Mršić.

Neke segmente kulturnoga života dotaknula je Marija Glavačević koja se potrudila sve to potkrijepiti i kazivanjima još živućih aktera i kreatora toga kulturnog života.

Dio Zbornika sadrži priloge o znamenitim »seljanima«, osobama, gdje posebice podvlačim prilog o župniku Mitru Dragutincu, velikom radniku ne samo sela Strizivojne. Vjerujem da će o njegovom povijesnom i hagiografskom radu biti sigurno i drugim prigodama puno riječi. Odabir drugih »zaslužnika« mogao je biti i drugačiji, po mojem mišljenju.

Veliko selo poput Strizivojne ima i bogatu i uspješnu športsku tradiciju. O športu, najviše nogometu, a onda i o šahu i hazeni vrlo iscrpno je pisao Miroslav Bauer. Sam autor je još uvijek aktivan u športu, no ja pohvaljujem njegov pristup radu u ovom Zborniku, gdje jedini navodi dio znanstvenog aparata, izvora i litaraturu.

Mlada i perspektivna Marta Andrić javlja se prilogom o »modnim temama«, ženskim frizurama i pokrivanjima glave žena Strizivojne.

Zbornik završava, ne znanstvenim, već umjetničkim dijelom. Riječ je o pjesmama Franje Džakule i vrlo uspješnom fotoprilogu »Iz strizivojnskih albuma«. Smatram da je u fotomaterijalu umjesto nekih »obiteljskih« fotografija moglo biti više seoske arhitekture Strizivojne, ona je još uvijek sačuvana (štagljevi od šarene cigle i sl.).

U ovom prilogu Zbornika htio sam biti objektivan, ali i svjesno subjektivan u nekim dijelovima. U jednoj rečenici bi pak mogao pohvaliti samo trud oko Zbornika i podsjetiti da je lakše kritizirati nego stvarati. Prikaz nije kritika već približavanje Zbornika »publici«, s nakanom da se pročita ali i potakne na nova pisanja i nove projekte.

Nikola Damjanović

Đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara 1.

Matica hrvatska Đakovo, 1999., str. 96

U prigodi održavanja Drugih đakovačkih susreta hrvatskih književnih kritičara, 1. - 2. srpnja 1999., predstavljen je Zbornik radova s Prvih susreta, održanih 2. - 3- srpnja 1998. godine u sklopu 30. jubilarnih Đakovačkih vezova, čime je ova međunarodna smotra folklora značajno obogaćena i produhovljena novim sadržajem.

Uvodno slovo ovoj književnokritičkoj knjizi dao je glavni urednik Stanislav Marijanović, jedan od pokretača Susreta, iskazavši zadovoljstvo započetim, i to baš u ovoj slavonskoj sredini, kao i važnost kontinuiteta budućeg djelovanja. U dijelu knjige što nosi naslov Hrvatska književna kritika danas, kao prinos Okruglom stolu, s pravom je uvršten izvrstan tekst Igora Mandića »Kritika hrvatske tekstualnosti«, uvodni dio iz njegove kritičke zbirke Književno (st)ratište. Mandić tu znalački i nadasve lucidno, vjerno slika nezahvalnu poziciju književnog kritičara u našem domaćem »trusnom ozračju«. Dobar prinos je i tiskanje razgovora što ga je s eminentnim kritičarskim imenima vodio na Radio Đakovu novinar Mile Ljubičić. I. Mandić, i Branimir Donat, i Ante Stamać odbacuju tezu o provincijalnom mjestu susreta, te su zajedno s Marijanovićem predočili kompleksnu kritičarsku profesiju.

U drugom dijelu donesena su kritičarska priopćenja sudionika Susreta koja predočavaju široki spektar tematskih zanimanja, ali i veliki generacijski i stilski raspon.

Vlaho je Bogišić iskazao suzdržanost spram »spisateljskog nagnuća« Slavenke Drakulić kritikom njene knjige »Kako smo preživjeli«. »Je li doista izumro homo legens?« pita se Branimir Donat u svome izlaganju o svezi kritike i trenutnog statusa književnosti. Nezaobilaznom knjigom ocijenio je Igor Mandić drugi svezak »Povijesti hrvatskog romana« Krešimira Nemeca, dok je Stanislav Marijanović označio Stjepana Tomaša »piscem koji ne iznenađuje i ne iznevjeruje« u romanu Emigranti. Knjigu »San o Irskoj«, Zlatka Tomičića, predstavila je Hrvojka Mihanović - Salopek, dok se predstavnik domaćina, Hrvoje Miletić, u kritici ogledao prikazom romana »Kajinov pečat«, Josipa Cvenića. Dvojicu pjesnika kršćanskog nadahnuća, Ivana Goluba i Ivana Šaška, predstavio je Božidar Petrač, a Goran Rem je poeziju Delimira Rešickog okarakterizirao »poetičkim osloncem« mlađih autora. O književnoj kritici djela za djecu i mladež prozborila je Dubravka Težak, a ovaj dio Zbornika zatvara Velimir Visković s kritikom romana Jurice Pavičića »Ovce od gipsa«.

U Prilozima donesen je »Pregled književnog stvaranja u Đakovštini« Hrvoja Miletića, novinski članci o održanim Susretima, te Pravila. Saznajemo i o prošlogodišnjem laureatu Susreta - Ivanu Jurinu Boškoviću, koji je nagrađen za najbolju književnokritičku knjigu Prozna vremena - sintezu njegova dvadesetogodišnjeg kritičarskog stvaranja.

Izostanak najavljenih slikovitih prikaza, te vjerojatno bolju buduću računalnu pripremu, možemo ovoga puta opravdati kao marginalije s obzirom na ostvareni pionirski posao Matice hrvatske Đakovo, jer raduje izlazak, a vjerujemo i u naredne književnokritičke Zbornike koji nam predočavaju vjernu sliku domaće književne produkcije i zrcale stanje u hrvatskoj književnoj kritici.

Hrvoje Miletić

2. đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara

Matica hrvatska Đakovo, Đakovo, 2000., str. 108

Drugi đakovački susreti hrvatskih književnih kritičara, 1.-2. srpnja 1999. godine, održani u sklopu tradicionalnih Đakovačkih vezova, iznjedrili su u lipnju 2000. zbornik radova eminentnih pera hrvatske književne kritike. Za pozdraviti je, svakako, prije svega napore koje čine organizatori Susreta (a koji zasigurno nisu mali) ne bi li probudili već pomalo poslovično uspavanu svakodnevicu i djelomično razbili, bar nakratko, monotoniju ne-događanja u gradu.

Zbornik Drugih Đakovačkih susreta hrvatskih književnih kritičara svakako je zanimljivo stručno štivo, ako ni zbog čega drugog, onda zbog toga što na jednom mjestu okuplja respektabilan broj književnokritičkih stručnjaka.

Podijeljen je na, uvjetno rečeno, tri velike cjeline: a) Okrugli stol, tj. raspravu o književnoj kritici i ideologiji, b) prinosi književnih kritičara (u podnaslovu Hrvatska književna kritika u 1998. i 1999. g.) i c) prilozi i novinski članci o Drugim đakovačkim susretima.

Prvi dio zbornika je pomalo neprecizno usustavljen jer ne donosi cijeli sadržaj događanja Okruglog stola već samo izvatke, tako da se ne može dobro ocijeniti dinamika i ton diskusije, odnosno kojim je tijekom diskusija tekla, npr. kao polemičari (sudionici) navode se na početnoj strani: *Sead Begović, Tea Benčić, Vlaho Bogišić, Ivan Jurin Bošković, Mirko Ćurić,*

Branimir Donat, Srećko Lipovčan, Tonko Maroević, Hrvojka Mihanovi Salopek, Igor Mandić, Stanislav Marijanović, Božidar Petrač, Helena Peričić, Goran Rem, Helena Sablić-Tomić, Ante Stamać, Velimir Visković, dok u diskusiji (po priređivaču) sudjeluju *Stamać, Visković, Donat, Bošković, Benčić, Maroević, Sablić-Tomić, Lipovčan, Begović i Mandić,* a bezrazložno su izostavljeni *Rem* i *Mihanović-Salopek* (koje navodi H. Miletić u svome tekstu, u istom zborniku!). Iznenađujuća je pasivnost *Stamaća* (koji se javlja samo povremenim upadicama, više usmjeravajući temu i upozoravajući druge, nego iznoseći mišljenje) i *Marijanovića* (koji se uopće ne javlja), ljudi koji bi gotovo na svaku temu imali što reći.

Druga cjelina donosi petnaestak kritika od kojih vrijedi izdvojiti radove kritičara književnog časopisa Forum T. Benčić-Rimay o suvremenoj pjesnikinji Adriani Škunca (Kovači sjena), H. Mihanović-Salopek o romanu S. Škrinjarić (Skriveno naličje Zagreba), H. Peričić o lirici grada Zadra devedesetih (Zadarska lirika u devedesetim godinama), I. Jurin Boškovića o prozi grada Splita (Splitski prozni trenutak), te više osvrt nego kritiku I. Mandića (Acticipacija iz »Obzora« 1924.) o »prvorazrednoj senzaciji« (kako sam kaže), znanstveno-fantastičnom romanu M. pl. Šufflaja *Na Pacifiku god. 2255.,* koji je nakon toliko godina zaborava doživio prvotisak. Ostali radovi nisu na očekivanoj razini i kao da su pisani s manjkom ambicija i slabijim postavljanjem prema problematici koju su si/im/ zadali.

Treći dio vrlo je korektno napravljen, donosi članak H. Miletića o Danima hrvatskih književnih kritičara (koji može vrlo korisno poslužiti u saznavanju pojedinih detalja), prikaz prvog zbornika, te intervju M. Ljubičića s laureatom T. Maroevićem.

Za kraj još je spomenuti (kao nedostatak) neuvrštavanje panoramskih izlaganja Vlaha Bogišića (Hrvatska književna kritika u 1998. i 1999. godini) i Velimira Viskovića (Hrvatska književnost, djela i pisci devedesetih), čime bi zbornik više dobio na kvaliteti, te ukazati lektoru na dvadesetak nepotrebnih grešaka.

Ivan Kunštić

Antun Mandić; Uputjenje k'slavonskom pravopisanju za potrebu narodnieh ucsionicah u kraljestvu Slavonie 1779.,

Matica hrvatska Osijek, 1998., str. 119

Dr. Antun Mandić rođen je u Požegi 16. kolovoza 1740. godine. U rodnom gradu završio je niže i srednje školovanje, a potom odlazi u Zagreb gdje na Zagrebačkom sjemeništu završava retoriku. Nakon toga Mandić odlazi u Beč na studij filozofije, a nedugo po okončanju studija u Bologni upisuje studij teologije kojega zbog bolesti napušta. Nakon poboljšanja zdravstvenog stanja Mandić ponovo upisuje studij teologije u Beču gdje je i diplomirao 1763. godine. Iste godine je zaređen. U početku svoje službe postao je regensom u požeškom sjemeništu, a poslije toga službuje i kao župnik, najprije u Kobašu a potom i u Lipovljanima. Kao vrlo nadaren i obrazovan čovjek govorio je sedam jezika. Godine 1806. Mandić je postao đakovački biskup. U tom razdoblju osnovao je Bogoslovno sjemenište s filozofskim fakultetom. Umro je u Đakovu, 11. siječnja 1815. godine.

Na poziv mađarskog baruna Josipa Urmenyja Antun Mandić boravio je u Budimu gdje se upoznao s idejom uređenja školstva u Ugarskoj i pridruženim kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. Godine 1776. Mandić je imenovan nadzornikom narodnih učionica za kraljevine Slavoniju i Hrvatsku, da bi 1782., na prijedlog cara Josipa II., bio imenovan savjetnikom kraljevsko-ugarskog namjesništva.

Mandić je zadužen za uvođenje slavonskoga pravopisa u škole koje je otvarala Marija Terezija i njezin sin Josip II. Antun Mandić bio je predsjednik povjerenstva za izradbu jedinstvenoga hrvatskog pravopisa.

U četiri stoljeća - od pojave hrvatskog jezikoslovca, isusovca Bartola Kašića i njegove gramatike Institutionum linguae illyricae - do danas, hrvatsko jezikoslovlje dalo je niz vrijednih djela. Jedno od njih svakako je i Uputjenje k'slavonskomu pravopisu za potrebu narodnieh ucsipnicah u Kraljestvu Slavonie 1779. Pretisak ovog pravopisa đakovačkog biskupa Antuna Mandića (1740.-1815.) predstavljen je u povodu Dana grada Đakova, 7. svibnja 1999. godine. Pretisak je priredila dr. sci. Ana Pintarić. Urednik pretiska je Josip Cvenić, a recenzenti su dr. Ljiljana Kolenić i dr. Stjepko Težak. Ovo vrijedno jezikoslovno djelo pronađeno je u Budimpešti zahvaljujući vlč. Luki Marijanoviću i Antunu Kneževiću.

Prvi poznati navod o Mandiću kao autoru Uputjenja potječe iz 1902. godine, dakle 123 godine nakon prvog izdanja pravopisa 1779. O tome svjedoči u svojoj knjizi Mađar E. Finaczy, koji kaže: »*…da je tiskari predana naredba da tiska, osim hrvatskog pravopisa i hrvatskog alfabeta po preuzvišenom gospodinu Mandiću, inspektoru zagrebačkom i mađarski alfabet po gospodinu Lubyju…*« Nakon duge šutnje, ponovno spominjanje biskupa Mandića kao autora Uputjenja, možemo zahvaliti još jednom Đakovčaninu - Zlatku Vinceu koji je na VII. međunarodnom kongresu slavista u Warszawi 1973. godine, *u referatu Udio Slavonije i Dalmacije u oblikovanju hrvatskog književnog jezika,* povrdio biskupa Mandića kao autora Uputjenja.

Značenje Mandićeva Uputjenja je višestruko. Ono se javlja u trenutku kada je u Hrvatskoj neriješeno pitanje grafije, a najveće šarenilo osjećalo se u pisanju palatala. U tom smislu Mandić je dao svoja grafijska rješenja koja su se oslanjala na Lipovčićevu i Reljkovićevu grafiju. Uputjenje predlaže ovu grafiju: ch za ć; cs, fs za č; gj, dj za đ; er, r za r; f, s, za s; sh za š; x za ž.

Uputjenje se javlja u vrijeme osnivanja hrvatskih škola pa je u tu svrhu trebalo prirediti i udžbenike, ali najprije napisati pravopis koji će normirati grafiju i pravopisna pravila i kod pisanja književnih djela kao i za nastavu hrvatskog jezika.

Uputjenje je koncem 18. stoljeća postalo službenim pravopisom u Kraljevini Slavoniji, utjecalo je na pravopis književnih djela u Slavoniji ali i na pravopis izvan Slavonije, primjerice na Josu Krmpotića, Ličanina i Joakima Stullija, Dubrovčanina koji je svoj rječnik prilagodio slavonskoj grafiji.

Uputjenje k'slavonskom pravopisu za potrebu narodnieh ucsionicah u Kraljestvu Slavonie 1779. podijeljeno je u tri poglavlja.. Prvo poglavlje podijeljeno je na pet dijelova ili Odilenja u kojima se normira pisanje velikoga slova, odnos nekih fonema i grafema, odvajanje suglasnika, pisanje potrebnih i izostavljanje suvišnih slova i uređenje slova. Drugo poglavlje govori o rastavljanju riječi na slogove, a treće o uporabi različitih znakova kod slogova, riječi i rečenica.

Prvo izdanje objavljeno je 1779. godine, a drugo 1810., oba tiskana u Budimpešti. Uz hrvatski tekst Uputjenje sadrži i prijevod na njemački jezik. Primjerak iz 1779. godine čuva se u Budimpešti, a drugi primjerak iz iste godine u Knjižnici HAZU u Zagrebu. Primjerak iz 1810, nalazi se u Sveučilišnoj i nacionalnoj knjižnici u Zagrebu.

Miro Šola

Julije Njikoš, Đakovo je srce Slavonije - narodni i radni običaji, pjesme, kola i poskočice seljana Đakovštine.

Gradsko poglavarstvo Đakovo i smotra folklora »Đakovački vezovi«, Đakovo, 1998., str. 256

U Đakovu je, u sklopu 30. Đakovačkih vezova, 3. srpnja 1998. godine predstavljena knjiga »Đakovo je srce Slavonije« Julija Njikoša.

Julije Njikoš rođen je u Osijeku 9. travnja 1924. godine gdje je zavolio i učio glazbu, i živio do 1968. kada odlazi u Zagreb gdje živi i danas. Radna biografija mu je više no bogata. On je muzikolog, melograf, skladatelj, dirigent, novinar, glazbeni kritičar i komentator u Glazbenoj redakciji RTV Zagreb. Jedan je i od osnivača i predsjednik Umjetničkog savjeta Festivala hrvatske tamburaške glazbe u Osijeku, urednik notnih izdanja TAMBURAŠKI ORKESTRI, član Upravnog odbora međunarodne asocijacije INTERNATIONAL FOLK MUSIC CONCIL itd.

Knjiga »Đakovo je srce Slavonije« sadrži autorov predgovor, pogovor prof. Marije Vukelić, zapise o kazivačicama i pjevačima, Tumač naziva i imena, te pet glavnih dijelova knjige: Narodni običaji po mjesecima, Narodne pjesme đakovačkog kraja, Kola i poskočice đakovačkog kraja, Na-

pjevi u kolu, i na kraju, Narodne pjesme, kola i poskočice đakovačkog kraja - partiture.

Pjesme, običaje, kola i poskočice bilježio je Njikoš po cijeloj Đakovštini, no najviše ih je iz Gorjana, Kešinaca, Semeljaca, Koritne, Budrovaca, Beravaca, Trnave, Strizivojne i Mandićevaca. Mnogi su Slavonci svojim pjevanjem, sviranjem i kazivanjem omogućili da ova knjiga bude autentična. Veliki broj njih nije više među živima budući da knjiga predstavlja sažetak autorova šezdesetljetnog rada (najveći dio zapisa je iz pedesetih i šezdesetih godina). Zbog toga, a i zbog poodmaklih godina gospodina Njikoša, izdavanje ove knjige bila je i potreba i nužnost.

Slavonsko selo je sve manje selo u tradicionalnom smislu, a s umiranjem ljudi umiru i pjesme, običaji, plesovi… Dobro je da je dio našeg slavonskog blaga zabilježen u ovoj knjizi i na taj način sačuvan za buduće naraštaje.

Na svečanoj promociji ove knjige Julije Njikoš vrlo je emotivno govorio o svom radu, te istaknuo da u svom bogatom pismohranu ima dovoljno materijala za nova izdanja. Između ostalog rekao je i ovo: »Sretan sam što pripadam tom narodu i što sam barem malo rasvijetlio ljepote koje je on stvorio.«

Knjiga »Đakovo je srce Slavonije« mali je, ali vrlo vrijedan i zlatan dio bogatog đakovačkog kulturnog i folklornog veza, jedinstvenog u svijetu.

Adam Pavić

Miro Šola, Moji razgovori s njima

Matica hrvatska Đakovo, Đakovo, 1998., str. 176

Nakon što je sredinom devedesetih, zajedno s Mirkom Ćurićem, potpisao knjigu »Košarkaški klub Đakovo 1974.-1994.«, Miro Šola predstavio se čitalačkoj publici 1998. godine i knjigom »Moji razgovori s njima«. Knjigu je objavila Matica hrvatska Đakovo.

Ako je uopće primjereno knjige svrstavati u pojedine žanrove, ova knjiga, zasigurno, pripada žanru sportskog novinarstva. Prilozi od kojih je sačinjena čine presjek kroz Šolin višegodišnji rad u praćenju sportskih događanja, kako onih na terenima, tako i onih oko njih. Svi prilozi prvotno su objavljivani tijekom 1993. godine na stranicama Đakovačkih novina, a potom sve do 1998. na stranicama Đakovačkog glasnika, lista u čijem impresumu stoji da je nezavisni dvotjednik Đakova i Đakovštine, te da mu je Miro Šola zamjenik glavnog urednika.

Knjiga sadrži, gotovo u pravilu, intervjue koje je autor vodio s istaknutijim sportskim aktivistima koji žive, ili su živjeli i radili u našoj sredini. Iznimke su prvo, i dijelovi zadnjeg poglavlja. U prvom poglavlju knjige (»Osvrti«) prenesena je polemika koju je autor vodio s Ivicom Lasićem (sportski novinar) i Adamom Rajzlom (u to vrijeme direktor Radio Đakova), a u zadnjem poglavlju (»Portreti«) predstavljeni su nogometni klubovi iz Kuševca, Vučevaca, Piškorevaca i Semeljaca. Osim spomenutih, knjiga

sadrži i poglavlja: »Rukomet«, »Nogomet«, »Košarka«, »Šah« i »Ostali sportovi«.

»Moji razgovori s njima« nisu polivalentna knjiga. Zasigurno će je koristiti tek neki budući analitičari sportskog života Đakova, a stanoviti interes, nema sumnje, pobudit će i među našim sugrađanima, pasioniranim ljubiteljima sporta. Već samom činjenicom što se pojavila, knjiga je unijela malo svjetla u inače, barem što se nakladništva tiče, dominantno zagasit kolorit prouzrokovan pomanjkanjem novca, (ne)interesom za pisanu riječ i malim brojem osoba koje znaju, i imaju što napisati. Respektirajući gore izneseno, ne možemo a da ne pozdravimo njezino pojavljivanje, bez obzira na neka rješenja koja su, možda, mogla biti i bolja. Mišljenja sam, a to je i moja osnovna objekcija, da je knjiga koncipirana mehanički, i to stoga što autor knjige svoje novinske priloge nije pisao s vizijom kako će ih jednog dana ukoričiti. Upravo zato, čini mi se, knjiga na momente djeluje »rastreseno«, bez jasne referentne točke. Uostalom, kao i većina knjiga nastalih na sličan način. Obzirom na Šoline godine, radnu energiju i ambicioznost, ova knjiga sigurno neće biti njegovo životno djelo. On može i bolje, i to ne samo na planu sportskog novinarstva.

Borislav Bijelić

Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti,
Zagreb, 1997., str. 140

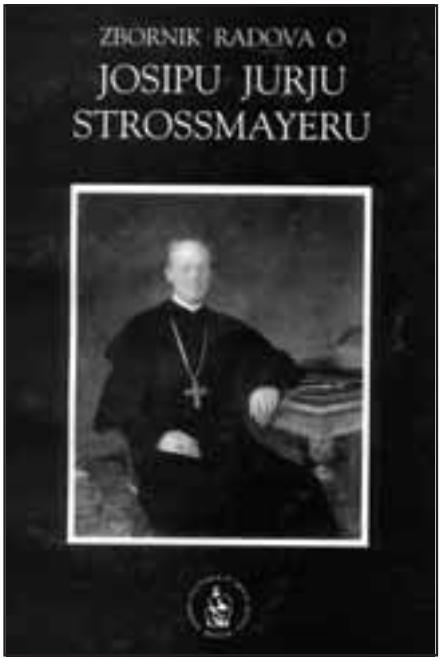

O Josipju Jurju Strossmajeru, biskupu Biskupije đakovačke i srijemske, meceni i političaru, ispisano je bezbroj stranica od ljudi različitih provenijencija i struka. Unatoč toga, ili možda baš zbog toga, po svemu sudeći, još uvijek nije pouzdano davati aksiološke sudove o cjelokupnoj djelatnosti toga, u hrvatskoj povijesti 19. stoljeća intelektualno i djelatno zasigurno najmarkantnijeg lika. Razloga tomu je više. Ponajprije, Strossmayer je bio velik čovjek, a karakteristika je velikih da ne podliježu uobičajenim šablonima koji su, kada su u pitanju tzv. obični ljudi, još koliko-toliko funkcionalni. Činjenica što je bio ispred svog vremena uzrok je dodatnoj konfuziji, kako kod većine njegovih suvremenika koji ga, objektivno, nisu mogli pratiti, tako i današnjih istraživača koji vrednuju njegovo djelo s gotovo stoljetne distance. Prednost, koja je nesumnjivo na strani ovih potonjih, za sada nije primjereno kapitalizirana. Ako izuzmemo one koji su pisali o Strossmayeru s pozicija dnevno-političkog pragmatizma, ili pak one koji naprosto nisu dorasli tom poslu, najčešći propusti, posebice publicista, rezultat su krivog pozicioniranja biskupove aktivnosti koja je neraskidivo vezana za političke procese druge polovice 19. stoljeća. Dakako, ponajprije u Hrvatskoj.

Da bi pridonijeli znanstvenom valoriziranju Strossmajerovog djela, a prema njegovoj osobi, iskazali dužni dignitet, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Biskupija đakovačka i srijemska, Sveučilište u Osijeku i grad Đakovo inicirali su znanstveni skup o Josipu Jurju Strossmayeru. Neposredni povod skupu, održanom u Zagrebu i Đakovu od 26. do 27. listopada 1995. godine, bila je 180. godišnjica biskupova rođenja, 145. godina od njegova ređenja, 125. godina od nastupa na I. vatikanskom koncilu i 90. obljetnica smrti. U uvodnoj riječi akademik Ivo Padovan istakao je da je o biskupovom prosvjetnom i vjerskom radu puno toga napisano te da je na tom planu teško reći nešto novo (primijetio bih, barem kada je riječ o faktografiji), ali da je o njegovoj političkoj djelatnosti bilo, a i još uvijek ima, različitih, dijametralno suprotnih shvaćanja. Da je tomu doista tako, transparentno je pokazao sadašnji biskup Biskupije đakovačke i srijemske dr. Marin Srakić. U svom prilogu, naslovljenom »Biskup Josip Juraj Strossmayer između odbijanja i prihvaćanja«, konzultirajući impozantnu literaturu, ukazao je na oprečne sudove izrečene o Strossmayeru. Te sudove, koji se odnose na gotovo sva područja njegova života, Srakić je eksplicitno komentirao. Namjera mu je bila »iznijeti samo činjenice odbijanja i prihvaćanja ne upuštajući se u podrobnije pobijanje ili obranu biskupovu.« Šteta. Da se autor kojim slučajem prihvatio toga izazova, vjerujem da bismo, s obzirom na njegovu erudiciju i temeljitost u znanstvenom radu, dobili arugumentima potkrijepljene sudove o nekim, još uvijek otvorenim pitanjima o životu i radu Josipa Jurja Strossmayera. Ovako, dobili smo tek instruktivan pregledni članak u kojem su sučeljena mišljenja respektabilnih osoba hrvatskog vjerskog, političkog i kulturnog života (Matoš, Radić, Kršnjavi, Starčević, Bogdan, Bogdanov…).

Ankica i Josip Pečarić potpisali su članak »Strossmayer i Srbi«. U zaključku svoga rada konstatirali su da je obimna literatura o Strossmayeru »nastala ili u Austrougarskoj ili u Jugoslaviji, pa se njegovo djelovanje nije moglo ni smjelo vrednovati na pravi način - na način koji bi u potpunosti opravdao njegovu devizu: 'Sve za vjeru i domovinu'. Tako se u Austro-Ugarskoj nije mogla isticati njegova želja za slobodom hrvatskog naroda, a u Jugoslaviji se prešućivalo što znači njegovo 'jugoslavenstvo'.« Upravo stoga njihova tema je interesantna, aktualna, ali i delikatna. Naime,

autori su iznijeli Strossmayerova negativna iskustva u kontaktima sa srpskim institucijama (npr. Srpska pravoslavna crkva) i pojedincima iz kulturnog, vjerskog i političkog života, a vidjeli su ih kao logičan slijed događaja iniciran srpskim antagonizmom, još od cara Milutina i Dušana, prema svemu što je katoličko. Ovaj rad, svakako, dobro je došao, pogotovo obzirom na činjenicu da desetljećima nitko nije imao dovoljno intelektualne hrabrosti ukazati i na tu dimenziju odnosa Strossmayera prema Srbima. No, ipak, sudeći samo na osnovu njega, nedovoljno upućeni čitalac mogao bi steći utisak kako je Strossmayer načelno imao averziju prema Srbima - a to nije točno. Jasno je da se propusti službene hrvatske historiografije trebaju korigirati, što je ovom prilikom djelomično i učinjeno, ali mi je manje jasna iznesena tvrdnja kako se u bivšim državama nije moglo valjano vrednovati njegovo djelo. Naime, logika državnog pragmatizma i logika znanosti oduvijek su bile, jesu i bit će suprostavljene, te stoga držim da je tu više riječ o oportunizmu povjesničara i njihove spremnosti da nekomu ili nečemu služe, negoli o zbiljskoj nemogućnosti da se, i po cijenu određenih neugodnosti, bude na strani istine.

Dr. Pero Aračić piše o pastoralnom djelovanju biskupa Strossmayera. U 55 godina djelovanja biskup je, istakao je Aračić, učinio puno u strukturiranju biskupije. Osnivao je župe i redovito ih pohodio, podizao kler, te učinio puno na promicanju liturgijskog i sakramentalnog života. O tim, ali i nekim drugim aspektima njegovog pastoralnog djelovanja (školstvo i kultura, upravljanje biskupijom), autor je progovorio iznoseći egzaktne pokazatelje koji su najbolji argument protiv osoba sklonih minoriziranju Strossmayerovog angažmana na nivou dijeceze.

O djelovanju biskupa Strossmayera na Prvom vatikanskom saboru (1869.-1870.) pisao je povjesničar dr. Andrija Šuljak, inače jedan od boljih poznavalaca njegovog djela. Nakon što je pojasnio povijesni kontekst u kojem je održan Sabor, Šuljak je analizirao svaki od četiri Strossmayerova istupa, istaknuvši stvarne razloge sukoba sa saborskom većinom i implikacije iz toga proizašle. Svoj rad završio je konstatacijom da je Strossmayer »više otac Drugog negoli Prvog vatikanskog sabora. Internacionalizacija kardinalskog zbora, ali i službe i časti Papinstva, veći naglasak na poštivanju i odgovornosti nacionalnih crkava, kolegijalno upravljanje Crkvom i odgovorni položaj biskupa, nova vizija Crkve, ekumenski pokret, liturgijska

reforma, napose uvođenje narodnog jezika u službu Božju, pa čak i novi položaj vjernika laika u Crkvi, važnost biblijskog studija na crkvenim učilištima… samo su neka područja gdje je biskup dao svoj veliki doprinos.«

Iako se nije slagao s nekim odlukama Sabora, pa čak ga i napustio prije službenog završetka, Strossmayer je, iako nerado, prihvatio odluke većine. Slično je postupio i na nacionalnom nivou. Niti jednog momenta nije dovodio u pitanje položaj zagrebačkog nadbiskupa kao središnje osobe Katoličke crkve u Hrvatskoj, što je, posebice nakon Prvoga vatikanskog sabora, kada je o njemu govorila cijela Europa, možda i bilo za očekivati. Takvim odnosom Strossmayer je najeksplicitnije iskazao svoj odnos prema crkvenoj hijerarhiji. O tim pitanjima zainteresirani mogu saznati više u članku dr. Franje Šanjeka »Strossmayer i zagrebačka metropolija«.

Akademik Hodimir Sirotković pisao je o Strossmayeru kao pokrovitelju i meceni Akademije, skupina autora o Strossmayeru i vlastelinstvu đakovačkih biskupa, a dr. Stanislav Marijanović o Strossmayeru, Hrvatskoj i Europi 19. stoljeća. U interesantnoj raspravi u kojoj se autor poziva i na do sada, koliko mi je poznato, nekorištene, ali za poimanje Strossmayerovih političkih koncepcija bitne izvore, istaknuo je da, unatoč toga što je biskup veliko ime hrvatske i europske povijesti te pokrovitelj brojnih institucija prosvjete, znanosti, kulture i umjetnosti, sve do danas »nema niti jedne zasebno objavljene cjelovite i znanstveno fundirane Akademijine monografije.« Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru, dakako, ne može ispuniti tu prazninu, niti je zbog toga od strane Akademije iniciran. Namjera pokretača znanstvenog skupa i nakladnika Zbornika bila je pridonijeti što boljem poznavanju osobe i djela velikog biskupa kao vrijednosti za sebe, ali i pretpostavke za neku buduću sveobuhvatnu studiju. Ako se zna da je o Strossmayeru ispisano na tisuće i tisuće stranica, teško je bilo za očekivati, ali ne i nemoguće, da će se na ovih 140 moći pronaći nešto posve novo i originalno. Takvih momenata doista nema puno, ali gledajući u cjelini, radovi u Zborniku čine, a uvjeren sam i činit će, nezaobilazno štivo za sve one kojima je stalo do istine o đakovačkom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru.

Borislav Bijelić

U SPOMEN

Sjećanje na Krešimira Pavića

Pisati o nekom čovjeku nakon deset godina, u kojima su i pojedinci i hrvatski narod propatili teške dane borbe za slobodnu i samostalnu Hrvatsku, nije lako. Nije deset godina dugi vremenski razmak, ali naših posljednjih deset godina su zaista bile bremenite progonstvom nas Iločana, uništenjem Vukovara, razaranjem naših crkava i kulturne baštine, a sve to ostavilo je tragove na našoj psihi, pamćenju i osjećajima.

Zamoljen sam da nešto napišem o kolegi muzealcu Krešimiru Paviću, kojega sam poznavao i s kim sam surađivao dugi niz godina, a imao sam i tužnu čast oprostiti se s njime kao dopredsjednik Muzejskog društva Slavonije i Baranje, 2. siječnja 1991. godine, na đakovačkom groblju, gdje u miru Božjem počiva njegovo tijelo. U to vrijeme sam napisao u Glasu Koncila i nekrolog o kolegi Kreši, a sjećam se da je poslije od mene jedan Đakovčanin tražio i neke podatke o njemu za pisanje članka, mislim da je to bilo za neki sportski časopis. Ovaj prikaz i pišem u intimnom i prijateljskom ozračju a ne u suhoparnom ocjenjivačkom, na što nemam pravo, jer bih trebao pregledati svu Krešinu pisanu ostavštinu, koja se čuva i trebala je biti sređena u Gradskoj knjižnici i čitaonici u Đakovu.

Ne znam točno kada sam se prvi puta susreo s Krešom Pavićem koji od 1976. godine radi u Muzeju Đakovštine, ali vjerujem da je to bilo ubrzo po njegovom zaposlenju, jer je i on, kao i ja, bio zauzeti mladi muzejski djelatnik koji je uvijek i redovito dolazio na sastanke Muzejskog društva Slavonije i Baranje. Skoro sam redovito dolazio na Đakovačke vezovi i posjećivao Muzej Đakovštine, porazgovarao s kolegama, pregledao postav i prigodne izložbe. Sjećam se Kreše kao tihoga i nenametljivoga čovjeka,

nije se isticao vanjštinom, pa čak je i tiho govorio, skoro »ispod glasa« kao da ne bi nekoga povrijedio, ali bio je znatiželjni istraživač i pun znanja, napose je istraživao i poznavao lokalnu povijest, kulturna zbivanja i prošlost sporta. Nisam sportaš, iako sam nešto pisao o povijesti sporta u Iloku za časopis »Povijest sporta«, tako da nisam znao niti se zanimao za Krešino sportsko djelovanje, kao sportaša i istraživača povijesti sporta. O tim njegovim zanimanjima saznao sam tek poslije njegove smrti.

I sada kada uzeh pisati o neumornom đakovačkom muzealcu i istraživaču lokalne povijesti, povijesti književnosti i umjetnosti, Krešimiru Paviću, sjetih se svojih nekadašnjih razmišljanja, odnosno bolje reći primisli: bilo mi je poznato da je umrla mlada muzealka Hedviga Dekker, a činio mi se iscrpljen i stari Franjo Čordašić, a Krešo kao da je imao »boležljivu« boju lica, pa kada je naglo umro Čordašić, te poslije mlad i naglo Krešo, pomislio sam da se neka »negativna sila« krije u zgradi đakovačkog Muzeja, a znano mi je da je Muzej u više navrata imao problema i s lokalnim vlastima, a ponekad i u samoj ustanovi. I Krešo je neke od njih osjećao i snosio posljedice toga stanja. Nije se nikada žalio na nerazumijevanje okoline i suradnika, a toga je bilo. No, tko ga je poznavao mogao je to iščitati na izrazu njegova lica, jer je bio naivno pošten i iskren, pa se svaka napetost na njemu odražavala. Nikada o osobnim problemima i teškoćama nije govorio, samo o svojim istraživanjima i radnim interesima. Ako je trebao kakvu pomoć ili izvor za svoja istraživanja, to je skromno i bojažljivo zatražio. Biti uz Krešu, ići s njime po Đakovu, imao sam osjećaj da ne bi pogazio ni mrava, a kamoli nekoga uvrijedio ili »oćepio«, pa čak ako bi zbog toga i trpio. Nisam siguran, ali čini mi se da je mogao imati nekih problema zbog svoga uvjerenja i da je njegov »potišteni« izgled dolazio od tih pritisaka. Možda ima onih koji bi se danas usudili više reći o tome što se Kreši događalo u godinama »slobode mišljenja i svih drugih sloboda«. Nisam nikada s njim razgovarao o njegovom vjerskom svjetonazoru, ali sam ga više puta vidio za vrijeme sv. mise u katedrali. U to »humano« vrijeme nije bilo preporučljivo o tim temama razgovarati, te nisam ni ja to činio. Možda bi to trebao i požaliti - čini mi se da bi iz Kreše izlazilo potisnuto duhovno bogatstvo, koje je čuvao u krhkoj posudi svoga tijela.

Budući da trebam nešto napisati o radu Krešimira Pavića na kraju ovoga prikaza navodim objavljene članke o njemu, te neću navoditi sve što je on napisao, a spomenuto je u navedenim radovima. Ipak neke važnije naslove ću ponoviti i navesti radove koji nisu spomenuti. Nažalost nemam potpunu bibliografiju radova Krešimira Pavića, a Borislav Bijelić navodi da je do kraja 1990. godine bilo objavljenih 147 naslova.

Od objavljenih radova na prvo mjesto svakako stavljam knjigu »Povijest đakovačkih tiskara«, Đakovo, 1987. godine. U literaturi navedenoj u knjizi vidi se da se Krešo objavljivanjem povijesnih članaka počeo baviti prije zapošljavanja u Muzeju Đakovštine (zaposlen je početkom 1976. godine), jer mu je u reviji »Đakovački vezovi« 1975. tiskan članak »Đakovačke novine prije I. svjetskog rata«.

U vrijeme djelovanja Kreše Pavića u Muzeju Đakovštine izišla su tri broja Zbornika Muzeja Đakovštine »Đakovo i okolica« (1978., 1982. i 1985. godine) u kojima je surađivao svojim radovima, ali čini mi se da je bio nositelj cijelog programa: - u prvom broju je član uredništva, te lektor i korektor, u drugom broju je glavni i odgovorni urednik; u impresumu nije naveden lektor i korektor, te smatram da je te poslove također obavio. U trećem broju Krešimir je glavni urednik, član uredništva te lektor i korektor. Iz svega navedenoga zaključujemo da je Krešimir Pavić bio nositelj izdavačke djelatnosti Muzeja Đakovštine, iako nisam istraživao tko je pokrenuo izdavanje Zbornika.

U Vinkovcima je 1987. godine održan Peti znanstveni sabor Slavonije i Baranje na kojemu je Krešimir Pavić iznio svoj rad »Počeci hrvatske književnosti u Slavoniji nakon oslobođenja od Turaka«. Zbornik radova tiskan je 1991. godine, tj. poslije autorove smrti, a u njemu je objavljeno i njegovo izlaganje na str. 317-326.

Godine 1988. Osnovna škola u Trnavi tiskala je spomenicu »200 godina škole u Trnavi 1786.-1986.«, Đakovo, 1988. godine, u kojoj je Krešimir Pavić obradio »Povijest sela Trnave« (str. 35-38).

U monografiji »Đakovo«, koja je iz tiska izišla polovinom 1990. godine, koautor povijesnog dijela je i Krešimir Pavić (s dr. Andrijom Šuljkom i

Antunom Jarmom), te je autor prikaza: Znameniti ljudi, Kronologije događanja i Bibliografije.

U prikazu o nekom čovjeku red je navesti i osnovne podatke o njemu:

Krešimir Pavić rođen je u Slatini 27. prosinca 1951. godine, gdje mu je otac službovao kao učitelj, iako je obitelj Pavić stara đakovačka korjenika. Djetinjstvo je proveo u Beravcima i Vrpolju zbog očeve službe. Osnovnu školu je završio u Vrpolju, a gimnaziju u Đakovu 1970. godine. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1977. godine diplomirao je komparativnu književnost i jugoslavenske književnosti. Od 1. siječnja 1976. godine zaposlen je u Muzeju Đakovštine gdje radi do prerane smrti 1. siječnja 1991. godine. Zaista, kako je tiho živio i radio, istraživao i pisao bez ikakvog isticanja, tako je sam u tišini novogodišnjeg jutra, poslije najburnije noći u godini, prešao u vječnost u obiteljskom domu u Vrpolju.

Pokopan je drugi dan u obiteljsku grobnicu na groblju u Đakovu, uz veliki broj prijatelja i znanaca, uz oproštajne riječi kolega i suradnika: mislim da smijem reći da i oproštajni govor tadašnjeg pomoćnog, a sada dijecezanskog biskupa Marina Srakića, nije bio govor samo vjerskog pastira, nego kolege znanstvenog radnika, jer ukop je predvodio župnik Antun Čečatka, koji je izrekao homiliju. Već sam spomenuo da sam se oprostio od kolege i suradnika Krešimira Pavića u ime Muzejskog društva Slavonije i Đaranje, kao njegov dopredsjednik. I tada sam se usudio reći da je Krešo »svoju vjersku i nacionalnu opredijeljenost svjedočio i u vrijeme kada to nije bilo preporučljivo.« U ime matične kuće, Muzeja Đakovštine, oprostio se tadašnji direktor Ivo Pavlović, a riječi oproštaja izrekao je i predstavnik Šahovskog društva Đakovo.

Neumorni istraživač i nenametljvi znanstvenik Krešimir Pavić surađivao je u mnogim stručnim časopisima i glasilima: Glasniku slavonskih muzeja, Povijesti sporta, Šahovskom glasniku, Reviji »Đakovački vezovi« (u kojoj je od 1982. bio i član redakcijskog odbora), osječkoj Reviji, Glasu Slavonije, Đakovačkom listu, Zborniku za povijest školstva i prosvjete. Stručnim radovima sudjelovao je na mnogim znanstvenim skupovi-

ma, već sam spomenuo Znanstveni sabor Slavonije i Baranje, Vojna krajina na tlu Jugoslavije i dr.

Na sprovodu je pomoćni biskup Marin Srakić rekao o kolegi Krešimiru Paviću:

»Prof. Krešimira svi znamo kao neumornog, stručnog i objektivnog, a nenametljivog i tihog radnika. Uz svoj posao u Muzeju Đakovštine svoje slobodno vrijeme posvetio je studiju povijesti Đakova i Đakovštine. Jedva da je bilo u Slavoniji i o Slavoniji kojeg znanstvenog skupa na kojem prof. Pavić nije sudjelovao ili kao predavač ili kao organizator. Njegovi se interventi, napisi, članci i knjige odlikuju ozbiljnošću, stručnošću i znanstvenošću, a napose humanošću koja, nažalost, nije odlika svih povjesničara. Svojim radom prof. Krešimir Pavić zaslužio je mjesto uz historika Đakova i Đakovštine mons. Milka Cepelića, tajnika biskupa Strossmayera«.

Djelo kolege Krešimira Pavića je obimno i ne može nitko proučavati povijest Đakova i Đakovštine a da se ne služi i ne koristi onime što je istražio i objavio ovaj neumorni i samozatajni istraživač. I tako će naš kolega živjeti u pamćenju svoga slavonskog puka i objavljenim radovima znanstvenika i svih koji pišu o ovom dijelu Lijepe naše.

Hvala Krešimiru Paviću što je svoje talente koje mu je Bog darovao iskoristio obilato za dobro svoga zavičaja i domovine Hrvatske, čiju potpunu slobodu nije doživio, ali ju je možda ipak naslutio.

Literatura o Krešimiru Paviću:

Batorović, Mato, Naši pokojnici: Krešimir Pavić. Glas Koncila, God. XXX. br. 5. (468). Zagreb, 3. veljače 1991.

Njirjak Eugen. U spomen: prof. Krešimir Pavić 1951.-1991. Jubilarna revija 1967.-1991. Đakovački vezovi, Đakovo, 1991., str. 110-111.

Bijelić, Borislav. Spomen na Krešimira Pavića, Glasnik slavonskih muzeja, Glasilo muzeja Slavonije i Baranje, Županja, 1997. br. 1. str. 96.

Mato Batorović

AUTORI PRILOGA

BATOROVIĆ, prof. Mato, Muzej grada Iloka, Ilok
BIJELIĆ, mr. Borislav, Muzej Đakovštine, Đakovo
BOŽIĆ-DRLJAČA, prof. Vesna, Državni arhiv u Osijeku, Osijek
DAMJANOVIĆ, prof. Nikola, Gimnazija "A. G. Matoša", Đakovo
GEIGER, dr. Vladimir, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
IVANKOVIĆ, prof. Grgur-Marko, Muzej Slavonije, Osijek
KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, dr. Mira, Filozofski fakultet, Zagreb
KUNŠTIĆ, Ivan, Đakovo
LEKŠIĆ, Željko, Đakovo
MATIĆ, prof. Vilim, Državni arhiv u Osijeku, Osijek
MIGOTTI, dr. Branka, HAZU, Zagreb
MILETIĆ, prof. Hrvoje, Gimnazija "A. G. Matoša", Đakovo
PAVIĆ, prof. Adam, Gorjani
PAVIĆ, prof. Krešimir, =
PETROVIĆ, dr. Tihana, Filozofski fakultet, Zagreb
RATKOVIĆ, Jasmina, Đakovo
RONČEVIĆ, prof. Melita, Državni arhiv u Osijeku, Osijek
ŠOLA, prof. Miro, Gimnazija "A. G. Matoša", Đakovo
UZELAC, prof. Branka, Muzej Đakovštine, Đakovo

IZDAVANJE ZBORNIKA POMOGLI SU

LIBRO
ĐAKOVO

POLJUD
ĐAKOVO

IZVOR
ĐAKOVO

ABDERA
ĐAKOVO

GRADSKI PODRUM
ĐAKOVO

VITRAŽ
ĐAKOVO

FOTO COLOR
EXPRESS
ĐAKOVO

KAMENOREZAC
ZORAN UZELAC
ĐAKOVO